ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies

Volume 8 *2025*

e-ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies

Volume 8 *2025*

e-ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika

Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 8 (2025)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dizinler / Indexing

Directory of Open Access Journals (DOAJ) *(Kabul/Accepted: 13/05/2020)*

Ulrich's Periodicals Directory | ProQuest *(Kabul/Accepted: 10/07/2023)*

EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS) *(Kabul/Accepted: 08/08/2023)*

İletişim / Contact

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42130, Konya / TR
Tel: +90 332 223 1381 | Faks: +90 332 241 1309 | GSM: +90 537 282 50 80
arkhaianatolika@gmail.com | info@arkhaiaanatolika.org
http://www.arkhaiaanatolika.org/

Arkhaia Anatolika Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda bir kez elektronik ortamda yayımlanır.
Arkhaia Anatolika is an international, independent, double-blind peer reviewed, Open Access and online publishing journal. The journal is published annually.

Dergide yayınlanan makalelerin tamamına web sayfasından (www.arkhaiaanatolika.org) ulaşılabilir.
All of the articles published in the journal can be accessed from the website (www.arkhaiaanatolika.org).

Arkhaia Anatolika makale değerlendirme ve yayın süreci için herhangi bir ücret talep etmez.
Arkhaia Anatolika does not charge a fee for submission, processing or publication from authors.

Gönderilen makaleler en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur.
Submitted articles are subject to double-blind peer-review evaluation by at least two reviewers.

ISSN: 2651-4664

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 8 (2025)

İ Ç İ N D E K İ L E R

C O N T E N T S

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 1-31
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.68

Research Article

Roman Glass Artefacts from the Northern Necropolis of Aizanoi (2012-2017): An Assessment in Social and Economic Context

Ömür Dünya ÇAKMAKLI*

* Assoc. Prof. Dr. Ömür Dünya Çakmaklı, Karabük University, Faculty of Letters, Department of Archaeology, Karabük / Türkiye.
E-mail: odcakmakli@karabuk.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-3660-9347

Corresponding Author: Assoc. Prof. Dr. Ömür Dünya Çakmaklı, Karabük University, Faculty of Letters, Department of Archaeoloy, Karabük / Türkiye.
E-mail: odcakmakli@karabuk.edu.tr

Received Date: 03.12.2024
Acceptance Date: 04.02.2025
Online Publication Date: 27.02.2025

Citation: Çakmaklı, Ö.D. 2025. "Roman Glass Artefacts from the Northern Necropolis of Aizanoi (2012-2017): An Assessment in Social and Economic Context." *Arkhaia Anatolika* 8: 1-31. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.68

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

Glass artefacts are frequently uncovered in Roman grave excavations, providing significant insights into the social and funerary practices of that era. These artefacts exhibit a diverse array of styles and forms, reflecting the variety of funeral customs and traditions. When examining glass artefacts from an archaeological perspective, necropoleis emerge as fruitful sources of material for typological and chronological studies. This is primarily due to the fact that necropoleis often yield intact artefact groups that facilitate such investigations. Therefore, both research areas engage in a mutually beneficial exchange of information pertinent to archaeology. The necropoleis in Aizanoi, along with the artefacts unearthed within them, contribute significantly to the study of ancient glass and facilitate sociological evaluations based on these findings. This study aims to elucidate the economic and social stratification of the inhabitants of Aizanoi as reflected in their burial customs, with a focus on analysing archaeological glass materials. The Northern Necropolis, recognized for its concentration of glass artefacts within the ancient city, serves as the primary site of investigation for this research. Although the earliest examples identified in this area date to the Hellenistic period, the majority of artefacts can be attributed to the Roman Imperial period. In this regard, particularly concerning the Roman Imperial period, our study will contribute to the delineation of the geographical boundaries within which the city engaged in socio-cultural exchange. This will be achieved by revealing various forms of locally or regionally produced groups, as well as identifying certain groups of imported vessels.

Keywords: Aizanoi, Phrygia, Necropolis, Glass unguentarium, Roman glass, Roman Imperial period.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 1-31
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.68

Araştırma Makalesi

Aizanoi Kuzey Nekropolisi'nde Bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne Ait Cam Eserler (2012-2017): Sosyal ve Ekonomik Bağlamda Bir Değerlendirme

Ömür Dünya ÇAKMAKLI*

* Doç. Dr. Ömür Dünya Çakmaklı, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karabük / Türkiye.
E-mail: odcakmakli@karabuk.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-3660-9347

Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Ömür Dünya Çakmaklı, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karabük / Türkiye.
E-mail: odcakmakli@karabuk.edu.tr

Geliş Tarihi: 03.12.2024
Kabul Tarihi: 04.02.2025
Online Yayın Tarihi: 27.02.2025

Makale Künyesi: Çakmaklı, Ö.D. 2025. "Aizanoi Kuzey Nekropolisi'nde Bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne Ait Cam Eserler (2012-2017): Sosyal ve Ekonomik Bağlamda Bir Değerlendirme." *Arkhaia Anatolika* 8: 1-31. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.68

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen mezarlarda yürütülen arkeolojik kazılarda sıkça karşılaşılan cam buluntular, cenaze uygulamaları ve gömü adetleri bağlamında değerlendirildiğinde hem dönemin sosyal hayatını hem de bu hayatın bir parçası olan yerel gömü geleneklerini dönemsel çeşitliliği ile sunan başlıca buluntu gruplarındandır. Nekropollerde tespit edilen cam eserler sıklıkla tüm durumda ele geçtiklerinden, tipolojik ve kronolojik değerlendirmelere en çok olanak sağlayan arkeolojik buluntu gruplarından birini oluşturur. Dolayısıyla nekropol ve cam çalışmaları karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Aizanoi antik kenti nekropolleri ve bu nekropollerde ele geçen buluntular cam çalışmalarına ve bu çalışmalar ile ulaşılan sosyolojik değerlendirmelere büyük oranda yardımcı olacaktır. Bu çalışma, Aizanoi antik kentinde yaşayan halkın ölü gömme gelenekleri bağlamında değerlendirildiğinde, bu halkın ekonomik ve dolayısıyla sosyal tabakalaşmasının hatlarını arkeolojik cam malzemeyi odak noktaya koyarak çizmeyi amaçlamaktadır. Antik kentin tamamında en fazla cam eserin bulunduğu sektörlerden biri olan Kuzey Nekropolis çalışmamızın ana buluntu grubunun geliş yerini oluşturmaktadır. Bu alanda en erken örnekler Hellenistik Dönem'e tarihlenmekte ise de buluntuların çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Bu anlamda, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi için değerlendirildiğinde, çalışmamız yerel ya da bölgesel üretim olasılığı taşıyan kimi form gruplarını ortaya çıkardığı gibi, bazı ithal özellik taşıyan kap gruplarını tespit ederek kentin sosyo-kültürel alışveriş içerisinde olduğu coğrafi hattı belirlemeye de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aizanoi, Phrygia, Nekropolis, Cam unguentarium, Roma camı, Roma İmparatorluk Dönemi.

Introduction

Grave finds can be categorized not only as the personal belongings of the deceased but also as grave goods that indicate social and political status, or as ritual items that reflect the cult of the dead during the period in question. Glass artefacts are commonly discovered in Roman grave excavations, offering valuable insights into the social and burial practices of that time period. These artefacts demonstrate a wide range of styles and forms, reflecting the diversity of funeral customs and traditions. When analysing glass artefacts from an archaeological perspective, necropoleis emerge as a particularly fruitful source of material for typological and chronological studies. This is largely due to the fact that necropoleis often yield intact artefacts groups that facilitate such investigations. Necropoleis associated with ancient cities such as Aizanoi, where comprehensive anthropological studies have been conducted, grave inscription analyses have been performed, and burial customs have been extensively examined by experts, are of paramount importance to our research due to the data they provide that supports studies on glass.

As previously indicated, necropoleis represent the most predominant excavation sites where glass artefacts are unearthed in various states of preservation, particularly during the Roman Imperial period. This prevalence is correlated with the widespread adoption of the free-blown glass technique, which emerged concurrently with the discovery of the blowing technique. Necropoleis such as the Northern Necropolis of Aizanoi, which also feature Hellenistic glass artefacts, hold even greater scholarly significance. Hellenistic period glass vessels, which are comparatively rare in relation to those from the Roman Imperial period, provide a valuable opportunity for comparative analysis between these periods, particularly regarding typological changes in specific forms and the evolution of construction and decorative techniques, akin to that observed in pottery vases.

The distinctions between the necropoleis artefacts and those associated with civil architecture merit consideration. Although necropolis finds are directly associated with the daily life of the deceased, particularly in the context of grave goods, it is important to note that these finds do not exclusively belong to the category "funerary gifts". At each stage of the burial ritual, the content and significance of that stage vary; consequently, the forms, dimensions, decorations, and technical characteristics of the objects utilized also differ. Conversely, the diversity of material culture associated with life is inherently more complex than that associated with death. Consequently, the extensive diversity of forms associated with the utilization of glass artefacts, which are integral to daily life, is not unexpected. This diversity further elucidates the presence of certain glass groups in both funerary contexts and residential environments. The prevalence of this similarity predominantly during the Roman Imperial period can be effectively attributed to advancements in glass technology and the unprecedented widespread utilization of glass during this era.

Situated in the Central Western Anatolia, 48 kilometers southwest of Kütahya province and within the boundaries of Çavdarhisar district, Aizanoi was established in the Phrygia Epiktetos along the Penkalas Branch of the Rhyndakos River in antiquity. Strabo, a 1st-century AD geographer, enumerated the settlements within the region of Phrygia Epiktetos, stating: "*Aizanoi, Nakoleia, Kotiaion, Midaeion, and Dorylaion are the cities of Phrygia Epiktetos; Kadoi, which according to certain authors is regarded as belonging to Mysia, is also included among them*"[1]. Excavations on the mound supporting the Temple of Zeus have shown that the settlement within the city territory dates back to the early third millennium

[1] Strab. 12, 8, 12.

BC[2]. The city's most significant period occurred during the Roman Imperial period, particularly under the reign of Emperor Hadrian and throughout the Antonine period. During this time, the city underwent a transformation into a settlement characterized by heightened construction activities and substantial immigration, which contributed to its cosmopolitan development[3]. During the Early Byzantine period, the city evolved into a prominent bishopric centre, sending its bishops to various other cities[4]. The city, which remained significant until the 8th century AD, was designated as a UNESCO World Heritage Site on April 12, 2012, and is included on the Tentative List of Cultural Heritage[5].

The excavations conducted within the city have shown the existence of various designated areas for cemeteries both in and around the urban centre, revealing the practice of distinct burial traditions across these regions. These areas include the Northern Necropolis, which serves as the primary focus of this study, as well as the Southern, Eastern (Yalakkaya Mevkii), and Western Necropoleis. Based on existing research, it can be posited that the Northern Necropolis was utilized beginning in the Hellenistic period, with a marked intensification of its use occurring during the Roman Imperial period[6].

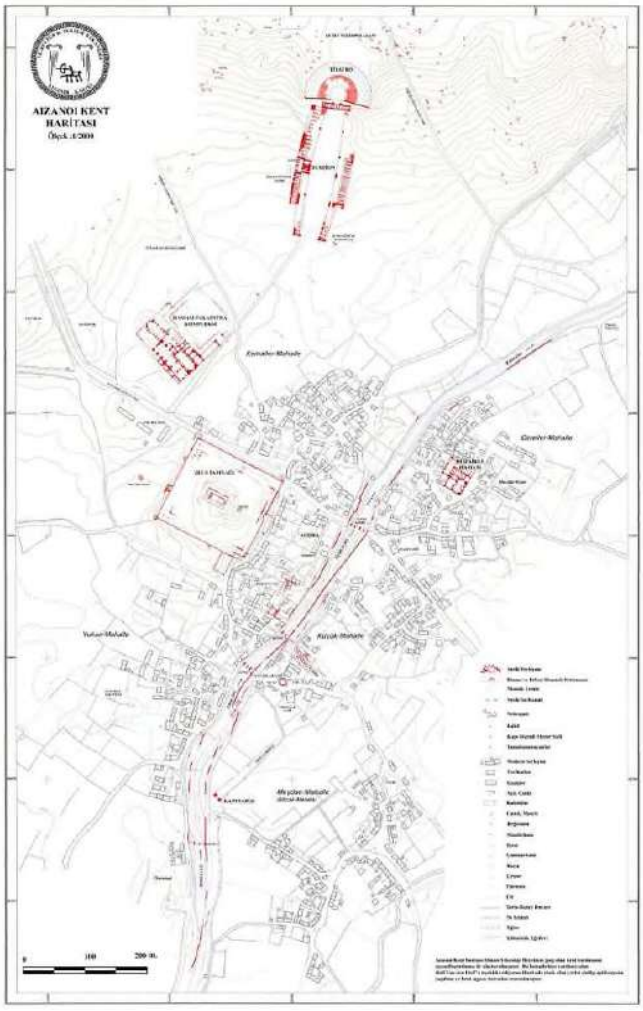

Figure 1: The city plan of Aizanoi *(2011-2020 Aizanoi Excavation Archive)*

[2] Lochner and Ay 2001, 269-294.
[3] Özer et al. 2022, 85.
[4] Belke and Mersich 1990, 202.
[5] Özer et al. 2022, 86.
[6] Özer and Doksanaltı 2017, 288.

The Northern Necropolis of Aizanoi

The Northern Necropolis of Aizanoi is located in proximity to the theatre, at an elevation of 1,020 meters above sea level. Glass artefacts were identified in the majority of the grave structures within this burial site. More than 100 graves were identified during the excavations conducted between 2012-2017. Archaeological studies suggest that the earliest burials in the Northern Necropolis commenced in the late 2nd century BC, reached a peak during the 1st century BC and the 1st century AD, and persisted, albeit with reduced frequency, until the 3rd century AD. These burial types can be classified into two categories: inhumation and cremation. Inhumation burials emerged as the prevailing norm, originating in the middle of the 1st century AD and experiencing gradual growth in popularity. Conversely, the cremation tradition appears to have been abandoned during the same period. The impact of Hadrian's 2nd century AD legislation prohibiting cremation burials within a radius of 3 kilometres from the city walls warrants careful consideration[7].

Initiated in 2015, "Aizanoi Glass Project"[8], has demonstrated that the city holds significant importance for ancient glass studies, particularly due to the qualitative and quantitative contributions provided by the Northern Necropolis.

In this study, a total of 50 glass vessel fragments, 6 complete vessels, 5 beads, and 1 possible amulet excavated during the fieldwork conducted between 2012 and 2017, were analysed primarily to ascertain their technical characteristics. The vessels associated with certain fragments were identifiable, allowing for their collective organization during the cataloguing phase. Furthermore, the contextual connections between these artefacts and the graves in which they were found were examined. These relationships encompassed various factors such as the deceased's sex, age, and social status, as well as the correlation between grave or burial types and the presence of these artefacts. The study also aimed to decipher the significance of the artefacts' placement inside or outside the grave, if ascertainable, and to draw parallels with contemporary traditions and intended use[9].

Firstly, the date range of the artefacts indicates that they belong to the Early and Middle Roman Imperial period, with the exception of one example[10] (fig. 4.5). Except for this specific example, all other vessel instances were created using the free-blowing technique.

---

[7] Lindsay 2000, 170.

[8] The "Aizanoi Glass Project", which spanned the years 2012 to 2017, encompasses the documentation and typological evaluation of all glass artefacts identified from the initial excavations of the city up to 2017. As part of the documentation study, these glass artefacts were entered into the "Aizanoi Glass Database", which was further enriched through drawing and photographic processes. Permission to conduct this work was granted by Prof. Dr. Elif Özer. The digital drawings of the glass artefacts from the Northern Necropolis were executed under the project titled "Aizanoi Northern Necropolis Glass Finds," which received support from the Karabük University Scientific Research Projects Coordination Office, designated by the number KBÜBAP-24-DS-048

[9] The anthropological data utilized in this study was obtained orally from Prof. Dr. Handan Üstündağ and is derived from Prof. Üstündağ's 2019 research (Üstündağ 2019, 311-330).

[10] This example was produced using 'Core Forming,' which is recognized as the earliest known technique for the production of glass vases. The earliest glass vessels emerged in Mesopotamia and Egypt during the second half of the 2nd Millennium BC (16th–15th centuries BC). These initial glass vessels were produced utilizing the Core Forming Technique, which originated in Western Asia and Egypt and experienced a revival in Mesopotamia during the Early Iron Age (Oikonomou 2018, 513). It is established that this technique was employed in Mediterranean centres until the early 1st century AD. Grose classified the Mediterranean glass vessels utilizing the Core Forming technique into three distinct categories: the first group spans the late 6th to mid-4th century BC, the second group encompasses the mid-4th to late 3rd century BC, and the third and final group extends from the mid-2nd BC to the early 1st century AD (Grose 1989). The temporal range of the Northern Necropolis is posited to extend from the 3rd century BC to the 1st century AD, as inferred from the analysis of grave goods and the typological classification of burial structures; The densest concentration of graves is dated to the interval between the 2nd century BC and the 1st century AD (Özer and Doksanaltı 2017, 288). The fragment of the core-formed

These vessels are characteristic of terracotta *unguentaria* utilized for the storage of fragrances or medicinal substances, in addition to various types of bottles, jugs, bowls, and jars. The latter items are commonly classified as table vessels, which are well-documented in the archaeological record of terracotta artefacts. The glass collection of the Aizanoi necropolis also includes groups such as pendants and beads, which are prominently found in the necropoleis.

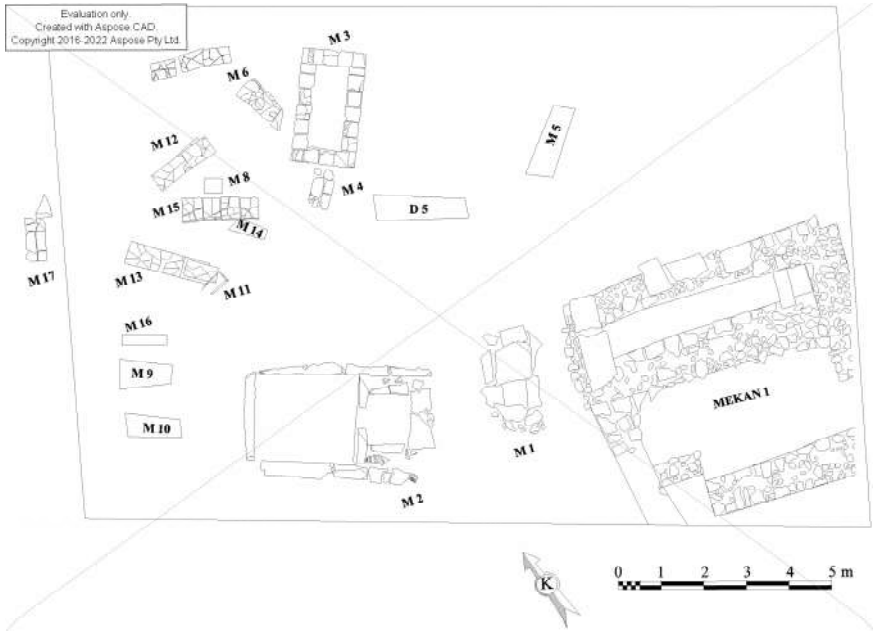

Figure 2: The plan of the Northern Necropolis *(2011-2020 Aizanoi Excavation Archive)*

D9-A

D9-A denotes the initial excavation area of the Northern Necropolis, which was commenced in 2012. Anthropological studies have indicated that this trench contains the highest density of human skeletal remains. Correspondingly, it is not unexpected that Trench D9-A also yielded the greatest quantity of glass artefacts[11]. In Space 1, a designated zone, a total of 17 burial structures were unearthed, all of which consisted of inhumation graves. Cremation burials are also present in D9-A.

It is worth mentioning that Grave 2 stands out as the sole chamber grave discovered thus far, revealing glass artefacts. An anthropological examination, conducted by Prof. H. Üstündağ, has identified a total of 25 inhumation burials within this grave. Based on the findings, it has been interpreted as a collective burial site for a family unit, comprising of 22 adults (10 males, 7 females, and 5 of undetermined sex), 1 adolescent, and 2 infants. The contents of the grave include three distinct glass vessel fragments, namely an *unguentarium* (fig. 3.4), a bottle (fig. 3.5), beaker (fig. 3.1), as well as three glass beads (figs. 3.6-8), two of which share the same colour and size[12].

vessel recovered from the North Necropolis is unfortunately too small to yield measurements that would facilitate its classification according to the schema proposed by Grose. However, the observation that the densest finds within the necropolis are categorized as the final group in Grose's classification may provide some insights regarding the vessel employing the core-forming technique; nonetheless, it does not permit a definitive conclusion.

[11] Üstündağ 2019, 318.

[12] This grave exhibits distinct characteristics that differentiate it from the prevalent grave types in the Northern Necropolis and represents the only known example to date. Alongside the glassware, a bronze ring earring, presumably belonging to one of the interred women, and a silver ring, likely a personal item, were discovered

The analysed *unguentarium* exemplifies a bulbous form, and this category of *unguentaria* exhibits variability in size. It is among the most prevalent forms of *unguentaria* from the Early Roman Imperial period, characterized by its cylindrical neck, either inwardly or outwardly rounded rim, pear-shaped body, and flat base. In these specimens, the body length constituted approximately one-fifth of the neck length; however, there was a gradual increase in the dimensions of the neck over time[13]. They are recognized in Egypt as the standard form of the 1st century AD[14]. The traces of continuous production and utilization in the Syria-Palestine region, along with the fragments of the form documented in Cyprus, serve as indicators of the widespread prevalence of this type of *unguentarium* during the 1st century AD[15]. It is acknowledged that these inexpensive, rapidly produced, and predominantly undecorated artefacts are frequently recorded as discoveries within necropoleis, particularly in relation to burial offerings[16]. C. Isings also reports that early examples of this form, categorized as grave and household finds, date from the 1st century AD and have been recovered from Locarno, Pompeii, Herculaneum, Siphnos, Dura Europos, and Priene[17]. This type of *unguentarium* is also prevalent among terracotta examples. Such *unguentaria* have been frequently discovered in various Mediterranean cities and are associated with burial practices and other contexts dating from the 1st century through the 2nd century AD[18].

Glass studies conducted on both the Northern and Southern Necropolis revealed that the *unguentarium* form was recorded both within and outside the grave. This suggests that *unguentaria* may have served distinct functions at various stages of funerary rituals. Furthermore, their usage likely varied in relation to different burial practices, such as cremation and inhumation[19]. Nevertheless, the role of *unguentaria* in the funeral process remains a subject of scholarly debate. They are predominantly represented on grave reliefs as grave offerings. However, there is a noticeable absence of depictions illustrating their specific role in funeral rituals or their function in the preparation of the deceased for burial[20]. The same contentious issues concerning their utilization are also applicable to terracotta *unguentaria*. There is no evidence to indicate that glass and terracotta *unguentaria* fulfilled distinct functions within funerary contexts. The frequent occurrence of both glass and terracotta *unguentaria* during the same era can be attributed to advancements in technology. However, a comparative study analysing the quantitative data would be beneficial, as it would aid in the identification of temporal transitions between these materials. However, a study of this magnitude has yet to be conducted at the necropoleis of Aizanoi.

The quantity of glass *unguentaria* is markedly lower than expected within the identified range of glass forms recovered from the necropolis. This phenomenon may be attributed to a terminological confusion that is prevalent in certain cities characterized by a significant abundance of *unguentarium* forms. It is not uncommon to encounter certain bottle

adjacent to the skeleton of the other woman. Within the expansive burial area, a total of 31 open vessels, including bowls and figures, as well as 9 handled cups, 16 oil lamps, 1 coin, 1 tintinnabulum, a terracotta tray, numerous iron nails (both small and large), and 8 fragments of brick were unearthed.

[13] Isings 1957, 42, form 48a-b.

[14] Hayes 1975, 138.

[15] Erten 2018, 153.

[16] Kucharczyk 2004, 96.

[17] Isings 1957, 42.

[18] Saraçoğlu 2011, 7.

[19] For instance, figure 14.1 presents an example of an *unguentarium* that was likely utilized during the cremation phase, left with the deceased, and subjected to physical deterioration. It is plausible that it functioned as part of a ritual rather than as a burial offering intended for the deceased at the conclusion of the cremation process.

[20] Anderson-Stojanović 1987, 116.

forms, particularly within grave contexts, that are documented as *unguentaria*. In this context, the definitions provided by glass experts D. Ignatiadou and A. Antonaras in their treatises on glass terminology are of particular significance. They define glass bottles as "large or medium-sized handleless vessels"[21]. In the same study, the *unguentarium* is examined under the subheadings of core forming and blowing concerning its production technique and is defined as follows: "Perfume vessels with a closed shape, small or medium-sized"[22]. It is essential to consider both content variations and form distinctions when establishing definitions. D. Whitehouse elucidates the origins of the terminological confusion, asserting that the term "*unguentarium*," which is thought to have originated from Roman toilet bottles, was, in fact, coined in the 19th century. This term derives from certain Latin words employed by the Romans in relation to perfume "unguentum", as well as the term "unguentarius," which referred to sellers of perfume[23]. As noted by Whitehouse, the term "*unguentarium*" is a relatively modern designation, and the ancient nomenclature for these vessels remains unidentified. In summary, although we can ascertain the rarity of glass *unguentaria* from the North Necropolis of Aizanoi in relation to other forms within this necropolis, we lack the necessary data to compare these findings with those from other necropoleis across Anatolia.

Figure 3.1 presents a beaker/bowl form characteristic of the Early Roman Imperial period, aligning with the dating of the *unguentarium*[24]. The handle fragments depicted in figures 3.2 and 3.3 were discovered in conjunction with this piece and display analogous colour characteristics. If this hypothesis is accurate, figure 3.1 can be categorized as belonging to the "Bowl/Beaker with Handles" type; however, the handles could not be definitively associated with the body in our proposed drawings.

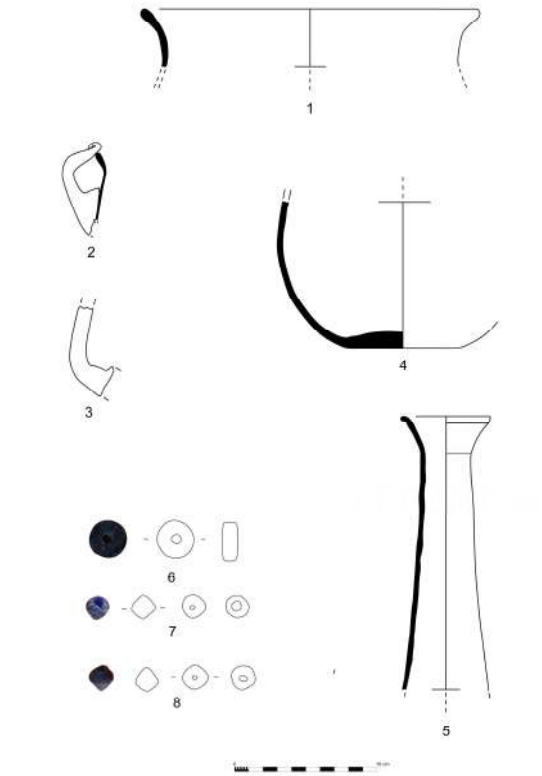

Figure 3: Glass finds from D9-A, Grave 2

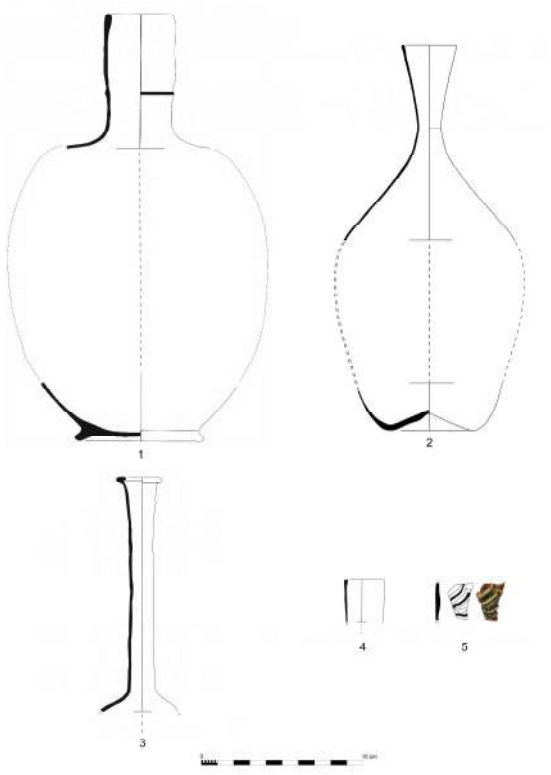

Figure 4: Glass finds from D9-A, Grave 3

[21] Ignatiadou and Antonaras 2008, 135.
[22] Ignatiadou and Antonaras 2008, 216.
[23] Whitehouse 2006, 87.
[24] Majcherek 2018, 44, no. 9.2; Çakmaklı and Höpken 2015, 34, no. 41; Atila and Gürler 2009, 132, no. 206.

Grave 3, commonly referred to as the "Rooster Grave" due to the presence of a terracotta rooster figurine within its confines, possesses significant artefacts that serve to establish the chronological framework of the necropolis and contribute to the classification of glass objects in the Aizanoi necropolis. This grave is attributed to two adults aged 35-40 years. One of the individuals has been identified as male; however, the sex of the other deceased remains uncertain. It is probable that this individual was the spouse of the grave owner[25]. The discovery of two bronze coins within the Aizanoi Rooster Grave indicates that one dates to the 2nd century AD, while the other belongs to the latter half of the 4th century AD. Upon investigation, it has been proposed that both individuals were laid to rest during the 2nd century AD, and the presence of the 4th century AD coin can be attributed to illicit activities such as grave robbery[26]. All glass artefacts (fig. 4), with the exception of a core-formed piece, are bottle forms that reflect the 2nd and 3rd-century AD tradition (figs. 4.1-4). The artefacts depicted in figures 4.2 and 4.3 were discovered within the grave situated near the head of a male individual[27]. While the *unguentarium* form depicted in figure 4.3 cannot be identified typologically due to the absence of a complete body and base[28], the artefacts illustrated in figure 4.2 serves as a representative example of a category of bottles classified as 'bottles with conical mouths,' which are primarily associated with the 3rd century AD[29]. Figure 4.1 represents a unique bottle/jug form characterized by its hypothesized body feature. Its design includes an inverted rim, flat cylindrical neck, and ring base, which collectively demonstrate the fundamental characteristics of a category of artefacts from the Middle Roman Imperial period[30]. In this regard, it bears historical similarities to figure 4.2. The horizontal line that encircles the neck was employed consistently throughout the empire and should not be considered a criterion for dating. The historical inconsistency of the glass artefacts recovered from Grave 3, which span a diverse range of periods including the Early and Middle Roman Imperial period, indicates that the Grave may have been reopened following its initial closure.

Grave 7, designated as the "Heraclian Grave" due to the discovery of a Heracles statuette within, is postulated to be a soldier's grave based on the presence of this statuette[31]. This grave serves as a precursor to cremation-type burials. The glass *unguentarium* (fig. 5) found within the grave exhibits a distinct form typically associated with the Early Roman Imperial period. This group is differentiated from similar examples by its cobalt blue colouration, which is occasionally adorned with glass threads, as seen in the Aizanoi instance. In some cases, the vessel remains entirely unembellished[32]. The decorative technique used, which includes cobalt blue and white spiral glass bands, is consistent with examples discovered in 1st century burial excavations[33]. The elaborate *unguentarium* depicted in figure five exemplifies two prominent characteristics of mid-1st-century AD glassmaking:

[25] Özer 2016, 10.
[26] Özer 2016, 10.
[27] Üstündağ 2019, 311-331.
[28] Although the body is absent, the artefact bears a resemblance to the spherical-bodied *unguentaria* from the 1st and 2nd centuries AD. It features a pressed rim that has been folded inwards, along with a long, slender cylindrical neck and a defined profile from the neck to the body, for examples, see: Vessberg 1952, 138-139; Erten 2018, 169, cat. 65.
[29] Weinberg and Stern 2009, 127, no. 235; Gürler and Taştemür 2019, 185, cat. no. 33; Lightfoot and Arslan 1992, 196, no. 131; Erten 2018, 35, no. 8; Gürler 2000, 93, cat. 109; Schintlmeister 2021, 309, fig. 2.6.
[30] Çakmaklı 2017, 292, lev. 2.10 (Labraunda).
[31] Özer and Doksanaltı 2017, 287-288.
[32] For an example of a grave find from Köylü Garajı in Tarsus, see: Yurtseven 2006, no. 116, res. 3.
[33] C. Isings reports that miniature bottles featuring white bands on a cobalt blue background were recovered from tombs dating to the reign of Nero in Pompeii (Isings 1957, 41); It was retrieved from a 1st century AD tomb located on Lenonmart Street, adjacent to the Athenian Agora (Weinberg and Stern 2009, 78, no. 120).

the white-on-blue decorative scheme commonly observed in cameo glass of that era, and the form that resonates with various *unguentarium* designs from the same period[34]. The proposed dates for the statuette and the *lykion* discovered in the Heraclian Grave are consistent with the chronological framework that corresponds to the first half of the 1st century BC, extending to the first half of the 1st century AD[35] for the glass *unguentarium*.

The body of these vessels is predominantly onion-shaped. Unfortunately, it is not possible to assign these vessels to a specific sex. Despite the association of the Aizanoi specimen with an adult male, a similar *unguentarium* found in Güre was recovered from a female grave[36]. The example from the Athenian Agora was discovered alongside an *unguentarium* and a bronze mirror, artefacts typically associated with female interments[37]. A substantial quantity of colour-band blown bottles, along with a significant number of associated sherds, was discovered in the South Necropolis of Samothrace; one of these bottles corresponds to the Aizanoi sample. Dated to the first half of the 1st century, it is significant that this artefact was recovered from a child's grave[38].

Figure 5: The glass unguentarium from D9-A, Grave 7

The placement of the Aizanoi *unguentarium* outside the Grave rather than inside suggests that it was not intended as a burial gift, but rather as a component of the funeral ritual. It is likely that the liquid contained within the vessel was ritually dispersed either onto the deceased or onto the surrounding soil after the grave had been sealed. Likewise, the terracotta bowls and oil lamps discovered alongside the *unguentarium* were also left outside the grave[39]. However, it is not feasible to ascertain the function of this form in burial rituals based solely on the findspot of the Aizanoi example. This limitation arises from the fact that the example from Güre (Uşak, Türkiye) was situated within a grave, whereas the example from the Agora of Athens originates from a disturbed burial.

Grave 10 is characterized as a cinerary urn featuring a cremation burial. Among the recovered artefacts were fragments from six distinct vessels (figs. 6.1-7) and two glass beads (figs. 6.8-9). Notably, all of the vessels are transparent blue in colour and exhibit a bottle form, distinguishing this grave from others concerning glass-related finds. Furthermore, while there are numerous comparable instances of the bottle forms found in Grave 10, one specimen (fig. 6.2) is distinguished from the majority by its rounded bottom. This bottom is posited to belong to the same vessel as the fragment illustrated in figure 6.1[40].

[34] Fleming 1996, 22.
[35] Özer 2022, 32.
[36] Çakmaklı and Taştemür 2017, 118, fig. 4.5.
[37] Weinberg and Stern 2009, 78, no. 120.
[38] Dusenbery 1967, 41, fig. 18.
[39] Özer and Doksanaltı 2017, 287-300.
[40] Similar examples are known among the finds from the Northern Necropolis. See also figure 8.2, 8.5, 11.4.

This artefact, a variation of the "pointed bottomed *unguentarium*" known from the 1st century AD[41], is exclusively found in the North Necropolis graves within our glass project encompassing all sectors of Aizanoi. Similar to the aforementioned type of *unguentarium*, the Aizanoi examples feature a rounded rim and elongated neck; however, they are characterized by a rounded bottom rather than a pointed one. Anatolian examples of the rounded-bottom bottle type have been documented in the academic literature[42]. The dates assigned to these examples align with the 3rd century, which is presently recognized as the period of the final utilization of the Northern Necropolis.

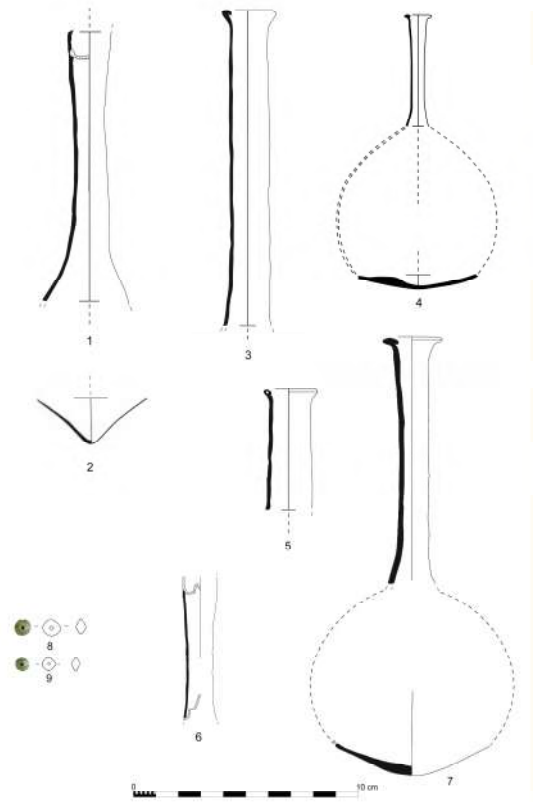

Figure 6: Glass finds from D9-A, Grave 10

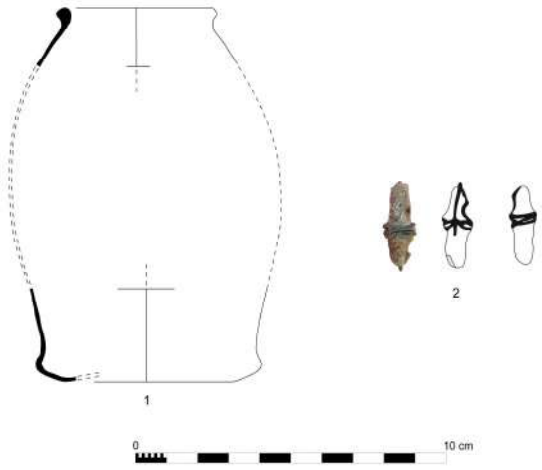

Figure 7: Glass finds from D9-A, Grave 17

In addition to the presence of analogous examples in the Northern Necropolis, the discovery of a mouth-neck fragment of the same type, albeit lacking a base, prompts an inquiry into whether these artefacts may have been locally or regionally produced for a necropolis-oriented purpose. Their positioning, which is not conducive to standing upright in terms of functional use, further supports the interpretation of these items as grave goods.

Grave 17 is a rudimentary earthen grave containing a cremation burial. Anthropological investigations indicate that this particular grave likely housed a solitary burial, that of a child[43]. Two glass objects, seven terracotta objects, including one oil lamp, four metal artefacts and a bronze earring were discovered within the grave. The presence of this earring fragment indicates that the grave belongs to a female[44]. As no assessment has yet been conducted on the contextual finds within the grave, our analysis of the glass objects will be based solely on their analogical characteristics.

[41] Gürler and Taştemür 2019, 110.
[42] Çakmaklı and Höpken 2015, 135, no. 304; Stern 2001, 241-242, no. 127; Gürler and Taştemür 2019, 280, no. 128;
[43] Üstündağ 2019, 319.
[44] Özer 2019, 382.

Noteworthy discoveries within the grave include a glass artefact adorned with a spiral metal thread, potentially functioning as a pendant or amulet (fig. 7.2) given its perforated nature, as well as a vessel resembling a jar (fig. 7.1) in both shape and colour. It is important to note that this specific glass group from Grave 17 is represented by a solitary example within the necropolis.

It has not been possible to comment on the form of the aforementioned artefact, which we classify as a pendant. Although the metal threads on the artefact likely encompass the entire surface, both the artefact and these metal threads were recovered in an incomplete state, rendering them unsuitable for comparative studies regarding their form. The identification of an amulet in Grave 17, which is that of a child, represents a plausible proposition. Interestingly, these pendants hold particular significance in the context of infant and child burials, often comprising the most prominent category of artefacts. Amulets are most commonly found in the grave s of children under six years of age, both in quantity and frequency[45] and they possess a rich and extensive historical significance[46]. In this regard, although certainty is not established, it can be posited that a fragment of a larger pendant was interred as a burial item for the deceased child, particularly in light of the presence of the hole.

The jar (fig. 7.1) represents an exceptional case due to its rare purple colour. Similar to the millefiori vessel (fig. 13) retrieved from the Northern Necropolis, this artefact is evidently of foreign origin. A total of 51 pieces were discovered. As a result of restoration efforts, the artefact was reconstructed to the extent that the form of the artefact could be revealed; however, not all of the components could be reassembled. No other examples have been identified within the necropolis, and it maintains a unique status in analytical evaluations. Although it is not definitively established, the morphological characteristics of the vessel suggest that it may have been utilized as an urn known from the Roman Imperial period. Although glass urns are not frequently encountered in Roman cremation burials of children, they are considered recognized artefacts[47]. However, when adult burial or urns containing remains undetermined sex are analysed, it becomes evident that there are significantly more instances documented in the modern literature[48]. Nevertheless, the numerical scarcity of glass urns in comparison to their terracotta counterparts remains significant, even following the advent of the blowing technique. If the 'urn' theory is applicable to this glass jar, it may be regarded as significant data concerning general distribution.

---

[45] Bel 2012, 204.

[46] Glass pendants, first evidenced in the 7th century BC, were manufactured using the core forming method, a prevalent production technique of that era (Gençler-Güray 2017, 66). It is posited that these early instances of glass pendants, which exhibit core forming techniques, primarily originated from graves located on the western coast of the Mediterranean, as well as from settlements and sanctuaries in addition to graves on the eastern coast (Seefried 1982, 35-40).

[47] In the southern region of Gallia, cremations of children aged between 3 and 10 years, contained within glass urns, have been identified in Montblanc, Eyren, and Marans, dating from the 2nd century AD. These cremations are characterized by the inclusion of several coins and an abundance of grave goods. A similar practice is observed at Sainte-Fortunade, although this site corresponds to the end of the 3rd century AD (Suárez and Blázquez-Cerrato 2019, 94).

[48] The collection of the National Museum of Denmark comprises six glass urns. Among these, three urns recovered from various locations in Italy retain bone remains within their interiors. All three urns have been dated to the period between 100 and 200 AD. Anthropological analyses indicate that the remains belong to two male individuals - one aged approximately 16,5 years and the other over 50 years - as well as one female individual over the age of 40, who are identified as the interred individuals associated with these burials (Becker 1997, 51-62). In the western provinces of the Roman Empire, cylindrical bottles were commonly used as cremation urns (Weinberg and Stern 2009, 115). For a glass urn dated to the 1st century AD, refer to the J. Paul Getty Museum (Less-Causey 1983, 153, cat. 1).

Another aspect to consider is the utilization of purple in the jar. It is evident that the colour purple served as a status indicator during Roman times. This indicator is reflected not only in clothing[49] but also in various objects. It is improbable that the presence of this colour, which is relatively uncommon in glass artefacts, on prestigious vessels such as mosaic glass wares is merely coincidental. In the context of Aizanoi, regardless of whether it is definitively identified as an urn, it signifies the social status of the child interred in the grave. Indeed, a child's ownership of a cremation grave can be considered a significant indicator of social status in its own right. In her study, E. Özer examines the prevalence of infant mortality in antiquity, attributing it primarily to complications associated with childbirth and the postnatal period. She notes that funeral rituals were often not conducted, and cremation was not performed if the child had not yet begun to teethe. Based on this evidence, she concludes that the inhabitants of Aizanoi exhibited a heightened sensitivity to child mortality and were positioned outside of mainstream practices regarding death and mourning[50]. Seventeen infants and children are documented to have been interred in the North Necropolis of Aizanoi, with burial dates ranging from the 1st century BC to the 1st century AD. Three of these graves are associated with cremation burials.

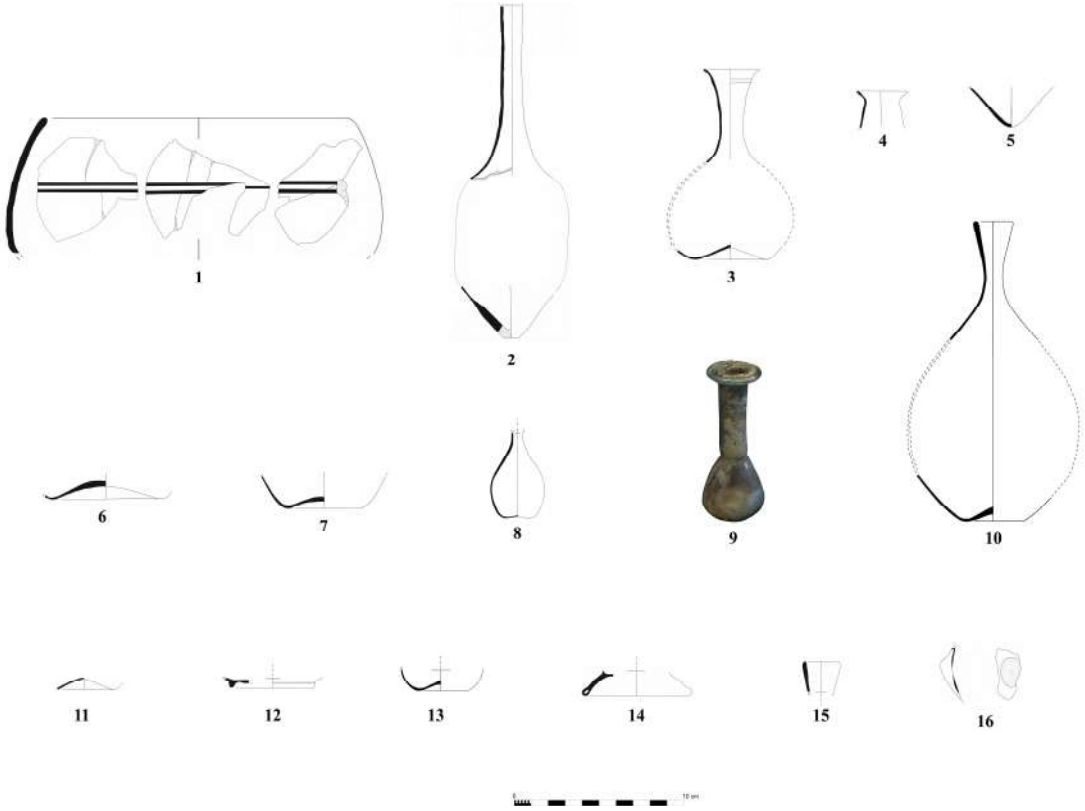

Figure 8: Glass finds from D9-A, "North I" and "North II"

S. Perna, who studies Roman cinerary urns made of coloured stone, notes that the importation of coloured marbles to Rome, commencing in the 1st century BC, led to the increased prevalence of funerary urns crafted from Egyptian alabaster, purple porphyry,

[49] It is well established that individuals who possessed the financial means to purchase purple fabric, a costly type of textile, generally favoured garments in this hue. However, during certain historical periods, emperors sought to impose restrictions on specific shades of purple, asserting these colours as their exclusive privilege (Croom 2010, 18).
[50] Özer 2019, 375-393.

and, on occasion, granite in Roman burial practices[51]. It is feasible that the type of precious pink marble utilized in cremation urns is an imitation, as evidenced by the reflection in the glass in this instance.

In Trench D9-A, excavation expansion efforts were undertaken in a northerly direction within a zone encompassing uncomplicated earth graves, designated as "North I" and "North II". The excavations in this area yielded fragments from nine distinct vessels, including one complete candlestick *unguentarium*[52] (figs. 8.1-9). The group encompasses a diverse array of vessels dating from the 1st to the 3rd and 4th centuries AD. The spherical bowl depicted in figure 8.1, characterized by its flat base and wheel-cut lines, represents a quintessential bowl form of the 1st century AD[53]. Figures 8.2 and 8.5 illustrate a bottle featuring a rounded bottom, a design also identified in Grave 10. Figure 8.3 depicts a globular bottle featuring a smoothly rounded rim and a ringed base. This type of bottle, referred to in the literature as a "bottle with profiled funnel mouth," occasionally features an applied coil along the mouth profiles, as exemplified by the Aizanoi specimen. It can be dated to the 2nd and 3rd century AD[54]. Figure 8.8 depicts a miniature *unguentarium* found with a broken rim. The remaining artefacts in this group consist of two concave bases (figs. 8.6-7) and one bottle rim (fig. 8.4), further indicating their association with the Early and Middle Roman Imperial period.

In the inhumation grave structure designated as Unit 3 in D9-A, a male, a female, and one child were interred[55]. Additionally, two distinct vessel fragments were recovered from this context. One of these artefacts consists of a fragment of a bottle's mouth (fig. 8.15) that exhibits the same form characteristics as the bottle depicted in figure 8.10[56]; the other is a fragment of a vessel that exhibits a mould-blowing technique, characterized by its transparent colouration and oval relief decoration (fig. 8.16). This type of vessel is represented by only one example in the Northern Necropolis, yet it is documented in association with the theatre building of the city[57]. Unit 3 contains artefacts that can be analysed by considering the context of the grave findings. In addition to the glassware, the assemblage includes a bronze earring fragment likely belonging to a woman, a single oil lamp fragment, seven fragments of bowls and figures, and two bronze beads that presumably belonged to either a woman or a child[58]. Both glass and terracotta vessel groups are not categorized within any specific sex or age group.

In D9-A, there is another group of glass artefacts that, although not classified as grave goods, are nonetheless associated with the necropolis. One of the problematic vessels regarding dating is the beaker form illustrated in figure 3.14. Characterized by its "high base ring" feature, this form is also referred to as the "footed beaker" in archaeological literature and has been discovered in a variety of contexts, spanning from the Early Roman Imperial

[51] Perna 2012, 787.
[52] For information on candlestick *unguentaria*, see fn. 67.
[53] Isings 1957, 28-29, type 12; Lightfoot 1989, 26, no. 9; Çakmaklı 2012, 165, no. 3.1; Hayes 1975, 56, no. 132; Çakmaklı and Höpken 2015, 28, no. 25.
[54] Foy 2010, 289-299, no. 522; Lightfoot 1989, 48, no. 70; Çakmaklı and Höpken 2015, 60, no. 102.
[55] Özer 2019, 378.
[56] These two specimens represent variations of the same form as the bottle with conical mouth discovered in Grave 3, which is depicted in figure 4.3.
[57] During the excavation conducted at the Aizanoi Theatre in 2013, ten specimens of this type were uncovered. However, there is a lack of definitive evidence regarding the vessels to which the fragments are associated. The fragments were discovered in association with glass items attributed to contexts from the 4th and 5th centuries. The colours of the samples vary, including turquoise blue, transparent, and light blue.
[58] Özer 2019, 378.

period to the 3rd and 4th centuries AD[59]. Another glass vessel in this collection is the "bottle with a funnel-shaped mouth." (fig. 8.10). This particular type of bottle experienced significant popularity between the 2nd and 4th centuries AD[60].

D9-D

During the archaeological excavations carried out in 2013 within area D9-D, a pear-shaped glass *unguentarium*, believed to be associated with Grave 4, was discovered as part of the expansion works in the western region (fig. 8). It is noteworthy that this specific *unguentarium* is the sole glass vessel that was unearthed in the D9-D area. If its connection to Grave 4 can be verified, anthropological reports suggest that this particular *unguentarium* may have played a role in the burial ritual of an adult female.

Figure 9: The glass unguentarium from D9-D, Grave 4

Among the various types of *unguentaria*, pear-shaped *unguentaria* may be considered the simplest forms to produce. This specific type of *unguentarium* seems to be extensively documented among the *unguentaria* discovered in Anatolian excavations[61]. In Egypt, they are acknowledged as standard forms from the 1st century AD[62]. *Unguentaria* of similar form discovered in the Athenian Agora have been dated to the early 2nd century AD[63]. Comparable instances from the Early Roman Imperial period have also been documented in domestic contexts in Nea Paphos, Cyprus[64]. It is evident that this prevalent form of *unguentarium* was widespread in both the eastern and western centres of the empire.

D9-F

Grave 4 is identified as an inhumation grave, containing the remains of one adult female. Two bottle forms were discovered in the grave (figs. 10.1-2), both of which are recognized vessel types from the Northern Necropolis[65]. In addition to the glass artefacts, two bronze coins were discovered in the grave: one situated in the individual's mouth and the other located within the skull. However, archaeological studies pertaining to the coins have yet to be completed.

There are six distinct bottles within the glass artefacts group obtained from Grave 5, situated in D9-F (fig. 11). Although the artefacts in Grave 5 have not yet been analysed collectively, the assemblage in addition to the glass vessels can be enumerated: terracotta bowl, *unguentaria*, oil lamp, figurine head, bird figurine, bull figurine, rooster figurine, grotesque figurine head, Attis heads, *pyxis*, and nails. All the figurines from Grave 5 were evaluated by T. Türküsever and dated to the Early Roman Imperial period, specifically to the

[59] Claros (Taştemür 2007a, no. 159); Parion (Kasapoğlu 2018, 228); Medusa Museum (Çakmaklı and Höpken 2015, 40, cat. 55); Corning Museum (Whitehouse 1997, 224).
[60] Isings 1957, form 14a; Schwarzer 2009, 106, no. 1; Atila and Gürler 2009, 160, cat. no. 240; Çakmaklı and Höpken 2015, 53, no. 84; Canav 1985, 55.
[61] For instance, studies on glass typology conducted in the Caria have demonstrated that this typology exhibits the highest concentration of *unguentarium* finds. It has been documented in numerous centres, including Stratonikeia, Idyma, Derebağ, Akdağ, Belentepe, Köyceğiz, Gümüşkesen, and Yatağan (Çakmaklı 2012, 91).
[62] Hayes 1975, 138.
[63] Weinberg and Stern 2009, 57.
[64] Mazanek 2014, 299.
[65] Both artefacts exhibit typological similarities to those presented in figures 6.4, 6.7, 8.10, 11.4, and 11.6.

middle of the 1st century AD. This dating was established based on the Caligula era coin discovered in the grave (37-41 AD), as well as comparisons with similar artefacts[66].

Glass artefacts are frequently encountered within a grave characterized by such a rich assemblage. The majority of glass bottles were retrieved from the area around the kneecap and below. The presence of such a concentrated collection of glass artefacts in the burial of a single adult sets it apart from other groups.

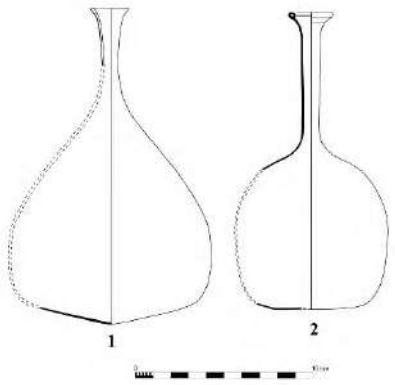

Figure 10: Photograph of artefacts *(2011-2020 Aizanoi Excavation Archive)* and illustrations of glass items retrieved from D9-F

The first notable feature of this artefacts group is an *unguentarium* of the candlestick shape (fig. 11.1). The form of this vessel likely dates back to the end of the 1st century AD[67]. Candlestick-shaped *unguentaria* with bell-shaped bodies were discovered containing olive oil in a grave in Israel, dated to the second half of the 1st century AD[68]. In addition, R. E. Jackson-Tal, who categorizes this form as a bottle rather than an *unguentarium*, observes that comparable examples have been recovered from grave contexts within the region associated with Ramat Rahel (central Israel) spanning from the mid-1st century AD to the first quarter of the 3rd century AD[69].

Another intact vessel found alongside this collection is the bottle, which has a spherical body form and is entirely adorned with spiral glass bands (fig. 11.2). A similar kneecap, exhibiting the same form but lacking decoration and featuring a cut rim, has been documented as a grave find from the Silifke Necropolis, dating to the 3rd-4th century AD[70].

There are four distinct forms of long cylindrical-necked bottles, each differing in terms of body shape and base design (figs. 11.3-6). Each glass bottle exhibits characteristics

[66] Türküsever 2016, 99-119.

[67] The examples presented herein are limited in scope and serve to illustrate the prevalence of this particular form. In fact, candlestick-shaped forms represent one of the most commonly encountered types in the sites where *unguentaria* have been discovered. Some centres and collections featuring examples of candlestick *unguentaria* dated to the 1st century: For Anatolian examples, see: Metropolis (Akkuş-Koçak 2021, 84, cat. no. 102-108) Kabasakız (Çakmaklı 2012, 51, cat. no. 11.2); Idyma (Gürbüzer 2006, 129, cat. no. 75-76); Kaunos (Özet 1998, 128, kat. no. 85); Yüceören (Şenyurt et al. 2006, 38), Elaiussa Sebaste (Gençler-Güray 2009, 56, kat. no. 116-122), Maltepe-Kilisetepe (Erten 2018, 83, cat. no. 30). For examples from outside Anatolia, see: Thesalloniki (Antonaras 2006, 76, no. 130-131) Strasbourg Museum (Durlong-Arveiller and Arveiller 1985, 198, drawing 101); Dura Europos (Clairmont 1963, Type F), Ribezzo di Brindisi Museum (Bertelli 1987, 207, fig. 11d), Cave of Horror (Barag 1962, 212, fig. 10).

[68] Gençler-Güray 2009, 55-56.

[69] Jackson-Tal 2016, 574.

[70] Erten 2018, 57, cat. no. 17.

that are consistent with the contextual related kneecap and can be dated to the Early Roman Imperial period. In any case, three of the examples (figs. 11.4-6) represent variations of the globular-bodied bottle forms identified in the Northern Necropolis of Aizanoi[71].

Figure 11: Glass finds from D9-F, Grave 5

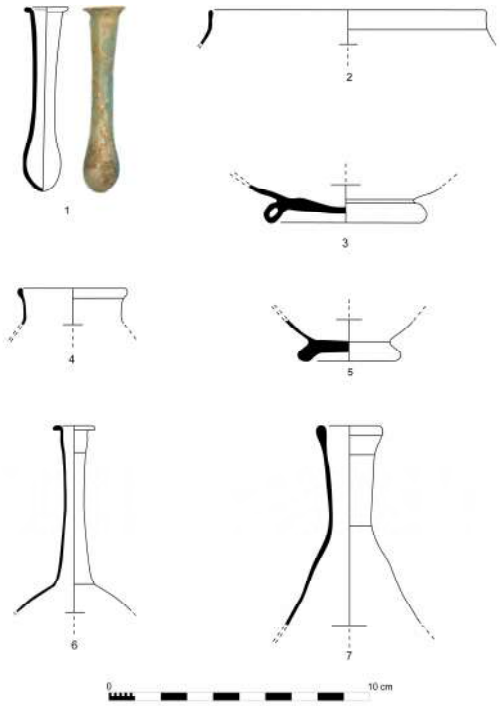

Figure 12: Glass finds from D9-G

D9-G

D9-G is a trench that yielded glass artefacts during both the eastern and southern expansions. Three glass artefacts, consisting of two fragments and one complete piece, were documented during the eastern expansion (figs. 12.1-3). It is established that *unguentaria*, particularly the tubular variants, were extensively utilized in the Early Roman Imperial period[72]. They can be observed across the empire, with instances from western centres dating back to the reigns of Claudius and Nero (1st century AD)[73]; however, there are also examples from the eastern regions that date to the 2nd and 3rd centuries[74]. These types of bottles serve as essential storage containers or fragrance vessels for cosmetics, pharmaceutical chemicals, and various other applications[75]. The rounded shape of the base of this type of vessel indicates that these vessels were specifically designed for the primary purpose of transporting the liquid contained within, suggesting an intention for single use[76]. Conversely, given that the design of such artefacts, which is unsuitable for standing, would result in the spillage of contents when positioned horizontally, it is more plausible that, in the absence of a stopper, the artefact contains a more viscous substance, such as ointment. In conjunction with the Northern Necropolis, the fragments illustrated in figure 12 can be classified as artefacts from the Early Roman Imperial period based on comparable examples.

[71] See fn. 65.
[72] Isings 1957, 41, from 27; Vessberg 1952, pl. IX, 25; Hayes 1975, 39, fig. 20, no. 630; Eliüşük 2023, 153, cat. no. 2-3; Matheson 1980, 29, no. 78-79; Çakmaklı 2012, 174, cat. no. 8.3; Gürler 2000, 32, no. 18-19.
[73] Israeli 1998, 28.
[74] Gürler 2000, 20.
[75] Yurtseven 2006, 95.
[76] Vessberg 1957, 140.

Figures 12.2 and 12.3 exhibit a bowl form. Similar characteristics of base rings with figure 12.3 are observed in certain jar and bowl forms dating to the Early Roman Imperial period and continue to be present in the Late Roman Imperial period. Figure 12.5 is a cast bowl base fragment. K. Dévai, who conducted an evaluation of the glass materials discovered at Intercisa (Dunaújváros, Hungary), articulates the following observations while dating the cast bowl base fragments: "Glass vessels imitating terra sigillata forms are typically characterized by angular profiles and were frequently composed of either strongly coloured or colourless glass." Dévai, also reports that cast bowls first emerged during the Flavian period and maintained their popularity until the mid-3rd century, although certain rarer forms became scarce by the 2nd century[77].

D9-H

When analysing the densities, it is observed that the group with the highest density remains D9-A, while the form group exhibiting the greatest density continues to be the jug and bottle, D9-H contains a significant find not only for Aizanoi glass but also for Anatolian glass as a whole (fig. 13). Although recognized from sites such as Parion[78], Claros[79], Magnesia[80], Labraunda[81], Limyra[82], Arykanda[83], Olba[84], Elaiussa Sebaste[85], and Iznik[86] in Anatolia, there remain relatively few centres where millefiori glass vessels have been identified. The millefiori technique, characterized by its distinctive construction and ornamentation, exemplifies a fusion of Hellenistic inspiration and the technical expertise of the Roman Imperial period. Although this type of vessel was recognized in Alexandria during the 1st century BC and in Rome in the 1st century AD[87], the Julio-Claudian period (14-68 AD) is posited as the apex of its popularity, with a decline occurring in the subsequent Flavian period[88]. Consequently, the dating of the Aizanoi millefiori from D9-H, associated with a cremation-type grave, aligns with the temporal framework established by our anthropological data pertaining to cremation burials[89].

Unfortunately, it was not possible to ascertain the sex and/or age of the individual interred in the grave; however, the meticulous craftsmanship and sophisticated design of the vessel indicate the high social status of the owner. Given that the overall living standards in the region of Aizanoi were relatively low, the disparity in social status of this grave owner becomes particularly evident.

Vessels employing mosaic and millefiori techniques represent rare discoveries in Anatolia. In particular, mosaic vessels, commonly referred to as 'millefiori' due to their distinctive decorative style, are even less frequently encountered. Considering the concentration of archaeological finds in the western provinces, the majority of mosaic vessels from Anatolia have been interpreted as direct imports. While this conclusion is largely valid,

[77] Dévai 2024, fig. 2.6, 2.7.
[78] Keskin 2019, 98, cat. no. 1.
[79] Taştemür 2007b, 171-172.
[80] Gençler-Güray 2013, 179.
[81] Hellström 1956, 5.
[82] Baybo 2016, I-Y.1-5.
[83] Tek 2007, 153; Tek 2013, 220.
[84] Erten and Akkuş-Koçak 2023, 97, lev. 2.
[85] Gençler-Güray 2009, 28.
[86] Çelik 2008, 3.
[87] Newman 1997, 198.
[88] Cottam and Price 2009, 188.
[89] For comprehensive information regarding the millefiori vessel form the Northern Necropolis see: Çakmaklı 2016, 141-151.

it is important to recognize that archaeological studies of glass in Anatolian centres, particularly research on glass production and glass vessel manufacturing sites, remain insufficient. Therefore, it would be imprudent to draw definitive conclusions regarding import-export dynamics until urban and regional studies are enhanced and corroborated by archaeometric analyses. Furthermore, Aizanoi millefiori exhibit characteristics that markedly differ from western examples and incorporate elements of more eastern origin.

Figure 13: The millefiori glass bowl from D9-H

D9-I

Four of the glass fragments (figs. 14.2-4) from the area designated as D9-I are associated with Grave 3, while one fragment is located outside the grave (fig. 14.1). This is an inhumation grave in which a child, approximately 4 to 5 years of age, was interred alone. The bronze coin located near the lower jaw of the child dates back to the Late Hellenistic to Early Roman Imperial period. In addition to the glassware, a miniature oil lamp was discovered at his feet, and three nails were located in proximity to his head[90]. The presence of the glass jug (figs. 14.3-14.4) [91] identified in this context further corroborates the proposed dating.

However, the bottle found within the same group is a product of a later period. The two fragments presented in figure 14.2 constitute components of a singular globular-bodied bottle[92]. This type of vessel, characterized by a downwardly tapering conical neck and a spherical body, is well-defined by archaeological data and is predominantly associated with contexts from the 3rd century AD. However, it can be asserted that these vessels continued to be observed until the 5th century[93]. Typically, their bottoms are concave, as evidenced by the Aizanoi example.

D9-I consists of a fragment of an *unguentarium* (fig. 14.1) found in an amorphous condition. This discovery is significant as it indicates that glass objects were utilized during the cremation rituals. Archaeometric studies demonstrate that by the Roman Imperial period, the technology associated with ritual burning had advanced to a level where glass objects could be melted and deformed at temperatures of at least 685°C[94]. The integrated analysis of archaeometric and anthropological studies indicates that cremation practices were likely conducted at Aizanoi, specifically at temperatures exceeding 700 degrees Celsius[95]. Although achieving the necessary temperatures to melt glass during the cremation process poses significant challenges, the presence of additional elements, particularly lead, in

[90] Özer 2019, 379.
[91] Nenna 2021, 135, no. 4; Majcherek 2018, 44, fig. 9.6; Çakmaklı 2013, 67, res. 2.1.
[92] Abu Uqsa 2007, 74; Crowfoot 1957, 408-420, no. 10.
[93] Erten 2018, 41; Antonoras 2006, 77, fig. 5-62, 63; Platz-Horster 1976, 85, no. 169.
[94] Glass artefacts fully melt at temperatures of 1200 degrees Celsius; however, temperatures between 650 and 700 degrees Celsius are deemed sufficient to induce deformation in the artefacts. For more information: Gherardi 2022, 362-376.
[95] Özer et al. 2022, 86.

the glass artefact may result in deformation due to melting during cremation[96]. Comparable deformations of glass objects employed in cremations have also been documented in other centres of the Roman provinces[97]. In her study, H. Cool reports that tubular *unguentaria* were frequently discovered in molten form within 1st-century burials. The contents of these vessels were utilized for body preparation prior to cremation or served as additional objects alongside other grave goods during the cremation process[98].

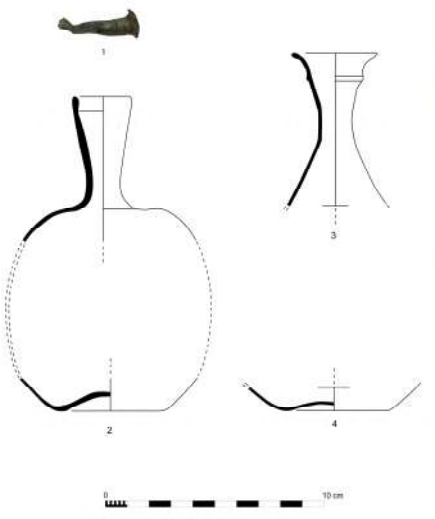

Figure 14: Glass finds from D9-I, Grave 3

The glass beads discovered on the cremated bones likely represent remnants of ornaments that the deceased was adorned with prior to the cremation process[99]. The function of the glass containers, which appear to have been utilized during the cremation process, likely involved the containment of fragrant oils intended for application onto the corpses during the ritual.

Concluding Remarks

Undoubtedly, one of the most significant studies contributing to the interpretation of a city's cultural history is that conducted through the examination of the necropoleis. One primary reason for this phenomenon is that burial customs typically show a remarkable stability over time, often being maintained for centuries. Conversely, in urban areas such as Aizanoi, characterized by heterogeneous communities and a significant presence of immigrants from diverse ethnic backgrounds, the complexity and richness of burial customs can be observed, reflecting the diversity exhibited in various cultural practices. The glass artefacts examined in this study, categorized typologically within the framework of the Northern Necropolis of Aizanoi, have also been assessed in relation to their social and economic contexts. Given the scarcity of studies on ancient glass in Anatolia and the general limitations of glass research in accessing finds supported by anthropological data, the availability of such evidence in the case of Aizanoi glass is particularly significant.

It has already been established that the Southern Necropolis of Aizanoi served as the burial site for individuals of significantly greater affluence compared to those interred in the Northern Necropolis[100]. Although the assemblage includes a significant imported item, the millefiori glass bowl, the glass collection from the Northern Necropolis is consistent with the broader assemblage and comprises glass vessel forms and artefacts from the Early Roman Imperial period that were relatively straightforward to produce and obtain.

Upon analysis of the general distribution of forms, it is evident that the category comprising jugs and bottles, which are integral components of daily tableware, constitutes the most densely represented assemblage of finds. This category predominantly consists of plain items; however, certain artefacts exhibit decorative elements, such as glass threads or incised decoration. The most prevalent decorative technique identified within this category

[96] Gonçalves et al. 2010, 137.
[97] The Encosta de Sant'Ana, Lisbon (Gonçalves et al. 2010, 137).
[98] Cool 2016, fig. 16.
[99] McKinley 2015, 132–134.
[100] Özer 2022, 178.

is the application of spiral glass threads. The most predominant production technique is free blowing. However, alternative methods such as the core-forming technique, mould blowing technique, mosaic technique, and casting have also been identified.

In addition to tableware groups, there exist glass *unguentaria* and beads. These artefact categories are commonly encountered across all necropoleis. Conversely, there are also individual finds that are suggested to be urns. If our hypothesis holds true, the discovery of one of the exceedingly rare glass urns within the Aizanoi Northern Necropolis serves as evidence that affluent families may have also selected this necropolis for their burials. Furthermore, this urn distinguishes itself due to its uncommon purple colouration. It is not surprising that this discovery was made in a cremation grave. As previously noted, cremation graves have been identified as the preferred choice of wealthier families in this area. Anthropological studies have established that the grave containing the artefacts belonged to a child. While the existing data indicates the presence of glass urns used for children, it is understood that these urns are more commonly found in adult burials.

Our typological study, when analysed within the social and economic context of Aizanoi, has facilitated the formulation of several conclusions regarding the population of the region:

1. The welfare level of the urban population of Aizanoi appears to be relatively low, as evidenced by the predominant preference for inhumation among this group.

2. Imported and decorated artefacts are predominantly associated with cremation graves, suggesting that these interments likely belonged to a class with a higher socioeconomic status.

3. The presence of convex-bottomed bottles and their density indicates the possibility of local or regional production. This specific vessel form is exclusively found within the Necropolis, implying that its production was likely oriented toward this particular context[101]. By the Roman Imperial period, it is reasonable to assert that the majority of local workshops in Anatolia were sufficiently satisfying the needs of their respective settlements, with the exception of luxury vessels and glass containers for specific substances, which were imported. Furthermore, the workshops identified to date in Anatolia primarily originate from the Middle and Late Roman Imperial periods. This prevalence may be attributed to the emergence of more established workshops with larger production capacities during these eras, facilitating the identification of kilns in excavations. Nonetheless, it remains plausible that some form of production organization existed to address small local demands prior to the aforementioned period. Large and permanent kilns were not necessary for these organizations; rather, production could also occur in locations where suitable heat was available, such as the praefurnium of baths. In conclusion, particularly in light of the typological analysis conducted, it is plausible that the glass artefacts recovered from Aizanoi may include forms that can be classified as both local or regional productions and imported variants. It is crucial to substantiate these studies with archaeometric results.

4. A fragment of an amorphous *unguentarium* suggests that certain artefacts may have played a role in the ritual practices associated with the cremation process.

[101] It is posited that these vessels, characterized by their ease of production, lack of intricate craftsmanship, absence of decoration, uniform colouration, nearly identical dimensions, and considerable abundance in both the southern and northern necropoleis of the same city, may represent the outcome of local or regional production. However, there is currently no primary evidence to substantiate glass production within the city, such as kilns, production residues, or defective items indicative of the manufacturing process. Furthermore, a comprehensive typological study of glass artefacts in the region has yet to be conducted. Consequently, this hypothesis remains unproven.

Several issues and inquiries arose during our study. For instance, questions regarding the potential differences between sexes in the utilization of forms as grave goods, as well as the significance of the placement of objects within graves in relation to ritual practices, remain largely unanswered. For instance, bottle-shaped artefacts were located near the head of the adult male deceased in Grave 3 D9-A, while they were situated around the kneecap in Grave 4 D9-F. What significance, if any, do these placements convey?

The distinction between grave goods and ritual items represents a critical issue that merits significant attention. However, this distinction can only be clarified through the advancement of glass studies, underpinned by anthropological research.

Another issue arises from terminological confusion in the definition of forms. For instance, the documentation of *unguentarium* forms - commonly encountered glass forms utilized in funerary rituals - intermingles with bottle forms that are also extensively employed, thereby complicating comparative analyses aimed at determining the intensity of use in necropoleis.

One of the most significant methods for maximizing the benefits of working with archaeological materials recorded as necropolis finds is to examine all items within their contextual framework through collaborative interpretation by experts. Consequently, it is essential that each of the grave finds is assessed by specialists, while also being interpreted collectively. The study of archaeological glass particularly requires this holistic method of investigation due to the challenges associated with dating criteria and the reliance of most typological studies on analogical comparisons. Although the North Necropolis of Aizanoi contributes more comprehensively to the study of glass than many other necropoleis, numerous artefacts from the graves remain to be assessed.

Acknowledgements

The Aizanoi Glass Project was initiated in 2015 and has successfully documented the entire collection of glass artefacts found in the city. This documentation covers the period from the beginning of the Aizanoi excavations to 2017. This study was conducted with the contributions of students from Karabük University and members of the Aizanoi excavation team. Additionally, archaeologists Elif Terzi Öz, Buket Gündüz, and Bayram Ali Seçgin have made substantial contributions to the digital components of this study. Prof. Dr. Ahmet Tolga Tek and Assoc. Prof. Dr. Çiğdem Gençler-Güray made significant contributions to the development and finalization of the study. I am profoundly grateful for their contribution. However, I would like to express my utmost appreciation to Prof. Dr. Elif Özer, whose invaluable guidance and trust in me have been instrumental in the handling of these significant artefacts.

Catalogue

Abbreviations: H.: Height; RDm.: Rim Diameter; mxDm.: Maximum Diameter; BDm.: Base Diameter

	Figure	No.	Grave	Fragment	Dimensions (cm.)	Colour	Description
1	1	1	D9-A G.2	Bowl	RDm.: 8 H.: 1,4	Colourless. Silver weathering and iridescence.	Bowl fragment of rounded and thickened rim.
2	1	2	D9-A G.2	Bowl?	H.: 3,2 mxDm.: 0,4	Colourless. Silver weathering and iridescence.	Attached handle fragment.
3	1	3	D9-A G.2	Bowl?	H.: 3 mxDm.: 0,4	Colourless. Silver weathering and iridescence.	Handle fragment. The initial segments of the profile and the connections to the body are absent.
4	1	2	D9-A G.2	*Unguentarium*	RDm.: 2,5 H.: 3,3	Light greenish. Silver weathering, iridescence and sand deposits.	Complete base. Pear-shaped body; flat base. No pontil scar.
5	1	3	D9-A G.2	Bottle	RDm.: 2 H.: 6,6	Light blue. Silver weathering, iridescence.	Rim fragment, part of neck.
6	1	4	D9-A G.2	Bead	mxDm.: 0,8	Black; opaque, glossy.	Complete. No decoration.
7	1	5	D9-A G.2	Bead	mxDm.: 0,5	Cobalt blue, dull colour.	Complete. No decoration.
8	1	6	D9-A G.2	Bead	mxDm.: 0,5	Cobalt blue, dull colour.	Complete. No decoration.
9	2	1	D9-A G.3	Bottle	RDm.: 2,7 H.: 5,5	Pale green, thin iridescence film.	Rounded rim, cylindrical neck, coil beneath and tubular base ring. Pontil scar.
10	2	2	D9-A G.3	Bottle	Rdm.: 3 BDm.: 6	Pale green, silver weathering and iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck, shoulder, pushed in base.
11	2	3	D9-A G.3	Bottle	RDm.: 1,7	Colourless, silver weathering and iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck and shoulder fragments.
12	2	4	D9-A G.3	Bottle	RDm.: 2,3 H.: 2,5	The determination of colour was not feasible due to surface deterioration. Black and silver crust, iridescent film on int.	Rounded rim fragment.
13	2	5	D9-A G.3	*Unguentarium*?	mXDm.: 6,2	Yellow, light brown and dark green. No iridescence.	Core forming technique.
14	3		D9-A G.7	*Unguentarium*	RDm.: 6,2 H.: 10,1 BDm.: 3,4	Cobalt blue with white coils.	Almost complete. The rim is fractured and lacks

							completeness. Flat base.
15	4	1	D9-A G.10	Bottle	RDm: 1,8 H.: 8,8	Light blue, bubbles, iridescence.	Rim fragment, long and cylindrical neck, shoulder.
16	4	2	D9-A G.10	Bottle	RDm.: 0,7 H.: 3,5	Light blue, bubbles, iridescence.	Complete pointed bottom (likely a fragment of the same vessel illustrated in no. 13.)
17	4	3	D9-A G.10	Bottle	RDm.: 1,5 H.: 10,2	Light blue, bubbles, iridescence.	Rounded rim, long and cylindrical neck.
18	4	4	D9-A G.10	Bottle	RDm.: 1,1 BDm.: 5,3	Colourless, bubbles, iridescence.	Infolded rim, cylindrical neck, flat base.
19	4	5	D9-A G.10	Bottle	RDm.:1,5 H.: 4	Light blue, bubbles, iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck.
20	4	6	D9-A G.10	Bottle	RDm.: 1,6 H.: 6,8	Light blue, bubbles, iridescence, very fragmented.	Cylindrical neck fragment.
21	4	7	D9-A G.10	Bottle	RDm: 1,5 BDm.: 5,3	Light blue, silver weathering and iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck, shoulder and slightly concave base.
22	4	8	D9-A G.10	Bead	mxDm.: 0,5	Pale green.	Complete intact. No decoration.
23	4	9	D9-A G.10	Bead	mxDm.: 0,6	Pale green.	Complete intact. No decoration.
24	5	1	D9-A G.17	Jug	RDm.: 12 BDm.: 6 H.: 15,3	Dark purple. Silver weathering and iridescence.	Rounded rim.
25	5	2	D9-A G.17	Amulet	H.: 2,8	The determination of colour was not feasible due to surface deterioration.	The object is encased in metallic threads. The threads were severed near the extremity of the object, and the continuation of the strings remains untraceable.
26	6	1	D9-A North II	Bowl?	RDm.: 9 H.: 4,2	Colourless, bubbles, iridescence, very fragmented.	Ground rim, horizontal Wheel cut lines.
27	6	2	D9-A North I	Bottle	RDm.: 1,3 BDm.: 1 H.: 3,1	Light blue, bubbles, iridescence.	Rim fragment, long and cylindrical neck, shoulder and pointed bottom.
28	6	3	D9-A North II	Jug	RDm.: 3,4 BDm.: 4,6 H.: 5,5	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck, slightly concave

							bottom.
29	6	4	D9-A North II	Bottle / Jug	RDm.: 3 H.: 2,1	Silver weathering and iridescence.	Rounded rim.
30	6	5	D9-A North II	Bottle	RDm.: 1 H.: 2,1	Light blue, bubbles, iridescence.	Pointed bottom.
31	6	6	D9-A North I - B13	Jug	RDm.: 7,5 H.: 1,1	Colourless, bubbles, iridescence.	Concave base.
32	6	7	D9-A North II	Bootle / Jug	RDm.: 4,2 H.: 3	Colourless, bubbles, iridescence.	Slightly concave base.
33	6	8	D9-A North II	*Unguentarium*	mxDm.: 3,5 BDm.: 1,56	Colourless, iridescence and sand deposits.	Pear-shaped body.
34	6	9	D9-A North II	*Unguentarium*	RDm.: 3,8 BDm.: 2,3 H.: 8,3	Light blue, iridescence.	Rounded rim, pear-shaped body, flat base.
35	6	10	D9-A	Bottle	RDm.: 3 BDm.: 6 H.: 2,1	Colourless, iridescence and sand deposits.	Fire rounded rim, concave base.
36	6	11	D9-A	Bottle?	RDm.: 3,5 H.: 6	Colourless, severe pitting and iridescence.	Concave base.
37	6	12	D9-A	Beaker / Bowl	RDm.: 5 H.: 0,7	Pale green, bubbles, iridescence, severe pitting.	Tubular base ring.
38	6	13	D9-A	Bottle	RDm.: 5,1 H.: 0,4	Blue green, bubbles and iridescence.	Slightly concave base.
39	6	14	D9-A	Beaker / Bowl	RDm.: 3 H.: 2,8	Pale green, bubbles, iridescence.	Out folded foot.
40	6	15	D9-A Unit III	*Unguentarium*	RDm.: 2 H.: 1,8	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim, slightly concave neck.
41	6	16	D9-A Unit III	Bottle?	H.: 3	Colourless, severe pitting and iridescence.	Mould-made oval relief on a fragment of the body.
42	7	1	D9-D G.4	*Unguentarium*	RDm.: 2,2 H.: 9	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim, neck and a part of pear-shaped body.
43	8	1	D9-F G.4	Bottle	RDm.: 2 BDm.: 0,8	Light blue, bubbles, iridescence.	Rounded rim, shorth neck, shoulder and pointed bottom.
44	8	2	D9-F G.4	Bottle	RDm.: 3 BDm.: 14	Colourless, bubbles, iridescence.	Infolded rim, long cylindrical neck and flat base.
45	9	1	D9-F G.5	*Unguentarium*	RDm.: 5 BDm.: 2,9 H.: 16,8	Blue green, iridescence.	Candle-stick *unguentarium*. Rounded rim, flat base.
46	9	2	D9-F G.5	Bottle	RDm.: 2,7 BDm.: 3,6 H.: 11,8	Blue green, iridescence.	Funnel Mouth, neck and body with spiral coil,

							slightly concave base.
47	9	3	D9-F G.5	Bottle	RDm.: 1,7 BDm.: 3,2 H.: 9,1	Colourless, iridescence, pitting.	Rounded rim, long cylindrical neck, slightly concave base.
48	9	4	D9-F G.5	Bottle	RDm.: 2,4 mxDm.: 8,9 H.. 1,1	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim, long cylindrical neck, slightly pointed base.
49	9	5	D9-F G.5	Bottle	RDm.: 3 BDm.: 7,5 H.: 5	Light blue, bubbles, iridescence.	Rounded rim, cylindrical neck, slightly concave base.
50	9	6	D9-F G.5	Bottle	RDm.: 3 BDm.: 14	Colourless, iridescence, pitting.	Rounded rim, long cylindrical neck, flat base.
51	10	1	D9-G EE	*Unguentarium*	RDm.: 1,8 H.: 6,5	Light blue, iridescence.	Rounded rim, tubular body, round base.
52	10	2	D9-G EE	Bowl	RDm.: 10 H.: 1,3	Light blue, iridescence.	Rolled in rim.
53	10	3	D9-G EE	Bowl	RDm.: 3 H.: 1	Light blue, bubbles, iridescence	Tubular base ring.
54	10	4	D9-G SE	Jar	RDm.: 5,6 H.: 4,4	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim.
55	10	5	D9-G SE	Bowl	RDm.: 3,8 H.: 1,5	Blue green, bubbles, iridescence.	Tubular base ring.
56	10	6	D9-G SE	Bottle	RDm.: 2,5 H.: 12,7	Light blue, severe pitting and iridescence.	Fire rounded rim, long cylindrical neck.
57	10	7	D9-G SE	Bottle	RDm.: 2,5 H.: 9,2	Light blue, iridescence and severe pitting.	Infolded rim, neck and conical body part.
58	11	1	D9-H	Bowl	RDm.: 12,2 BDm.: 4,9 H.: 5	Opaque yellow, red, blue and green decorations on a dark brown opaque ground.	Millefiori bowl.
59	12	1	D9-I	*Unguentarium*	RDm.: 1,4 H.: 4,4	Dark green. Burns, fractures and amorphous.	Rounded rim.
60	12	2	D9-I	Bottle	RDm.: 3 BDm.: 4,9	Colourless, bubbles, iridescence, very fragmented.	Fire rounded rim, slightly concave base.
61	12	3	D9-I	Bottle	RDm.: 3,8 H.: 9,3	Colourless, bubbles, iridescence.	Rounded rim, coil beneath.
62	12	4	D9-I	Bottle	RDm.: 6,8 H.: 1,8	Colourless, bubbles, iridescence.	Slightly concave base.

Bibliography

Ancient Literature

Strab. (Strabon, Geographika) Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XIII-XIV). Translated by Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Modern Literature

Abu Uqsa, H. 2017. "A Burial Cave at Horbat 'Eitayim." *Atiqot* 56: 65-79.

Akkuş-Koçak, E. 2021. "Metropolis Aşağı Hamam Palestra Cam Buluntuları." Ph.D. diss., Gazi University.

Anderson-Stojanović, V.R. 1987. "The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria." *AJA* 91(1): 105-122.

Antonaras, A.C. 2006. "Glass Vessels from Roman and Early Christian Thessaloniki and Its Surroundings (1st Century BC-6th Century AD)." *ANNALES 17e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 74-80. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf GmbH.

Atilla, C., and B. Gürler. 2009. *Bergama Müzesi Cam Eserleri.* İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.

Barag, D. 1962. "Glass Vessels from the Cave of Horror." *IEJ* 12: 208-214.

Baybo, S. 2016. "Limyra Cam Buluntuları (1969-2012) ve Doğu Akdeniz Cam Ticareti." Ph.D. diss., Selçuk University.

Becker, M. J. 1997. "Cremated Human Skeletal Remains from Three Roman Glass Urns from Italy in the National Museum of Denmark." *International Journal of Anthropology* 12 (3): 51-62.

Bel, V. 2012. "Les dépôts de mobilier dans les tombes d'enfants et d'adolescents en Gaule Narbonnaise au Haut-Empire." In *L'enfant et la Mort dans l'Antiquité III. Le Matériel associé aux tombes d'enfants,* eds. A. Hermary and C. Dubois, 193-215. Aix-en-Provence: Publications du Centre Camille Jullian.

Belke, K., and N. Mersich. 1990. *Phrygien und Pisidien (TIB 7).* Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Bertelli, G. 1987. "I Vetri Romani nel Museo Archaeologico Provinciale "F. Ribezzo" di Brindisi." *Ricerche e Studi* 13: 187-216.

Canav, Ü. 1985. *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*. İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Şirketi.

Clairmont, C.W. 1963. "The Glass Vessels." In *The Excavations at Dura-Europos: Final Report IV*. New Haven: Yale University Press.

Cool, H.E.M. 2016. "Glass." In *Oxford Classical Dictionary*. Published online. https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-8059.

Cottam, S., and J. Price. 2009. "The Early Roman Vessel Glass." In *Le Camp de la Flotte d'Agrippa à Fréjus*, edited by Ch. Goudineau, and D. Brentchaloff, 185-275. Paris: Editions Errance.

Croom, A. 2010. *Roman Clothing and Fashion*. Stroud: Amberley Publishing.

Crowfoot, G.M. 1957. "The Objects from Samaria." In *Samaria Sebaste Reports of The British Expedition in 1935*, no. 3, 403-422. London: Palestine Exploration Fund.

Çakmaklı, Ö.D. 2012. "Karia Bölgesi Roma Dönemi Cam Kap Tipolojisi." Ph.D. diss., Ankara University.

Çakmaklı, Ö.D. 2013. "Uşak Arkeoloji Müzesine Kazı Dışı Yollardan Kazandırılmış Roma Dönemine Ait Bir Grup Cam Kap." In *Kaunos/Kbid Toplantıları 2: Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu (17-20 Haziran 2010)*, 65-82. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Çakmaklı, Ö.D. 2016. "Bin Çiçekli Kent Aizanoi: Kuzey Nekropolis'den Bir Millefiori (Bin Çiçek) Cam Kâse." In *Aizanoi II*, edited by E. Özer, 141-151. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

Çakmaklı, Ö.D. 2017. "Zeus Labraundos Kutsal Alanı Su Kompleksi Kazıları Cam Buluntuları." *Seleucia* 7: 279-297.

Çakmaklı, Ö.D., and C. Höpken. 2015. *Fragile Splendour: Glass in the Medusa collection in Gaziantep*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Çakmaklı, Ö.D., and E. Taştemür. 2017. "A Comparative Investigation of the Glass Vessels and Objects from Eastern Thrace and Lydian Tumuli in the Light of the Düğüncülü and Güre Finds." In *ANNALES 20e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, 116-124. Romont: Verlag Marie Leidorf GmbH.

Çelik, İ.U. 2008. "İznik Tiyatro Kazısı 2006 Yılı Cam Buluntuları." In *VII. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam Kongresi*, 1-16. Afyon: Afyon Kocatepe University.

Dévai, K. 2024. "Roman Glass Bowls from Intercisa." *ActaArchHung* 75(1): 43-72.

Durlong-Arveiller, V. and J. Arveiller. 1985. *Le Verre d'époque romaine: au Musée archéologique de Strasbourg.* Paris: Ministtére de la Culture Editions de la Réunion des musées nationaux.

Dusenbery, E.B. 1967. "Ancient Glass from the Cemeteries of Samothrace." *JGS* 9: 34-49.

Eliüşük, M. 2023. "Musaca Nekropolü Kazıları Cam Buluntuları." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 49: 141-164.

Erten, E. 2018. *Silifke Müzesi Cam Kataloğu*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Erten, A., and E. Akkuş-Koçak. 2023. "Eskiçağ Camcılığında Mozaik Tekniği ve Olba Kazılarında Millefiori ve Reticella Camlar." *Seleucia* 13: 87-100.

Fleming, S.J. 1996. "Early Imperial Roman Glass at the University of Pennsylvania Museum." *Expedition Magazine* 38(2): 13-37.

Foy, D. 2010. *Les Verres antiques d'Arles, La collection du Musée départmental Arles Antique.* Paris: Errance/MDAA.

Gençler-Güray, Ç. 2009. "Elaiussa Sebaste Antik Kenti Cam Buluntuları." Ph.D. diss., Ankara University.

Gençler-Güray, Ç. 2013. "Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Cam Buluntuları." In *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, 171-180. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Gençler-Güray, Ç. 2017. "Kaunos Demeter Kutsal Alanında Bulunan Baş Şeklinde Bir Cam Pendant." In *Basileus: 50. Yılında Kaunos*, 66-70. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Gherardi, F. 2022. "Compositional and Morphological Investigations of Roman Glass from Cremation Deposits at Birdoswald Fort of Hadrian's Wall, UK.", *Heritage* 5(1), 362-376.

Gonçalves, D., C. Duarte, C. Costa, J. Muralha, V. Campanacho, A.M. Costa, and D.E. Angelucci. 2010. "The Roman cremation burials of Encosta de Sant'Ana (Lisbon)." *Revista Portuguesa de Arqueologia* 13: 125-144.

Grose, D.F. 1989. *Early Ancient Glass: Core-Formed, Rod-Formed, and Cast Vessels and Objects from the Late Bronze Age to the Early Roman Empire, 1600 BC to 50 AD*. New York: Hudson Hills Press in Association with the Toledo Museum of Art.

Gürbüzer, M. 2006. "Idyma'daki Hellenistik Dönem Oda Mezarı." Master Thesis, Mugla University.

Gürler, B. 2000. *Tire Müzesi Cam Eserleri.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Gürler, B., and E. Taştemür. 2019. *Doğu Trakya Müzesi Cam Eserleri.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Hayes, J.W. 1975. *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum.* Toronto: Royal Ontario Museum.

Hellström, P. 1965. *Labraunda Sweedish Excavations and Researches, Vol. II, Part I. Pottery of Classical and Later Date, Terracota Lamps and Glass.* Lund: CWK Gleerup.

Ignatiadou, D., and A. Antonaras. 2008. *Glassworking Ancient and Medieval: Terminology, Technology and Typology.* Thessaloniki: Centre for the Greek Language Division of Lexicography.

Isings, C. 1957. *Roman Glass from Dated Finds*. Groningen: J.B Wolters.

Israeli, Y. 1998. *The Wonders of Ancient Glass at The Israel Museum, Jerusalem.* Jerusalem: Israel Museum Products Ltd.

Jackson-Tal, R.E. 2016. "Glass Finds." In *Ramat Raḥel III: Final Publication of Yohanan Aharoni's Excavations (1954, 1959-1962)*, edited by O. Lipschits, Y. Gadot, and L. Freud, 567-587. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

Kasapoğlu, B.E. 2018. "Parion Theatre Glass Findings." *Parion Studies I: Roman Theater of Parion, e*dited by C. Başaran, and H.E. Ergürer, 227-236. İstanbul, İçdaş A.Ş. Publications.

Keskin, L. 2019. "Parion Tavşantepe Nekropolü Cam Buluntuları (2005-2017)." Master's thesis, Ondokuz Mayıs University.

Kucharczyk, R. 2004. "Early Roman Glass from Marina El-Alamein." *Polish Archaeology in the Mediterranean* 16: 93-99.

Less-Causey, C. 1983. "Some Roman Glass in the J. Paul Getty Museum." *The J. Paul Getty Museum Journal* 11: 153-157.

Lightfoot, C. 1989. *Afyon Müzesindeki Cam Eserler Kataloğu*. *BAR International Series 530*. Oxford: British Institute at Ankara Monograph 10.

Lightfoot, C., and M. Arslan. 1992. *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu /Ancient Glass of Asia Minor: The Yüksel Erimtan Collection*. Ankara: Ünal Offset.

Lindsay, H. 2000. "Death-pollution and Funeral in the City of Rome." In *Death and Disease in the Ancient City*, edited by V. Hope, and E. Marshall, 152-173. London and New York: Routledge.

Lochner, I., and D.Ş.M. Ay. 2001. "Die Frühbronzezeitlichen Siedlungsbefunde in Aizanoi: Vorbericht über die Kampagnen 1997 bis 1999." *AA* 2001: 269-294.

Majcherek, G. 2018. "Alexandria Kom el-Dikka. Season 2017." *Polish Archaeology in the Mediterranean* 27(1): 35-56.

Matheson, S.B. 1980. *Ancient Glass in the Yale University Art Gallery*. New Haven: N Arthur Schwartz Sales Co.

Mazanek, D. 2014. "Preliminary Typology of Glass Vessels from the So-called Hellenistic House, Explored by the Polish Archaeological Mission in Nea Paphos (Cyprus)." *Études et Travaux* 27: 279-294.

McKinley, J. 2015. "A Pyre and Grave Goods in British Cremation Burials; Have We Missed Something." *Antiquity* 68: 132-134.

Nenna, M.D. 2021. "The Glass from Hegra (Mada'in Salih, Saudi Arabia)." In *ANNALES du 21e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre* (Istanbul, September 3-7, 2018), edited by O. Sevindik, 133-140. İstanbul: Association Internationale pour l'Histoire du Verre International Association for the History of Glass.

Newman, H. 1977. *An Illustrated Dictionary of Glass*. London: Thames and Hudson Ltd.

Oikonomou, A. 2018. "Hellenistic Core Formed Glass from Epirus, Greece: A Technological and Provenance Study." *JAS* 22: 513-523.

Özer, E. 2016. "Aizanoi'dan Horozlu Mezar." *Art-Sanat Dergisi* 5: 1-24.

Özer,E. 2019. "Aizanoi Kuzey Nekropolis'te Bulunan Çocuk Mezarları." In *Aizanoi IV: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri*, edited by E. Özer, 375-392. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat.

Özer, E. 2022. *Zeus ve Kybele'nin Yurdu Aizanoi Rehber Kitabı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özer, E., and E.M. Doksanaltı. 2017. "Aizanoi Kuzey Nekropolis'te Bulunan Bir Mezarı Anlamak, Okumak ve Yorumlamak: Heraklesli Mezar." *Cedrus* 5: 288-300.

Özer, E., A. Türkan, and Z. Erdinç. 2022. "Aizanoi Kuzey Nekropolis'ten bir Terrakota Mask." *Olba* 30: 83-113.

Özet, A. 1998. *Dipten Gelen Parıltı: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Perna, S. 2012. "The Colours of Death: Roman Cinerary Urns in Coloured Stone." In *Interdisciplinary Studies on Ancient Stone: Proceedings of the IX ASMOSIA Conference* (Tarragona, 8-13 June 2009), edited by A. Gutiérrez Garcia-M., P. Lapuente Mercadal, and I. Rodà de Llanza, 787-800. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Platz-Hoster, G. 1976. *Antike Gläser. Ausstellung im Antikenmuseum zu Berlin November 1976 - Februar 1977*. Berlin: Gebr. Mann.

Saraçoğlu, A. 2011. "Hellenistic and Roman Unguentaria from the Necropolis of Tralleis." *Anadolu/Anatolia* 37: 1-42.

Schintlmeister, L. 2021. "Glass of the Late Antique-Medieval Urban Quarter in Ephesus/Turkey (4th/5th-12th Centuries CE) – Preliminary Report." In *ANNALES du 21e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre* (Istanbul, September 3-7, 2018), edited by O. Sevindik, 307-317. İstanbul: Association Internationale pour l'Histoire du Verre International Association for the History of Glass.

Schwarzer, H. 2009. "Spätantike, byzantinische und islamische Glasfunde aus Pergamon." In *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*, edited by E. Laflı, 85-110. İzmir: Tübitak Yayınları.

Seefried, M. 1982. *Les Pendentifs en Verre sur Noyau des Pays de la Méditerranée Antique*. Roma: Publications de l'École Française de Rome.

Stern, E.M. 2001. *Roman, Byzantine and Early Medieval Glass 10 BCE – 700 CE: Ernesto Wolf Collection*. Ostfildern: Hatje Cantz Publishers.

Suárez, A.A., and C. Blázquez-Cerrato. 2019. "Coin Finds in Roman Child Burials." *The Journal of Archaeological Numismatics* 9: 69-89.

Şenyurt, S.Y., A. Akçay, and Y. Kamış. 2008. "Yüceören: Doğu Kilikya'da Bir Hellenistik-Roma Nekropolü." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 23(2): 275-277.

Taştemür, E. 2007a. "Klaros Cam Eserleri." Master's thesis, Trakya University.

Taştemür, E. 2007b. "Klaros Kehanet Merkezinde Ortaya Çıkarılan Cam Eserlerin Üretim Teknikleri ve Uygulanan Dekor Çeşitleri." In *SERES 07: IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri* (Eskişehir, 26-28 November 2007), 169-180. Eskişehir: Türk Seramik Derneği Yayınları.

Tek, A.T. 2007. "Arykanda'da Bulunan Antik Cam Eserlere Genel Bir Bakış." In *SERES 07: IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, (Eskişehir, 26-28 November 2007), 153-168. Eskişehir: Türk Seramik Derneği Yayınları.

Tek, A.T. 2013. "Arykanda Kazılarında Bulunan (1993-2007 sezonları) Mozaik Cam Kâse ve Tabaklar." In *Kaunos/Kbid Toplantıları 2: Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu* (17-20 Haziran 2010), 213-237. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.

Türküsever, T. 2016. "Aizanoi Kuzey Nekropolis Terrakota Figürinleri." In *Aizanoi II*, edited by E. Özer, 99-121. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.

Üstündağ, H. 2019. "Aizanoi Kazılarında Bulunan İnsan İskelet Kalıntıları." In *Aizanoi IV: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri*, edited by E. Özer, 311-330. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.

Vessberg, O. 1952. "Roman Glass in Cyprus." *OpArch* 7: 109-161.

Weinberg, G.D., and E.M. Stern. 2009. *Vessel Glass*. *Agora* 34. Princeton, New Jersey: American School of Classical Studies at Athens.

Whitehouse, D. 1997. *Roman Glass in the Corning Museum of Glass, vol. I.* New York: Hudson Hills.

Whitehouse, D. 2006. *Glass: A Pocket Dictionary of Terms Commonly Used to Describe Glass and Glassmaking*. New York: The Corning Museum of Glass.

Yurtseven, F. 2006. "Tarsus Köylü Garajı Buluntuları." *Anadolu/Anatolia* 31: 91-121.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 32-49
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.69

Research Article

Decorated Mould-Blown Glass Vessels from the Ancient City of Philadelpheia (Isauria – Cilicia Tracheia)

Hatice KÖRSULU* **A. Sezai GEÇİT****

* Assoc. Prof. Dr. Hatice Körsulu, Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Archaeology, Karaman / Türkiye.
E-mail: hkorsulu@gmail.com
Orcid iD: 0000-0002-0896-3210

** Archaeologist A. Sezai Geçit, Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences, Karaman / Türkiye.
E-mail: sezaiapil@gmail.com
Orcid iD: 0009-0003-2979-9709

Corresponding Author: Assoc. Prof. Dr. Hatice Körsulu, Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Archaeology, Karaman / Türkiye.
E-mail: hkorsulu@gmail.com

Received Date: 25.11.2024
Acceptance Date: 07.02.2025
Online Publication Date: 27.02.2025

Citation: Körsulu, H. and A.S. Geçit. 2025. "Decorated Mould-Blown Glass Vessels from the Ancient City of Philadelpheia (Isauria – Cilicia Tracheia)." *Arkhaia Anatolika* 8: 32-49.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.69

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Author Contribution: The authors, designing the study; data collection; data analysis; writing the article; contributed to the submission and revision of the article (H.K. 68% and A.S.G. 32%).

Abstract

The ancient city of Philadelpheia, founded in the region of Isauria-Cilicia Trachea, is situated north of the modern village of Gökçeseki in the Ermenek district of Karaman province. In the necropolis of the ancient city, a salvage excavation was conducted in 2015. During the excavations, a large number of archaeological finds were discovered within an area of 10x10 m. The focus of this study is the decorated mould-blown glass vessels recovered from this area. These vessels include a flask with mythological figures, amphoriskoi/flasks, a lotus-bud beaker, a bottle decorated with lotus buds, a beaker with herringbone decoration, and a bottle with honeycomb pattern.

Only a small part of the flask with mythological figures was preserved. It is a special vessel with scenes on both sides associated with Aias, a hero of the Trojan War. The amphoriskoi/flasks, with four specimens, are more numerous than the others. The types produced in two-part moulds have similar decorations of floral and geometric motifs. The lotus-bud beaker and the bottle with lotus buds both display the same characteristics in terms of colour and decoration. The stylized herringbone pattern on the beaker with herringbone decoration is rendered on the surface of the vessel, in a geometric style. The decoration resembling honeycomb is the characteristic feature of the bottle with the honeycomb pattern. A general dating, based on their technique, form, and decoration characteristics, would place the vessels between the 1st and 2nd centuries AD.

Each of the decorated mould-blown specimens found in Philadelpheia is a vessel of special production. Since there is no evidence of glass production in the city, they must have been imported from the East. As the vessels were found in the necropolis of the city, they are considered to be associated with funerary ceremonies. The presence of these high-quality and likely expensive glass vessels reflects the wealth and prosperity of the city during the early Roman Imperial period.

Keywords: Isauria–Cilicia Tracheia, Philadelpheia, Roman Imperial period, Ancient glass, Mould-blowing technique.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 31-49
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.69

Araştırma Makalesi

Philadelphia Antik Kentinden (Isauria – Kilikia Trakheia) Kalıba Üfleme Tekniğinde Yapılmış Bezemeli Cam Kaplar

Hatice KÖRSULU* **A. Sezai GEÇİT****

* Doç. Dr. Hatice Körsulu, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman / Türkiye.
E-mail: hkorsulu@gmail.com
Orcid iD: 0000-0002-0896-3210

** Arkeolog A. Sezai Geçit, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman / Türkiye.
E-mail: sezaiapil@gmail.com
Orcid iD: 0009-0003-2979-9709

Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Hatice Körsulu, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman / Türkiye.
E-mail: hkorsulu@gmail.com

Geliş Tarihi: 25.11.2024
Kabul Tarihi: 07.02.2025
Online Yayın Tarihi: 27.02.2025

Makale Künyesi: Körsulu, H. ve A.S. Geçit. 2025. "Philadelphia Antik Kentinden (Isauria – Kilikia Trakheia) Kalıba Üfleme Tekniğinde Yapılmış Bezemeli Cam Kaplar." *Arkhaia Anatolika* 8: 32-49. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.69

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı: Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında H.K. %68 ve A.S.G. %32 oranında katkı sunmuşlardır.

Öz

Philadelphia antik kenti, Isauria - Kilikia Trakheia Bölgesinde gösterilmektedir. Bugün Karaman ili Ermenek ilçesi Gökçeseki köyünün kuzeyinde yer almaktadır. 2015 yılında Philadelphia antik kentinin nekropolisinde bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazılar sırasında, 10x10 m boyutlarındaki bir alanda yoğun arkeolojik buluntu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın konusu, söz konusu bu alandan ele geçen kalıba üfleme tekniğinde üretilmiş bezemeli cam kaplardır. Bunlar arasında mitolojik figürlü bir şişe, amphoriskoi/şişeler, lotus tomurcuğu bezemeli bir bardak, lotus tomurcuğu bezemeli bir şişe, balıksırtı bezemeli bir bardak, bal peteği motifli bir şişe yer almaktadır.

Mitolojik figürlü şişenin az bir bölümü korunmuştur. Ancak iki tarafında Troia Savaşı kahramanı Aias ile ilgili sahnenin olduğu özel bir kaptır. Amphoriskoi/şişeler, dört örneği ile sayıca fazladır. İki parçalı kalıpta üretilen tiplerin üzerinde aynı şekilde bitkisel ve geometrik motifler vardır. Lotus tomurcuğu bezemeli bardak ve şişe de hem rengi hem de bezemesiyle aynı özellikleri göstermektedir. Balıksırtı bezemeli bardak, stilize balıksırtı motifi geometrik tarzda kap yüzeyine işlenmiş bir örnektir. Bal peteği motifli şişe ise bal peteğini andıran bezemesiyle karakteristiktir. Bunlar genel olarak teknik, form ve bezeme özelikleriyle MS 1. yüzyıl ile 2. yüzyılı göstermektedir.

Kalıba üfleme, bezemeli Philadelpheia buluntusu kapların her biri özel üretim kaplardır. Cam üretimine dair herhangi bir verinin olmadığı Philadelpheia'ya bunlar doğudan ithal edilmiş olmalıydı. Philadelpheia buluntusu olan bu kaplar kentin nekropolisinde bulunduğundan cenaze törenleriyle ilişkili kullanımları olduğu düşünülmektedir. Her biri antik dünyada kaliteli ve olasılıkla pahalı ürünler olan bu cam kapların Philadelpheia antik kentindeki varlığı, kentin erken Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki zenginliğine ve refahına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Isauria – Kilikia Trakheia, Philadelpheia, Roma İmparatorluk Dönemi, Antik cam, Kalıba üfleme tekniği.

Introduction

The ancient author Hierocles listed Philadelpheia among the cities of Isauria. Based on his geographical order, it is suggested that the ancient settlement located today north of the Gökçeseki village in the Ermenek district of Karaman province is the city of Philadelpheia (fig. 1)[1]. There is a rich necropolis in the valley situated between two hills in this area and on the slopes of the valley. The hill extending in the northeast-southwest direction to the south of the necropolis is the acropolis of the city[2].

Figure 1: Philadelpheia, map *(Körsulu and Ergürer, 59, fig. 1)*

Today, on the hill where the acropolis stands, the remains of the structures have only been preserved at the foundation level. In the necropolis, on the other hand, there can be seen numerous rock-cut tombs, richly decorated sarcophagi, *chamosoriums* and their lion-shaped lids. The tombs associated with the Roman Imperial and Early Christian periods attest to the city's prosperity during those times[3].

In 2015, a rescue excavation was conducted in the necropolis of the ancient city of Philadelpheia. During the excavation, sarcophagi with podiums, some of which were only partially visible, were recovered. To the immediate west of the sarcophagi, numerous archaeological finds were unearthed in an area of approximately 10x10 m (figs. 2-3). The area yielded a large number of terracotta vessels, busts and figurines, coins, metal and bone objects, and glass vessels[4].

Studies are continuing on the abovementioned site, in which an extensive assemblage of archaeological material was discovered. Nearly 40 coins have been examined from the site so far, with the latest dating to the late 4th century AD[5]. Ceramic finds from the site span from the late 2nd century BC to the 7th century AD, with the majority concentrated between

[1] Ruge 1938, 2093; Hild and Hellenkemper 1990, 378.
[2] Yıldız and Aşkın 2016, 252; Aşkın et al. 2016, 357.
[3] Yıldız and Aşkın 2016, 252.
[4] Yıldız and Aşkın 2016, 251, 257.
[5] The coins are being studied.

Figure 2: Philadelpheia, excavation site
(Körsulu and Ergürer, 59, fig. 6)

the 1st and 3rd centuries AD[6]. Imported pottery includes examples of Eastern Sigillata A[7], Cypriot Sigillata[8], and lead-glazed pottery[9]. Local pottery, however, constitutes the largest group among the pottery assemblage[10]. The metal artefacts are varied in type and are generally dated between the 1st and 3rd centuries AD[11]. The glass finds include an alabastron that was produced using the core-forming technique (2nd–1st century BC)[12], and a few ribbed bowls made using the mould casting technique (mid-1st century BC–1st century AD)[13]. The majority of the glass finds, however, consist of decorated and undecorated vessels produced by the free-blowing technique[14], accompanied by comparably fewer examples of mould-blown vessels. Initial results indicate that the glass vessels, along with the metal and pottery finds, date mainly from the 1st to the 3rd centuries AD. Thus, the artefacts from the site date from the late 2nd century BC to the 7th century AD, with a notable concentration between the 1st and 3rd centuries AD.

The intended purpose of this area remains unclear. However, it should be mentioned here that the busts in the area were found in an elaborate arrangement. The pottery and glass vessels, which constitute a substantial group of finds, are of high quality and were found either complete or nearly complete. The local pottery encompasses a broad repertoire, including decorated and undecorated tableware as well as vessels for cooking and food preparation. Some of them are presumed to be ritual vessels. Similarly, the glass assemblage includes various tableware items such as beakers, bowls, and cups. Additionally, among the mould-blown vessels, some examples are known to have been used for ritual purposes.

In addition to the pottery and glass vessels, the metal artefacts recovered from the site are also well-preserved and of high-quality. They include cosmetic/medical tools; cutting and piercing tools such as scissors, arrowheads, spearheads, and sickles; jewellery and clothing components such as earrings, rings, bracelets, pendants, and fibulae; lock parts and keys; seal boxes; figurines; and a large number of nails[15]. The presence of numerous nails and lock components among the metal artefacts is significant, as they may have belonged to the wooden chests used to contain grave goods. Based on these finds, the site was likely associated with pre- and post-funerary rituals. Furthermore, the presence of finds used for both daily life and rituals suggests that these artefacts were deliberately buried here in some way.

The subject of this study is the decorated mould-blown glass vessels found in the aforementioned area in the necropolis of Philadelpheia.

---

[6] Körsulu and Ergürer 2018, 56-57; Körsulu and Ergürer 2019, 380; Körsulu 2019, 265-266.
[7] Körsulu and Ergürer 2019, 380.
[8] Cypriot Sigillata is being prepared for publication.
[9] Körsulu 2019, 265-266.
[10] Körsulu and Ergürer 2019, 380.
[11] Canlı 2019, 76-81.
[12] The *alabastron* is being prepared for publication.
[13] Körsulu 2024a, 106-110, fig. 1-10.
[14] Free-blown vessels are being prepared for publication.
[15] Canlı 2019, 1-5, 76-81.

The mould-blowing technique (circa 1st century AD) emerged about seventy years after the development of the free-blowing technique. It involved blowing molten glass into preprepared moulds[16]. The moulds were made of terracotta, stone, metal and occasionally wood[17]. The vessels were decorated in high or low relief, or only in raised outlines. The decorations included ribs, geometric patterns, various stylized or naturalistic flower and leaf motifs, and figural scenes. While some vessels were decorated with multiple designs, others displayed only one motif. Some had inscriptions in Latin or Greek. These inscriptions could have been the name of the vessel's manufacturer, a motto to encourage the buyers, or the name of a participant in a sporting event[18].

Thirteen decorated mould-blown glass vessels were recovered from this area at the necropolis of Philadelpheia. All of them are examples of high-quality glassware, which are also well-known from the modern literature. The ribbed bowls/cups among them are considered to be a continuation of the ribbed hemispherical bowls[19] and the free-blown fine-ribbed bowls (*zarte rippenschalen*)[20]. Of the mould-blown ribbed bowls/cups, two examples were discovered, dating to the 1st century AD, in Philadelphia, which also yielded examples from the first two glass groups[21].

Figure 3: Philadelpheia, excavation site
(Körsulu and Ergürer, 59, fig. 3)

One of the decorated beakers is an example of the well-documented mould-blown glass vessels with the well-wishing inscription on the main frieze, "κατάχαιρε καὶ εὐφραίνου", translated as "rejoice and be merry" or "cheer up and enjoy it". This beaker was dated between the second half of the 1st century AD and the beginning of the 2nd century AD. Based on its form and decoration, it was thought to be imported from Syria[22].

Another special production item is a single beaker with mythological figures, which features four male figures standing between columns joined by garlands of ivy. Two of the figures, based on their attributes, are identifiable as Poseidon and Dionysus, while the identities of the remaining figures are debated[23]. The Philadelpheia find is a typical example of its type. Although its purpose remains uncertain, the beaker, which is dated to the second half of the 1st century AD, is considered to be associated in some way with funerary rituals[24].

The subject of this study is the other vessels, which consist of a flask with mythological figures, *amphoriskoi*/flasks, a beaker and a bottle bearing lotus bud decoration, a beaker with herringbone decoration, and a bottle with honeycomb pattern.

[16] Price 1991, 56; Erten-Yağcı 1993, 29-30; Stern 1995, 65-67; Lazar 2003, 46; Stern 2010, 25; Wight 2014, 49, 55; Çakmaklı 2017a, 142; Çakmaklı 2017b, 325-333.
[17] Price 1991, 57-58; Lazar 2003, 46-47; Stern 2010, 25-28.
[18] Price 1991, 56, 64.
[19] Its production technique remains to be fully determined, although mould casting is suspected (Hayes 1975, 16).
[20] Erten and Akkuş-Koçak 2020, 211.
[21] Körsulu 2024a, 114-115, fig. 15-16.
[22] Körsulu 2025.
[23] Weinberg 1972, 38-39.
[24] Körsulu 2024b, 129, fig. 1-3.

Flask with Mythological Figures (Cat. No. 1, Fig. 4)

The flask has a flat bottom and a conical body, of which only a small part is preserved, with figural decoration. The depiction on one side shows a figure sitting on a rock. The figure, whose lower half of the body is preserved, is holding something in its outstretched hand. However, it is not possible to identify the object. The figure has a well-rounded body. Due to the pose of the figure, its abdomen is slightly sagging forward. Its hips and legs are well-built. As evident from its hips and back, the figure is leaning forwards. The place the figure is sitting on as well as the surrounding area has a rocky surface.

The other side shows a ship. Only the hull of the ship is preserved; the oars pointing downward and the masts rising from the hull are visible. Although it is not clearly discernible, the depiction attempts to give the appearance of a rippled sea.

It appears to be blown in a two-part mould. The mould seams separating the two scenes on the flask extend down to the base in convex lines on both sides.

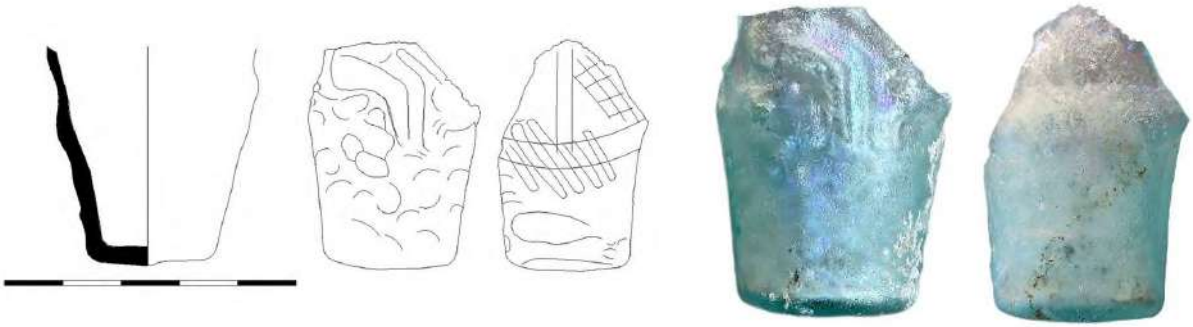

Figure 4: Flask with mythological figures from Philadelpheia

A well-preserved specimen resembling this flask is seen in the collection of the Yale University Art Gallery. The flaring lip of the flask is broken off at the neck. The neck is vertical and tubular in shape. There is a sharp transition from the neck to the shoulder. Its ovoid body tapers down to a flat bottom. J. Hayward suggested that the flask may have been with or without handles. On one side of the bottle, an oar-powered ship is seen on the sea with its sails unfurled. A man in armour stands on the bow of the ship, holding a sword and a shield. On the other side of the flask, there is a person sitting under a tree, reaching towards something in front of him[25].

Hayward suggested that the scenes on both sides of the flask from the Yale University Collection were related to the legend of the Argonauts. She interpreted the scene with the figure seated under a tree as Phirixos holding the ram with the golden fleece he was preparing to sacrifice in the grove of Ares. She identified the other scene as Iason, armed with spear and shield, preparing to leap from the bow of his ship onto the land. Hayward stated that although the type of glass and the decoration on the flask both indicated a Syrian origin, the figure representing Iason resembled those on the gladiator beakers, which were usually accepted to be of North Italian or Gallic origin. She dated the flask to the 1st century AD[26].

Later, R.A. Grossman re-examined the same flask from the Yale collection. He described the scenes on the flask in a similar fashion. However, saying that the inscription behind the figure on the ship's bow read "Aias", he suggested that both scenes were related

[25] Hayward 1962, 58-59, no. 11, fig. 18-19.
[26] Hayward 1962, 58.

to Aias. In the scene with the ship, he thought that Aias, one of the heroes who fought in the Trojan War, was depicted travelling with his men towards Troy before the beginning of the war. Aias was again the subject on the other side of the flask. However, this time the scene was related to a post-war event. Here, Aias was seated under a tree, both hands outstretched to the front, trying to catch a bull. According to Grossman, the scene depicted the time when Aias went mad for violating the sanctuary of the Goddess Athena and attacked a herd of cattle[27].

A vessel with the same depiction was discovered in Stratonikeia. It was suggested that this double-handled vessel was an *amphoriskos* and dated to the first half of the 1st century AD. The side of the vessel depicting the ship displays the name "Aias" in Greek. It was suggested that the scenes on both sides of the vessel were related to each other and was about Aias, son of Telamon, one of the heroes of the Trojan War[28].

D. Whitehouse identified another example of this type in the collection of the Corning Museum of Glass. The well-preserved example with identical form and decoration was inscribed with the name Aias on the side of the vessel depicting the sailing ship. He dated this example to the 1st century AD. Whitehouse also mentioned five other examples of this type: one in the National Museum of Damascus, one in the Museum of Fine Arts, Houston[29], one in the Constable-Maxwell Collection, one in Glass Museum in Murano, and another of unknown location[30].

There were two mythological characters named Aias in the Iliad. One of them was "Aias the Lesser", the son of Oileus and the leader of the Locrians. The other was the "Great Aias", the son of Telamon the king of the island of Salamis, and cousin of Achilleus. Both Aias participated in the Trojan War with a certain number of ships. After the death of Achilleus and the end of the Trojan War, Aias, son of Telamon, expected Achilleus' armour to be given to him. However, Agamemnon and Menelaos gave the armour to Odysseus. Thereupon, the distraught Aias attacked a herd of cattle one night, mistaking it for an Achaean army. In the morning when Aias realized what he had done, he threw himself onto his sword, killing himself[31].

According to the myth, the scene with the ship on the flask corresponds to both Aias. As for the other scene on the flask, it is understood that the scene here is related to Aias, son of Telamon. It seems that Grossman confused the stories of the two Trojan heroes.

The glass flask from Philadelpheia seems to be the ninth example from the mould-blown group that is associated with Aias, the hero of the Trojan War. However, it is not as well-preserved as the ones from the Yale University Collection and Stratonikeia. Nevertheless, these two flasks have been instrumental in understanding the complete form and decoration of the Philadelpheia find.

Grossman did not mention a date for the flask. However, in light of the general literature on this type of mould-blown glass vessel, as well as Hayward's suggestion and the vessel from Stratonikeia, the 1st century AD can be proposed for the dating of the Philadelpheia flask.

---

[27] Grossman 2002, 29, fig. 29a-b.
[28] Özet 1993, 142-145; Çakmaklı 2012, kat. no. 20.
[29] https://emuseum.mfah.org/objects/1042/flask-with-two-scenes-from-the-life-of-ajax-of-salamis?ctx=24fa4e1660c7ba7eb4f0f2e6ed7bf80f687224b2&idx=38 (access date: 11.01.2025).
[30] Stern 1995, 89, fig. 63; Whitehouse 2001, 49-50, no. 523.
[31] Hom. *Il*. II, 526-535, XIII, 702-712.

Amphoriskoi/Flasks (Cat. No. 2-5, Figs. 5-8)

Figure 5: Amphoriskos/Flask

These consist of *amphoriskoi* or flasks with flat bottoms and round bodies. Four such examples were identified among the finds in Philadelpheia. Catalogue no. 2 of this group has a complete profile. The top of its everted rim is folded inward. Its cylindrical neck is followed by an oval body. The bottom is flat. It has two vertical handles. The other flasks (catalogue nos. 3-5), of which only the bases and a small part of the bodies are preserved, have the same profile with their flat bottoms and round bases. Their forms as well as their decorated bodies are their characteristic features. The upper and lower parts of the bodies are decorated with vertical ribs and between them a frieze of tendrils bordered by horizontal ribs. They were blown into a two-part mould.

A. Oliver dated a parallel example from the Carnegie Museum of Natural History to the 1st century AD[32]. E.M. Stern dates this type of bottle to the 1st century AD[33]. A single-handled juglet with similar decoration from the collection of the Pennsylvania Museum was proposed to be possibly from Aleppo, Syria and dated to the 1st century AD[34]. Whitehouse dated a dark blue coloured example from the Corning Museum of Glass to the 1st century AD[35]. Two specimens from Narbonnaisse (Gallia Narbonensis) in the western part of the Roman Empire have geometric motifs on their friezes. It is however likely that they also belong to the same group of flasks[36]. An *amphoriskos* of this type was found in Thessaloniki in a cremation burial. It was stated that it was not possible to date this artefact with certainty, but that the second vessel found with it was dated to the 1st century AD[37]. A single-handled jug of this type found in the necropolis of Samothrace was similarly decorated. The jug, considered to be of Sidonian origin, was the only artefact found in the inhumation tomb[38]. E.B. Dusenbery dated this jug to the third quarter of the 1st century AD[39]. A double-handled example from the Athenian Agora was found in an Early Roman Imperial context and dated to the 1st century AD[40].

There are two published examples with the same decoration, a double-handled jug and a single-handled jug, both part of a collection of the Israel Museum. Both artefacts were dated to the 1st century AD and were considered to be of Sidonian origin[41]. The Philadelpheia artefact no. 2 is of the same type as the double-handled jug. Although the other artefacts described in the catalogue nos. 3-5, of which only the bases and parts of the bodies were preserved, display the same type of decoration, it is not possible to say anything definite about them since their upper parts were not preserved. Similar *amphoriskoi* from the

[32] Oliver 1980, 62, fig. 56.
[33] Stern 1995, cat. no. 56-57.
[34] Fleming 1997, 27, fig. 26A-B.
[35] Whitehouse 2001, 42-43, no. 512.
[36] Fontaine and Roussel-Ode 2010, 191-193, fig. 13, 104-105.
[37] Antonaras 2010, 245, fig. 1,6.
[38] Dusenbery 1967, 39-40, no. 13, fig. 14.
[39] Dusenbery 1998, 1079-1080, W1-4.
[40] Weinberg and Stern 2009, 68, 81, fig. 8, 151.
[41] Isreali 2003, 138, fig. 144-145.

collection of Türkiye Şişe ve Cam A.Ş. were dated to the 1st century AD. Another specimen with similar decoration was dated to the 1st century AD as well[42]. For an *amphoriskos* from the Yüksel Erimtan Collection, 1st century AD was suggested[43]. In the light of these data, the 1st century AD can be suggested for the Philadelpheia *amphoriskoi*/flasks in general.

Figure 6: Amphoriskos/Flask

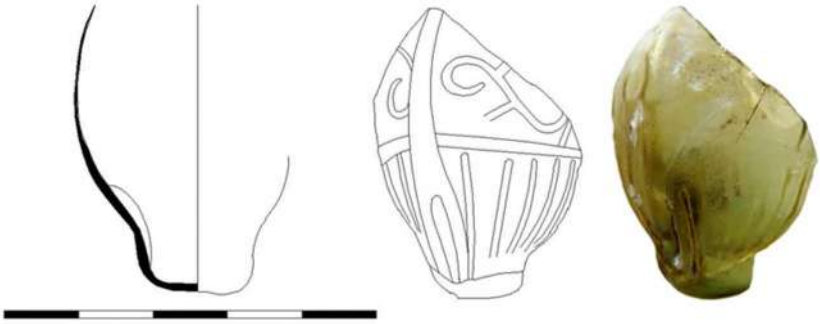

Figure 7: Amphoriskos/Flask

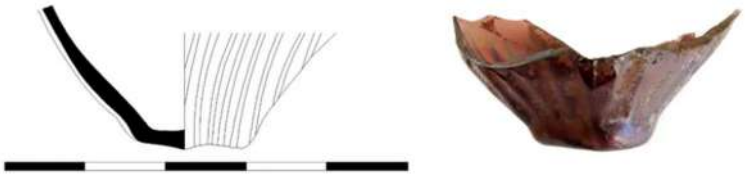

Figure 8: Amphoriskos/Flask

Knobbed or Lotus-Bud Beaker (Cat. No. 6, Fig. 9)

The beakers of this type have cylindrical bodies with inverted rims and flat bottoms. They were blown into three-part moulds, of which the vertical mould seams are visible[44]. The body of these beakers is decorated with inverted lotus buds from base to rim, which are placed diagonally to each other. Some beaker examples have bosses in between the lotus buds.

Only one specimen of this type was found in Philadelpheia, of which the base and a small part of the lower body were preserved. It is a typical example of the form with its flat bottom and cylindrical body. There are characteristic lotus bud motifs on the body. The two mould seams are visible on the partially preserved body. It is evident from the bottom

[42] Canav 1985, 37, fig. 18-19, 41, fig. 31.
[43] Lightfoot and Arslan 1992, 62, fig. 23.
[44] Hayes 1975, 48.

section that the third mould seam is on the other side of the beaker, which was not preserved. The seams start at the base of the beaker and when they intersect a lotus bud, they continue upwards through its centre.

This type of high quality, mould-blown beakers are classified as Isings Form 31. Isings described a group of Form 31 to be decorated with vine boughs and animals, and another group with regularly spaced leaves and dots. Isings also stated that the beakers of Form 31 were imitations of metal beakers. She mentioned that the decoration on a fragment of a beaker, for which she did not specify the provenience, was parallel to those on the *Ara Pacis Augusti*. She noted that the *terminus ante quem* for these beakers was 79 AD, but that due to the similarity of the ornament on the beaker fragment to the Augustan ornament, these beakers may easily belong to an earlier period as well[45].

Figure 9: Lotus-bud beaker

J.W. Hayes classified these beakers with conical bodies in the early series of Syro-Palestinian glass among the Sidonian mould-blown vessels. He stated that these beakers, which he identified as one of the common types, were produced in both Syrian and Italian workshops[46].

Oliver dated a beaker of this type from a museum collection in England to the 1st century AD[47]. B. Rütti counted this type of beaker among the newly emerging forms of the Flavian period[48]. Stern dated mid to second half of the 1st century AD[49]. Whitehouse published examples of this type from the collection of the Corning Museum of Glass. He assigned them, which he identified as Isings Form 31, to the 1st century AD[50]. An artefact from Augusta Raurica was dated to between 60-100 AD[51].

S. Fontaine and J. Roussel-Ode discussed the mould-blown vases from Narbonnaise and said that similar examples from reliable contexts were dated to between the second half of the 1st century AD and the beginning of the 2nd century AD. They also mentioned that the examples from the workshop of Ennion and some other specimens indicated the first half of the 1st century AD[52].

Examples decorated with dots and lotus buds were discovered also in the Athenian Agora. These were dated to between the late 1st and early 2nd centuries AD[53]. The specimen from the collection of Türkiye Şişe ve Cam A.Ş. that was decorated with almonds and in

[45] Isings 1957, 45.
[46] Hayes 1975, 31-33, 48.
[47] Oliver 1980, 67, 70, cat. no. 65.
[48] Rütti 1991, 108,176, abb. 113, AR 33.1.
[49] Stern 1995, 107-108, cat. no. 8, 9-10, fig. 3.
[50] Whitehouse 2001, 27-29, no. 492-496.
[51] Fünfschilling 2015, 296, abb. 362, AR 33.1 (1).
[52] Fontaine and Roussel-Ode 2010, 194.
[53] Weinberg and Stern 2009, 81, pl. 13, 149-150.

between the almonds with eye motifs was proposed to be from the 1st century AD[54]. Another example, which was decorated with dots in between lotus buds was unearthed in Pergamon[55]. A beaker example from the Eskişehir Eti Archaeology Museum was also dated to the 1st century AD[56]. In the light of the data, the beaker from Philadelpheia can be dated to between the 1st century AD and the early 2nd century AD.

Bottle Decorated with Knobbed or Lotus-Buds (Cat. No. 7, Fig. 10)

Among the artefacts found in Philadelpheia, only one specimen of this type was identified. The artefact, of which only the base and a small part of the lower body was preserved, differs from the similarly decorated glass specimen by its width and size, and is considered a bottle. It has a flat base and a cylindrical body and, like the beaker described in catalogue no. 6, has a purple colour. The body is decorated with small, regularly spaced, inverted lotus buds. One of the vertical mould seams of the bottle, which was probably blown in a two-part mould, is clearly visible on the body.

A. von Saldern said that the bottles which were a variation of the lotus-bud beakers were rarely seen[57]. He dated an example of this form that he said probably came from the Syro-Palestinian region to the second half of the 1st century AD[58]. Accordingly, the same date can be suggested for the Philadelpheia bottle.

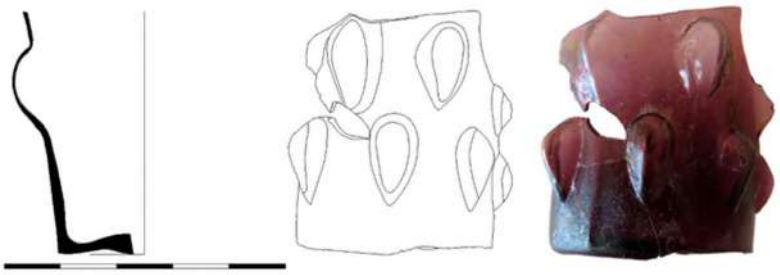

Figure 10: Bottle decorated with lotus-buds

Beaker with Herringbone Decoration (Cat. No. 8, Fig. 11)

Three fragments belonging to this partially restored beaker were found among the Philadelpheia finds. Two of the fragments are from the rim and body. The other fragment is probably from the lower body and base. The vessel has an unworked, convex rim. Its body is cylindrical. The body is decorated with vertical and diagonal bands of a stylized herringbone pattern, bounded below and above by raised lines.

A vessel bearing this type of decoration is in the collection of the British Museum[59]. However, the specimen is a bowl with a spherical body, of which the provenience was said to be unknown[60].

D. Foy published a goblet with herringbone decoration from Tunisia. She mentioned that this type of vessel was found scattered in different regions in the west and east of the Roman Empire and suggested the late 1st century AD for the example from Tunisia[61]. The

[54] Canav 1985, 79, fig. 122.
[55] Schwarzer and Rehren 2021, 168, pl. 4, 34.
[56] Olcay 2001, 149-150, fig. 4.
[57] von Saldern 1980, 52.
[58] von Saldern 1980, 52, fig. 45.
[59] https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1868-0110-508. (access date: 10.01.2025).
[60] Price 1991, pl. XVI, c.
[61] Foy 2010, 211, fig. 1.

Philadelpheia example is similar in decoration, although not in form, to this example from Tunisia. However, the example in figure 4 in Foy's article is also close in form to that of the Philadelpheia beaker. Foy dated this example to the second half of the 1st century AD[62].

The form of the Philadelpheia beaker also has a profile similar to that of the Philadelpheia beaker with inscription. That beaker was dated to the second half of the 1st century AD and the beginning of the 2nd century AD[63]. Considering all these data, the Philadelpheia beaker with herringbone decoration can also be dated between the second half of the 1st century AD and the early 2nd century AD.

Figure 11: Beaker with herringbone decoration

Flask with Sunken Relief (Cat. No. 9, Fig. 12)

It is a small fragment found in Philadelpheia, of which the base and a small part of the body are preserved. The flat bottom is slightly concave in the centre. Immediately above the base, two rows of dot motifs are seen. Above that are some raised motifs bordered by grooves. As it is not completely preserved, the shape of the motif is not clear. There are flasks in the Thomas E. Courtis Collection that have parallels in both form and decoration with the Philadelpheia flask. Stern described them as flasks with mould-blown designs in sunken relief. He said that these types were tried during the 2nd century AD[64]. Also, a mould-blown falsk similar in form and decoration to this fragment were also found among the Karanis (Kom Aushim, Egypt) finds[65]. Accordingly, the 2nd century AD can be suggested for the Philadelpheia find.

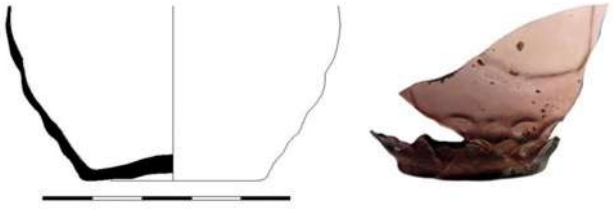

Figure 12: Bottle with honeycomb pattern

Evaluation and Conclusion

The mould-blown glass vessels from Philadelpheia were generally dated to between the 1st and 2nd centuries AD. Each of the decorated mould-blown vessels from Philadelpheia is a vessel of special production. Today, many of them are displayed in museum collections. Examples of this glass type have been typically discovered in burial

[62] Foy 2010, 214, fig. 4.
[63] Körsulu 2025.
[64] Stern 1995, 185, 188-189, cat. no. 115-117.
[65] Harden 1936, 213-214, pl. XVIII, 630.

contexts. However, none of the artefacts from Philadelpheia were found directly inside tombs. They were recovered from the necropolis of the city, alongside many other artefacts associated with funerary rituals or that were buried for other reasons. Regardless of their findspots, these rare glass vessels attest to the importance of the city.

It has been suggested that the high-quality and fine craftsmanship of certain metal figurines and jewellery recovered from the site indicate the presence of an elite social and economic group in the city[66]. The same can be said of the pottery and glass finds. Not many architectural remnants of the city's settlement have survived to the present day. However, the city's rich necropolis, which is suggested to date from the Roman Imperial and Early Christian periods, provides a glimpse into its splendour and affluence during the Roman Imperial period. This also aligns well with the conclusions drawn from the artefacts recovered from the aforementioned area in the necropolis of the city.

There is currently no evidence of glass production in Philadelpheia or its surrounding area. Therefore, these artefacts must have been imports. It would not be wrong to say that the vessels, largely considered to have been produced in the East, were imported from that region. Around the same time, vessels of Eastern Sigillata A, Cypriot Sigillata, and lead-glazed pottery also came to the city from these geographical regions. Consequently, the glass vessels must have been imported along with them. In addition, the presence of glass vessels in the city, all of which were expensive, high-quality products in the ancient world, and the subject of this study, further argues for the wealth and prosperity of the city in the Early Roman Imperial period.

Catalogue

Abbreviations: H.: Height; RDm.: Rim Diameter; mxDm.: Maximum Diameter; BDm.: Base Diameter

1. Flask with Mythological Figures (Fig. 4).
Excavation Find No.: C280.
Dimensions: H.: 3,7 cm; BDm.: 2 cm.
Colour: Translucent light blue.
Description: Base and a part of the lower body preserved. Flat bottom. Body widening upward. Exterior body showing on one side a figure only from the waist down, seated on a rock with arms outstretched in front. A ship's hull depicted on the other side, with visible oars and masts. Diagonally opposed two convex lines, identified as mould seams, run down to the base, separating the two scenes. Small and large air bubbles.
Similar Examples: Hayward 1962, 58-59, no. 11, fig. 18-19; Özet 1993, 142-145; Stern 1995, 89, fig. 63; Whitehouse 2001, 49-50, no. 523; Grossman 2002, 29, fig. 29a-b; Çakmaklı 2012, kat. no. 20.
Date: 1st century AD.

2. Amphoriskos/Flask (Fig. 5).
Excavation Find No.: ABE100.
Museum Inventory No: A-5300.
Dimensions: H.: 7,4 cm; RDm.: 2,7 cm; BDm.: 1,3 cm.
Colour: Translucent light purple.
Description: Body blown in two-part mould, free-blown neck, applied handles. A part of the mid-body missing on one side. Otherwise, full profile preserved. Everted rim folded inward at the top. Short cylindrical neck. Oval body. Flat bottom. Two vertical handles. Handles applied to shoulder, then pulled upwards and folded and attached to neck below the rim. Body decorated with vertical ribs on the shoulder, below that a frieze of tendrils bounded above and below by horizontal ribs, and below that vertical ribs extending down to the round base. Few large air bubbles.

[66] Canlı 2019, 79-80.

Similar Examples: Corning Museum of Glass 1957, no. 75; Dusenbery 1967, 39-40, no. 13, fig. 14; Oliver 1980, 62, fig. 56; Canav 1985, 37, fig. 19; Lightfoot and Arslan 1992, 62, fig. 23; Stern 1995, no. 56-57; Stern 2001, no. 47-48; Whitehouse 2001, 42-43, no. 512; Israeli 2003,138, fig. 144-145; Weinberg and Stern 2009, 68, 81, fig. 8, 151; Fontaine and Roussel-Ode 2010, 191-193, fig. 13, 104-105; Gavritukhin et al. 2021, fig. 7, 25; Lazar 2021, 258-259, fig. 4-5.
Date: 1st century AD.

3. Amphoriskos/Flask (Fig. 6).
Excavation Find No.: C-38.
Dimensions: H.: 4,7 cm; BDm.: 1,5 cm.
Colour: Translucent amber yellow.
Description: Base and part of the body preserved. Flat bottom. Oval body. Blown in two-part mould with clearly visible mould seams extending upward from base to body. Vertical ribs on the lower body, above that two horizontal ribs, a frieze of tendrils, and again a series of vertical ribs, in that order. Few air bubbles.
Similar Examples: Canav 1985, 37, fig. 19, 41, fig. 31; Fleming 1997, 27, fig. 26A-B.
Date: 1st century AD.

4. Amphoriskos/Flask (Fig. 7).
Excavation Find No.: C-39.
Dimensions: H.: 3,8 cm; BDm.: 1 cm.
Colour: Translucent amber yellow.
Description: Base and part of the body preserved. Flat bottom. Oval body. Blown in two-part mould with clearly visible mould seams extending upward from base to body. Vertical ribs on the lower body, above that a frieze of tendrils bounded above and below by two partially preserved horizontal ribs. Has a folded section both on the inside and outside towards the bottom. Few air bubbles.
Similar Examples: Canav 1985, 37, fig. 19, 41, fig. 31; Fleming 1997, 27, fig. 26A-B.
Date: 1st century AD.

5. Amphoriskos/Flask (Fig. 8).
Excavation Find No.: C-40.
Dimensions: H.: 1,7 cm; BDm.: 1,5 cm.
Colour: Translucent purple.
Description: Base and part of the lower body preserved. Flat bottom. Oval body. Blown in two-part mould with clearly visible mould seams extending upward from base to body. Vertical ribs on the body. Small and large air bubbles towards the bottom.
Similar Examples: Canav 1985, 37, fig. 18-19, 41, fig. 31; Fleming 1997, 27, fig. 26A-B.
Date: 1st century AD.

6. Knobbed or Lotus-Bud Beaker (Fig. 9).
Excavation Find No.: C16.
Dimensions: H.: 6,1 cm; BDm.: 4,4 cm.
Colour: Translucent purple.
Description: Base and part of the body preserved. Slightly concave flat base. Cylindrical body. Thin walled. Inverted lotus buds diagonally placed on the body at regular intervals. Visible mould seams indicate a three-part mould. Three convex, concentric circles at the bottom. Few air bubbles.
Similar Examples: Corning Museum of Glass 1957, no. 71-72; Hayes 1975, 31-33, 48, pl. 7, 83; Jaffe 1978, 33, fig. 56; Oliver 1980, 67, 70, kat. no. 65; von Saldern 1980, 51, fig. 44; Canav 1985, 79, fig. 122; Price 1991, pl. XIX, b; Rütti 1991, 108, 176, abb. 113, AR 33.1 – I 31; Stern 1995, 108, fig. 3, kat. no. 8, 9-10; Olcay 2001, 149-150, fig. 4; Whitehouse 2001, 27-29, no. 492-496; Arveiller-Dulong and Nenna 2005, 195, pl. 39, no. 540; Fadic 2005, fig. 1; Bats 2006, fig. 31, 683; Fontaine and Roussel-Ode 2010, fig. 5-6.
Date: 1st century AD to early 2nd century AD.

7. Bottle Decorated with knobbed or Lotus-Buds (Fig. 10).
Excavation Find No.: C17.
Dimensions: H.: 4,3 cm; BDm.: 3 cm.
Colour: Translucent purple.
Description: Base and part of the lower body preserved. Flat bottom. Cylindrical body. Thin walled. Regularly spaced, downturned lotus buds on the body. Part of a raised motif on the bottom, unknown, as only a very small section is preserved. One of the moulds seams visible on the small body part. Few air bubbles.
Similar Examples: von Saldern 1980, 52, fig. 45.
Date: Second half of the 1st century AD.

8. Beaker with Herringbone Decoration (Fig. 11).
Excavation Find No.: C478-480.
Dimensions: H.: 4,8 cm; RDm.: 8,2 cm.
Colour: Transparent light amber yellow.
Description: Fragments of rim and body. Unworked, convex rim. Cylindrical body. Thick walled. Body decorated with vertical and diagonal bands of stylized herringbone pattern, bordered below and above by raised lines. Very few air bubbles.
Similar Examples: Price 1991, XVI, c; Foy 2010, 211, fig. 1, 4.
Date: Second half of the 1st century AD to the beginning of the 2nd century AD.

9. Flask with Sunken Relief (Fig. 12).
Excavation Find No.: C-15.
Dimensions: H.: 3;5 cm; BDm.: 3,6 cm.
Colour: Translucent purple.
Description: Lower part of base and small part of body preserved. Flat bottom. Oval body. Two rows of dots on the lower part of body. Above that, motifs in relief bordered by grooves. No air bubbles.
Similar Examples: Harden 1936, 213-214, pl. XVIII, 630; Stern 1995, cat. no. 115-117.
Date: 2nd century AD.

Bibliography

Ancient Literature

Hom. *Il*. (Homeros, *Ilias)* Homeros, İlyada. Translated by Azra Erhat and A. Kadir. İstanbul, 1997 (Yapı Kredi Yayınları).

Modern Literature

Antonaras, A. 2010. "Roman and Early Christian Mould-Blown Vessels from Thessaloniki and its Region, from the 1st to the 5th Century AD." In *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre souflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre (Scientia Artis, 5)*, edited by C. Fontaine-Hodiamont, 241-252. Bruxelles: Institut royal du Patrimoine artistique.

Arveiller-Dulong, V., and M.D. Nenna. 2005. *Les verres antiques du Musée du Louvre*. Vol. 2. Paris: Somogy editions d'art, Musée du Louvre.

Aşkın, E., A. Yıldız, H.E. Ergürer, H. Körsulu, M. Kurt, and M. Alkan. 2016. "Philadelphia (Ermenek/Gokceseki) Kazısı 2015." *Anmed* 14: 357-361.

Bats, M. 2006. *Olbia de Provence (Hyères, Var) à l'époque romaine (Ier s. av. J.-C. – VIIe s. ap. J.-C.)*. Études Massaliètes 9. Aix-en-Provence: Centre Camille Jullian.

Canav, Ü. 1985. *Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*. İstanbul: Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş. Yayınları.

Canlı, H. 2019. "Isauria'daki Philadelphia (Gökçeseki) Metal Buluntuları." Ph.D. diss., Mersin University.

Corning Museum of Glass. 1957. *Glass from the Ancient World: The Ray Winfield Smith Collection*. Corning, New York: Corning Museum of Glass.

Çakmaklı, Ö.D. 2012. "Karia Bölgesi Roma Dönemi Cam Kap Tipolojisi." Ph.D. diss., Ankara University.

Çakmaklı, Ö.D. 2017a. "Roma Dönemi Cam Kaplarında Temenni Yazıtları." *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)* 2(4): 142-152.

Çakmaklı, Ö.D. 2017b. "Opifices Artı Vitri: Roma İmparatorluğu'nda Cam Ustaları." *Cedrus* 5: 325-336.

Dusenbery, E.B. 1967. "Ancient Glass from the Cemeteries of Samothrace." *JGS* 9: 34-49.

Dusenbery, E.B. 1998. *Samothrace – The Necropoleis. Catalogues of Objects by Catogories*. New Jersey: Princeton University Press.

Erten-Yağcı, E. 1993. "Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam." Ph.D. diss., Ankara University.

Erten, E. and E. Akkuş-Koçak. 2020, "Olba'dan Roma Erken İmparatorluk Dönemi Üfleme Cam Buluntuları." *Seleucia* 10: 201-226.

Erhat, A. 1997. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Fadic, I. 2005. "Čaša s lotosovim pupoljcima iz Aserije." *Asseria* 3: 75-98.

Fleming, S.J. 1997. *Roman Glass: Reflections of Everyday Life*. Philadelphia: The University of Pennsylvania Museum.

Fontaine, S., and J. Roussel-Ode. 2010. "Vases soufflés-moulés du Haut-Empire trouvés en Narbonnaise." In *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre souflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre (Scientia Artis, 5)*, edited by C. Fontaine-Hodiamont, 177-203. Bruxelles: Institut royal du Patrimoine artistique.

Foy, D. 2010. "Deux nouvelles attestations de verres antiques soufflés dans un moule en Tunisie." In *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre souflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre (Scientia Artis, 5)*, edited by C. Fontaine-Hodiamont, 211-214. Bruxelles: Institut royal du Patrimoine artistique.

Fünfschilling, S. 2015. *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst: Kommentierter Formenkatalog und ausgewählte Neufunde 1981–2010 aus Augusta Raurica*. 2 vols. Forschungen in Augst 51. Augst: Augusta Raurica.

Gavritukhin, I., L. Golofast, A. Mastykova, E. Sukhanov, A. Sviridov, and S. Yazikov. 2021. "The Cemetery of Frontovoe 3, New data on the culture of the Crimea in the Roman and Early Great Migration periods." *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 68(1): 87–118.

Grossman, R.A. 2002. *Ancient Glass: A Guide to the Yale Collection*. New Haven: Yale University Art Gallery.

Harden, D. 1936. *Roman Glass from Karanis Found by the University of Michigan Archaeological Expedition in Egypt, 1924–1929*. University of Michigan Studies, Humanistic Series 41. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Hayes, J.W. 1975. *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*. Toronto: Royal Ontario Museum.

Hayward, J. 1962. "Roman Mold-Blown Glass at Yale University." *JGS* 4: 48-60.

Hild, F. and H. Hellenkemper. 1990. *Kilikien und Isaurien*. 2 vols. Tabula Imperii Byzantini 5. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Isings, C. 1957. *Roman Glass from Dated Finds*. Archaeologica Traiectina 2. Groningen: J.B. Wolters.

Israeli, Y. 2003. *Ancient Glass in the Israel Museum. The Eliahu Dobkin Collection and Other Gifts*. Jerusalem: The Israel Museum.

Jaffe, M. 1978. *Glass at the Fitzwilliam Museum*. Cambridge: Cambridge University Press.

Körsulu, H. 2019. "Isauria Bölgesindeki Philadelphia Antik Kentinden (Ermenek-Gökçeseki) Kurşun Sırlı Seramikler." *Seleucia* 11: 247-271.

Körsulu, H. 2024a. "Philadelphia Antik Kentinden (Isauria – Kilikia Trakheia) Kaburga Bezemeli Cam Kâse/Fincanlar." *Cedrus* 12: 105-122.

Körsulu, H. 2024b. "Glass Beaker with Mythological Figures from the City of Philadelphia in Isauria." *Tüba-Ar* 34: 121-132.

Körsulu, H. 2025 (in print). "A Glass Beaker with an Inscription from the Ancient City of *Philadelpheia* (Isauria – Cilicia Tracheia)", *Gephyra* 29.

Körsulu, H. and H.E. Ergürer. 2018. "Philadelphia (Ermenek/Gökçeseki) Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri: Ön Rapor." In *Ermenek Araştırmaları I, Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih,* edited by H. Muşmal, E. Yüksel, and M.A. Kapar, 53-66. Konya: Palet Yayınları.

Körsulu, H. and H.E. Ergürer. 2019. "Isauria Kenti Philadelphia'dan (Karaman-Ermenek-Gökçeseki) Doğu Sigillata A (DSA) Kapları." *Cedrus* 7: 345-364.

Lazar, I. 2003. *Rimsko Steklo Slovenije / The Roman Glass of Slovenia. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 7. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.

Lazar, I. 2021. "A Look Through the Glass: Glass Material from the Roman Necropolis of Budva in the Social and Economic Context of the Empire." In *Antička Budva*, edited by D. Medin, 252-273. Budva: JU Muzeji i galerije Budve.

Lightfoot, C. S. and M. Arslan. 1992. *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu /Ancient Glass of Asia Minor: The Yüksel Erimtan Collection*. Ankara: Ünal Offset.

Olcay, B.Y. 2001. "Ancient Glass Vessels in Eskişehir Museum." *AnatSt* 51: 147-157.

Oliver, A. (Jr.) 1980. *Ancient Glass in the Carnegie Museum of Natural History*. Pittsburgh: Board of Trustees, Carnegie Institute.

Özet, A. 1993. "An Amphoriskos in the Bodrum Museum of Underwater Archeology." *JGS* 35: 142-145.

Price, J. 1991. "Decorated Mould-Blown Glass Tablewares in the First Century AD." In *Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention*, edited by M. Newby, and K. Painter, 56–75. London: The Society of Antiquaries of London.

Ruge, W. 1938. "Philadelphia (2)." *RE* 19(2): 2093–2094.

Rütti, B. 1991. *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst.* 2 vols. *Forschungen in Augst* 13/1. Augst: Römermuseum.

Schwarzer, H., and T. Rehren. 2021. "Glass Finds from Pergamon: A Report on the Results of Recent Archaeological and Archaeometric Research." *Berlin Studies of the Ancient World* 67: 161–215.

Stern, E.M. 1995. *Roman Mold-Blown Glass: The Toledo Museum of Art. The First through Sixth Centuries.* Ohio: L'Erma di Bretschneider.

Stern, E.M. 2001. *Roman, Byzantine and Early Medieval Glass 10 BCE – 700 CE: Ernesto Wolf Collection*. Ostfildern: Hatje Cantz Publishers.

Stern, E.M. 2010. "Audacis plebeia toreumata vitri: Souffler le verre dans des Moules." In *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre souflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre (Scientia Artis, 5)*, edited by C. Fontaine-Hodiamont, 25-37. Bruxelles: Institut royal du Patrimoine artistique.

von Saldern, A. 1980. *Glas von der Antike bis zum Jugendstil: Glass 500 B.C. to A.D. 1900. The Hans Cohn Collection*. Los Angeles and Mainz: P. von Zabern.

Weinberg, G.D. 1972. "Mold-Blown Beakers with Mythological Scenes." *JGS* 14: 26–47.

Weinberg, G.D., and E.M. Stern. 2009. *Vessel Glass. Agora* 34. Princeton, NJ: The American School of Classical Studies at Athens.

Whitehouse, D. 2001. *Roman Glass in the Corning Museum of Glass*. Vol. 2. Corning, NY: The Corning Museum of Glass.

Wight, K.B. 2014. "The Mold-Blowing Process." In *Ennion: The History of Ancient Glass, Ennion: Master of Glass*, edited by C.S. Lightfoot, 49–55. New York: Metropolitan Museum of Art.

Yıldız, A., and E. Aşkın. 2016. "Philadelphia Antik Kenti (Ermenek/Gökçeseki) 2015 Yılı Temizlik Amaçlı Kazı ve Bitki Temizliği Çalışmaları." In *25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 11. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*, 251-266. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 50-82
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.70

Araştırma Makalesi

MÖ 2. Binyıl Seyitömer Höyük Metal Silahları

Rana BAŞKURT USTA*

• Dr. Rana Başkurt Usta, Kütahya / Türkiye.
E-mail: rana_bskurt@hotmail.com
Orcid iD: 0000-0002-4862-1880

Sorumlu Yazar: Dr. Rana Başkurt Usta, Kütahya / Türkiye.
E-mail: rana_bskurt@hotmail.com

Geliş Tarihi: 16.01.2025
Kabul Tarihi: 18.04.2025
Online Yayın Tarihi: 14.06.2025

Makale Künyesi: Başkurt-Usta, R. 2025. "MÖ 2. Binyıl Seyitömer Höyük Metal Silahları." *Arkhaia Anatolika* 8: 50-82.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.70

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Bu çalışma İç Batı Anadolu'da yer alan Seyitömer Höyük'te Geç Koloni ve Eski Hitit Çağı'nı temsil eden IV. tabakadan ele geçmiş metal silahların tipolojik sınıflandırmasını yaparak, benzerleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Höyüğün -diğer tüm kültür katlarında olduğu gibi- IV. tabakası da bir yangın sonucu yıkılmıştır ve yatay düzende/geniş alanda kazılan söz konusu kültür katına dair tüm veriler kontekstlerinde, in-situ şekilde bulunmuştur. Bu durum metal eşyalar ve üretim malzemeleriyle ilgili değerlendirmeler için oldukça elverişli bir veri topluluğu sunmaktadır. Silahların büyük bir bölümü ocak ve/veya taban altına, duvar içlerine istiflenmiş şekilde ele geçmiştir. Bu toplu silah ve alet gruplarından birinde bulunan hançer -Anadolu'da henüz benzerine rastlanmayan şekilde- topuz başı ile birlikte ele geçmiştir. Hançerlerin önemli bir kısmı ise höyük merkezinde yer alan yapılarda olasılıkla bir saldırı (?) sonucu oluşan yangın felaketinden kaçamayan yetişkin kadın ve erkek bireylere ait iskeletlerin bel kısımlarında açığa çıkarılmıştır. Bu verilerden, yerleşimde bir savunma ihtiyacı duyularak cinsiyet fark etmeksizin silahlanma çabası olduğu anlaşılmaktadır.

Seyitömer Höyük IV. tabaka silahları, hançerler, mızrak uçları, yassı ve kolcuklu baltalar, kargı uçları, ok uçları, çatallar/yabalar ve mızrak pabuçlarından oluşmaktadır. Bu silahların, Orta Anadolu ve Kuzey Suriye/Filistin-Mezopotamya ile kurulan ilişkileri yansıtan tipler ile yerleşime/bölgeye özgü tiplerden oluştuğu görülmektedir. Karşılıklı etkileşim sonucu var olan tiplerin büyük bir kısmının da maden atölyeleri arasında kurulan bilgi alışverişi sonucu öğrenildiği ve yerel olarak üretildikleri düşünülmektedir. Yerleşimdeki külçeler, potalar, üfleçler, körük üfleçleri, körükler ve cüruflar ile birlikte silah ve alet üretimine yönelik çok sayıdaki kalıp bu durumu doğrulamaktadır. Seyitömer Höyüğün Ege ile iç bölgeler arasında ulaşımı sağlayan yol güzergahları üzerinde bulunması ve maden yataklarına yakın konumu sayesinde MÖ 3. binyıldan itibaren madencilik endüstrisinde ve ticaretinde önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İç Batı Anadolu silah repertuvarının önemli bir kısmını temsil eden Seyitömer Höyük IV. tabaka metal silahları, çağının silah tip ve üretim teknolojisi hakkında oldukça değerli ve önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyitömer Höyük, Hitit, metal, silah, hançer, mızrak ucu, ok ucu.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 50-82
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.70

Research Article

Seyitömer Mound Metal Weapons from the 2nd Millennium BC

Rana BAŞKURT USTA*

• Dr. Rana Başkurt Usta, Kütahya / Türkiye.
E-mail: rana_bskurt@hotmail.com
Orcid iD: 0000-0002-4862-1880

Corresponding Author: Dr. Rana Başkurt Usta, Kütahya / Türkiye.
E-mail: rana_bskurt@hotmail.com

Received Date: 16.01.2025
Acceptance Date: 18.04.2025
Online Publication Date: 14.06.2025

Citation: Başkurt-Usta, R. 2025. "Seyitömer Mound Metal Weapons from the 2nd Millennium BC." *Arkhaia Anatolika* 8: 50-82.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.70

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Öz

This study aims to evaluate the metal weapons unearthed from layer IV of Seyitömer Mound, located in Inner Anatolia, which represents the Late Colony and Old Hittite Periods, within the framework of their typological classification and counterparts. Layer IV of the mound was destroyed by fire -as is the case for all other culture levels- and all of the data recovered regarding the level in question, which was excavated horizontally over an extensive area, and found within their contexts, in-situ. This offers an excellent and convenient data source for evaluating the metal items and production materials. The majority of the weapons were found stowed under the floor or the hearth, within the walls. Among these weapon and tool groups, a dagger was found together with a mace head, the like of which has not yet been found in Anatolia. A significant portion of the daggers were uncovered in the structures located at the centre of the mound, around the waist areas of the skeletons belonging to both male and female individuals who possibly failed to escape a fire caused by a hostile invasion. These circumstances may explain the need for personal defence and of the (unusual) finding of citizens armed alike, irrespective of gender.

Seyitömer Mound Layer IV weapons consist of daggers, spearheads, flat and lugged axes, pike heads, arrowheads, prongs/pitchforks, and spear wedges. The weapon and tool typology reflect influences within Central Anatolia and Northern Syria/Palestine-Mesopotamia, in addition to the types local to the settlement/original. The evidence points to mutual interaction and influence through information exchange between mining workshops. The tools were produced locally, as proved by the locally discovered ingots, pots, blowpipes, bellows, fanners, and clinkers, along with the many moulds intended for the production of weapons and tools. The settlement at Seyitömer Mound maintained its importance within the mining industry and metals trade since the 3rd millennium BC, due to its strategic location on the transportation routes between the Aegean and the inner regions of Anatolia, and to its proximity to the necessary mineral deposits. The Seyitömer Mound level IV metal weapons inventory, represents a significant portion of the Inner Western Anatolia weapons repertoire, and offers highly valuable and important data regarding the contemporary weapon types and production technologies.

Keywords: Seyitömer Mound, Hittite, metal, weapon, dagger, pike heads, arrowheads.

Giriş

Seyitömer Höyük, Kütahya il merkezinin 25 km kuzeybatısında, eski Seyitömer kasabası sınırları içinde, Seyitömer kömür havzasında bulunmaktadır (fig. 1). Höyüğün içerisinde bulunduğu İç Batı Anadolu bölgesi Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerine ulaşan doğal ve tarihi yolların birleştiği bir geçiş noktası konumundadır[1]. Bölgede Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü tarafından tespit edilen bakır, kurşun, çinko, gümüş gibi yatakların yanı sıra tarihöncesi dönemlerde kullanıldığı bilinen maden galerileri de bulunmaktadır[2]. Yerleşimin maden yataklarına yakınlığı ve stratejik konumu sayesinde, MÖ 3. binyıldan itibaren yakın ve uzak bölgelerarası ticarette ve metal üretiminde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır[3]. Seyitömer Höyük'te 1989 yılında başlatılan kurtarma kazıları aralıklarla, halen sürdürülmektedir. Höyüğün kültürel sürecinin Erken Tunç Çağı ile başladığı ve Roma Dönemi'ne kadar uzandığı tespit edilmiştir[4].

Figür 1: Seyitömer Höyük ve metinde adı geçen bazı merkezler *(Çağrı Sarıkaya tarafından düzenlenmiştir)*

Geç Koloni ve Eski Hitit Çağı'nı temsil eden IV. tabaka[5] yerleşimi yangınlarla[6] sona eren ve birbirinin enkazı üzerine inşa edilen, erkenden geçe doğru C, B ve A olmak üzere üç mimari evre ile temsil edilmektedir. Erken evreden itibaren yerleşim, güçlü bir savunma sistemine sahiptir. Kazamat ve/veya sandık duvar sisteminde örülmüş sur,

[1] Dönmez 1974, 46-47; Dönmez 1982, 3-10.
[2] MTA 2010; Kaptan 1982.
[3] Bilgen *et al*. 2021; Başkurt-Usta 2023; Başkurt-Usta 2024.
[4] Bilgen 2011; Bilgen 2013; Bilgen 2015.
[5] Detaylı bilgi için bk. Başkurt-Usta 2023, 188-189.
[6] Hafiri tarafından bu yangınlara bir depremin neden olduğu ifade edilmektedir. Yangınların nedenine dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte, bu dönem Seyitömer sakinlerinin savunma ihtiyacı duydukları açıktır. Güçlü bir savunma sistemi ile çevrili yerleşimde yoğun bir silahlanma çabası olduğu görülmektedir. Seyitömer Höyüğün bulunduğu stratejik konum ve sahip olduğu zenginlik (metal buluntular vb.) düşünüldüğünde, bir saldırı (?) sonucu bu yıkımın gerçekleşmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

kuleler/bastiyonlar ve yığma toprak set ile desteklenmiştir[7]. Organizasyon gerektiren tüm bu savunma sistemi, planlanmış bir yerleşim karakteri sunmaktadır. Mimari ile birlikte ele geçen buluntulardan burada yaşayanların madencilik, dokumacılık, çömlekçilik gibi çeşitli üretim alanlarında uzmanlaştığı, ticaretin yanı sıra tarım ve hayvancılık ile de uğraştıkları anlaşılmaktadır. IV. tabakaya ait açık/tek parçalı alet ve silah kalıpları, potalar, üfleçler, külçeler, cüruflar ve körükler, bu dönemde yerleşimde ciddi bir metal üretiminin olduğunu göstermektedir. Altın, gümüş ve bronzdan yapılmış zengin metal eşyaların önemli bir kısmı C ve B yapı evrelerine aittir (fig. 2). Bunlar 3 numaralı teras/sur duvarında (fig. 3a) ve sura yakın 48 (fig. 3b), 64 (fig. 3c), 71 (fig. 3d), 74 (fig. 3e) ve 83 (fig. 3f) numaralı yapılarda ocak ve/veya taban altına, duvar içlerine saklanmış ya da çömlek, yonca ağızlı testi gibi kapların içine istiflenmiş şekilde toplu olarak ele geçmiştir. Hazine buluntusu niteliğinde ele geçenlere ek olarak, höyüğün merkezinde yer alan 19 (fig. 3g) ve 28 numaralı yapılarda yıkımdan kaçamayan kadın ve erkek bireylere ait iskeletlerin üzerinde ve çevresinde çeşitli metal eşyalar bulunmuştur. Yine yerleşim içi gömüler[8] de metal buluntulara sayısal açıdan ciddi bir katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada söz konusu tabakaya ait hançerler, mızrak uçları, yassı ve kolcuklu baltalar, kargı uçları, ok uçları, çatal silahlar/yabalar ve mızrak pabuçlarından oluşan metal silahlar değerlendirilerek, tanıtılmaya çalışılmıştır (fig. 4).

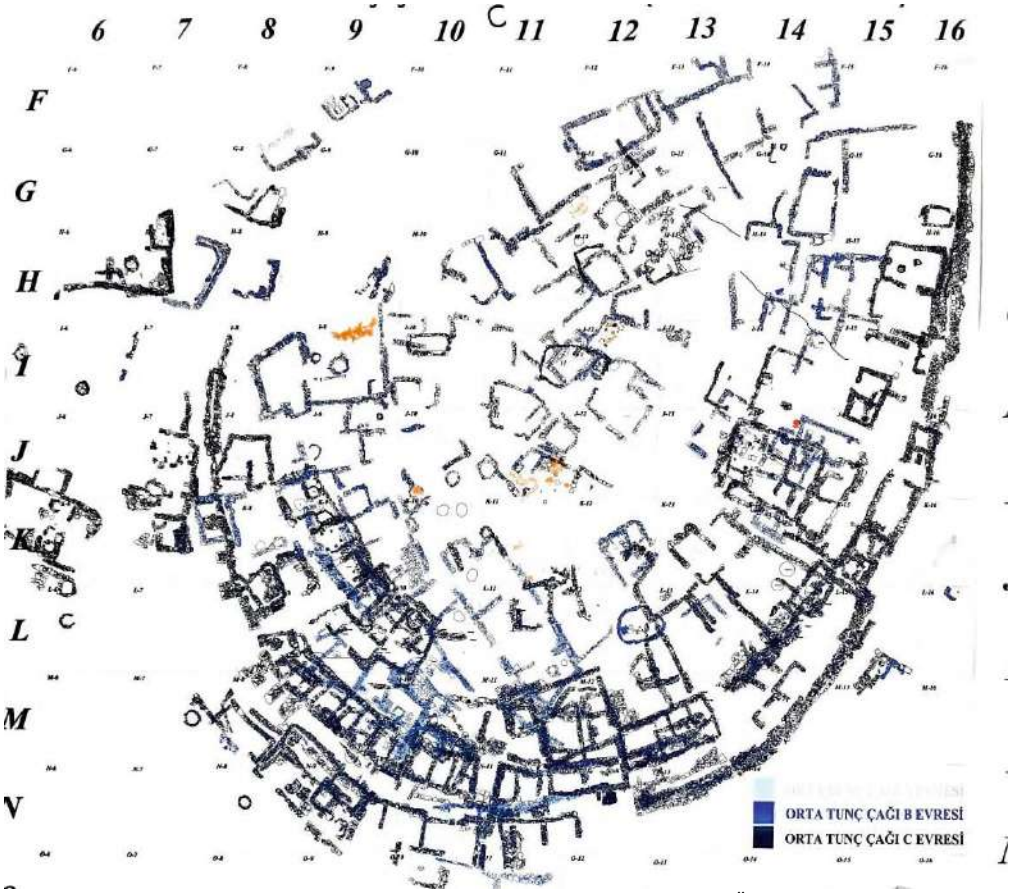

Figür 2: Seyitömer Höyük IV. Tabaka Yerleşim Planı *(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Seyitömer Höyük Kazı Arşivi)*

[7] Savunma sistemi ile ilişkili olarak değerlendirilen bir diğer mimari unsur ise 22,80 m uzunluğunda korunan kısmı tespit edilmiş, surun hemen önünden başlayan ve yerleşimin içine doğru uzanan bir tünel (?) geçittir, bk. Bilgen 2011, 394, res. 54.

[8] Seyitömer Höyük IV. tabakanın B ve C evrelerinde yerleşim içi gömüler de tespit edilmiştir. Mezarlar basit toprak mezar (*inhumasyon*), taş sanduka mezar ve küp mezar olmak üzere üç tiptedir. Tekli ya da çoklu (ikili ya da üçlü) gömü özelliği gösteren mezarlarda iskeletler genellikle *hocker* pozisyonundadır ve yanlarına ya da üzerlerine çeşitli hediyeler bırakılmıştır.

Figür 3a-g: Seyitömer Höyük IV. Tabaka yerleşimi, altın, gümüş ve bronzdan yapılmış metal eşyaların ele geçtiği yapılar *(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Seyitömer Höyük Kazı Arşivi)*

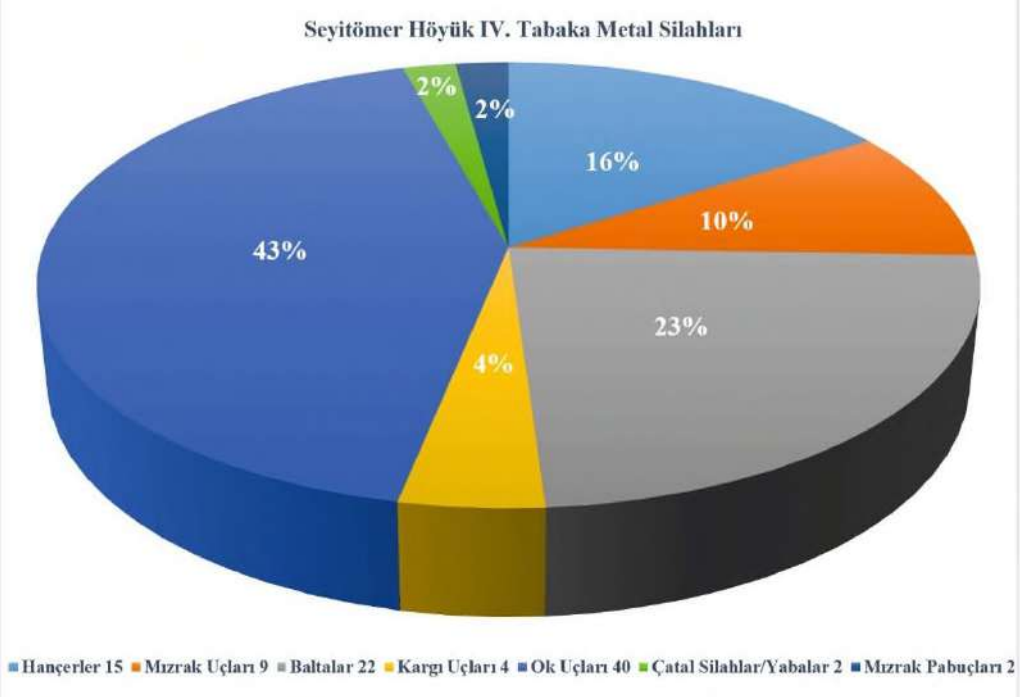

Figür 4: Seyitömer Höyük IV. Tabaka metal silahlarının formlarına göre dağılımı

Metal Silahlar

Hançerler

Seyitömer Höyük'te IV. tabakaya ait hançerlerin büyük bir kısmı yıkımdan kaçamayan kadın ve erkek[9] bireylere ait iskeletlerin bel kısımlarında *in-situ* şekilde bulunmuştur (fig. 3g).

Tip 1 (fig. 5, kat. no. 1-2): Üç perçinli, kısa saplı ve üçgen zıhlı gövdeli, yuvarlatılmış düşük ve geniş omuzlu hançerlerdir. Kısa sapı geniş (Tip 1a) ve dar[10] (Tip 1b) olmak üzere iki alt tipte sınıflandırılmıştır. Tip 1a ile benzer üç perçin delikli kısa-geniş saplı hançerler, omuz kısımlarında farklılıklar olmakla birlikte güneyde Soli'den[11]' bilinmektedir. Tip 1b hançerinin benzerleri, Orta Anadolu'da Kültepe-Kaniş (III)[12] ve güneyde Gözlükule[13] ile Soli'de[14] bulunmuştur. Soli hançerleri zıhlı ve kısa üçgen gövdeleri ile Seyitömer hançerlerine en yakın benzerleri oluşturur. Tip 1 hançerlerine genel form olarak benzer Anadolu'dan bir diğer örnek İkiztepe'den[15]" bilinmektedir.

Tip 2 (fig. 5, kat. no. 3-4): Sap dili olmayan ve geniş omuz kısımlarında yer alan perçinlerle kabza kısmına bağlanan hançerlerdir. Sap kısmı gövdenin üst kısmının hafif dışbükey yükseltilerek, yuvarlatılmasıyla ya da hafif düzleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Gövdeleri uca doğru hafif içbükey şekilde incelerek sonlanmaktadır. Bu tipte değerlendirilen hançerlerden biri iki perçin delikli (Tip 2a)[16], diğeri ise üç perçin deliklidir (Tip 2b)[17].

[9] Bilgen 2011, 193, 203.
[10] Stronach 1957, 99-100, tip 5; Erkanal 1977, 28-29, tip 2; Gernez 2007a, 464-468, tip P 2.G.
[11] Bittel 1940, 185, taf. II S. 3440, 3433, taf. III S. 3434.
[12] Özgüç 1959, 57, res. 65.
[13] Goldman 1956, 292, fig. 428. 103-104.
[14] Bittel 1940, 185, taf. II-III, S. 3430, 3435, 3436.
[15] Bilgi 1984, fig. 13.55.
[16] Erkanal 1977, 31-32, tip 4.1; Gernez 2007a, 474-476, tip P 3. D; Philip 1989, 479-482, tip 34.
[17] Erkanal 1977, 31-32, tip 4.2; Maxwell-Hyslop 1946, 24-25, tip 22; Philip 1989, 460-468, tip 30.

Tip 2'ye giren örnekler ile benzer sap dili olmayan iki perçinli hançerlere Orta Anadolu'da Acemhöyük[18], Kültepe-Kaniş[19], Alişar[20], Boğazköy[21] ve Kaman-Kalehöyük[22] yerleşimlerinde rastlanmaktadır. Üç perçinli olanlar ise Alişar[23] ve güneyde Gözlükule'den[24] bilinmektedir. Anadolu dışında Mısır[25], Kıbrıs[26], Girit[27], Kiklad Adaları'nda[28] bulunan bu tip hançerler özellikle MÖ 2. binyıl itibariyle Levant bölgesinde görülmektedir[29].

Tip 3 (fig. 5, kat. no. 5)[30]: Bu grupta değerlendirilen hançer uzun, üçgen zıhlı gövdelidir ve sapı üçgen şeklinde kısadır. Gövdenin üst kısmında iki, gövde üzerinde sivriltilerek oluşturulmuş içbükey kenarlı sapta bir olmak üzere üç perçin deliklidir. Omuz kısmında kenarlar ters şekilde dövülüp, yassılaştırılarak -iki yüzeyde tek olacak şekilde- kıvrılmıştır.

Kısa üçgen saplı, üç perçinli hançerler Ballıçeşme Höyük Mezarlığı[31], Acemhöyük[32], Kültepe-Kaniş[33], Alişar[34] ile güneyde Gözlükule'de[35] ele geçmiştir. Kültepe-Kaniş'de bulunan bir hançerin üzeri dikey çizgilerle süslüdür[36]. Ayrıca Isparta Müzesi'nde korunan hançerler de -perçin sayılarında farklılıklar olmakla birlikte- Seyitömer örneği ile benzer sap kısmına sahiptir[37]. Gövde üzerinde yükseltilerek oluşturulmuş sap kısmı geniş ve düz şekilde sonlanan üç perçinli bir örnek Konya-Karahöyük'te[38] bulunmuştur. Söz konusu hançer kısa sapının omuzlarında yer alan çıkıntılar bakımından Seyitömer örneği ile yakınlık sergilemektedir.

MÖ 3. binyıl itibariyle Kuzey Suriye-Mezopotamya'da[39] görülmeye başlanan bu tip hançerlerin özellikle MÖ 3. binyıl sonu-2. binyıl başından itibaren Levant bölgesinde[40] yaygın şekilde kullanıldığı belirtilir[41]. Detaylarda farklılıklar olmakla birlikte üç perçinli, kısa üçgen dilli hançerler İran[42], Kıbrıs ve Girit'i[43] içeren geniş bir alanda görülür[44]. Seyitömer hançerinin, omuz kısımlarındaki çıkıntılar ve kısa üçgen sap bağlamında en yakın benzerine Ugarit'te[45]' rastlanmaktadır.

---

18 Erkanal 1977, 31, taf. 11. 11.
19 Erkanal 1977, 31, taf. 11. 9-10.
20 Schmidt 1932, 153, fig. 193. b1314.
21 Boehmer 1972, 45, taf. 4. 56; Erkanal 1977, 31, taf. 11. 12.
22 Omura 1996, 131, fig. 18. 5.
23 Schmidt 1932, 155, fig. 194. b1361; von der Osten 1937, 253, fig. 287. d2480.
24 Goldman 1956, 292, fig. 428, 107.
25 Philip 2006, 53, fig. 19.
26 Catling 1964, 61, fig. 3. 11.
27 Branigan 1967b, 211-212, fig. 1.1.
28 Renfrew 1967, 11, pl. 7. VI, 9. 66.
29 Philip 1989, 479-482; Shalev 2004, 5, pl. 1.8; Gernez 2007a, 475-476.
30 Erkanal 1977, 30, tip 3.2; Maxwell-Hyslop 1946, 11-12, 25, tip 8 ve 23; Stronach 1957, 100-101, tip 6; Philip 1989, 460-468, tip 30; Gernez 2007a, 477-479, tip P 3.E.
31 Ünan ve Ünan 2019, 68, foto. 1.
32 Öztan 2005, 93, res. 5.
33 Özgüç 1959, 59, res. 72; Kulakoğlu ve Kangal 2011, 287, no. 288.
34 Schmidt 1932, 207-208, fig. 270. b3.
35 Goldman 1956, 292, fig. 428, 108.
36 Yıldırım 2011, 120, res. 11.
37 Çetin 2015, 127-128, fig. 8-9.
38 Güneri 2013, fig. 3.2.
39 Maxwell-Hyslop 1946, pl. 1.8; Porter 1995, 8, fig. 6A. 382; Müller-Karpe 2004, taf. 91.1361,1367; Bianchi ve Franke 2011, 215-216, tip D. 1. B.
40 Du Mesnil du Buisson 1935, 154, fig. 54. TT; Guy 1938, 164-165, fig. 171. 9-10, pl. 145. 5-6; Schaeffer 1948, 115-116, fig. 99. 11; Dunand 1954, 341, 10142; Gernez 2007a, ill. 98. b-c.
41 Gernez 2007a, 478; Gernez 2011, fig. 1.2.
42 Begemann *et al.* 2008, pl. 3. 7-9.
43 Branigan 1967a, 118-119, ill. 2.1.
44 Gernez 2007a, 478-479.
45 Perçin sayısı, Seyitömer hançerinden farklıdır, bk. Schaeffer 1948, fig. 45. E.

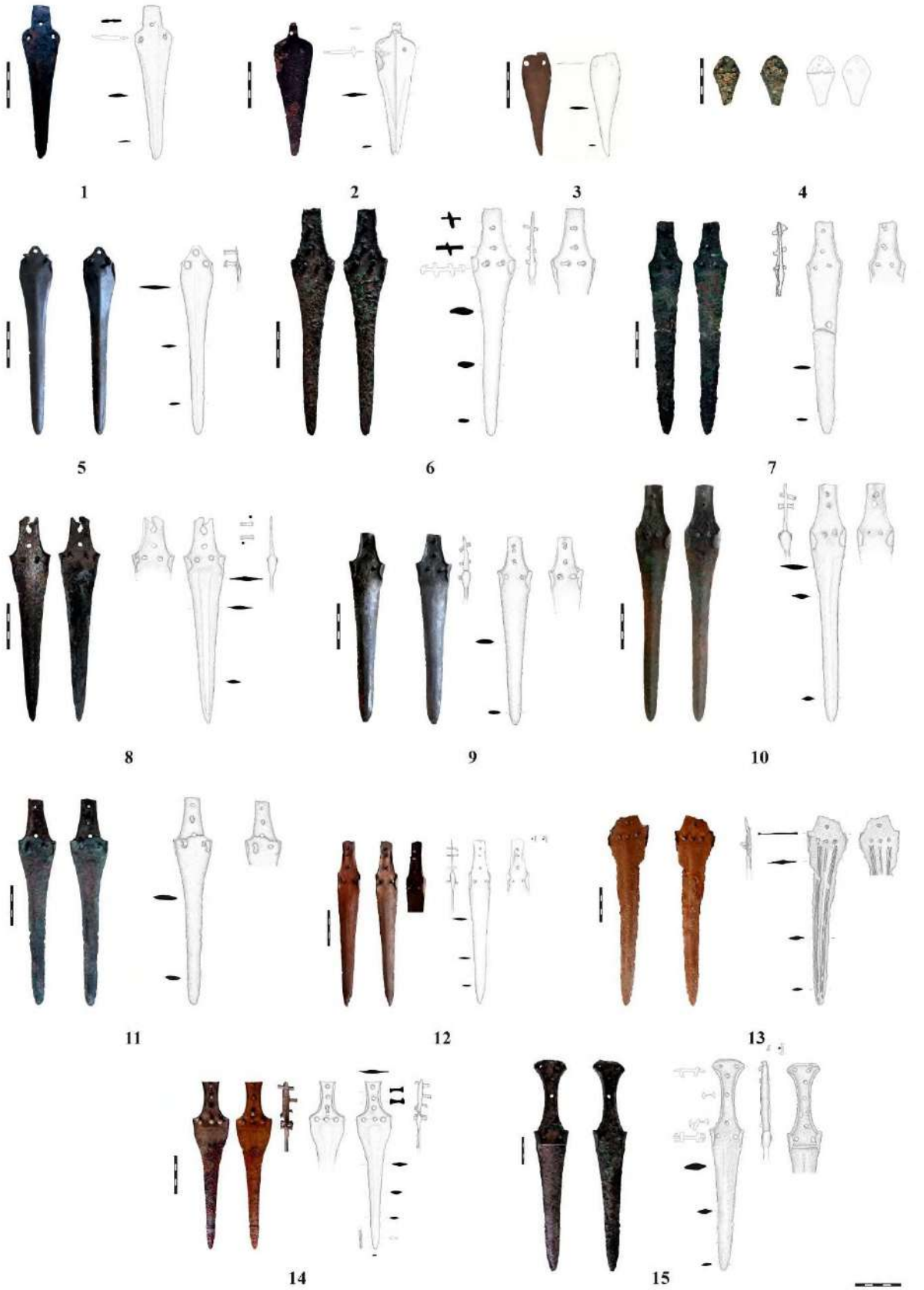

Figür 5: Hançerler

Tip 4 (fig. 5, kat. no. 6-14)[46]: Birden fazla perçin delikli dörtgen uzun saplı, omuz kenarları çıkıntılı hançerlerdir. Bazı örneklerde uzun sapın kenarları da hafifçe yükseltilmiştir. İnce uzun gövdeleri, zıhlıdır. Bu tipe giren dokuz hançerin perçin sayıları dört (Tip 4a), beş (Tip 4b) ve altı (Tip 4d) olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Tip 4d'de incelenen hançerin sap kısmında yer alan yarım kakma çerçeve belirgindir. Ayrı bir alt tip (Tip 4c) olarak incelenen sap kısmı kırık, -olasılıkla- altı perçinli bir diğer hançerin ise gövdesi üzerinde zıhın iki yanında uca kadar uzanan dikey çizgilerden ve zıh üzerinde kısa iki çizgiden oluşan süsleme yer almaktadır. Benzer şekilde bir süsleme Kültepe-Kaniş'de ele geçen farklı sap tipinde bir hançerde görülmektedir[47]. Gövde üzerinde ince yivlere sahip hançerler Byblos'ta yaygındır[48].

Hançerler içerisinde bir örnek (kat. no. 8) -olasılıkla kınına ait- gövdesi üzerinde ve altında ahşap (?) kalıntıları ile birlikte açığa çıkarılmıştır (fig. 6c). Ayrıca bir diğer örnek (kat. no. 14) -Anadolu'da şu an için benzerine rastlanmayan şekilde- bu tip hançerler için karakteristik kabul edilen[49] küresel taş topuz başı ile birlikte bulunmuştur (fig. 6a). Bunun dışında yine aynı tabakada taş ve mermer çok sayıda topuz başı ele geçmiştir (fig. 6b).

Tip 4 içerisinde incelenen hançerler ile benzer olarak, omuz kısımları çıkıntılı hançerler Beycesultan[50], Konya-Karahöyük[51], Boğazköy[52], Alaca Höyük[53], Hüseyindede[54], Alişar[55] ve Yumuktepe[56] kazılarında bulunmuştur. Bu tip hançerler Kuzey Suriye-Filistin'de ise Alalah (VII)[57] ve Ugarit'ten[58]' bilinmektedir. Hem omuz hem de sap kısımları hafif çıkıntılı bir hançer Anadolu'da Alaca Höyük'te[59] ele geçmiştir. Anadolu dışında Ege'de Hagia Triada[60], güneyde Alalah[61], Ugarit[62], Tell Ajjul[63] ve Jericho'da[64] bulunmuştur. Geç Tunç Çağı'na ait Boğazköy[65], İzmir[66], Sarımeşe Tepe[67] kılıçları ile Pınarbaşı Buz Mağarası'nda bulunan ve Kastamonu Müzesi'nde korunan bir kılıç[68] ile Balıkesir çevresinden bulunan ve Selçuk Efes Müzesi'nde[69] korunan bir diğer kılıç da benzer şekilde omuz ve/veya sap kısımları çıkıntılı örnekler içerisinde değerlendirilmektedir. Söz konusu döneme ait Ege'de ise özellikle Mycenai'den örnekler bilinmektedir[70].

---

46 Erkanal 1977, 36-37, tip 10-11; Maxwell-Hyslop 1946, 35, tip 31; Philip 1989, 121-124, tip 20-22; Sandars 1961, 22-23, tip B.
47 Yıldırım 2011, 120, res. 11.
48 Müller 1987, 55-66.
49 Boehmer 1972, 221-222; Müller 1987, 65; Bamyacı ve Başaran-Mutlu 2021.
50 Mellaart ve Murray 1995, pl. X. a, 134, fig. 8. 106; 5a1; Abay *et al.* 2020, 121, res. 3.
51 Güneri 2013, fig. 3.2,3.
52 Boehmer 1972, 44, taf. IV. 54, abb. 22b.
53 Koşay ve Akok 1966, 77, lev. 133. Al. g. 72; Arık 1937, lev. 61. Al. 24; Erkanal 1977, 36, taf. 13. 29-30.
54 Dardeniz *et al.* 2019, fig. 2.
55 von der Osten 1937, 253, fig. 287. d2564; Boehmer 1972, 44, abb. 22. T.
56 Garstang 1953, 211, 215, fig. 129, fig. 149. 22-23.
57 Woolley 1955, 278-279, 283, pl. LXXII, Kn. 3, 38/282.
58 Schaeffer 1936, 129, 133, 135,141, fig. 17. F, 19A; Schaeffer 1948, 25-28; fig. 45E, G, fig. 49. 4.
59 Erkanal 1977, 37, taf. 13. 34.
60 Sandars, 1961, 22-23, pl. 18.1; Branigan 1968, 194, fig. 4. 25.
61 Woolley 1955, 278-279, 283, pl. LXXII, Kn. 4, 39/203; Sandars 1961, 23, pl. 18. 3.
62 Schaeffer 1936, 129-141, fig. 17T, 20, 22C.
63 Petrie 1931, 8, pl. XVII. 33; Petrie 1934, pl. XXVIII. 294, 297, XXI. 215, XXV. 268.
64 Kenyon 1965, 259, fig. 111. 5.
65 Ünal *et al.* 1991; Taracha 2003.
66 Sandars 1961, 27-28, pl. 19.7.
67 Gençer 2006, 374-376, res. 3-4.
68 Ünal 1999, 207-221.
69 Yalçıklı 2006, 31, abb. 1.1, 2.1.
70 Sandars 1961, 23, pl. 18. 5, 19.1.

Figür 6: a-) Topuz başı ile birlikte ele geçen hançer b-) Topuz başları c-) Üzerinde ahşap (?) kalıntıları ile birlikte ele geçen hançer *(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Seyitömer Höyük Kazı Arşivi)*

Tip 5 (fig. 5, kat. no. 15)[71]: Kabzasıyla birlikte tek parça dökümdür. Hafif dışbükey bir tepe ile sonlanan dikdörtgen uzun kabza içbükey kenarlıdır. Kabzanın kenar hatları boyunca -ters şekilde- dövülüp, yassılaştırılarak oluşturulmuş kakma çerçeve yer alır. Bu çerçeve gövdeden sapa geçişte, omuz kenarlarında daha belirgin tırnak şeklindedir. Bir yüzeyde, kesici kısım ile omuz kısmını ayıran noktada yatay çizgi şeklinde kabartma set vardır. Kabza üzerinde beş, gövdeden sapa geçişte iki olmak üzere yedi perçin deliklidir. Kabzanın orta kesiminde perçinlerin arasında boş kalan kısımda, kabzayı tamamlayan ahşap vb. gibi malzemelerin daha iyi sabitlenmesi için iki küçük tırnak şeklinde çıkıntı daha yer almaktadır.

Tip 5'te değerlendirilen çerçeveli kabzası ile birlikte tüm dökülmüş perçin delikli hançerin en yakın benzeri Anadolu'da Konya-Karahöyük'te[72] bulunmuştur. Bu tip hançerlere Kuzey Suriye-Filistin'de Chagar Bazar[73], Ugarit[74] ve Tell Ajjul'da[75] rastlanmaktadır. Söz konusu tip ile benzer şekilde yekpare, kakma çerçeveli ve perçinsiz sapa sahip örnekler Alaca Höyük'te[76] ele geçmiştir. Ayrıca Ortaköy-Şapinuva[77], Pulur-Sakyol[78] ve Uluburun batığında[79] da' kakma çerçeveli sapa sahip örneklere rastlanmıştır. Mezopotamya, Suriye-Filistin, İran ve Güney Kafkasya olmak üzere geniş bir coğrafyada benzer kabza sistemine sahip hançer örnekleri ile karşılaşılmaktadır[80].

Kabzasıyla birlikte tek parça döküm olarak üretilen ve kabza kenarlarının "çerçeve-kakma yuvası -flanş-oyuk" olarak adlandırılan çıkıntılara sahip hançerlerin MÖ 2. binyılın ilk yarısında ortaya çıkan önemli bir teknolojik gelişimin ürünü olduğu düşünülmektedir[81]. Genellikle söz konusu çıkıntılar, gövdede omuz kenarlarında dövülüp yassılaştırılarak "tırnak-kanat" adı verilen karşılıklı daha belirgin birer çıkıntı halindedir. Bu teknolojik gelişimi yansıtan en erken örnekler Kuzey Suriye-Filistin bölgesinden bilinmektedir[82].

Kabzayı sağlamlaştıran ve güçlü bir tutuş, kullanım sağlayan omuz ve/veya sap kenarları çıkıntılı hançerlerin kökeni ile ilgili farklı görüşler vardır[83]. Genel olarak bu tipteki en erken örneklere sahip Kuzey Suriye-Filistin bölgesi bu teknolojik gelişimin kökeni olarak kabul edilmektedir[84]. Anadolu'da da söz konusu bölgeyle hemen hemen aynı zaman dilimine ait -Konya-Karahöyük ve Seyitömer- benzer özellikte hançerler bulunmaktadır. Ege'de ise en erken örnek Girit'ten bilinmektedir[85]. Bu bağlamda Kuzey Suriye-Filistin, Anadolu ve Ege'yi kapsayan geniş bir alanda görülen bu özellikteki hançerlerin ilk üretimi ile neredeyse eş zamanlı şekilde kurulan ticari-kültürel ilişkiler sonucu hızlı bir şekilde yayıldığı ve yerel bir gelişim gösterdiği düşünülmektedir.

---

71 Erkanal 1977, 37, tip 11; Maxwell-Hyslop 1946, 35-37, tip 31-32.
72 Güneri 2013, fig. 3.1.
73 Mallowan 1937, 99, 134-135, fig. 13.6.
74 Schaeffer 1948, 414, fig. 45U.
75 Petrie 1933, 8, 31. 3, pl. XVII, XVIII. 3-4.
76 Koşay 1938, 32, 66, lev. LI AL/A.101; Erkanal 1977, 37, taf. 13. 35-36.
77 Süel 1998, 45, 60, res. 22.
78 Koşay ve Vary 1964, lev. XCVI. 1-3.
79 Yalçın *et al*. 2006, 623, no. 166.
80 Maxwell-Hyslop 1946, 36-38; Boehmer 1972, 42-44, abb. 22; Erkanal 1977, 38-39; Muscarella 1988, 54-55; Schaeffer 1948, fig. 312.31, 265. 16, 242. 50, 217. 1, 141A, 44. 4-6.
81 Maxwell-Hyslop 1946, 33.
82 Maxwell-Hyslop 1946, 36-38; Stronach 1957, 102; Erkanal 1977, 36-39; Philip 1989, 125-126; Müller 1987, 63-66.
83 Taracha 2003.
84 Erkanal 1977, 37-39; Erkanal 1979, 35; Müller 1987, 63-66.
85 Sandars 1961, 22-23.

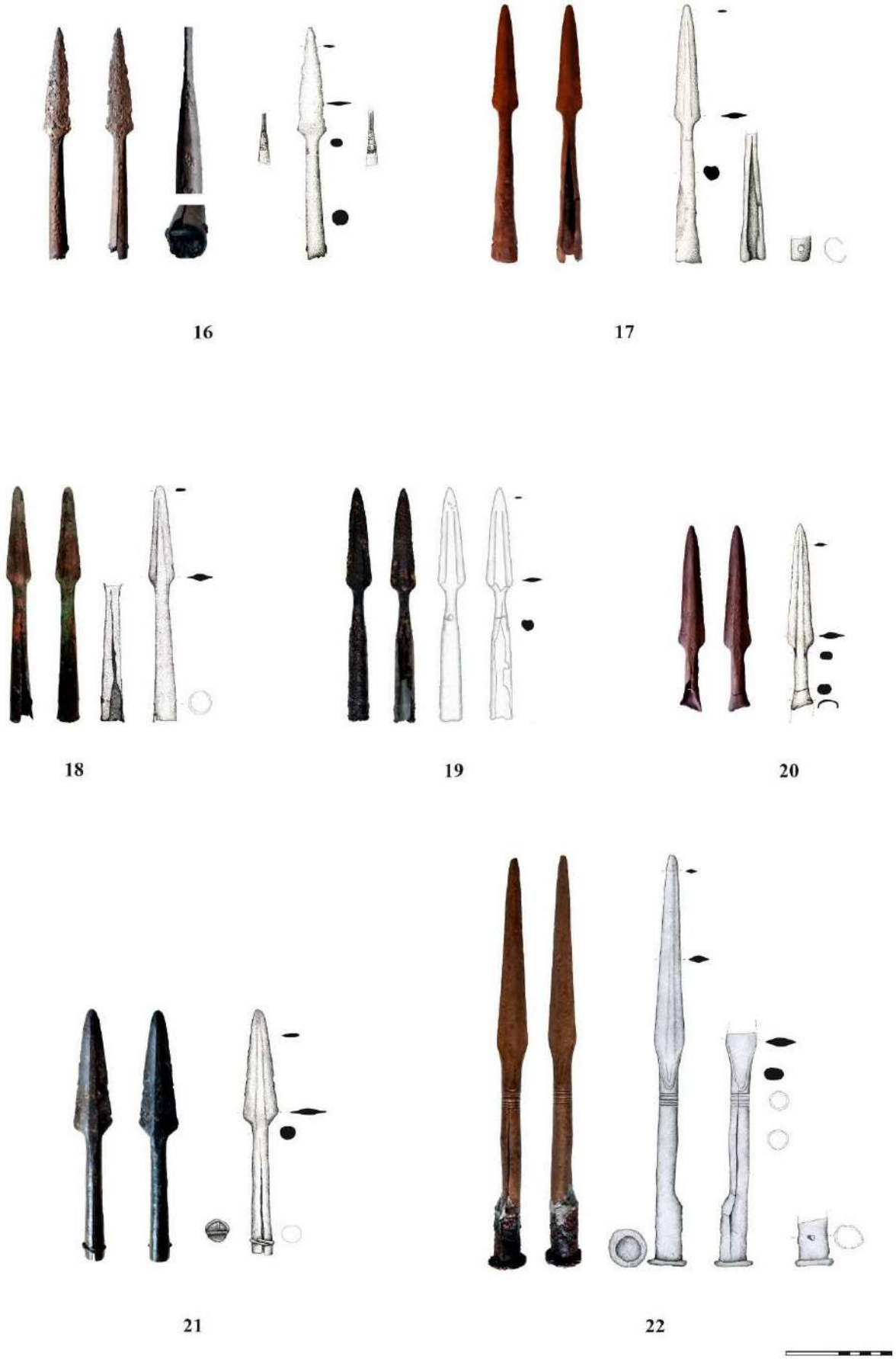

Figür 7a: Mızrak uçları

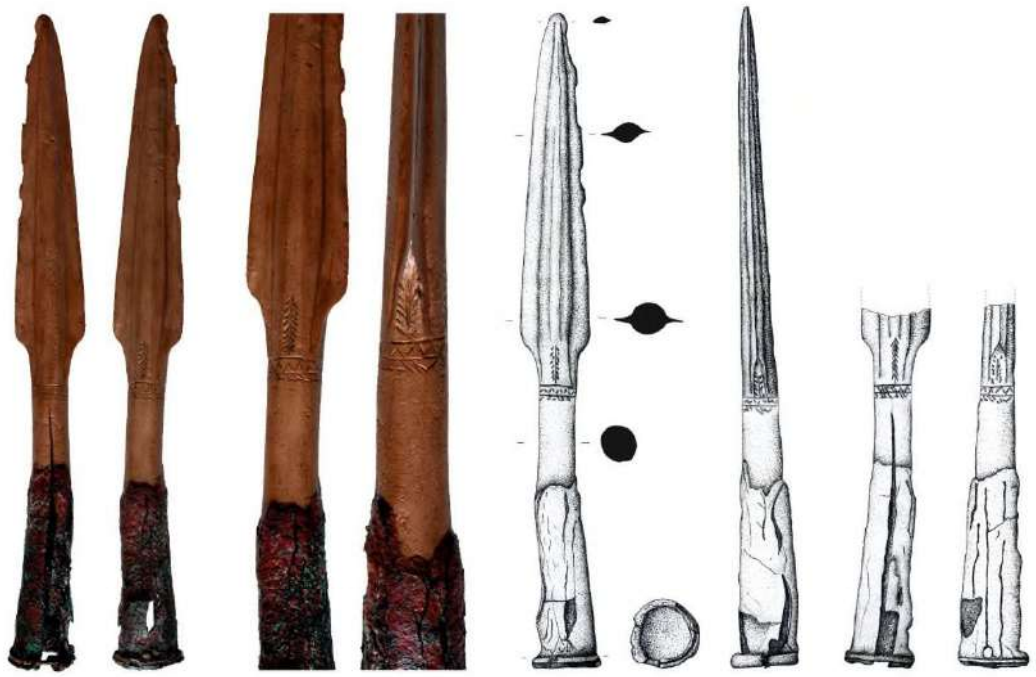

23

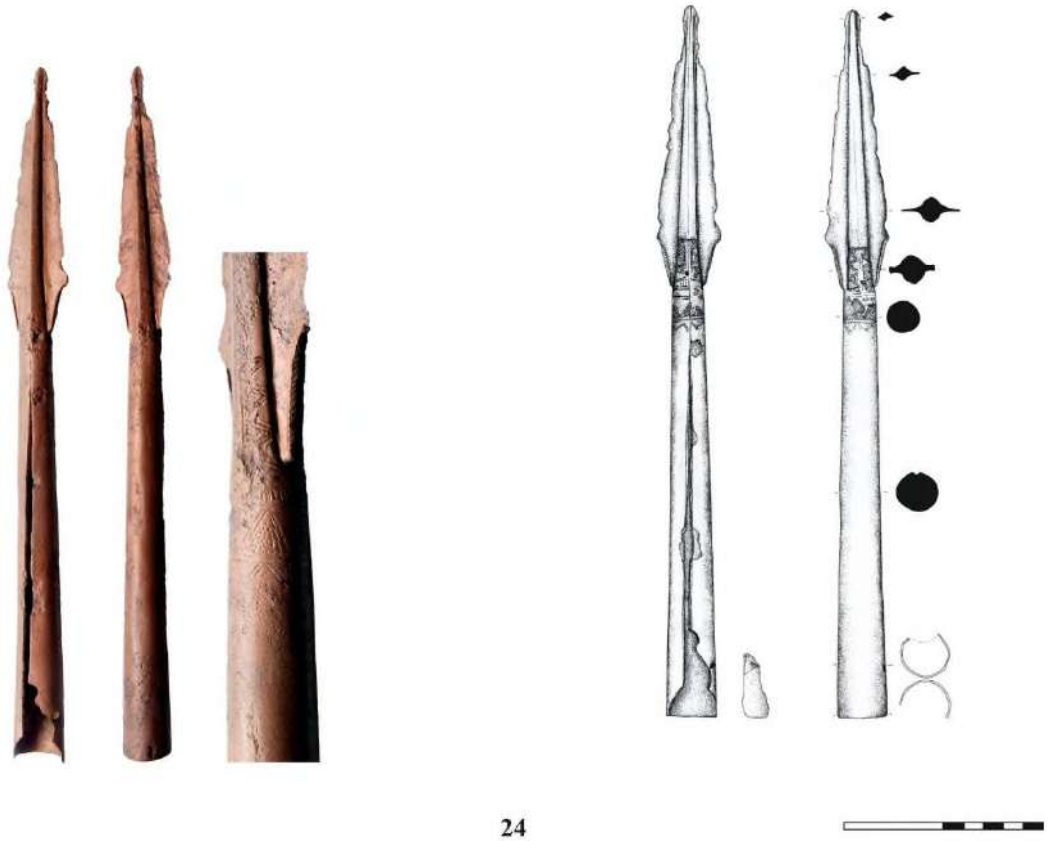

24

Figür 7b: Mızrak uçları

Mızrak Uçları

Anadolu'da MÖ 2. binyılın başından itibaren kovanlı mızrak uçları görülmektedir[86]. Seyitömer Höyük IV. tabaka mızrak uçlarının tamamı kovanlıdır. Kovan ilk kez MÖ 3. binyılda Mezopotamya ok uçlarından bilinmektedir[87]. Bu yöntemin mızrak uçlarına uyarlanmasının kökeni olarak ise Zagroslar önerilmekte, buradan MÖ 2200 itibariyle Basra Körfezi kıyıları, Mezopotamya ve Batı Levant'a hızlı bir şekilde yayıldığı ve MÖ 2000-1800 yıllarında söz konusu silah tipinin tüm Yakındoğu'da yaygın şekilde görüldüğü ifade edilmektedir[88]. Kovanlı mızrak uçlarının işlevleri konusunda ise genellikle kısa ve hafif olanların uzak mesafe-fırlatma, uzun ve ağır olanların ise elde tutularak yakın mesafe-saplama şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir[89].

Tip 1 (fig. 7a-b, kat. no. 16-24)[90]: Kovanlı mızrak uçlarıdır. Bu örnekler hafif yuvarlatılmış ya da düz omuzlu, uzun üçgen yüzlü, düz/geniş (Tip 1a) ya da silindirik (Tip 1b) zıhlıdır. Mızrak uçlarının uzunlukları 22-39 cm arasında değişmektedir. Çift parçalı kalıplarda üretilmiş olan mızrak uçlarının kovanları katlanarak/bükülerek oluşturulmuştur. Kovanların üst kısmında perçin delikleri yer alır. Perçinlemede kullanılan iki farklı yöntem (çivi ve tel) Seyitömer mızrak uçlarında görülebilmektedir. Bir mızrak ucunda perçin çivisi (kat. no. 16) korunmuştur, diğer bir örnekte (kat. no. 18) ise perçin deliklerinden geçirilen ince tel (tek yönde) kovanın üstüne doğru bükülmüştür. Bazı kovanların içerisinde sapa ait ahşap kalıntıları da korunmuştur (kat. no. 16). Ayrıca iki örnekte (kat. no. 22-23) kovan başı halka şeklinde kabartılmıştır. Kat. no. 23'te ince tel bir halkanın geçirildikten sonra kovan başının dışa doğru kabartıldığı görülmektedir.

Kovanlı mızrak uçlarından dördü çeşitli motifler ile süslenmiştir. İlk mızrak ucunda (kat. no. 16) kovanın üst kısmında, omuzların hemen altından başlayan alt alta çizilerek işlenmiş zikzak(?) motifi yer almaktadır. İkinci örnek (kat. no. 22) ise gövdeden kovana geçişte yatay kabartma çizgiler ve kabartma şeklindeki dört halka ile süslüdür. Bir diğer örneğin (kat. no. 23) hafifçe düzleştirilmiş iki omuzu ile kovandan gövdeye geçişte, çizilerek iç içe giren açılarla yapılmış bitkisel (ağaç?) motif bulunmaktadır. Gövde üzerinde yer alan ağaç motifinin dalları aşağıya, omuz kısımlarında yer alan ağacın dalları ise yukarıya doğru işlenmiştir. Bu motiflerin altında iki sıra çizgi halka arasında zikzak ve iç içe giren açılardan oluşan bezeme yer almaktadır. Bezemeli son mızrak ucunun da (kat. no. 24) düzleştirilmiş omuz kısımlarında iç içe giren açı motifleri yer almaktadır. Gövdeden kovana geçişte -omuz başlangıcına kadar- dikey olarak ayrılmış iki alanda içi noktalarla doldurulmuş zikzak motifi vardır. Bunun altında, iki sıra çizgi halka ile sınırlandırılmış alanda kısa kesik çizgilerden oluşan süsleme yer alır. Bu süslemenin altında da yine içi noktalarla dolu zikzak motifi vardır. En alt sırada da iki sıra zikzak motifi yer almaktadır.

Tip 1 mızrak uçlarının en yakın benzerleri Kültepe-Kaniş[91], Alişar[92] ve Alaca Höyük[93] yerleşimlerinde ele geçmiştir. Alaca Höyük örneklerinden birinde gövde ile kovanın birleştiği kısımda yatay yivlerle oluşturulmuş süsleme görülmektedir. Benzer tipte ancak üçgen yüzleri zıhsız mızrak uçları ise Kültepe-Kaniş IV. katından[94] itibaren bilinmektedir ve Beycesultan

[86] Erkanal 1977, 43-46.
[87] Müller-Karpe 2004, 68, taf. 105. 1592.
[88] Gernez 2007b, 126-127.
[89] Potts 1998, 183; Gernez 2007b, 125.
[90] Erkanal 1977, tip 3; Gernez 2007a, 354-355, tip L 5. B. A.
[91] Özgüç 1959, 57-58, res. 66, lev. XLIII. 1; Erkanal 1977, 44, taf. 15. 15, 16. 19.
[92] von der Osten 1937, fig. 291. d2447.
[93] Koşay ve Akok 1966, 77, lev. 47. i. 221, h. 191.
[94] Özgüç 1959, 57-58, lev. L. 4; Özgüç 1950, şek. 373, 366; Erkanal 1977, 44, taf. 15. 16, taf. 16. 17-18.

(II)[95], Kaman-Kalehöyük[96], Bitik[97], Yumuktepe[98], Pulur-Sakyol'da[99] da bulunmuştur. Ayrıca Tip 1b içerisinde incelenen iki örnek ile benzer şekilde yüksek silindirik zıhlı örnekler Kültepe-Kaniş (IV-Ib) mezarlarında bulunmuştur[100]. Bu örneklerden birinin üçgen yüzü dikey paralel çizgilerle süslenmiştir[101]. Seyitömer mızrak uçları uzunlukları, kaliteli ve ince işçilikleri ile bu örneklerden farklılık sergiler. Ayrıca Tip 1 içerisinde incelenen örneklere benzer değerlendirilebilecek mızrak uçlarına Kuzey Suriye-Filistin coğrafyasında Chagar Bazar[102], Ugarit[103], Ebla[104], Byblos[105], Megiddo[106], Tell Arqa[107] ve Hama'da[108] rastlanmaktadır. Ege'de de daha geç tarihli olarak benzer sayılabilecek mızrak uçları ele geçmiştir[109].

Baltalar

Yassı Baltalar

Yassı baltalar Anadolu'da MÖ 2. binyılda az sayıda örnekle temsil edilmektedir. Seyitömer'de de bu döneme ait tek bir balta ele geçmiştir. IV. tabakaya ait tek parçalı kalıplarda, bu balta tipine ait negatifler de görülmektedir. Seyitömer'de bulunan yassı baltanın (fig. 8, kat. no. 25) üst kısmı yuvarlatılmış, dikdörtgen kesitli uzun gövdesi ise ağza doğru hafifçe genişlemektedir. Bu tipte baltalar Seyitömer Höyük'te ETÇ III dönemi, V. tabakanın B evresinden itibaren bilinmektedir. MÖ 2. binyıla ait benzer tipteki örnekler ise Ortaköy-Şapinuva[110], Alaca Höyük[111], Alişar[112] ve Gözlükule'de[113] bulunmuştur.

Kolcuklu Baltalar

Saptan gövdeye geçişte yer alan kolcuk adı verilen küçük çıkıntılar nedeniyle "kolcuklu baltalar" olarak tanımlanır ve bu tipin yassı baltalardan geliştirildiği düşünülmektedir[114]. Yassı baltalar gibi kullanım şekline göre silah ve/veya alet olarak kabul edilir[115]. Alet olarak, özellikle ahşap işlemeciliğinde -sap ile bağlantısına göre- keski/keser olarak kullanıldığı önerilmektedir[116]. Seyitömer Höyük'te yirmi bir adet bronz kolcuklu balta ele geçmiştir. Bu baltaların üretimine yönelik çok sayıda kalıp, aynı tabakada bulunmuştur.

Tip 1 (fig. 8, kat. no. 26-39)[117]: Bu tipteki on dört balta, belirgin çıkıntı şeklinde işlenmiş sivri kolcuklara sahiptir. Kolcuklardan itibaren, içbükey hatla daralan gövde dışbükey bir

[95] Mellaart ve Murray 1995, 89-90, fig. 21. 9; ayrıca 5. tabaka için bk. Dedeoğlu ve Abay 2014, 9, fig. 32.
[96] Omura 1996, 131, fig. 18.3.
[97] Erkanal 1977, 44, taf. 16. 23.
[98] Garstang 1953, 250, fig. 158. 3.
[99] Koşay ve Vary 1964, lev. XCIX. P. 237.
[100] İki örneğin omuz kısımları farklıdır, bk. Erkanal 1977, 43, taf. 14. 6 -7; taf. 14.8, 15.9-12.
[101] Erkanal 1977, taf. 15.12.
[102] Mallowan 1937, 134-135, fig. 13. 10-12.
[103] Schaeffer 1948, fig. 56. 8-9, fig. 45 A-B.
[104] Matthiae 1985, pl. 83.
[105] El Morr ve Pernot 2009.
[106] Schaeffer 1948, 172-173, fig. 137. 170-1; fig. 141 D-E; fig. 143, 145.
[107] Thalmann 2006, 35; fig. 8; El Morr ve Mödlinger 2014, fig. 2. 26756.
[108] Fugmann 1958, pl. 10a; 138, abb. 165, 4E22r.
[109] Evans 1929, 37-39, fig. 27-28; Ersoy 1998, fig. 32.; Akyurt 1998, şek. 35c-g; Ayrıca bk. Avila 1983.
[110] Süel 2017, fig. 8.
[111] Koşay ve Akok 1966, 77, lev. 47. Al. i. 222.
[112] von der Osten 1937, 262, fig. 287. e. 1474.
[113] Goldman 1956, 290, fig. 426. 66.
[114] Przeworski 1935, 115; Erkanal 1977, 3; Esin 1969, 56.
[115] Erkanal 1977, 8; Maxwell-Hyslop 1953, 71; Muscarella 1988, 412.
[116] Deshayes 1960, 129; Erkanal 1977, 8; Müller-Karpe 1988, 203; Siegelová ve Tsumoto 2011, 289, 291.
[117] Erkanal 1977, 3, tip 1; Przeworski 1935, 413, tip A; Maxwell-Hyslop 1953, 72, tip 1; Deshayes 1960, 118, C. 1. a-b; Gernez 2007a, 111, tip H. 1. B.

ağızla sonlanmaktadır. Gövde kenarları genellikle çıkıntılı/kabartılı şekildedir. Sapa giren kısımların köşeleri ise hafif yuvarlatılmış ya da keskindir.

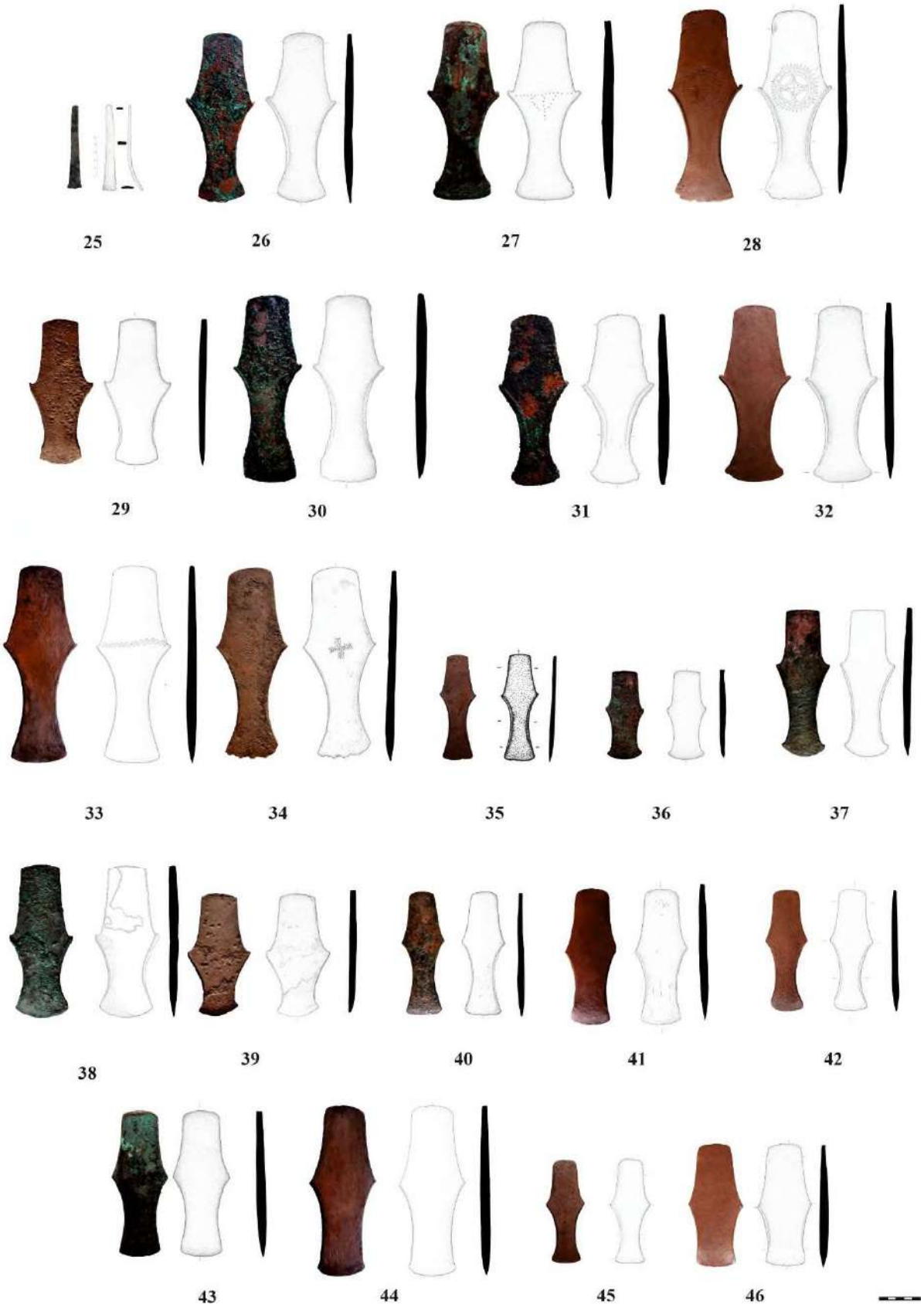

Figür 8: Baltalar

Beş baltanın kolcukları arasında (kat. no. 27-28, 31, 33-34) çeşitli bezemeler vardır. İlk örnekte (kat. no. 27) yatay on beş, dikey yedi nokta ve bu noktalarla kenarlarda -yarım daire şeklinde- birleşen nokta grubundan oluşan çatal(?) benzeri bir motif yer alır. İkinci baltanın kolcukları arasında (kat. no. 28) iç içe iki daire, dairenin ortasında ise + şeklinde bir motif yer alır. Merkezinde nokta bulunan + şeklinin uçları içbükey -yarım daire- şeklinde çizgi ve nokta sırası ile birleştirilmiştir. İki daire arasında kalan alanda orta kısımlarında noktalı olan dalgalı çizgi motifi vardır. Dıştaki dairenin etrafında ise üst kısmı noktalarla süslü zikzak motifi yer almaktadır. Benzer bir bezeme, yüzeyi yoğun korozyonlu olan üçüncü baltada (kat. no. 31) da görülmektedir. Kolcukların arasında ortada bir daire içerisinde yer alan + şeklinde motif ve dairenin etrafında iç içe açılarla oluşturulmuş süsleme görülür. Benzer sayılabilecek süslemelere, Konya-Karahöyük I. katta bulunmuş balta[118] ile Kayseri Müzesi'nde korunan ve Yozgat-Boğazlıyan yakınlarında yer alan Müftüler köyü kökenli[119] balta üzerinde rastlanmaktadır. S. Alp, Karahöyük baltası üzerinde işlenmiş motifi güneş hiyeroglifinin arkaik bir formuna sahip damga mühür tasviri olarak değerlendirmiş[120], benzer şekilde Müftüler köyü baltası üzerinde yer alan motif de güneş olarak yorumlanmıştır[121]. Anadolu menşeli olan bir diğer baltanın -sap kısmı farklı- kolcukları arasında iç içe iki daire ortasında haç olarak tanımlanan + şeklinde bezeme yer alır, söz konusu süslemede yine Bossert tarafından hiyeroglif olarak yorumlanmıştır[122].

Dördüncü örnekte ise (kat. no. 33) kolcukları arasında iki sıra zikzak çizgiden oluşan bezeme vardır. Zikzak çizgili süslemeye sahip bir balta Acemhöyük'te bulunmuştur[123]. Ayrıca Stockholm[124] ve Louvre[125] müzelerinde korunan, Kayseri/Kültepe ve Anadolu menşeli olduğu belirtilen baltalarda da benzer bezemeye rastlanmaktadır. Son örnekte (kat. no. 34) ise yine çizilerek yapılmış iç içe giren açılardan oluşan dört bitkisel/ağaç(?) motifinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş bezeme yer almaktadır. Benzer ağaç(?) motifi, Acemhöyük baltasında iki zikzak çizgi arasında da görülmektedir[126].

Bezemeli örnekler dışında Tip 1 altında incelenen baltaların benzerleri Kültepe-Kaniş (Ib)'den[127] bilinmektedir. Orta Tunç Çağı'na tarihli bir diğer örnek ise Gözlükule'de[128] bulunmuştur. Kültepe kökenli olduğu önerilen Kayseri Müzesi'nde korunan bir balta[129] ile Louvre[130] ve Stockholm müzelerinde korunan yine Kültepe menşeli olduğu düşünülen üç balta[131], benzer tiptedir. Benzer baltalar Boğazköy[132], Ortaköy-Şapinuva[133], Alaca Höyük[134], Alişar[135], Pirot Höyük[136], Korucutepe[137] ve Yumuktepe'de[138] bulunmuştur. Ayrıca Afyon[139],

118 Alp 1972, 202-203, 249, şek. 151, 758.
119 Erkanal 1977, 3, taf. 1.7.
120 Alp 1972, 203.
121 Bossert 1959, 76-77, abb. 5.
122 Bossert 1942, 63, nr. 671.
123 Özgüç 1966, 7, lev. 21.2; Erkanal 1977, taf. 1.8.
124 Prezworski 1935, 409, 413, taf. XLIX. a, L. a; Erkanal 1977, taf. 1. 6, 10.
125 Maxwell-Hyslop 1953, 80, fig. 4.10; Erkanal 1977, taf. 3. 32.
126 Özgüç 1966, 7, lev. 21.2; Erkanal 1977, taf. 11.8.
127 Özgüç ve Özgüç 1953, 67-68, res. 572; Özgüç 1955, 74, res. 20; Erkanal 1977, taf. 1.1.
128 Goldman 1956, 282, 289, pl. 424. 19.
129 Özgüç ve Özgüç 1953, 68, res. 512; Erkanal 1977, taf. 1.2.
130 Przeworski 1935, 409, abb. 1b; Maxwell-Hyslop 1953, 84, fig. 4. 16.
131 Prezworski 1935, 409, taf. XLIX. b, c; Erkanal 1977, 2. 12-13.
132 Boehmer 1972, 38, taf. II. 26, taf. II. 27; Boehmer 1979, 2, taf. I. 2487, 2487A; Seeher 2007, 37, res. 3.
133 Süel 2017, 67, fig. 8.
134 Koşay ve Akok 1966, 27, lev. 47. Al. l. 60.
135 von der Osten 1937, 253, fig. 286. c1741.
136 Karaca 1985, 39, 47, res. 5.
137 Ertem 1988, 27-28, lev. 47, kat. no. 73.
138 Garstang 1953, 211, fig. 129, pl. XXIX. b.
139 Fidan *et al.* 2017, fig. 2.5.

Isparta[140], Sadberk Hanım[141], Bolu[142], Sivas[143] ve Samsun[144] müzelerinde korunan baltalar ile Samsun Alaçam-Pelit Bükü köyünde ve Eskişehir İnönü çevresinden bulunan baltalar[145] da bu gruba dahil edilebilir.

Tip 2 (fig. 8, kat. no. 40-46)[146]: Bu tipteki yedi baltanın hafif çıkıntı şeklinde olan üçgen kolcukları küttür. Kolcuklardan itibaren gövde düz ya da hafif içbükey şekilde devam etmekte, ağızda düz ya da hafif dışbükey olarak sonlanmaktadır.

Bu tipteki baltalar Beycesultan kazılarından bilinmektedir[147]. MÖ 2. binyıla ait diğer örnekler ise Alişar[148], Alaca Höyük[149] ve Gözlükule'de[150] bulunmuştur. Ayrıca Anadolu kökenli olarak Stockholm[151] ve Berlin[152] müzeleri ile Afyon[153] ve Isparta[154] müzelerinde de söz konusu tipte baltalar korunmaktadır. Bitik[155] ve Bolu'dan[156] geldiği belirtilen iki balta da bu gruba dahil edilebilir. Bolu baltasının kolcukları arasında zikzak motifi bulunmaktadır. Bu tipte, delikli örnekler ise Dündartepe[157] ve İkiztepe'de[158] ele geçmiştir.

Kargı Uçları

Genellikle mızrak uçları başlığı altında değerlendirilen kargı uçlarının saplama işlevi ile birlikte daha çok fırlatılarak uzak mesafe saldırılarında kullanıldığı önerilir[159]. Seyitömer Höyük'te bulunan dört kovanlı kargı ucu üç tipe ayrılmaktadır.

Tip 1 (fig. 9, kat no. 47-48)[160]: Sivri uçlu, dörtgen kesitli gövdelidir. Gövde boyuna neredeyse eşit kovanlıdır. İki örneğin uzunlukları 20-27 cm arasında değişmektedir. Döküm sonrası bükülerek/katlanarak yapılmış kovan kısımları yuvarlak kesitlidir. Kovanların üst kısmında karşılıklı iki perçin deliği yer alır. Bir örnekte (kat. no. 47), mızrak uçları ile benzer şekilde ahşap sapı sabitlemek için kullanılan, perçin deliklerinden geçirilen ince tel (tek yönde) kovanın üstüne doğru bükülmüş şekildedir.

Tip 2 (kat no. 49): Dörtgen kesitli, sivri-ince uçlu, uzun gövdeli ve kısa kovanlıdır. Katlanarak yapılmış kısa kovanın üst kısmında iki perçin deliği bulunmaktadır. Anadolu'da bulunmuş en uzun örneklerden birini temsil eden kargı ucunun uzunluğu 56,6 cm'dir.

Tip 3 (kat no. 50)[161]: Dörtgen kesitli, sivri uçlu gövdesi kanca şeklinde kıvrıktır. Katlanarak yapılan kovanın üst kısmında tek perçin delikliği yer almaktadır.

---

140 Çetin 2015, 115-116, fig. 2-3.
141 Anlağan ve Bilgi 1989, 60, no. 28.
142 Yıldırım 2001, 135, fig. 6, pl. 2b.
143 Ökse ve Toy 1992, 136-137, res. 2-5, çiz. 2-5.
144 Bilgi 2001, 24, tab. 7.70; 8.83.
145 Müller-Karpe 1988, 210, res. 1.6.
146 Przeworski 1935, 412, fig. 2, tip B; Deshayes 1960, 54, tip B.1; Maxwell-Hyslop 1953, 72, tip 2; Erkanal 1977, 7, tip 5.
147 Mellaart ve Murray 1995, 129, fig. O. 2. 17; 130, fig. O. 4. 35; 131, fig. O. 4. 46, 135, fig. 10. 112.
148 von der Osten 1937, 253, fig. 286. c1648.
149 Koşay ve Akok 1966, 76, lev. 47. Al. e109; Erkanal 1977, 7, taf. 4. 44.
150 Goldman 1956, 282, 289, pl. 424. 21.
151 Prezworski 1935, 409, taf. XLIX. d, Erkanal 1977, taf. 4. 46.
152 Erkanal 1977, 7, taf. 4. 41.
153 Fidan *et al.* 2017, 57, fig. 2. 3-4.
154 Çetin 2015, 115-116, fig. 4.
155 Erkanal 1977, 7, taf. 4. 40.
156 Maxwell-Hyslop 1953, 81, fig. 4. 4; Erkanal 1977, 7, taf. 4. 49.
157 Kökten *et al.* 1945, 389, lev. LXXI. 1.
158 Bilgi 1984, 47, fig. 14. 70.
159 Gernez 2007a, 294.
160 Gernez 2007a, 293-294, tip L 1. F. b.
161 Gernez 2007a, 294, L. 1. F. c.

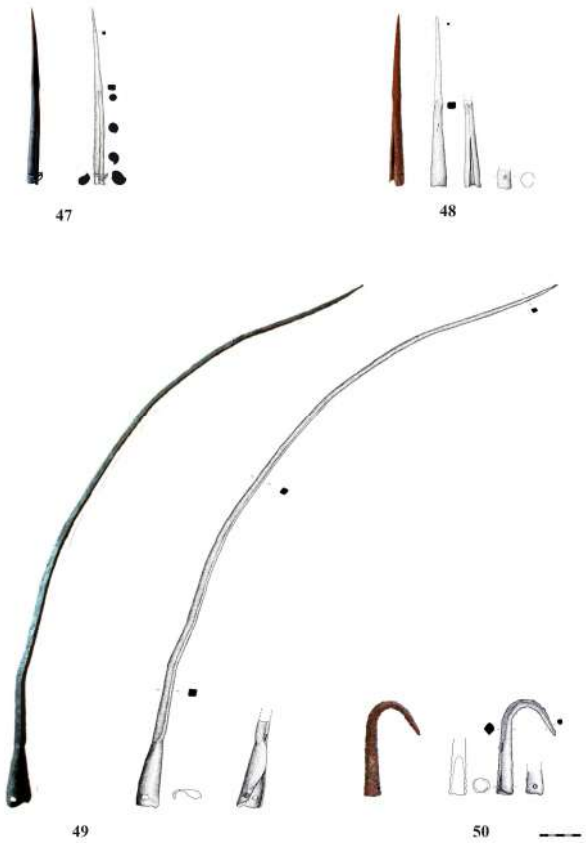

Figür 9: Kargı uçları

Tip 1 kargı uçları Kusura[162], Kaman-Kalehöyük (III)[163], Boğazköy (IVd-III)[164], Alaca Höyük (III)[165], Alişar (II)[166], Kültepe-Kaniş (Ia)[167], Gözlükule[168] ve Alalah (VI)[169] kazılarında ele geçmiştir. Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen ve Sinop ile Tokat müzelerinde[170] korunan örnekler de bu tiptedir. Ayrıca Sinop Müzesi'nde bulunan örneklerden[171] biri Tip 2 ile aynı özellikte olup gövde boyu oldukça uzun, kovanı kısadır. Anadolu dışından ise benzer sayılabilecek örnekler İran'ın doğusunda Tepe Hisar'da[172] bulunmuştur. Tip 3 kargı uçları, Tip 1 örnekleri ile aynı şekilde üretilmiş olmakla birlikte gövdesinin kanca şeklinde kıvrılmasıyla söz konusu örneklerden ayrılmaktadır. Benzer olabilecek örneklere İran Susa'da ve Güney Kafkasya Kirovakan'da rastlanmaktadır[173]. G. Gernez, bu iki örneğin mezarlarda diğer silah tipleri ile birlikte bulunduğunu belirterek, silah olarak işlevi net olmasa da formu ve buluntu durumu itibariyle silah olarak değerlendirilmeleri gerektiğini ifade eder[174]. Kullanım şekli ve amacı kesin olmasa da Seyitömer örneği de surda bulunması itibariyle silah olarak değerlendirilmektedir.

Ok Uçları

Uzak mesafe saldırı silahı olan ok uçları, Anadolu'da MÖ 2. binyıl itibariyle daha çok kanatlı olarak görülür[175]. IV. tabakanın metal silah repertuvarı içerisinde en büyük grubu temsil eden ok uçları kanatlı ve kanatsız olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır.

Tip 1 (fig. 10, kat. no. 51-52)[176]: Üçgen gövdeli, düşük-eğimli omuzlu, dörtgen kesitli kısa saplıdır. Zıhlı gövdeden kısa sapa geçişi, dikdörtgen kesitli boğumludur. Bu tipte ok uçları çift parçalı döküm yöntemi ile üretilmiş olmalıdır. Tip 1 ok uçları Hitit Çağı'nda

[162] Lamb 1938, 259, fig. 21.1.
[163] Omura 1996, 131, fig. 18. 9-11.
[164] Boehmer 1972, 75, taf. XII. 201, 204.
[165] Koşay ve Akok 1966, 77, lev. 45. j163.
[166] von der Osten 1937, fig. 291. d2964.
[167] Özgüç 1950, 85-86, lev. LXIII. 390.
[168] Goldman 1956, 290, fig. 425. 40.
[169] Woolley 1955, 279-281, taf. 71. AT. 38.81.
[170] Bilgi 2001, 28, tab. 24.138,140-143.
[171] Bilgi 2001, 28, tab. 24. 138, 143.
[172] Schmidt 1937, 261, fig. 164. H. 2779.
[173] Gernez 2007a, 294, fig. 2. 84.
[174] Gernez 2007a, 294.
[175] Yıldırım 2011, 121.
[176] Erkanal 1977, 47, tip 1.

Boğazköy[177], Alişar[178], Alaca Höyük[179], İnandıktepe[180], Ortaköy[181], güneyde Gözlükule[182] ve Yumuktepe[183] kazılarında bulunmuştur. Ayrıca Tokat Müzesi'nde[184] benzer bir örnek korunmaktadır.

Tip 2: Kanatlı ok uçlarıdır. Ok uçlarının sap/ok ile bağlantısı sap dili-iğne-saplama adı verilen ince bir kısım ya da kovan ile sağlanır[185]. Buna göre bu tipteki örnekler sap bağlantılarına göre iki alt tipe ayrılmaktadır.

Tip 2a (fig. 10, kat. no. 53-55)[186]: Kovanlı, kanatlı ve hafif zıhlı üçgen gövdelidirler. Kovan kısımları dökümden sonra katlanarak/bükülerek yapılmıştır. Bir örnekte (kat. no. 54) kovanın üst kısmında ahşap sapı sabitlemek için iki perçin deliği yer almaktadır. Kovanlı kanatlı ok uçları Yassıdağ[187], Acemhöyük (I-II)[188], Alişar (II)[189] ve Boğazköy'den[190] bilinmektedir.

Tip 2b: Bu alt tipteki kanatlı ok uçlarının sap kısmı ince, iğne biçimindedir. Saplamalı olarak da adlandırılan bu ok uçlarının saptan gövdeye geçişte yer alan kısımları, boğum ya da dayamak adı verilen geniş-yayvan şekilde ya da düz olmasına göre iki alt tipe ayrılarak incelenmiştir. Zıhlı gövdeye sahip bu ok uçları çift parçalı kalıplarda üretilmiş olmalıdır.

Tip 2b.1 (fig. 10, kat. no. 56-59): Dörtgen kesitli saplıdır. Sap kısmından gövdeye geçiş düzdür. Bu tip içerisinde yer alan dört ok ucundan ikisinin (Tip 2b.1a[191]) gövdesi üçgen biçimli, kanatları ise açık ve uzundur. Diğer iki ok ucunun (Tip 2b.1b[192]) kanatları ise sivri çıkıntı şeklinde daha kısadır.

Tip 2b.1a uçlarının benzerleri Kültepe-Kaniş (II-Ib)'ten[193] bilinmektedir. Kültepe-Kaniş Ib katında bulunan ok uçlarının bazılarında gövdelerinin orta kısmında çizi süslemeler görülmektedir[194]. Hitit Çağı'na ait örnekler ise Alaca Höyük[195], Maşat Höyük[196] ve Boğazköy'de[197] ele geçmiştir. Tip 2b.1b ok uçlarının benzerleri ise Boğazköy'de[198] bulunmuştur.

Tip 2b.2 (fig. 10, kat. no. 60-90): Dörtgen kesitli saplı, ince saptan gövdeye geçiş kısmı dayamak-boğum adı verilen geniş-yayvan şekildedir. Yirmi üç boğumlu-dayamaklı ok ucu (Tip 2b.2a[199]) kısa üçgen gövdeli, uzun saplıdır. Sekiz dayamaklı (Tip 2b.2b[200]) ok ucu ise uzun

177 Boehmer 1972, 75, 106, taf. XII. 202, XXVIII. 850-851.
178 von der Osten 1937, 266, fig. 291. e. 2270, e. 2217, d. 1747.
179 Koşay 1951, 32, lev. LXXXV, res. 1; Koşay ve Akok 1966, 27, 76-77, lev. 47. h19, lev. 46. e4.
180 Özgüç 1988, 45, lev. 65. 10.
181 Süel 2017, 70, fig. 9.
182 Goldman 1956, 291, fig. 427. 87, 90-91.
183 Garstang 1953, 232, fig. 149. 19.
184 Bilgi 2001, 29, tab. 25, no. 146, res. 82.
185 Yalçıklı 2015, 9.
186 Erkanal 1977, 50, tip 2.
187 Emre 1973, 60-61, lev. IX. 4, Yd. 73. 19.
188 Erkanal 1977, 50, taf. 17. 46.
189 von der Osten 1937, 264, fig. 291. d. 2462.
190 Boehmer 1972, 109, taf. XXX. 884, 884A.
191 Erkanal 1977, 50-52, tip 3 ve tip 5.1; Gernez 2007a, 410, tip F 3. A. a-b.
192 Erkanal 1977, 50-52, tip 3.
193 Özgüç 1959, 56-57, lev. 49. 4-5; Özgüç 1986, 71, lev. 129. 5-8.
194 Özgüç 1986, 71.
195 Koşay 1951, 32, lev. XXXV, res. 1d.
196 Özgüç 1982, 41, lev. 55. 3-4, şek. 85.
197 Boehmer 1972, 107-108, taf. XXIX. 861, 870.
198 Boehmer 1972, 107-108, taf. XXVIII. 847, 849.
199 Erkanal 1977, 50-51, tip 3.2; 53-54, tip 5.3.
200 Erkanal 1977, 53, tip 5.2.

üçgen gövdeli, kısa saplıdır. Bir ok ucunun (kat. no. 60) sapının üst kısmı olasılıkla ahşap sapı-oku sabitlemek için yassı şerit şeklinde metal bir tel ile iki sıra sarılmış durumdadır.

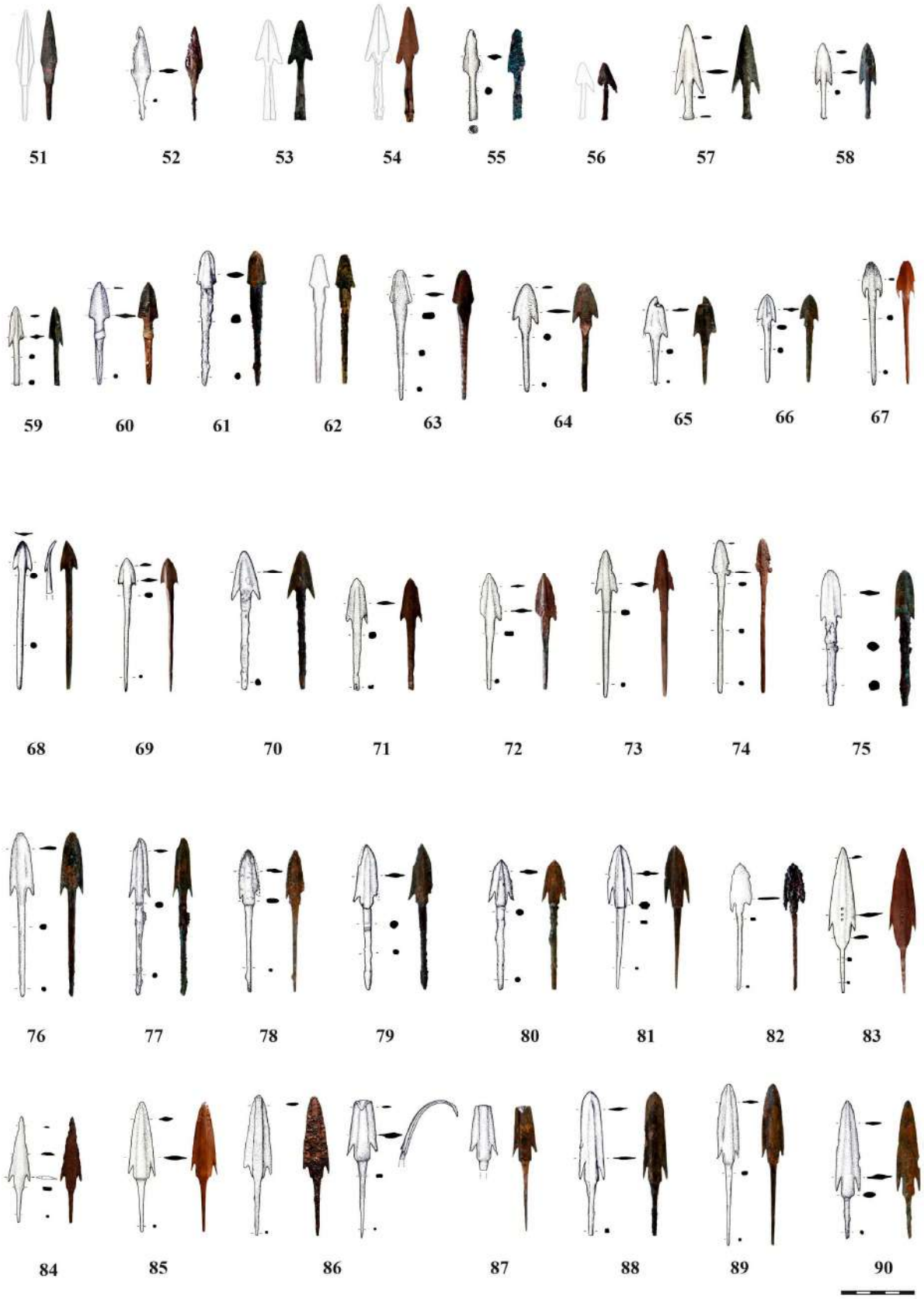

Figür 10: Ok uçları

Tip 2b.2a ok uçları Yassıdağ[201], Maşat Höyük[202], Ortaköy[203], Boğazköy[204], Alaca Höyük[205], Alişar[206] ve güneyde Gözlükule[207] kazılarında bulunmuştur. Bir örnekte (kat. no. 83), gövde ortasında zıh üzerinde dikey yerleştirilmiş üç noktadan oluşan bezeme vardır. Benzer şekilde noktalarla süslü kanatsız bir ok ucu Boğazköy'den[208] bilinmektedir.

Tip 2b.2b örneklerinin yakın benzerleri Kusura[209], Büklükale[210], Boğazköy[211], Kuşaklı[212], Maşat Höyük[213], Alaca Höyük[214] ve güneyde Gözlükule'de[215] ele geçmiştir.

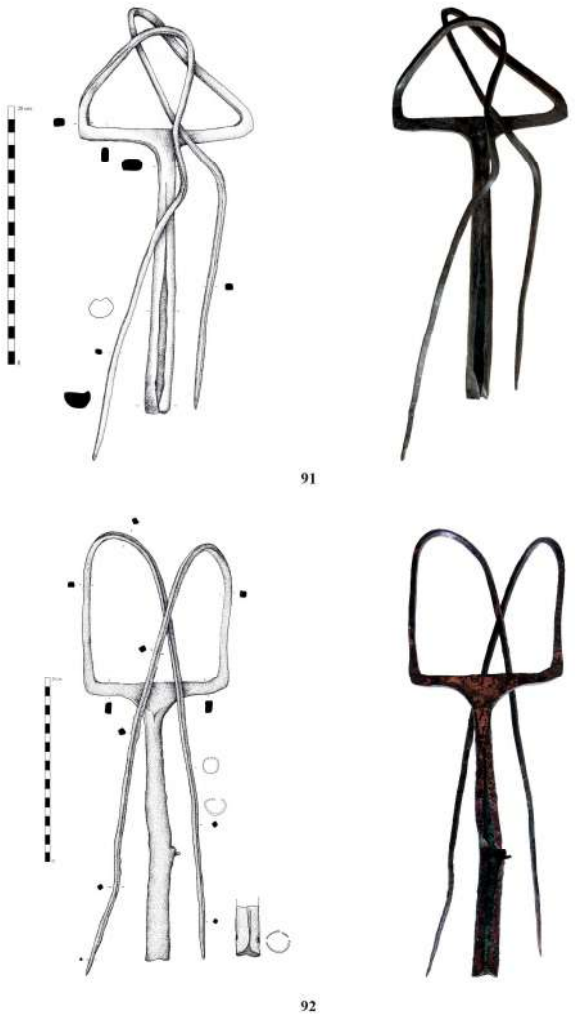

Figür 11: Çatallar/Yabalar

Çatallar/Yabalar

Çatala benzer iki ya da üç sivri kollu olan yabaların/dirgenlerin en erken örnekleri Mezopotamya'daki Ur kentinden bilinmektedir[216]. Anadolu'da ise ilk kez Koloni Çağı'nda Kültepe-Kaniş (II-Ib)'de[217] bulunmuştur. Kullanım amacına yönelik silah[218] ya da -tarımda kullanılan- bir alet[219] olduğu üzerine farklı görüşler vardır. Bu aletleri Bittel ve Özgüç, saplayıcı bir silah olarak değerlendirir[220]. Mezarlık konteksti örneklerin -özellikle üç kolluların- askeri anlamda önemli bir gücü, konumu temsil eden saygınlık/prestij ögesi bir silah olduğu ifade edilmektedir[221].

[201] Emre 1973, 60-61, lev. IX. 2, Yd. 73. 20.
[202] Özgüç 1982, 41, lev. 55. 5.
[203] Süel 2017, 70, fig. 9.
[204] Boehmer 1972, 107-109, taf. XXVII. 837; XXVIII. 845, 846, 848; XXIX. 873. Ayrıca bk. Erkanal 1977, taf. 18. 88-90
[205] Koşay 1938, 64, lev. XLIX. AL. a40; Koşay 1951, 33, lev. LXXXV. res. 1a; Koşay ve Akok 1966, 76-77, lev. 46. e140, lev. 132. 3. Al. i225.
[206] von der Osten 1937, 264, fig. 291. d. 2791.
[207] Goldman 1956, 291-292, fig. 427. 79, 83.
[208] Boehmer 1972, 75, taf. XII. 202.
[209] Lamb 1937, fig. 19.2.
[210] Matsumura 2022, 19, res. 14.
[211] Boehmer 1972, 106-108, taf. XXVII. 831-832, 834; XXVIII. 838-842, 852; XXIX. 865-866.
[212] Müller-Karpe 1999, 456, çiz. 5.
[213] Özgüç 1982, 41, lev. 55. 2.
[214] Koşay ve Akok 1966, lev. 131. 1-2.
[215] Goldman 1956, 291-292, fig. 427. 80-81, 85.
[216] Woolley 1934, 483, fig. 230. U. 15313, U. 9004, U. 17926; Müller-Karpe 2004, 68, taf. 106. 1611; Boehmer 1972, 139-140, abb. 45 a-b.
[217] Özgüç 1959, lev. XLIX. 11, res. 63; Özgüç 1986, lev. 128. 7-9; Kulakoğlu ve Kangal 2011, 288, no. 289, 290.
[218] Özgüç 1959, 56; Özgüç 1986, 70-71; Boehmer 1972, 141.
[219] Yalçıklı 2000, 113-130.
[220] Özgüç 1982, 42.
[221] Gernez 2007a, 395-396.

Seyitömer Höyük'te ele geçen çatallar (fig. 11, kat. no. 91-92) kovanlı saplı ve iki kolludur. Yakın benzerleri Kültepe-Kaniş (II)[222] ve Yassıhöyük (II)'te[223] vardır. Anadolu dışında ise daha erken tarihli, kovanlı ve kısa bir örnek Kuzey Suriye'de Tell Beydar'da[224] bulunmuştur. İki ya da üç kollu olarak -detaylarda birtakım farklı özellikler gösteren- çatal silahlar oldukça geniş bir coğrafyadan bilinmektedir[225]. Anadolu'da Geç Tunç Çağı'na ait üç kollu bir örnek Maşat Höyük'te[226] bulunmuştur.

Mızrak Pabuçları

Mızrak uçlarının uzun ahşap saplarının dip kısımlarına takılan mızrak pabuçları, ahşap sapın alt, dip kısmını korur ve gerektiğinde yedek bir silah olarak da özellikle arkadan-geriden gelebilecek saldırılara karşı kullanılmış olabileceği önerilir[227].

Seyitömer Höyük mızrak pabuçları (fig. 12, kat. no. 93-94) yassılaştırılmış levhanın bükülmesi/katlanması ile yapılmış konik formlu, küt uçludur. Bu mızrak pabuçlarının benzerlerine Kültepe-Kaniş (Ib)[228], Boğazköy (III)[229] ve Maşat Höyük (III)[230] kazılarında rastlanmıştır.

Figür 12: Mızrak pabuçları

Silahlar Üzerinde Görülen Bezemeler

Seyitömer Höyük silahları içerisinde yer alan baltalar, mızrak uçları ve ok uçlarında çeşitli motiflerden oluşan bezemeler görülmektedir (fig. 13). Bu işaretlerin benzerlerine MÖ 2. binyıla ait Anadolu ve Levant bölgesinde bulunmuş silahlar üzerinde de rastlanmaktadır[231]. T. Özgüç, silahlar üzerindeki çizilerin maden atölyelerini ya da silah sahiplerini temsil ettiğini belirtir[232]. Geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra bazı işaretlerin hiyeroglifler olabileceği de ifade edilmektedir[233]. G. Gernez, işaretlerin statü, mülkiyet anlamları ile birlikte apotropeik yönüne dikkat çeker ve bir tanrı tarafından silahın ve/veya taşıyıcısının korunmasını simgeliyor olabileceğini ifade eder[234]. Seyitömer Höyük'te ele geçen süslemeli silahların büyük bir kısmı zengin buluntuları ile öne çıkan ve yerleşimde önemli sosyo-ekonomik güce sahip, ayrıcalıklı kişilerin yaşadığı düşünülen yapılarda ele geçmiştir. Bu doğrultuda Seyitömer özelinde bezemeli silahların belirli bir statü/toplumsal konuma sahip kişilere ait olduğu söylenebilmektedir. Ek olarak benzer süslemelere sahip çanak çömlek/seramiğin varlığı, dönemin modası olan bezeme stil/stillerinin Seyitömer'deki farklı üretim alanlarında da kullanıldığını göstermektedir.

[222] Özgüç 1986, 70, lev. 128. 9; Kulakoğlu ve Kangal 2011, 288, no. 290.
[223] Omura 2014, 420-421, res. 10.
[224] Bretschneider ve Cunningham 2007, fig. 21.
[225] Woolley 1934, 483, fig. 230. U. 15313, U. 9004, U. 17926; Müller-Karpe 2004, 68, taf. 106. 1611.
[226] Özgüç 1982, 41-42, lev. 56.1.
[227] Şenyurt ve Zoroğlu 2018, 192.
[228] Kulakoğlu ve Kangal 2011, 285, no. 280.
[229] Boehmer 1972, 75-76, taf. XII. 205; XIII. 208.
[230] Özgüç 1978, 6, lev. 47. 4.
[231] Alp 1972, 104, lev. 249. 758-759; Erkanal 1977, taf. 1-2,4; Gernez 2008, fig. 7.
[232] Özgüç 1986, 71.
[233] Bossert 1942; Alp 1972, 203; Gernez 2008.
[234] Gernez 2007a, 574.

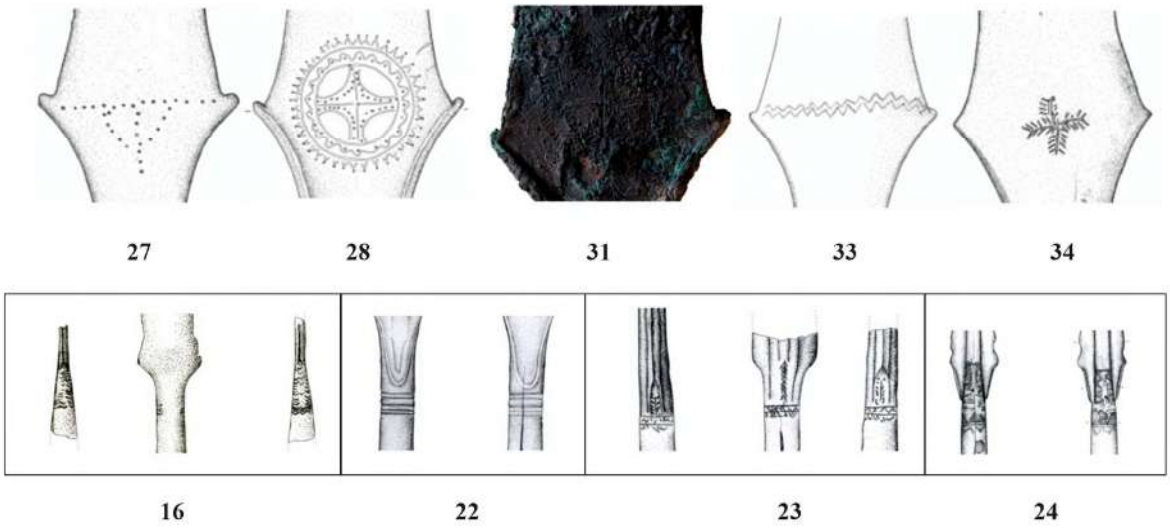

Figür 13: Silahlar üzerinde görülen bezemeler

Sonuç

Seyitömer Höyük IV. tabaka metal silahları çağının silah tip ve üretim teknolojisi hakkında son derece önemli veriler sunmaktadır. Höyüğün -diğer tüm kültür katlarında olduğu gibi- IV. tabakası da bir yangın sonucu yıkılmıştır ve yatay düzende/geniş alanda kazılan söz konusu kültür katına dair tüm veriler kontekstlerinde, *in-situ* şekilde bulunmuştur. Bu durum, metal eşyalar ve üretim malzemeleriyle ilgili değerlendirmeler için oldukça elverişli bir veri topluluğu sunmaktadır. Silahların büyük bir bölümü ocak veya taban altına, duvar içlerine istiflenmiş şekilde ele geçmiştir. Bu toplu silah ve alet gruplarından biri içerisinde bir hançer -Anadolu'da şu an için benzerine rastlanmayan şekilde- topuz başı ile birlikte bulunmuştur. Hançerlerin önemli bir kısmı höyük merkezinde yer alan yapılarda olasılıkla bir saldırı (?) sonucu oluşan yangın felaketinden kaçamayan yetişkin kadın ve erkek bireylere ait iskeletlerin bel kısımlarında açığa çıkarılmıştır. Buna göre yerleşimde -bir dış tehdide yönelik olarak- cinsiyet fark etmeksizin silahlanma çabası olduğu anlaşılmaktadır. Kovanlı silahlarda ahşap (?) saplarına ait kalıntılar ise kovan içlerinde görülebilmektedir.

MÖ 2. binyılın ilk yarısına ait İç Batı Anadolu silah repertuvarının önemli bir kısmı Seyitömer Höyük buluntuları ile temsil edilmektedir. Geç Koloni ve Eski Hitit Çağı'na tarihlendirilen ve güçlü bir savunma sistemine sahip IV. tabakanın metal eşyaları içerisinde silahlar sayısal ve üretim teknikleri bakımından öne çıkmaktadır. Hançerler, mızrak uçları, baltalar, kargı uçları, ok uçları, çatal silahlar ve mızrak pabuçlarından oluşan eser grubu tipolojik tasnifi yapılarak çağdaşı merkezlerden benzerleri ile karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda Orta Anadolu ve Kuzey Suriye/Filistin-Mezopotamya arasında kurulan ticari ve/veya kültürel ilişkileri yansıtan tipler ile birlikte yerleşime/bölgeye özgü tiplerin varlığı tespit edilmiştir. Karşılıklı etkileşim sonucu var olan tiplerin büyük bir kısmının da maden atölyeleri arasında kurulan ilişkiler, bilgi alışverişi sonucu öğrenildiği ve -höyük ve/veya yakın çevresinde- yerel olarak üretildikleri düşünülmektedir. Yerleşimdeki külçeler, potalar, üfleçler, körük üfleçleri, körükler ve cüruflar ile birlikte silah ve alet üretimine yönelik çok sayıdaki kalıp, burada önemli bir üretimin olduğunu göstermektedir. Höyükteki maden işçiliği ile ilgili uzmanlaşmanın MÖ 3. binyıldan süregeldiği bilinmektedir[235]. Yerleşimin konumlandığı Kütahya ili ve yakın çevresi de maden kaynakları açısından zengindir[236]. Bu

[235] Başkurt-Usta 2023.
[236] MTA 2010; Kaptan 1982; Pernicka *et al.* 2003; Massa ve Fidan 2019.

zengin yerel maden kaynaklarının yerleşimde kullanıldığı düşünülmekle birlikte Seyitömer metal eserlerindeki analizlerin henüz tamamlanmamış olması[237] ve bölgedeki kaynak analizlerinin yetersizliği nedeniyle şu an için kesin bir şey söylemek güçtür.

Seyitömer Höyük IV. tabaka metal silahları daha önce de ifade edildiği üzere Orta Anadolu ve Kuzey Suriye/Filistin-Mezopotamya ile ilişkileri yansıtan tipler ile birlikte yerleşime/bölgeye özgü tiplerin varlığını ortaya koymaktadır. Hançerler içerisinde öne çıkan omuz kısımları belirgin çıkıntılı ve/veya sap kenarları hafif yükseltilmiş örnekler (Tip 3-4), Önasya'da bu tipte bilinen en erken hançerlerin Anadolu'daki temsilcileridir. Kabzası ile birlikte tüm dökülmüş hançer (Tip 5) ise yine yüksek bir tekniğin ürünüdür. Bu hançerler, İç Batı Anadolu'nun kuzeyinde Kuzey Suriye-Filistin bölgesi ile -neredeyse- eş zamanlı bir şekilde hançer tip ve döküm tekniğinin geliştiğini göstermesi açısından önemlidir. Ek olarak bu tip Seyitömer hançerlerinin (Tip 4), benzer özelliklere sahip Hitit kılıçlarının kökeni ile ilgili düşüncelere de yeni katkılar sağlayacağı şüphesizdir. Kovanlı mızrak uçları ve çatal silahlar Kuzey Suriye-Mezopotamya ile ilişkileri yansıtan diğer silah gruplarını oluşturmaktadır. Kolcuklu baltalar, ok uçları, mızrak pabuçları ise Orta Anadolu stilinin varlığını göstermektedir. Ok uçları içerisinde sayısal olarak öne çıkan örnekler (Tip 2b.2), Hitit-Hititli olarak tanımlanan özelliklerin/üslubun bölgede, Hitit çekirdek bölgesi ile benzer bir gelişim içerisinde temsil edildiğini düşündürmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma, 2023 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan "MÖ 3. ve 2. Binyıl'da Seyitömer Höyük Madenciliği" başlıklı doktora tezinden, ilgili bölümün içeriğinin düzenlenmesi ile hazırlanmıştır. Kazı arşivini açarak, Seyitömer Höyük orijinal malzemesi üzerine çalışmama izin veren hocam Sayın Prof. Dr. A. Nejat Bilgen'e ve tezin danışmanlığını üstlenen hocam Sayın Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Seyitömer Höyüğün 2006-2014 yılları arasında ele geçen Tunç Çağı'na ait metal buluntularının analizlerinin yapılabilmesi için gerekli izni veren ve çalışmalarda desteğini esirgemeyen Kütahya Müzesi Müdürü Sayın Dr. Sevgi Gürdal'a da teşekkürlerimi sunarım.

[237] Seyitömer Höyüğün 2006-2014 yılları arasında ele geçen Tunç Çağı'na ait metal buluntularının analizleri ile ilgili çalışmalar hazırlık aşamasındadır.

Katalog

(Katalogda kullanılan kısaltmalar; Kat. No.: Katalog Numarası, U.: Uzunluk, G.: Genişlik, K.: Kalınlık, Ç.: Çap).

Kat. No.	Form	Tip	Maddesi	Ölçüleri
1	Hançer	1a	Bronz	U.: 17,1 cm; G.: 4,2 cm; K.: 0,5 cm.
2	Hançer	1b	Bronz	U.: 15 cm; G.: 4,7 cm; K.: 0,45 cm.
3	Hançer	2a	Bronz	U.: 11,5 cm; G.: 3,4 cm; K.: 0,3 cm.
4	Hançer	2b	Bronz	U.: 5,2 cm; G.: 4,7 cm; K.: 0,45 cm.
5	Hançer	3	Bronz	U.: 21,2 cm; G.: 3,5 cm; K.: 0,4 cm.
6	Hançer	4a	Bronz	U.: 25,2 cm; G.: 4,9 cm; K.: 0,4 cm.
7	Hançer	4a	Bronz	U.: 23,2 cm; G.: 3,2 cm; K.: 0,7 cm.
8	Hançer	4a	Bronz	U.: 23,5 cm; G.: 3,8 cm; K.: 0,45 cm.
9	Hançer	4a	Bronz	U.: 21 cm; G.: 3,3 cm; K.: 0,4 cm.
10	Hançer	4a	Bronz	U.: 26,5 cm; G.: 3,7 cm; K.: 0,4 cm.
11	Hançer	4b	Bronz	U.: 21 cm; G.: 3,3 cm; K.: 0,4 cm.
12	Hançer	4b	Bronz	U.: 24,1 cm; G.: 3,2 cm; K.: 0,3 cm.
13	Hançer	4c	Bronz	U.: 28,2 cm; G.: 5,8 cm; K.: 0,6 cm.
14	Hançer	4d	Bronz	U.: 24 cm; G.: 5,1 cm; K.: 0,5 cm.
15	Hançer	5	Bronz	U.: 30 cm; G.: 5 cm; K.: 1,1 cm.
16	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 22,6 cm; G.: 2,8 cm; K.: 1,7 cm.
17	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 24,8 cm; G.: 2,5 cm; K.: 1,7 cm.
18	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 22,5 cm; G.: 2,4 cm; K.: 2,1 cm.
19	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 22,2 cm; G.: 2,1 cm; K.: 1,9 cm.
20	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 17,6 cm; G.: 2,5 cm.
21	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 23 cm; G.: 3,5 cm; K.: 1,5 cm.
22	Mızrak Ucu	1a	Bronz	U.: 39,3 cm; G.: 3 cm; K.: 1,5 cm.
23	Mızrak Ucu	1b	Bronz	U.: 33,3 cm; G.: 3,4 cm.
24	Mızrak Ucu	1b	Bronz	U.: 35,2 cm; G.: 3,5 cm; K.: 1,1 cm.
25	Yassı Balta	-	Bronz	U.: 11,2 cm; G.: 1,9 cm; K.: 0,4 cm.
26	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 20,1 cm; G.: 8,2 cm; K.: 1 cm.
27	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 21,6 cm; G.: 8,6 cm; K.: 1,2 cm.
28	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 22,2 cm; G.: 8,5 cm; K.: 1,25 cm.
29	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 17,9 cm; G.: 8 cm; K.: 0,95 cm.
30	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 21,6 cm; G.: 8 cm; K.: 1,3 cm.
31	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 23,8 cm; G.: 9,85 cm; K.: 1,6 cm.
32	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 20,4 cm; G.: 8,3 cm; K.: 1,1 cm.
33	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 21,7 cm; G.: 8 cm; K.: 1 cm.
34	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 22,8 cm; G.: 8,7 cm; K.: 1,1 cm.
35	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 13,6 cm; G.: 4,7 cm; K.: 0,7 cm.
36	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 11,6 cm; G.: 5,1 cm; K.: 0,8 cm.
37	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 17,7 cm; K.: 1,1 cm.
38	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 18,35 cm; G.: 7,5 cm; K.: 1 cm.
39	Kolcuklu Balta	1	Bronz	U.: 14,5 cm; G.: 7,5 cm; K.: 0,9 cm.
40	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 14,1 cm; G.: 5 cm; K.: 0,8 cm.
41	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 16,2 cm; G.: 6,3 cm; K.: 1 cm.
42	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 14,2 cm; G.: 5 cm; K.: 0,8 cm.
43	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 17,8 cm; G.: 6,4 cm; K.: 1,2 cm.
44	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 19,5 cm; G.: 7,5 cm; K.: 1,1 cm.
45	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 12,6 cm; G.: 4,7 cm; K.: 0,7 cm.
46	Kolcuklu Balta	2	Bronz	U.: 14,65 cm; G.: 6,4 cm; K.: 1 cm.
47	Kargı Ucu	1	Bronz	U.: 26,3 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,9 cm.
48	Kargı Ucu	1	Bronz	U.: 20,9 cm; G.: 1,1 cm; K.: 0,8 cm.
49	Kargı Ucu	2	Bronz	U.: 56,6 cm; K.: 0,4 cm.
50	Kargı Ucu	3	Bronz	U.: 12,9 cm; G.: 1,1 cm; K.: 0,8 cm.
51	Ok Ucu	1	Bronz	U.: 8,6 cm; G.: 1,4 cm; K.: 0,6 cm.
52	Ok Ucu	1	Bronz	U.: 6,2 cm; G.: 1,4 cm; K.: 0,3 cm.
53	Ok Ucu	2a	Bronz	U.: 7,1 cm; G.: 1,8 cm; K.: 0,3 cm.
54	Ok Ucu	2a	Bronz	U.: 8,1 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,35 cm.

55	Ok Ucu	2a	Bronz	U.: 7,3 cm; G.: 1,1 cm; K.: 0,36 cm.
56	Ok Ucu	2b.1a	Bronz	U.: 4,1 cm; G.: 1 cm; K.: 0,35 cm.
57	Ok Ucu	2b.1a	Bronz	U.: 6,7 cm; G.: 2 cm; K.: 0,35 cm.
58	Ok Ucu	2b.1b	Bronz	U.: 6,1 cm; G.: 1,6 cm; K.: 0,3 cm.
59	Ok Ucu	2b.1b	Bronz	U.: 5,2 cm; G.: 1,3 cm; K.: 0,4 cm.
60	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 7,3 cm; G.: 1,4 cm; K.: 0,4 cm.
61	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,5 cm; G.: 1,4 cm; K.: 0,9 cm.
62	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,1 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,45 cm.
63	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,4 cm.
64	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 7,1 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,2 cm.
65	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 6,1 cm; G.: 1,4 cm; K.: 0,8 cm.
66	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 6,3 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,4 cm.
67	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 8,7 cm; G.: 1,45 cm; K.: 0,35 cm.
68	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 10,4 cm; G.: 1,25 cm; K.: 0,4 cm.
69	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,2 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,4 cm.
70	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,6 cm; G.: 1,9 cm; K.: 0,6 cm.
71	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 7,9 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,45 cm.
72	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 8,4 cm; G.: 1,6 cm; K.: 0,3 cm.
73	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 10,5 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,4 cm.
74	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 11,8 cm; G.: 1,3 cm; K.: 0,3 cm.
75	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,3 cm; G.: 1,3 cm; K.: 0,8 cm.
76	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 11,2 cm; G.: 1,6 cm; K.: 0,4 cm.
77	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 10,85 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,4 cm.
78	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,8 cm; G.: 1,3 cm; K.: 0,4 cm.
79	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 10 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,3 cm.
80	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9 cm; G.: 1,7 cm; K.: 0,4 cm.
81	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9,9 cm; G.: 1,7 cm; K.: 0,5 cm.
82	Ok Ucu	2b.2a	Bronz	U.: 9 cm; G.: 1,5 cm; K.: 0,3 cm.
83	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 10,15 cm; G.: 1,8 cm; K.: 0,3 cm.
84	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 7,3 cm; G.: 1,6 cm; K.: 0,3 cm.
85	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 8,9 cm; G.: 1,7 cm; K.: 0,3 cm.
86	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 9,9 cm; G.: 1,9 cm; K.: 0,4 cm.
87	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 9 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,3 cm.
88	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 9,95 cm; G.: 1,7 cm; K.: 0,3 cm.
89	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 10,8 cm; G.: 1 cm; K.: 0,47 cm.
90	Ok Ucu	2b.2b	Bronz	U.: 9,75 cm; G.: 1,7 cm; K.: 0,4 cm.
91	Çatal Silah/ Yaba	-	Bronz	U.: 54 cm; G.: 13,4 cm; K.: 0,6 cm; Kovan Ç.: 1,7 cm.
92	Çatal Silah/ Yaba	-	Bronz	U.: 66,7 cm; G.: 12,4 cm; K.: 0,5 cm; Kovan Ç.: 1,6 cm.
93	Mızrak Pabucu	-	Bronz	U.: 9,2 cm; G.: 1,2 cm; K.: 0,6 cm; Kovan Ç.: 1,9 cm.
94	Mızrak Pabucu	-	Bronz	U.: 7,5 cm; G.: 2,1 cm; K.: 0,8 cm; Kovan Ç.: 2,5 cm.

Bibliyografya

Abay, E., F. Dedeoğlu, G. Ergün, Ş. Çakar ve M. Çarkı. 2020. "Beycesultan Höyüğü 2018 Yılı Kazı Çalışmaları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 41(2): 113-134.

Akyurt, İ. M. 1998. *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Alp, S. 1972. *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Anlağan, Ç. ve Ö. Bilgi. 1989. *Sadberk Hanım Müzesinde Bulunan Protohistorik Çağ Silahları*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Arık, R.O. 1937. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Avila, R. 1983. *Bronzene Lanzen- und Pfeilspitzen der griechischen Spätbronzezeit*. München: C.H. Beck.

Bamyacı, A.O. ve M. Başaran-Mutlu. 2021. "Tunç Çağı Kılıç Topuzları: Maydos Kilisetepe'den İki Miken Örneği." *Arkeoloji Dergisi* 26(1): 65-82.

Başkurt-Usta, R. 2023. **"**MÖ 3. ve 2. Binyıl'da Seyitömer Höyük Madenciliği." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Başkurt-Usta, R. 2024. "Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Dönemi Bey (?) Yapısından Ele Geçen Metal Eşyalar ve Bölgelerarası İlişkiler." *Anadolu/Anatolia* 50: 79-104.

Begemann, F., E. Haerinck, B. Overlaet, S. Schmitt-Strecker ve F. Tallon. 2008. "An Archaeo-Metallurgical Study of the Early and Middle Bronze Age in Luristan Iran." *Iranica Antiqua* 43*:* 1-66.

Bianchi, A. ve K. Franke. 2011. "Metal", *Jezirah. ARCANE I*, Ed. M. Lebeau, 201-238. Turnhout: Brepols.

Bilgen, A.N. 2011. *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010).* Kütahya: Üç Mart Press.

Bilgen, A.N. 2013. *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2011-2012).* Kütahya: Üç Mart Press.

Bilgen, A.N. 2015. *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013- 2014).* Kütahya: Üç Mart Press.

Bilgen, A.N., Z. Bilgen, M. H. Okatan, R.B. Usta ve B. Uygun. 2021. "New Evidence of the Cultural Relationship between Inner North-West Anatolia and Northern Syria-Mesopotamia during the Early and Middle Bronze Ages: Exceptional Finds from Seyitömer Höyük." *Kültepe International Meetings (KIM) 4, SUBARTU XLVI,* Eds. F. Kulakoğlu, G. Kryszat ve C. Michel, 293-325. Turnhout: Brepols.

Bilgi, Ö. 1984. "Metal Objects from İkiztepe (Turkey)." *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archaologie* 6: 31-98.

Bilgi, Ö. 2001. "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi." *Belleten* 65(242): 1-36.

Bittel, K. 1940. "Der Depotfund von Soloi-Pompeipolis." *ZA* 12(46): 183-205.

Boehmer, R.M. 1972. *Die Kleinfunde von Boğazköy*. Berlin: Gebr. Mann.

Boehmer, R.M. 1979. *Die Kleinfunde aus der Unterstadt von Boğazköy*. Berlin: Gebr. Mann.

Bossert, H. Th. 1942. *Altanatolien, Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfaengen bis zum völligen Aufgehen in der griechischen Kultur*. Berlin: E. Wasmuth.

Bossert, H. Th. 1959. "Bild-Luwisches.", *Festschrift Johannes Friedrich Zum 65. Geburtstag am 27. August 1958 gewidmet,* Ed. R. von Kienle, 61-90. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Branigan, K. 1967a. "Further Light on Prehistoric Relations Between Crete and Byblos." *AJA* 71(2): 117-121.

Branigan, K. 1967b. "The Early Bronze Age Daggers of Crete.", *BSA* 62: 211-239.

Branigan, K. 1968. "Silver and Lead in Prepalatial Crete.", *AJA* 72(3): 219-229.

Bretschneider, J. ve T. Cunningham. 2007. "An elite Akkadian grave on the acropolis at Tell Beydar." *Tell Beydar, the 2000-2002 Seasons of Excavations, the 2003-2004 Seasons of Architectural Restoration,* Eds. M. Lebeau ve A. Suleiman, 98-158. Turnhout: Brepols.

Catling, H.W. 1964. *Cypriot Bronzework in the Mycenaean World*. Oxford: Clarendon Press.

Çetin, C. 2015. "Isparta Müzesi'ne Ait Bir Grup Tunç Silah Hakkında Değerlendirme." *Olba* 23: 99-152.

Dardeniz, G., İ.T. Sipahi ve T. Yıldırım. 2019. "An Insight into Old Hittite Metallurgy: Alloying Practices at Hüseyindede (Çorum, Turkey)." *AnatSt* 69: 77-94.

Dedeoğlu, F. ve E. Abay. 2014. "Beycesultan Höyük Excavation Project: New Archaeological Evidence from Late Bronze Age Layers." *Arkeoloji Dergisi* 19: 1-39.

Deshayes, J. 1960. *Les outils en bronze: de l'Indus au Danube (IVe au IIe millénaire) I-II*. Paris: P. Geuthner.

Dönmez, Y. 1974. "Kütahya Ovası ve Çevresinin Coğrafi Özellikleri." *Türk Coğrafya Dergisi* 26: 34-47.

Dönmez, Y. 1982. "Kütahya ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası." *Atatürk'ün Doğumu'nun 100. Yılına Armağan*, 1-20. İstanbul: Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi.

Du Mesnil du Buisson, R. 1935. *Le site archéologique de Mishrifeh-Qatna.* Paris: De Boccard.

Dunand, M. 1954. *Fouilles de Byblos, Tome II: 1933-1938, Texte.* Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve.

El Morr, Z. ve M. Pernot. 2009. "Fabrication techniques of the socketed spearheads from Middle Bronze Age Byblos.", *Baal* 13: 215–228.

El Morr, Z. ve M. Mödlinger. 2014. "Middle Bronze Age Metal Artefacts and Metallurgical Practices at the Sites of Tell Arqa, Mougharet el-Hourryieh, Yanouh and Khariji in Lebanon." *Levant* 46(1): 27-42.

Emre, K. 1973. "Yassıdağ Kazısı." *Anadolu/Anatolia* 17: 43-90.

Erkanal, H. 1977. *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*. München: C.H. Beck.

Erkanal, H. 1979. "Anadolu Tunç Çağı Bıçakları ve Benzeri Kesici Aletleri", Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara.

Ersoy, Y. 1998. "Finds from Menemen / Panaztepe in the Manisa Museum." *BSA* 83: 55-82.

Ertem, H. 1988. *Korucutepe I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Esin, U. 1969. *Kuantitatif Spektral Analiz Yardımıyla Anadolu'da Başlangıcından Asur Kolonileri Çağı'na Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Evans, A. 1929. *The Shaft Graves and Bee-hive Tombs of Mycenae and their Interrelation.* London: Macmillan.

Fidan, E., M. Massa, O. Mcilfatrick, M. Üyümez ve A. İlaslı. 2017. "Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Tunç Çağlarına Tarihlenen Bir Grup Metal Eser.", *Colloquium Anatolicum* 16: 55-69.

Fugmann, E. 1958. *Hama, Fouilles et Recherches 1931-1938- L'architecture des périodes préhellénistiques II-1*. Copenhague: National Museet.

Garstang, J. 1953. *Prehistoric Mersin, Yumuktepe in Southern Turkey*. Oxford: Clarendon Press.

Gençer, N. 2006. "Sarımeşe Tepe Madeni Buluntuları.", *Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması,* 373-378. Ankara: Homer Yayınevi.

Gernez, G. 2007a. "L'armement en métal au Proche et Moyen-Orient des origines à 1750 av. J.C." Doktora Tezi, Panthéon-Sorbonne Üniversitesi.

Gernez, G. 2007b. "Des armes et des hommes. La question des modèles de diffusion des armes au Proche-Orient à l'âge du Bronze." *Mobilités, Immobilismes. L'emprunt et son refus,* Ed. P. Rouillard, 119-134. Paris: De Boccard.

Gernez, G. 2008. "A new study of metal weapons from Byblos: Preliminary work.", *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (April 3-8 2006, Madrid)*, Eds. J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez, I. Rubio ve S. Martínez, 73-88. Madrid: UAM Ediciones.

Gernez, G. 2011. "The Exchange of Products and Concepts Between the Near East and the Mediterranean: The Example of Weapons during the Early and Middle Bronze Ages." *Intercultural Contacts in the Ancient Mediterranean (Orientalia Lovaniensia Analecta),* Eds. K. Duistermaat ve I. Regulski, 327-341. Leuven: Peeters.

Goldman, H. 1956. *Excavations at Gözlükule, Tarsus, Volume II.* Princeton: Princeton University Press.

Guy, P.L.O. 1938. *Megiddo Tombs.* Chicago: The University of Chicago Press.

Güneri, S. 2013. "Three flange hilted bronze daggers from Konya Karahöyük." *Anatolia Antiqua* 21: 23-32.

Kaptan, E. 1982. "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Kütahya-Gümüşköy ve Yöresini Kapsayan Buluntular", *MTA Dergisi* 97-98: 1-10.

Karaca, Ö. 1985. "Pirot Höyük 1983 Kazıları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 6: 37-48.

Kenyon, K.M. 1965. *Excavations at Jericho, II: The Tombs Excavated in 1955-1958*. London: British School of Archaeology in Jerusalem.

Koşay, H.Z. 1938. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koşay, H.Z. 1951. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1937-39'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koşay, H.Z. ve M. Akok. 1966. *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı : 1940-1948 Deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koşay, H. Z. ve H. Vary. 1964. *Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu. Atatürk Üniversitesi Yayınları 24.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kökten, K., T. Özgüç ve N. Özgüç 1945. "1940 ve 1941 yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor." *Belleten* 9(35): 361-400.

Kulakoğlu, F. ve S. Kangal. 2011. *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu: Asurlular İstanbul'da,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78.

Lamb, W. 1937. "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar." *Archaeologia* 86: 1-64.

Lamb, W. 1938. "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar: II." *Archaeologia* 87: 217-273.

Mallowan, M.E.L. 1937. "The Excavations at Tall Chagar Bazar, and an Archaeological Survey of the Habur Region. Second Campaign, 1936", *Iraq* IV(2): 91-177.

Massa, M. ve E. Fidan. 2019. "Batı Anadolu Arkeometalurji Araştırmaları, 2018 Yılı Çalışmaları.", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 35: 207-212.

Matsumura, K. 2022. "Büklükale Kazısı 2019." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 41(3): 13-28.

Matthiae, P. 1985. *I tesori di Ebla*. Rome: Laterza.

Maxwell-Hyslop, R. 1946. "Daggers and Swords in Western Asia." *Iraq* VIII: 1-65.

Maxwell-Hyslop, K.R. 1953. "Bronze Lugged Axe- or Adze Blades from Syria", *Iraq* XV: 69-87.

Mellaart, J. ve A. Murray 1995. *Beycesultan Vol. III*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.

MTA. 2010. Kütahya İli Maden ve Enerji Kaynakları. https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgimerkezi/maden_potansiyel_2010/kutahya_madenler. pdf

Muscarella, O.W. 1988. *Bronze and Iron: Ancient Near Eastern Artifacts in the Metropolitan Museum of Art*. New York: Metropolitan Museum of Art.

Müller, W.H. 1987. *Der Waffenfund von Balâṭa-Sichem und die Sichelschwerter, Bayerische Akademie Der Wissenschaften*. München: In Kommission bei C.H. Beck.

Müller-Karpe, A. 1988. "M.Ö. III. ve II. Binde Anadolu'da El Sanatları Konusunda Yapılan Araştırmalar 1986." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 5(2): 203-210.

Müller-Karpe, A. 1999. "Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 Kazılarına Toplu Bakış." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 20(1): 445-466.

Müller-Karpe, M. 2004. "Untersuchung Metallobjekte aus Mesopotamien." *Die Metallindustrie Mesopotamiens von den Anfängen bis zum 2. Jahrtausend v. Chr.,* Eds. H. Hauptmann ve E. Pernicka, 1-90. Rahden: Marie Leidorf GmbH.

Omura, S. 1996. "A Preliminary Report of the Ninth Excavation at Kaman-Kalehöyük (1994)." B*ulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* IX: 87-134.

Omura, M. 2014. "Yassıhöyük Kazıları 2012." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 35(2): 418-427.

Ökse, T. ve N. Toy. 1992. "Sivas Müzesi'nde Bulunan Tunç Baltalar", *TürkArkDerg* 50: 135-148.

Özgüç, T. 1950. *Kültepe Kazısı Raporu 1948*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. 1955. "Koloni Devrinin Geç Safhasına (Ib) Ait Bir Atölye Hakkında." *Belleten* 19(73): 73-79.

Özgüç, T. 1959. *Kültepe-Kaniş, Asur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, N. 1966. "Acemhöyük Kazıları." *Anadolu/Anatolia* 10: 1-28.

Özgüç, T. 1978. *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. 1982. *Maşathöyük II: Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. 1986. *Kültepe-Kaniş II: Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. 1988. *İnandıktepe, Eski Hitit Çağı'nda Önemli Bir Kült Merkezi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. ve N. Özgüç. 1953. *Kültepe Kazısı Raporu 1949.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Öztan, A. 2005. "2003 Yılı Acemhöyük Kazıları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 26(2): 91-102.

Pernicka, E., C. Eibner, Ö. Öztunalı ve G.A. Wagner. 2003. "Early Bronze Age Metallurgy in the North-East Aegean." *Troia and the Troad- Scientific Approaches*, Eds. G.A. Wagner, E. Pernicka ve H.-P. Uerpmann, 143–172. Berlin; Heidelberg: Springer.

Petrie, F. 1931. *Ancient Gaza I. Tell el Ajjul*. London: British School of Archaeology in Egypt.

Petrie, F. 1933. *Ancient Gaza III. Tell el Ajjul*. London: British School of Archaeology in Egypt.

Petrie, F. 1934. *Ancient Gaza IV. Tell el Ajjul*. London: British School of Archaeology in Egypt.

Philip, G. 1989. *Metal Weapons of the Early and Middle Bronze Ages in Syria-Palestine.* Oxford: BAR Publishing.

Philip, G. 2006. *Tell el-Dab'a XV: metalwork and metalworking evidence of the late Middle Kingdom and the second intermediate period.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Porter, A. 1995. "Tell Banat -Tomb 1." *DM* 8: 1-124.

Potts, D. T. 1998. "Some issues in the study of the pre-Islamic weaponry of southeastern Arabia." *Arabian Archaeology and Epigraphy* 9: 182-208.

Przeworski, S. 1935. "Der Grottenfund von Ordu." *ArchOrient* 7: 390-414.

Renfrew, C. 1967. "Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age." *AJA* 71(1): 1-20.

Sandars, N.K. 1961. "The First Aegean Swords and Their Ancestry." *AJA* 65(1): 17-29.

Schaeffer, C.F.A. 1936. "Les Fouilles de Ras Shamra-Ugarit. Septième campagne (printemps 1935) Rapport sommaire." *Syria* XIII(1): 1-27.

Schaeffer, C.F.A. 1948. *Stratigraphie Comparée et Chronologie de l'Asie Occidentale (IIIe et IIe millénaires).* London: Oxford University Press.

Schmidt, E.F. 1932. *The Alishar Hüyük, Seasons of 1928 and 1929 Part I. OIP* XIX. Chicago: The University of Chicago Press.

Schmidt, E.F. 1937**.** *Excavations at Tepe Hissar Damghan.* Philadelphia: The University of Pennsylvania Press.

Seeher, J. 2007. "Boğazköy-Hattuşa 2004-2005 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28(2): 27-42.

Shalev, S. 2004. *Swords and Daggers in Late Bronze Age Canaan (Prahistorische Bronzefunde)*. Wiesbaden: Franz Steiner.

Siegelova, J. ve H. Tsumato. 2011. "Metals and Metallurgy in Hittite Anatolia." *Insights into Hittite History and Archaeology (Colloquia Antiqua),* Eds. H. Genz ve D.P. Mielke, 275-300.

Leuven: Peeters.

Stronach, D. 1957. "The Development and Diffusion of Metal Types in Early Bronze Age Anatolia." *AnatSt* 7: 89-125.

Süel, A. 1998. "Ortaköy- Şapinuwa: Bir Hitit Merkezi." *Tüba-Ar* 1: 37-61.

Süel, A. 2017. "Workshops Found in Tepelerarası at Ortaköy- Sapinuwa." *Mesopotamia* 52: 65-74.

Şenyurt, S.Y. ve U. Zoroğlu 2018. "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal Silahları Üzerine Bir Ön Değerlendirme." *Cedrus* 6: 181-196.

Taracha, P. 2003. "Is Tuthaliya's Sword Really Aegean?." *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday*, Eds. G. Beckman, R.H. Beal ve G. McMahon, 367-376. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Thalmann, J. P. 2006. *Tell Arqa - I. Les niveaux de l'âge du Bronze*. Bibliothèque archéologique et historique 177, Beyrouth: Institut français du Proche-Orient.

Ünal, A. 1999. "A Hittite Mycenaean Type B Sword from the Vicinity of Kastamonu, Northwest Turkey." *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* XI: 207-226.

Ünal, A., A. Ertekin ve İ. Ediz 1991. "1991'de Boğazköy-Hattuşa'da Bulunan Hitit Kılıcı ve Üzerindeki Akadca Adak Yazıtı." *Müze* 4: 46-49.

Ünan, S. ve N. Ünan, 2019. "Ballıçeşme Höyük Mezarlığı Kurtarma Kazısı." *Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları, Kütahya Müzesi 2018 Yıllığı VI*, Ed. S. Ünan, 61-97. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.

von der Osten H.H. 1937. *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32, Part II. OIP* 29. Chicago: The University of Chicago Press.

Woolley, S. L. 1934. *Ur Excavations II: The Royal Cemetery*. A *Report on the Predynastic and Sargonid Graves Excavated between 1926 and 1931*. London: Oxford University Press and The University Museum Philadelphia.

Woolley, S. L. 1955. *Alalakh, an Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*. London: Society of Antiquaries.

Yalçıklı, D. 2000. "Zwei Bronzegabeln aus Zentralanatolien." *IstMitt* 50: 113-130.

Yalçıklı, D. 2006. "Zwei Bronzeschwerter aus Westanatolien." *IstMitt* 56: 29-41.

Yalçıklı, D. 2015. "Demir Çağı'nda Batı Anadolu'dan Tunç Ok Uçları: Üretim Tekniklerindeki Değişim." *MASROP E-Dergi* 9(12): 1-17.

Yalçın, Ü., C. Pulak ve R. Slotta. 2006. *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*. İstanbul: Ege Yayınları.

Yıldırım, T. 2001. "A Group of Hittite Bronze Objects from the Seben District of Bolu." *Anatolica* 27: 127-144.

Yıldırım, T. 2011. "Kültepe Silahları", *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu: Asurlular İstanbul'da*, Eds. F. Kulakoğlu ve S. Kangal, 116-123. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 83-127
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.71

Research Article

Analysis and Reassessment of Double-Crescent Symbols Purported to Represent Jewish Menorahs in Olbian Rough Cilicia

Daniel C BROWNING JR* **David MALTSBERGER****

* Dr. Daniel C Browning Jr, Pearl River Community College, Instructor of History, Religion, and Geography, Hattiesburg, MS / USA.
E-mail: dbrowning@prcc.edu
Orcid iD: 0000-0001-9799-6315

** Dr. David Maltsberger, Wayland Baptist University, Professor of Biblical Studies (retired), San Antonio, TX / USA.
E-mail: david.maltsberger@wayland.wbu.edu
Orcid iD: 0009-0001-9116-3985

Corresponding Author: Dr. Daniel C Browning Jr, Pearl River Community College, Instructor of History, Religion, and Geography, Hattiesburg, MS / USA.
E-mail: dbrowning@prcc.edu

Received Date: 14.12.2024
Acceptance Date: 05.04.2025
Online Publication Date: 14.06.2025

Citation: Browning Jr, D. C. and D. Maltsberger. 2025. "Analysis and Reassessment of Double-Crescent Symbols Purported to Represent Jewish Menorahs in Olbian Rough Cilicia." *Arkhaia Anatolika* 8: 83-127.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.71

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Author Contribution: The authors, designing the study; data collection; data analysis; writing the article; contributed to the submission and revision of the article (D.C.B. 50% and D.M. 50%).

Abstract

The Olba region in eastern Rough Cilicia is replete with ruins exhibiting the distinct feature of symbols carved in relief on architectural surfaces, beginning in the Hellenistic period. These so-called "Olbian Symbols," associated with various deities, created a local tradition that continued through later periods until Christian crosses displaced the pagan symbols sometime in the Byzantine period. In this context, a unique symbol appeared between the late 2nd and early 5th centuries featuring a pair of lunate crescents supported by a stand and base, occasionally with a star above. Several scholars have interpreted this symbol, which we designate by the neutral term *semeion*, as a representation of a Jewish menorah and used its conjunction with other symbols to posit a Jewish-pagan syncretism in the region. This study presents the first systematic review and critical examination of the physical features, context with other symbols, and spatial distribution of all known *semeion* representations, including previously unpublished examples, to evaluate evidence for identification. Photogrammetric analysis conclusively demonstrates *semeion* reliefs do not conform to the shape nor function of a menorah. They invariably appear in pagan contexts, consistently in concert with the same two well-known symbols of Greco-Roman deities. Further, spatial analysis suggests they are distinct from the earlier "Olbian Symbols" both spatially and temporally. The re-evaluation and comparative evidence lead us to categorically reject the menorah identification and propose that the *semeion* represents a dual affiliation of two lunar deities sometime in the broad range of the late 2nd and early 5th centuries AD.

Keywords: Rough Cilicia, Olba, Reliefs, Photogrammetry, Crescent Moon, Menorah, Selene.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 83-127
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.71

Araştırma Makalesi

Dağlık Kilikia'daki Olba Bölgesi'nde Yahudi Menorahlarını Temsil Ettiği İddia Edilen Çift Hilal Sembollerinin Analizi ve Yeniden Değerlendirilmesi

Daniel C BROWNING JR* **David MALTSBERGER****

* Dr. Daniel C Browning Jr, Pearl River Community College, Instructor of History, Religion, and Geography, Hattiesburg, MS / USA.
E-mail: dbrowning@prcc.edu
Orcid iD: 0000-0001-9799-6315

** Dr. David Maltsberger, Wayland Baptist University, Professor of Biblical Studies (retired), San Antonio, TX/USA.
E-mail: david.maltsberger@wayland.wbu.edu
Orcid iD: 0009-0001-9116-3985

Sorumlu Yazar: Dr. Daniel C Browning Jr, Pearl River Community College, Instructor of History, Religion, and Geography, Hattiesburg, MS / USA.
E-mail: dbrowning@prcc.edu

Geliş Tarihi: 14.12.2024
Kabul Tarihi: 05.04.2025
Online Yayın Tarihi: 14.06.2025

Makale Künyesi: Browning Jr, D. C. and D. Maltsberger. 2025. "Dağlık Kilikia'daki Olba Bölgesi'nde Yahudi Menorahlarını Temsil Ettiği İddia Edilen Çift Hilal Sembollerinin Analizi ve Yeniden Değerlendirilmesi." *Arkhaia Anatolika* 8: 83-127.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.71

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı: Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında D.C.B. %50 ve D.M. %50 oranında katkı sunmuşlardır.

Öz

Doğu Dağlık Kilikia'daki Olba bölgesi, Hellenistik Dönem'den başlayarak mimari yüzeylere kabartma olarak oyulmuş sembollerin belirgin özelliğini sergileyen kalıntılarla doludur. Çeşitli tanrılarla ilişkilendirilen bu sözde "Olba sembolleri", Hristiyan haçları Bizans Dönemi'nde bir ara pagan sembollerinin yerini alana kadar sonraki dönemlerde devam eden yerel bir gelenek yaratmıştır. Bu bağlamda, MS 2. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın başı arasında, bazen üstünde yıldız bulunan, bir stand ve kaide tarafından desteklenen bir çift hilalden oluşan benzersiz bir sembol ortaya çıkmıştır. Birkaç bilim insanı, nötr terim *semeion* ile belirttiğimiz bu sembolü Yahudi menorahının temsili olarak yorumlamış ve bu sembolleri bölgede Yahudi-pagan senkretizmi varsaymak için diğer sembollerle birlikte kullanmıştır. Bu çalışma ilk kez, daha önce yayınlanmamış örnekler de dahil olmak üzere bilinen tüm *semeion* temsillerinin fiziksel özelliklerinin, diğer sembollerle bağlamının ve mekânsal dağılımının sistematik ve eleştirel incelemesini sunarak tanımlamaya yönelik kanıtları değerlendirmektedir. Fotogrametrik analiz, *semeion* kabartmalarının menorahın şekline veya işlevine uymadığını kesin olarak göstermektedir. Bunlar her zaman pagan bağlamlarda, iyi bilinen iki Greko-Romen tanrı sembolüyle tutarlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dahası, mekânsal analiz, bunların hem mekânsal hem de zamansal olarak daha önceki "Olba sembollerinden" farklı olduğunu göstermektedir. Yeniden değerlendirme ve karşılaştırmalı kanıtlar, menorah tanımlamasını kategorik olarak reddetmemize ve *semeion*un MS 2. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın başındaki geniş bir zaman aralığında iki ay tanrısının ikili bir ilişkisini temsil ettiğini öne sürmemize yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Kilikia, Olba, Kabartma, Fotogrametri, Hilal, Menorah, Selene.

Introduction

Eastern Rough Cilicia, in particular the area dominated by a Hellenistic and Early Roman temple state ruled from Olba, developed a local tradition of religious images carved in relief on architectural surfaces. The reliefs predominantly depict known symbols associated with Greco-Roman deities. This regional tendency continued through the early Roman Empire and well into Late Antiquity (4th-6th centuries), when the pagan symbols give way to the Christian cross. Hundreds of these reliefs are still visible, many still standing in situ, giving the area's ruins a distinct and fascinating aspect.

At some point, during the Roman Empire or early Byzantine period, a unique symbol appeared within a more limited area in the immediate Olba territory. It features a pair of lunate shapes supported by a stand consisting of a staff and base, only occasionally with a star above.

This symbol, which we designate by the neutral Greek term *semeion*, is now interpreted in a number of studies as a representation of a Jewish menorah, sometimes to support claims of Jewish-pagan syncretism in the region. We find equating the *semeion* with a menorah wholly unwarranted by the physical and spatial evidence. While Jewish presence in Roman-Byzantine Rough Cilicia is established beyond doubt, claims of Jewish-pagan interaction and syncretism are over-dependent on the presence of "menorahs" where only the *semeion* is found.

Some scholars have doubted equation of the symbol as a menorah, but this study presents the first systematic review and critical examination of the physical features, context with other symbols, and spatial distribution of all known *semeion* representations. This re-evaluation compels rejection of the menorah identification, while recent comparative evidence suggests association with certain lunar deities.

A History of (Mis-)interpretation

Initial identification

Initial identification of the symbol in question as Jewish occurs in publication of a small altar in the Silifke Museum on which the *semeion* is carved in bold relief (fig. 1). The 1987 corpus of Cilician inscriptions by Dagron and Feissel serves as the *editio princeps*. There Dagron opines that the sculpture is "without a doubt" (*sans aucun doute*) related to Judaism. The altar is thus listed as inscription number 14 with the heading "Jewish ex-voto"[1].

The altar also appears in subsequent inscription collections[2], most notably in Ameling's 2004 compendium of Jewish inscriptions of Asia Minor. Ameling is more cautious about its Jewish origin, noting that such depends entirely on identifying the symbol as a menorah. His listing reads simply: "a dedication to the God who hears"[3].

Publication of other *semeion* representations begins with Serra Durugönül's 1989 monograph on rock reliefs in Rough Cilicia, including the important Athena Relief near

[1] Dagron and Feissel 1987, 38, no. 14: "*Ex-voto juif*;" that Dagron is the contributor is indicated by "D" at the end of the entry. The identification also appears in a Turkish article summary of the compendium; Dagron and Feissel 1991, 332.

[2] *SEG* 37, no. 1298; listed in the online version (2008) as "37-1298. Diokaisareia. Jewish dedication, 4th-5th cent. AD;" *IRWKil.*, 346, no. *OlD* 104.

[3] *I.Jud.Or.* II, 498-499; no. 230, "*Eine Weihung für den erhörenden Gott*."

Figure 1: Silifke Museum altar
(Daniel C Browning Jr, 2015)

Sömek. Several symbols appear alongside Athena, including a *semeion*, which Durugönül rightly links to the carving on the Silifke Museum altar. She notes Dagron and Feissel's identification but cautions against transferring the Jewish assumption to the Athena Relief example since other indications are lacking[4].

In a 2006 study of cult symbols on graves in the region, Murat Durukan calls the *semeion* at the Athena Relief a "seven-branched candelabrum, the symbol of the Jews," but does not reference the Silifke Museum altar[5]. The number of examples doubles in 2010 with a pair of articles by Ümit Aydınoğlu on the region's rural settlements. Aydınoğlu identifies *semeion* reliefs adjacent to pagan symbols on lintels at Köşkerli and Örendibi and the Athena Relief example as representing "a simplified version of the menorah"[6]; also without connecting them to the Silifke Museum altar. Uncritical acceptance of the symbol on the Silifke Museum altar as a Jewish "menorah" appears in a pair of articles reviewing Judaism in Cilicia by Sevim Ayteş-Canevello in 2011-2012, but without noting the occurrence of the symbol elsewhere[7].

The key development in the *semeion*'s interpretive history is a 2012 article co-authored by Durugönül and Ahmet Mörel reviewing evidence for Judaism—and alleged interactions with paganism—in Rough Cilicia[8]. The authors initially introduce the *semeion* with its appearance alongside other symbols accompanying the Athena Relief. Now the *semeion* is assumed to be a "five-branched menorah," with the assertion that—apart from the usual seven branches—menorahs can be depicted with three, five, nine, or eleven arms[9].

Durugönül and Mörel then introduce the two other *semeia* carved in relief along with Zeus thunderbolts, on lintels at Örendibi and Köşkerli, as five-armed "menorahs." They note the consistent two-legged bases of all three but without mention of Aydınoğlu's prior identification[10]. Indeed, the Örendibi and Köşkerli examples share the same essential

[4] Durugönül 1989, 135-136.
[5] Durukan 2006, 64 (Turkish "*Musevilerin sembolü yedi kollu şamdan*") and fn. 14, referencing Durugönül 1989 for a different interpretation of the symbols; but it is not clear if this refers to the *semeion* or the crescent and star, which is his main interest.
[6] Aydınoğlu 2010a, 8; Aydınoğlu 2010b, 247-248.
[7] Ayteş-Canevello 2011, 173–89; Ayteş-Canevello 2012, 119–39.
[8] Durugönül and Mörel 2012, 303–22.
[9] Durugönül and Mörel 2012, 309, citing examples in Hachlili 2001.
[10] Durugönül and Mörel 2012, 311-12. Failure to mention Aydınoğlu is curious but also highlights the important

attributes of the *semeion* at the Athena Relief but are considerably less convincing as "menorahs" on their own merits (see below for each). Durugönül and Mörel continue their survey with two additional lintels that depict inscribed seven-branched apparent menorahs: in situ at Çatıören and a spolia example in the Corycus castle[11].

Beyond merely surveying evidence for Jewish presence and economic status in Rough Cilicia, Durugönül and Mörel's article posits a cultural interchange between Jews and pagans to include exchange or borrowing of religious iconography and even practice. The assumed "menorahs" in conjunction with Zeus thunderbolts on the above lintels opens the question of the structures' religious orientation. The authors then introduce the Silifke Museum altar as evidence for cultural borrowing. They accept the symbol on the altar face as a "menorah" without question, citing Dagron and Feissel (where that term is not used) and Ameling's description as though it is in full agreement—which is questionable. Because the ear motif appears otherwise only in pagan contexts, they conclude "here we can see the Jewish adaptation of Pagan symbols;" again citing Ameling, who casts doubt on that very possibility, noting it as unprecedented[12].

Durugönül and Mörel support their claim of Jewish-pagan syncretism by referencing scholarly debate over the term *theos hypsistos* (θεὸς ὕψιστος, "highest god")[13]. This designation is used in both Jewish and pagan inscriptions elsewhere but does not occur in conjunction with the material at hand. Their main source is Paul Treblico, who denies any Jewish-pagan syncretism in the use of *theos hypsistos* but does provide (in a later context) five options for Jews faced with pagan religious activities in Asia Minor[14]. Durugönül and Mörel reduce these to four positions they judge as "largely speculative," but which provide a framework including the full syncretism they suggest. Returning to the Athena Relief, the authors use the supposed "menorah" there to suggest that perhaps "Jewish neighbours made use of the same cult area, and the Pagans and Jews performed their worship in common." They also conclude, "this menorah represents the adoption of a Jewish symbol by the Pagan patron of this relief"[15].

To summarize; Durugönül and Mörel use the symbol in question as evidence for both Jewish borrowing of pagan motifs and pagan use of Jewish iconography. Identification of the *semeion* as a "menorah" is thus the artefactual lynchpin of their argument for Jewish-pagan syncretism in Rough Cilicia. Continued uncritical acceptance of this notion has guided subsequent research in the region to unwarranted conclusions.

---

fact that all the interpreters after Dagron to this point that identify the *semeion* as a menorah are affiliated with Mersin University and are, therefore, colleagues.

[11] Durugönül and Mörel 2012, 311-12.

[12] Durugönül and Mörel 2012, 313; see *I.Jud.Or.* II, 499: "Natürlich wird diese Begründung [the use of εὐχήν] einer Weihung nicht nur von Juden verwendet, und die Adaption der heidnischen Ikonographie (die Ohren) ist bisher einmalig."

[13] Durugönül and Mörel 2012, 313. It is worth noting that the authors incorporate the largely-dismissed *theos hypsistos* argument to introduce scholarly debate on Jewish-pagan syncretism when it does not impact any local archaeological realia, while not even mentioning the similar issues surrounding the "Sabbatist inscription" found at Çatıören, one of the sites under discussion! For this, see below.

[14] Trebilco 1991, 142-44; 180-182.

[15] Durugönül and Mörel 2012, 315.

Subsequent Application and Expansion

In a 2014 article, Mark Fairchild accepts the Silifke Museum altar symbol as a menorah without question[16]. He follows Durugönül and Mörel in accepting the Athena relief and Örendibi examples as menorahs. Like them, Fairchild cites Rachel Hachlili to justify accepting "five-branched" symbols as menorahs, adding the gloss: "though the five branched menorah was uncommon elsewhere, it seems to have been more popular in Rough Cilicia"[17].

More importantly, Fairchild extends Durugönül and Mörel's argument for Jewish-pagan syncretism by connecting it with the well-known "Sabbatist inscriptions" at Çatıören. Çatıören is an intriguing site of the Hellenistic through Byzantine periods featuring a well-preserved Temple of Hermes, a Byzantine church, and a small structure with an *in situ* lintel bearing an apparent seven-branched menorah (cited by Durugönül and Mörel, above). The site was first explored in 1890 by Theodore Bent, who found two damaged inscriptions near the church. These were first published from Bent's squeezes by E. L. Hicks in a companion article to Bent's report[18].

The inscriptions were commissioned by a group called Σαββατισταί ("Sabbatists" or "Sabbath-keepers") and the ἑταίροι ("associates" or "sympathizers"), making decrees including the crowning of a named individual as συναγωγέα, "leader of the assembly" or "leader of the synagogue." The word Ἰουδαῖος ("Jew") does not appear in either text. Unfortunately, the actual inscriptions are no longer extant—likely buried under the modern road[19]—and the squeezes also seem to be lost[20]. Given these facts and the poor quality of the originals, questions remain about the transcription and translation. This complicates interpretations, in which identification of both the "Sabbatist" group and "associates" vary from completely Jewish to Jewish-pagan syncretism to completely pagan, in all possible combinations. The name and identification of the individual to be crowned varies similarly from Jewish person to pagan deity. Over the last century, the most common view interprets the Σαββατισταί as Jewish sympathizers, while a recent trend is to deny any Jewish connection at all[21].

The apparent menorah-inscribed lintel at Çatıören, however, has only recently come to light[22]. Fairchild identifies the building as a Hellenistic period synagogue and associates it with the Sabbatist inscriptions[23]. A second symbol appears with the supposed menorah on the outer face of the lintel. Fairchild originally identified it as a *lulav*, the closed palm frond

[16] Fairchild 2014, 207, citing *I.Jud.Or.* II, despite the latter's caution (for which, see above, fn. 12). Fairchild makes no reference to Dagron and Feissel 1987.
[17] Fairchild 2014, 207; oddly, however, not mentioning the Köşkerli *semeion*, also put forth by Durugönül and Mörel 2012, 311-12, fig. 11.
[18] Bent 1891; Hicks 1891.
[19] A conclusion reached by us after visits to the site and echoed by Pilhofer (personal communication) and Mark Wilson (personal communication, also Ogden 2019, 13).
[20] Maltsberger sought them unsuccessfully on visits to the British Museum and Pitt-Rivers Museum in May 2016; see also Ogden 2019, 13, fn. 29.
[21] Harland 2014, 126-434 covers the range of interpretations, including Harland's own shift to the view holding no Jewish connection. For a different view, and most recently with full references, see Ogden 2019.
[22] Not mentioned by Bent 1890b or Bent 1891; the first two published references to the inscribed lintel appear in 2012: Durugönül and Mörel 2012, 312, fig. 12; Fairchild 2012, 38-40. Neither work references the other.
[23] Fairchild 2012, 39-41; 2014, 212-214. Fairchild uses tenuous observations to support his identification of the small structure as a synagogue and bases his Hellenistic dating solely on the polygonal masonry of the building.

used in Jewish *Sukkot* celebrations, occasionally pictured with menorahs. The symbol, while crude, also bears similarity to the Zeus thunderbolts that appear beside *semeia* on the lintel reliefs at Örendibi and Köşkerli. Noting this, Fairchild later suggests that it may represent a thunderbolt. He couples this implication of syncretism with a particular reading of the Sabbatist inscriptions to claim artefactual and textual evidence for Jewish-pagan "religious interaction"[24].

Meanwhile, the 2015 season of excavations at the Olba monastery recovered a battered and incomplete object, interpreted as a small altar by Murat Özyıldırım. He argues that a damaged relief on one partially preserved face depicts a Jewish menorah. The menorah claim then leads to forced interpretations of two other partial faces as depicting Jewish religious symbols related to the *Sukkot* festival[25]. However, nothing about the excavated altar alone evokes a menorah. As demonstrated below, this conclusion is based solely on a comparison to the Silifke Museum altar and awareness of the other *semeia* so identified.

Doubts and Synthesis

The earliest doubts about identification of the *semeion* as a menorah were expressed by Maltsberger in a 2015 conference paper, elaborated by us again in 2017[26]. The first published concerns about menorah identifications at the Athena Relief, Örendibi, and Köşkerli appear in 2018 monographs by Philipp Pilhofer[27] and Hachlili[28]. In both cases, the issue is somewhat tangential to the authors' main purpose, but both deny that the *semeion* reliefs depict menorahs in combination with pagan symbols.

The following year saw publication of a book on Judaism in Cilicia, *Cilicia'da Yahudiler*, co-authored by Özyıldırım and Ayteş Canevello[29]. Despite the limited audience imposed by its Turkish language text, this generally well-researched regional synthesis is important for bringing together the various arguments above for the first time. It also demonstrates the hazards of incorporating tenuous identifications.

In a chapter on possible synagogue structures in Cilicia, Özyıldırım and Ayteş-Canevello review lintels featuring seven-branched menorahs, followed by the assertion that the Örendibi and Köşkerli lintels depict four-branched menorahs. The Athena Relief is presented as additional evidence for the "menorah" depiction in conjunction with thunderbolts and shields. They carefully note Pilhofer's and Hachlili's rejections of these as menorah depictions. The authors, however, then focus solely on the argument that menorahs do not appear in context with pagan symbols by offering counter examples, including synagogue mosaics in Palestine that incorporate zodiacs and animal depictions at Beth Shearim[30]. While expressing caution, they accept the *semeia* reliefs as representations of menorahs without further evidence. Based on this *a priori* assumption, they claim Cilicia as

[24] Fairchild 2014, 211-214. This argument will be analysed below.
[25] Özyıldırım 2016b.
[26] Maltsberger 2015; Browning and Maltsberger 2017.
[27] Pilhofer 2018, 86-89.
[28] Hachlili 2018, 199-200; who was first made aware of these examples by Maltsberger by email in November 2015.
[29] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019.
[30] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 127-131. Two of the supposed examples of menorahs together with pagan symbols are documented only by a link to a non-academic website that purports to compare the structure of the menorah with composition of the Christian Bible.

an exception to the observed rule, attributing the "menorah" combinations with pagan symbols on the influence of the Zeus cult at Diocaesarea. Recognizing the problem of these examples having only four arms, they suggest the possibilities of a regional variation or that they are a product of the Sabbatists, here assumed to be a group combining pagan and Jewish beliefs[31].

Following a review of unambiguous evidence for Jewish presence in Cilicia, Özyıldırım and Ayteş-Canevello return to the issue of Jewish-pagan syncretism in a chapter on the Sabbatist inscription evidence. After a brief review of opinions, they conclude the Sabbatists must be either Jews or a community associated with Judaism but, inexplicably, do not relate the group to the supposed synagogue they propose at Çatıören, the site where the inscriptions were found[32]. In an earlier chapter, the authors briefly connect θεοσεβεῖς ("god fearers") to the *theos hypsistos* argument without subsequent expansion[33].

In a final chapter on archaeological small finds related to Jews in Cilicia, Özyıldırım and Ayteş-Canevello present the Silifke Museum altar with the unqualified assertion that it depicts a menorah. It is then used as an analogue for their following claim that the Olba monastery object depicts a menorah and other Jewish features[34]. The authors' acceptance of the *semeion* as a menorah, especially on the Silifke Museum and Olba monastery altars, does not diminish the otherwise commendable *Cilicia'da Yahudiler*. It does, however, highlight the need for a complete critical review of the evidence regarding this fascinating and troublesome symbol. Hence our study.

Toward a Systematic Review

All published assertions that the *semeion* represents a menorah, surveyed above, are *a priori*; apparently based on a passing similarity in form. The only substantive arguments offered are responses to anticipated objections based on the *semeion*'s four arms instead of the seven in a conventional menorah. Even these are disingenuous and inconsistent, as we demonstrate below.

The above claims, individually and collectively, lack any systematic analysis of the symbol's characteristics and components across all known examples. Unfortunately, the only previously published depictions of the rock relief examples are small monochrome photographs insufficient for certainty about details. We made several visits to each relief site between 2015 and 2022 and, while convinced in our rejection of the symbols as menorahs, found that the mottled colouring and texture of the weathered rock made exact details difficult to discern without physical contact and impossible to depict using standard photography.

---

[31] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 131.

[32] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 150-151. It is possible the authors were unaware of the inscriptions' provenance: They refer to the two inscriptions "near Elaeussa Sebaste," citing a footnote in Stern 1974 (wrongly as p. 117 instead of the correct 2: 107). Then, when giving a full translation of Bent 1891/Hicks 1891 no. 16, they indicate it was found in Kızılbağ, ruins which appear on maps of Bent's journey as "Kizil-Bagh," between Sebaste and his "Temple of Hermes" (which is clearly Çatıören); Bent 1891. It also appears in Hicks' heading for inscriptions 1-11, but not for the inscriptions in question, Hicks 1891, 226. In *IRWKil.*, 157, the inscription is listed with their code for Kızılbağ as Kzb. 9, with others from Çatıören.

[33] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 91.

[34] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 155-161.

However, recent software developments created inexpensive application promise for this study using a remote sensing technique called close-range photogrammetry. As a test of this potential, Browning collected and processed non-contact photographic data of each rock relief using close-range photogrammetry. This yielded excellent and unambiguous representations of three previously published *semeion* reliefs and their contexts. Publication of the method, procedure, and results of this analysis appeared in early 2024 as our first step toward a systematic analysis[35].

We also became aware of and visited two additional sites with reliefs featuring *semeion* representations that have appeared in no previous publication. These join the previously published examples in our catalogue and evaluation of the full corpus of *semeion* representations that follow.

The Corpus: Examples and Sites

A proper evaluation of the *semeion* and its identification requires a systematic review of the nine now known examples, including analysis of feature details, context with other symbols, potential chronological data, and site information. They follow, beginning with those known in the foregoing interpretive history, followed by three heretofore unpublished occurrences. Each example will be referenced hereafter by the names given in the headings.

Silifke Museum Altar

The first identification of the *semeion* as a menorah occurs with initial publication of the Silifke Museum altar, on which it is the most prominent feature (fig. 1). The small altar stands 29 cm high with an 18 cm square base and is greatly damaged at the top so that an inscription on the top moulding is lost save three letters. The bottom moulding of the front face reads "EYXHN," identifying it as a votive. Anthropomorphic ears appear on the left and right faces and a *semeion* in deep relief dominates the front face. This is the most balanced and artistically executed of the published examples and its identification as a Jewish symbol is arguably the primary reason other reliefs were so identified. Therefore, it logically serves as the baseline *semeion* for discussion. Components of the *semeion* (see fig. 28) will be analysed following the remainder of the corpus.

Provenance of the altar is slightly problematic; museum records, now possibly lost[36], indicate the object (inventory no. 138) was acquired on 3-3-1964 and was found at Diocaesarea (modern Uzuncaburç). Presumably on palaeographical grounds, Dagron dates the altar to the 4th-5th centuries, but with a question mark[37]. This date is repeated by subsequent publications of the inscription without the doubtful punctuation[38].

Dagron first describes the symbol as a *four-branched* candlestick surmounted by a star globe[39]. He provides no justification for the identification despite the lack of any clear candlestick or lampstand features. For example, the arms resemble a pair of crescents with typically pointed ends, rather than having positions for lamps. Dagron eventually declares the piece "undoubtedly related to Judaism." In the same sentence he argues the

[35] Browning 2024.
[36] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 158.
[37] Dagron and Feissel 1987, 38-39, no. 14.
[38] *SEG* 37, no. 1298; *IRWKil.*, 346, no. *OlD* 104; *I.Jud.Or.* II, 498-499; no. 230.
[39] "Un chandelier à quatre branches surmonté d'un globe à étoile;" Dagron and Feissel 1987, 38.

"candlestick" would have five branches except that the middle branch is "replaced" with the globed star, inserting a claim that five branches is a "very frequent simplification"[40]. This speculative reasoning is not supported by the physical evidence. Dagron's interpretation of the symbol as any kind of candelabrum, let alone a menorah, is forced. Furthermore, there is no justification for ignoring the clear crescent shapes for consideration in light of the long history of crescent symbolism in antiquity (see below).

In addition to the form issues, the context of creating an altar to fulfil a vow does not suggest a Jewish origin[41]. Perhaps anticipating this unmentioned difficulty, Dagron compares the altar to four similarly sized examples seen at Silifke in 1914 which use εὐχήν in dedications to θεῷ ("god") and Διὶ ὑψίστῳ (*Zeus Hypsistos* = "Zeus most high"), which he alleges are Jewish or Judaizing. This is done without argument, apart from the citation to Keil and Wilhelm, who vaguely note that worship of Zeus Hypsistos "has been connected" to Judaism[42]. Ameling rightly questions the connection, as well as emphasizing the difficulty of a supposed "menorah" coupled with the pagan representation of ears[43]. Dagron admits to the lack of Jewish parallels for the latter and cites examples in pagan contexts from Egypt, but connects the ears with common consecrations to θεὸς ἐπήκοος, the "god who hears," and extends it to Judaism by recalling passages from the Septuagint translation of Psalms appealing to the ear of the Lord[44]. But this is a tenuous connection, as pointed out by Pilhofer, especially since ἐπήκοος is rare in the Septuagint, where forms of ἐπακούω dominate[45].

Regardless of the verb form, far more examples of appeals and dedications to a "listening god" occur in pagan than Jewish contexts[46]. More importantly, there are now parallels in the Olba area. Surveys in 2004 discovered a cult cave in the Limonlu Valley with thunderbolt reliefs and inscriptions dedicated to a "listening god"[47]. Of greater relevance are recently published inscriptions from a stoa at Kurşun Kalesi with dedications to Σελήνη Ἐπήκοος ("Listening Selene")[48].

The Silifke Museum Altar—a typically pagan object depicting clear crescent shapes paired with ears, allegedly from Diocaesarea—should be reevaluated in light of dedications to a "listening" moon deity, found quite close by (for which, see below). Heretofore, however, the unwarranted conclusion that the symbol represents a five-branched menorah serves as the basis for identification of other *semeion* examples as menorahs and as a prime argument for asserting Jewish-pagan syncretism in Rough Cilicia[49].

---

[40] Apparently in reference to supposed menorahs, although the term is not used by Dagron; ibid.
[41] As noted already by Pilhofer 2018, 87.
[42] Dagron and Feissel 1987, 38; *MAMA* III, 10-11, pl. 11, fig. 29. The altars were apparently seen in 1914 but had disappeared by 1925. On the extensive Theos Hypsistos discussions, see Mitchell 1999, 2010, and now 2023, 285-91.
[43] *I.Jud.Or.* II, p. 499; see above, fn. 12.
[44] Dagron and Feissel 1987, 39.
[45] Pilhofer 2018, 87, and references there.
[46] Weinreich 1912.
[47] Sayar 2006, 2.
[48] Şahin and Özdizbay 2014, 96-98.
[49] *I.e.,* Ayteş-Canevello 2011, 184-85, "a five-candlestick menorah with humanistic ears demonstrates a combination of Jewish, Christian and Pagan themes".

Köşkerli Lintel

The ruin called Köşkerli is first documented by survey in 1984. Early descriptions of the site focus on the unique church with a spolia-built chapel in the atrium area from which a single large column appears to have fallen[50]. About 125 m southeast of the church lies a solitary large broken lintel with reliefs of a thunderbolt and *semeion*, each within an inscribed border (fig. 2).

Figure 2: Köşkerli lintel: Maltsberger indicating the *semeion (Daniel C Browning Jr, 2015)*

The lintel is first mentioned in a paper reviewing olive oil production in Rough Cilicia by Aydınoğlu at a 2008 conference and published in 2010. There, he describes the *semeion* as a "simplified version of a menorah-candelabrum", and relates it to the next example, at Örendibi[51]. This appears to be the first unqualified identification of a relief-carved *semeion* as a menorah. Aydınoğlu introduces the reliefs at Köşkerli and elsewhere as support for an early dating of nearby olive oil production facilities by relating them to the Hellenistic so-called "Olbian Symbols"[52]. While we have no objection to a Hellenistic date for olive oil production in the region, in this case the argument is mis-founded. The lintel cannot be associated with any structure at all. The only part of the ruins that can be tentatively dated is the prominent 6th-7th century church[53]. Furthermore, we argue below for the *semeion* and symbols accompanying it as distinct from the "Olbian Symbols."

[50] Eyice 1988, 22; Hild and Hellenkemper 1990, 320, figs. 267-272; Hill, 1996, 197; Eyice 2011.
[51] Aydınoğlu 2010a, 8, fig. 13.
[52] Aydınoğlu 2010a, 8.
[53] Eyice 2011, 232; Hill, 1996, does not offer a date.

Durugönül and Mörel assume the Köşkerli *semeion* as a menorah along with the Örendibi example, asserting that they both "have five arms"[54]. In fact, nothing about either relief suggests five arms. Both articles include the same black and white photograph from which the claimed descriptions can neither be verified nor refuted. The *semeion* at Köşkerli thus provides an excellent example for the value of non-invasive photogrammetric analysis.

Our photogrammetry-produced 3D model of the Köşkerli lintel relief removes ambiguity about the relief details and provides descriptive certainty. Three display options are given here[55] (fig. 3). These make it clear that the symbol features two nested crescent shapes on a column rising from a two-footed stand or base; the same elements as the symbol on the Silifke museum altar, but with differing proportions and lacking the globed star.

The upper part hardly resembles a menorah at all. The supposed "branches" are quite uneven in thickness, curvature, and height, but each taper to points as expected of crescents. The upper/inner one is slight and barely noticeable from afar but clearly defined when viewed up close. The column does not continue at full width above the lower/outer crescent and there is no evidence for a fifth "branch", or any substitute for it in the form of a star. Furthermore, the outer crescent curves inward at the top so that the opposing tips are significantly closer together than their maximum spread. Menorah branches consistently terminate perpendicular to the base plane.

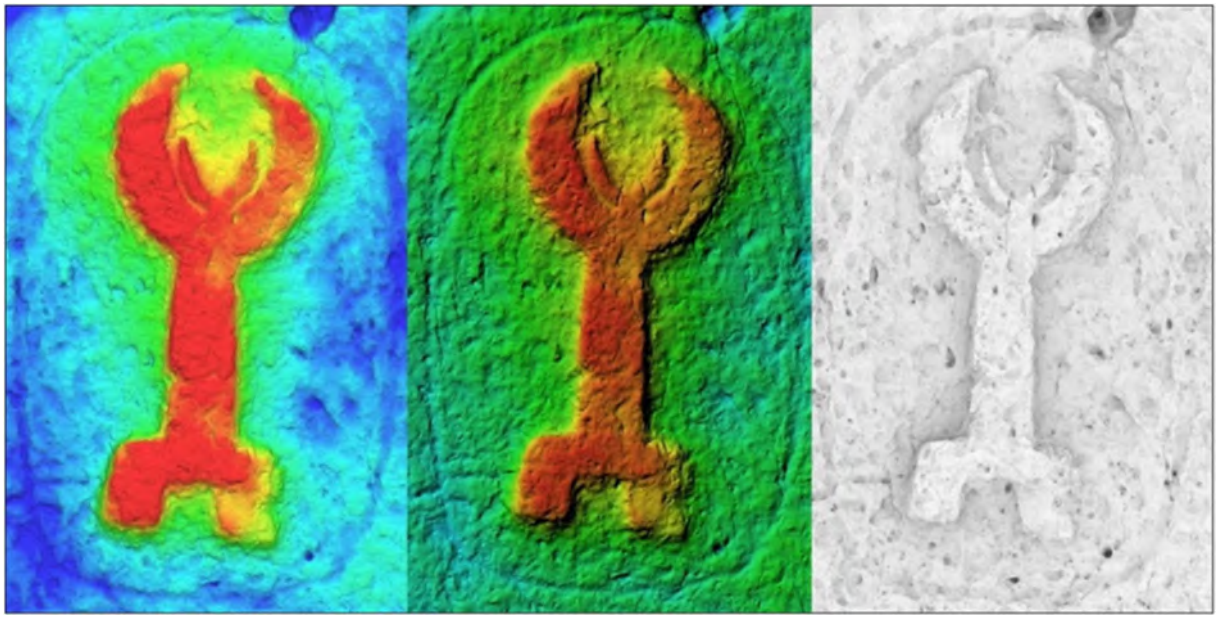

Figure 3: Köşkerli lintel *semeion* photogrammetric model displayed in: (l.) point cloud elevation, (c.) Digital Elevation Model (DEM), and (r.) 3D with occlusion texture

The Köşkerli lintel also depicts a thunderbolt, recognized as a symbol of Zeus[56]. The two symbols are part of a set as indicated by the similar size, height of relief, and circumscribed frame around each. The lintel is broken right of the thunderbolt at about the same distance as separates its frame from that of the *semeion* to the left (see fig. 2, in which

[54] Durugönül and Mörel 2012, 311-12.
[55] For a full description of the options and more display views, see Browning 2024, 6-7.
[56] Dökü and Kileci 2023; Durukan 2023, 32-34.

the lintel is upside down). This leaves open the possibility of another symbol originally to the right.

The Zeus thunderbolt is well-executed in a vertical stance with three bolts bound at the centre. Symmetrical curved lines may represent loose ends of ribbons extending from the centre binding. In this case, curiously, they extend upwards rather than downwards as in the other examples below.

Örendibi Lintel

Ayşe Aydın surveyed two churches near the village of Sömek in 2003. A few meters southwest of the better-preserved "West Church" are some enigmatic remains, including a large single column shaft (seemingly fallen from a small structure) and, a little further, a standing door lintel with symbols in relief: a *semeion*, thunderbolt, and shield (fig. 4). Aydın identified the *semeion* as a candlestick (Turkish *şamdan*), but not as Jewish, even suggesting it as support for her supposition that a pagan temple existed on the site prior to the Christian church[57]. She dates the church to the 5th-6th centuries AD, but argues for the lintel building as used from the Hellenistic Period to the Early Christian Period, by equating the symbols with the so-called "Olba Symbols" used in the early 2nd century BC and citing a fallen lintel nearby with both thunderbolt and cross motifs[58].

Figure 4: Örendibi: lintel with (l. to r.): *semeion*, thunderbolt, and shield motifs *(Daniel C Browning Jr, 2023)*

[57] Aydın 2004, 111-112; Aydın 2005, 86-91.

[58] Aydın 2005, 89. This is the lintel "about 1.2 km west-southwest of Sümek," mentioned and pictured in *MAMA* III, p. 100-101, fig. 130. We have inspected this perplexing lintel, but there is no indication it belongs to the same building as the one treated here.

In his 2010 review of farms in Rough Cilicia, Aydınoğlu refers to these ruins by the name Sömek Örendibi and calls the *semeion* a "menorah-candelabrum"—as he does at Köşkerli (above)—making its Jewish identification specific. He includes it with symbols that appeared "in the region in the Roman and Hellenistic Periods," an implied connection with the "Olba Symbols"[59]. As noted above, Durugönül and Mörel simply assume the Örendibi *semeion*, with the Köşkerli specimen, as menorahs, stating both "have five arms"[60].

Only the latter publication contains a photo; again, with insufficient detail for judgement and without showing the full lintel. The *semeion* is somewhat smaller than the other two symbols (see fig. 4), slightly skewed on its cambered base, and seemingly less detailed than those at the other sites. It is the most difficult in the corpus to judge from typical photographs or even by viewing in person. A photogrammetric model, however, permits detailed assessment[61].

A diffuse texture display of the model (fig. 5a) retains the difficulties of a photo, in this case complicated by lichen growth. The other display options (fig. 5b-d) reveal the *semeion* design clearly, with a two-footed stand and column supporting nested crescent shapes. As at Köşkerli, the column does not continue at full width above the lower/outer crescent, and the elements match those of the Silifke Museum Altar in different proportions but without the star. The lower crescent presents more of a wing-like than branch appearance. Also, both it and the upper crescent curve inward at the top so that their opposing tips are significantly closer together than their maximum spread.

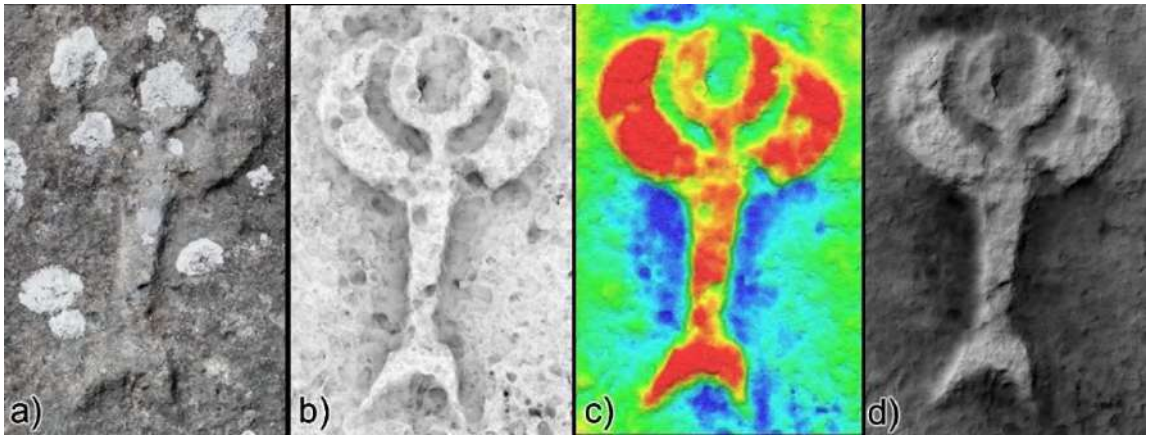

Figure 5: Örendibi lintel *semeion* photogrammetric model: a) 3D, diffuse texture; b) 3D, occlusion texture; c) point cloud, elevation; d) DEM grayscale

Some incongruities are notable in the field but not shown in the only previously published photo of the Örendibi lintel. The three symbols—*semeion*, thunderbolt, and shield—are not centred on the lintel; only the shield is. The right side of the lintel is quite rough, hinting that something was effaced in antiquity. As noted above, the *semeion* is significantly smaller than the thunderbolt and shield. If another symbol once existed to the right of the centred shield, separated congruently with the thunderbolt opposite, those three symbols (without the *semeion*) would compose a set appropriately centred on the lintel. A 3D model of the full lintel face provides easy access to data for discussion.

[59] Aydınoğlu 2010b, 247-248, fn. 6.
[60] Durugönül and Mörel 2012, 311-12; again, without reference to Aydınoğlu's identification.
[61] Browning 2024, 7-9.

An orthographic view of the model illustrates the spacing of symbols and roughness on the right side (fig. 6). A digital elevation model (DEM) of the lintel face (fig. 7) highlights degradation on the right side and reveals that the smaller *semeion* symbol is executed in lower relief than the thunderbolt and shield. A section profile (fig. 7, top) further demonstrates the lower relief of the *semeion* and suggests a lowered background plane than for the other two symbols. It also underscores the extent of damage to the surface on the right side of the lintel. These details are consistent with the following suggestions: 1) an original third large symbol on the right side of the lintel was intentionally effaced; and 2) the *semeion* was added after the large symbols by lowering the background plane left of the thunderbolt and executing the symbol in much lower relief.

Like on the Köşkerli lintel, the Zeus thunderbolt appears vertically and with the pair of symmetrical lines, here descending to the bottom plane of the figure allowing their possible identification as legs of a stand in addition to the ribbon suggestion. The plain disk shield is conventionally taken as a symbol of Athena[62].

Figure 6: Örendibi lintel 3D model in orthographic shaded view

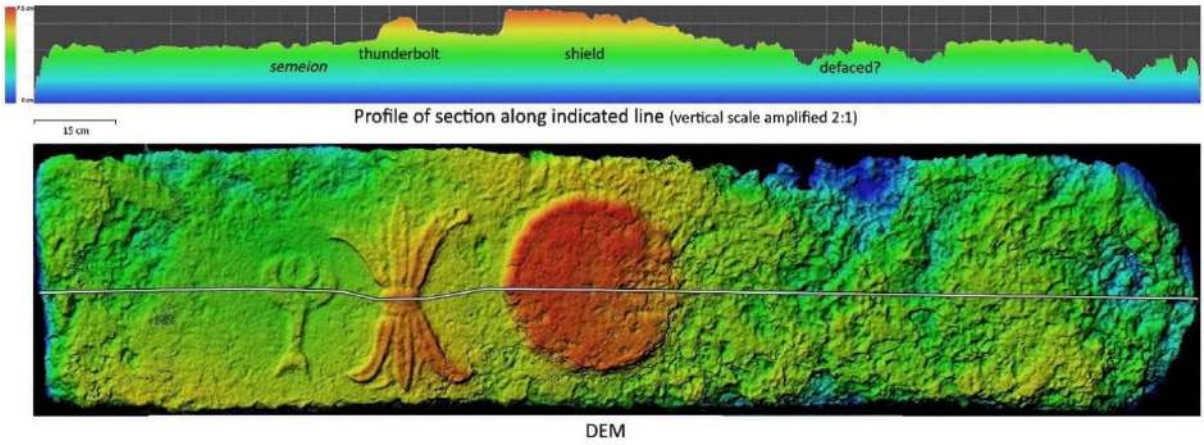

Figure 7: Örendibi lintel DEM with section line and profile (above)

Athena Relief

Perhaps the most perplexing appearance of the *semeion* is one adjacent to a rock-carved relief of Athena about 1.5 km north of the village of Sömek and not associated with any other obvious remains (fig. 8). Durugönül dates the Athena Relief on stylistic grounds to the 2nd or early 3rd century AD[63].

[62] Şahin 2009, 221-227; Durukan 2023, 44-45.
[63] Durugönül 1989, 137.

The installation (fig. 9) consists of a relief carving of Athena under a scallop shell canopy in a niche framed by a pair of pilaster columns having rectangular cross-sections. The goddess appears in typical garb with her right arm holding a spear entwined by a snake against a column. Her left arm supports her shield with a horse behind. The pilaster on the viewer's right presents a series of symbols, vertically arranged and executed in relief. They are, from top to bottom: a crescent and star, a recently destroyed undecipherable image[64], and a thunderbolt. To the right of the pilaster, outside the frame of the composition, a *semeion* appears, roughly centred on the vertical span of the other symbols. A second possible out-of-frame symbol is suggested by another vandalized patch lacking patina outside the left pilaster.

With its two-legged base, staff, and nested crescents evident in person or in published photographs, the Athena Relief *semeion* is clearer than those at Köşkerli and Örendibi. Durugönül, in her 1989 publication, initially describes it as having two crescents on a stand. She later links it to the symbol on the Silifke Museum altar, noting Dagron and Feissel's Jewish identification of the same, but with the caution against assuming this example as Jewish without other evidence[65]. Nevertheless, Durugönül and Mörel use the Athena Relief *semeion* as their lead example. They present it without argument as a "five-branched menorah," although a fifth "branch" is not evident[66]. Fairchild asserts that Athena Relief example "contains a star at the top centre of the menorah"[67].

Figure 8: The Athena Relief near Sömek *(Daniel C Browning Jr, 2016)*

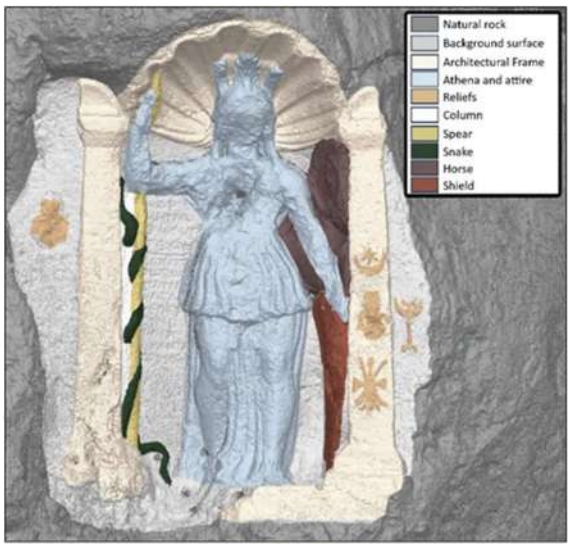

Figure 9: The Athena Relief: 3D model with key for discussion

[64] The centre relief is almost completely removed; most likely by modern iconoclasts—a problem that plagues many reliefs in Rough Cilicia and evidenced by the lack of patina on the damaged portion. This symbol may have been a bust of some kind which would be consistent with the shape of the damaged area as well as the reason for its destruction. Athena and the horse accompanying her are similarly damaged.

[65] Durugönül 1989, 50, 135-136, where the Sabbatist argument is briefly entertained but without conclusion. Pilhofer 2018, 88-89, equates the symbols on the Silifke altar and Athena relief and observes that an identification of one must apply to the other.

[66] Durugönül and Mörel 2012, 309.

[67] Fairchild 2014, 207. Durugönül 1989, 50, also initially describes the symbol as having a ball with a star.

The rock surface and texture allow an observer to imagine a much-eroded star above the crescents, but the photogrammetric model eliminates this speculation. Multiple views demonstrate that there is no fifth "branch" and no evidence of a star substituting for one[68]. The 3D with occlusion map display and DEM views provide examples (fig. 10). Identification with the symbol on the Silifke Museum altar is apparent, apart from the lack of a star. As at Köşkerli and Örendibi, the two crescents are dissimilar[69]. The two-legged base has a slight camber and a noticeable protrusion below the vertical staff/column.

Previous commentaries have assumed the symbols on the pilaster and the *semeion* were executed as part of the original work[70]. Some details, however, suggest the possibility that the symbols were added later. Collectively, the symbols are more detailed and sharper than the Athena composition inside the pilaster frame, suggesting a different sculptor. Nothing in the inscription suggests deities other than Athena are honoured. More significantly, the pilaster surfaces are noticeably, even awkwardly, set back from their capitals and right surviving base. If symbols were added to the composition later, the pilasters would present the most convenient space to do so in relief, and cutting back the surface around the additions would create the current appearance.

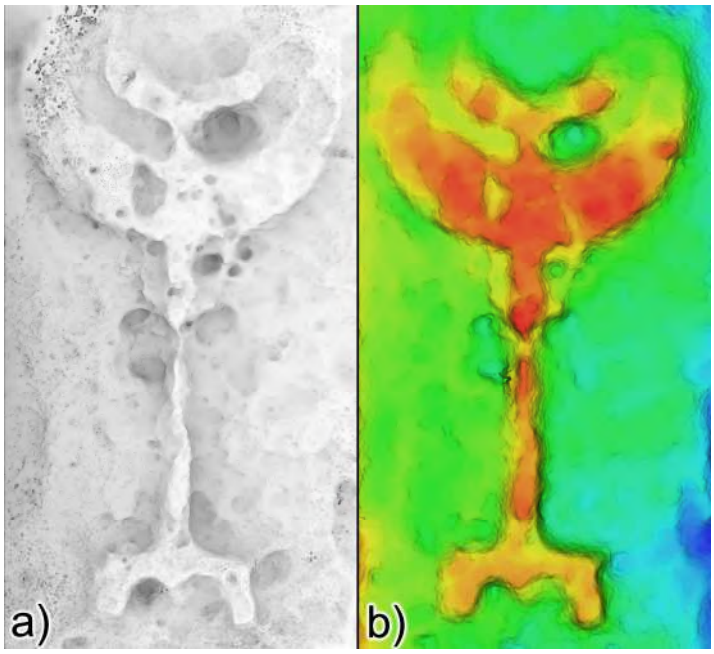

Figure 10: Athena Relief *semeion* model:
a) 3D with occlusion texture; b) DEM

The photogrammetric model of the Athena Relief highlights details not immediately obvious in the field or in photos. Figure 11 presents a DEM of the entire relief with the XY plane as the background surface behind the goddess, and the outer surface of the two pilaster capitals at the same z-elevation. The following observations stand out: 1) the left pilaster column surface is cut back more than the right; 2) the right pilaster column's left edge is uneven adjacent to the symbols due to undercutting by the relief inside the frame; 3) the snake head, horse snout, and shield elements seem truncated where they extend out to the plane of the adjacent pilaster surface; 4) a small "channel" separates the rim of Athena's shield from the right pilaster edge (left of the thunderbolt); 5) the natural rock falls away rapidly outside the right pilaster; and 6) the background surface for the *semeion* to the right inclines markedly inward towards the pilaster. Section profiles of the DEM enhance these observations.

[68] Browning 2024, 9.
[69] Zoroğlu 1988, 395, in a survey report just before Durugönül's publication, records the Athena Relief *semeion* as a "bird-like creation" (*kuşlu bir alem*).
[70] Durugönül and Mörel 2012, 311, and implied in Durugönül 1989, 134-135; see also Pilhofer 2018, 88.

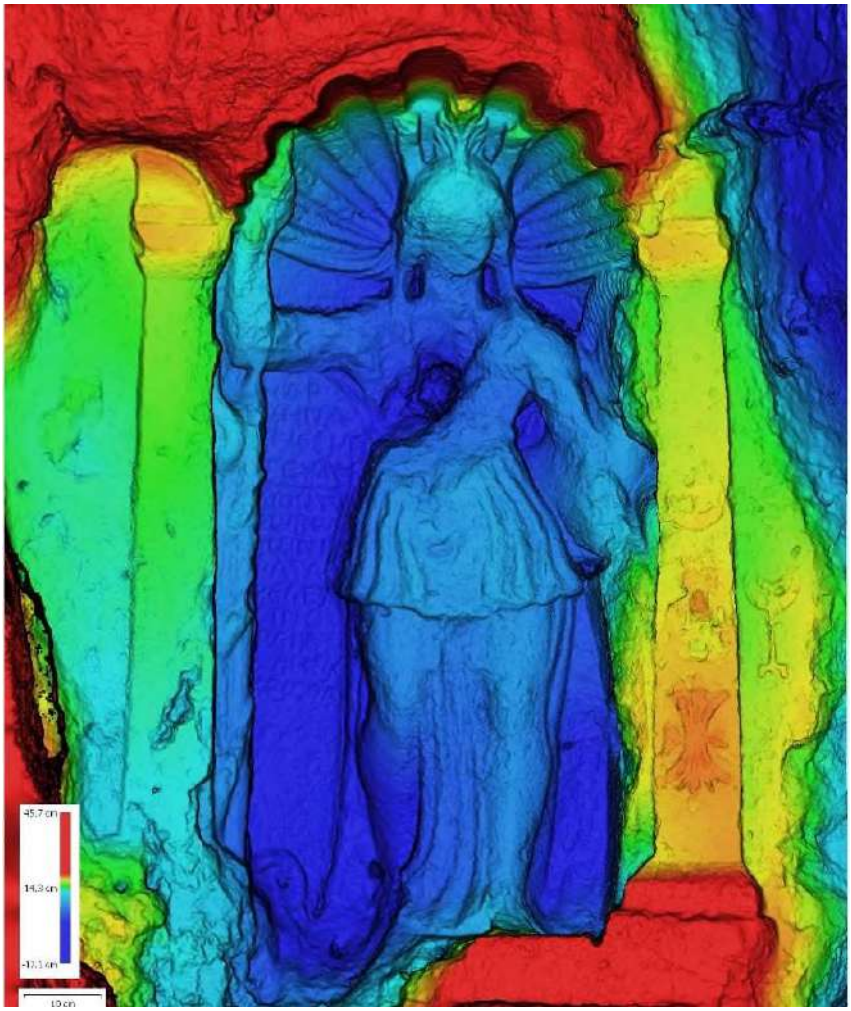

Figure 11: Athena Relief: photogrammetric model DEM

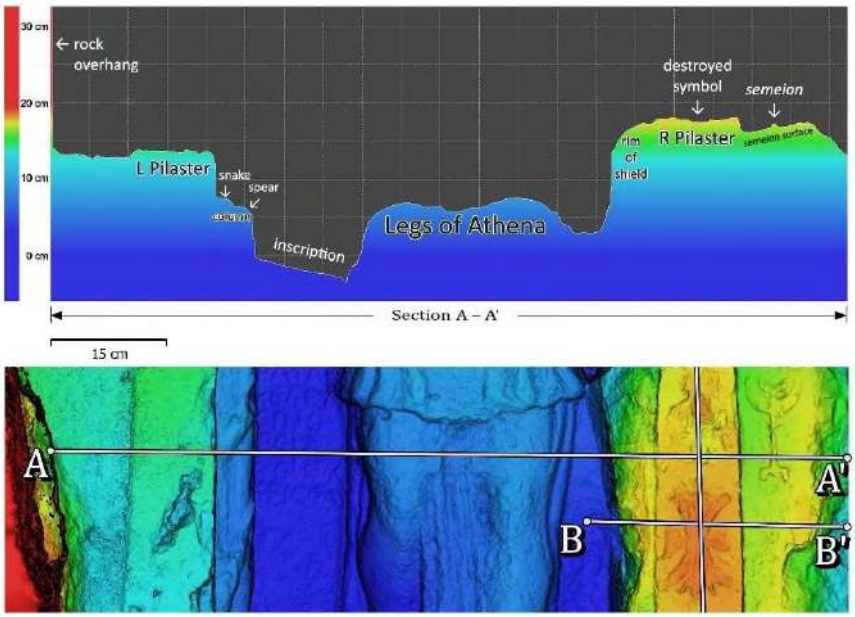

Figure 12: Athena Relief detail: DEM showing section lines (bottom) with section profile A-A′ (top)

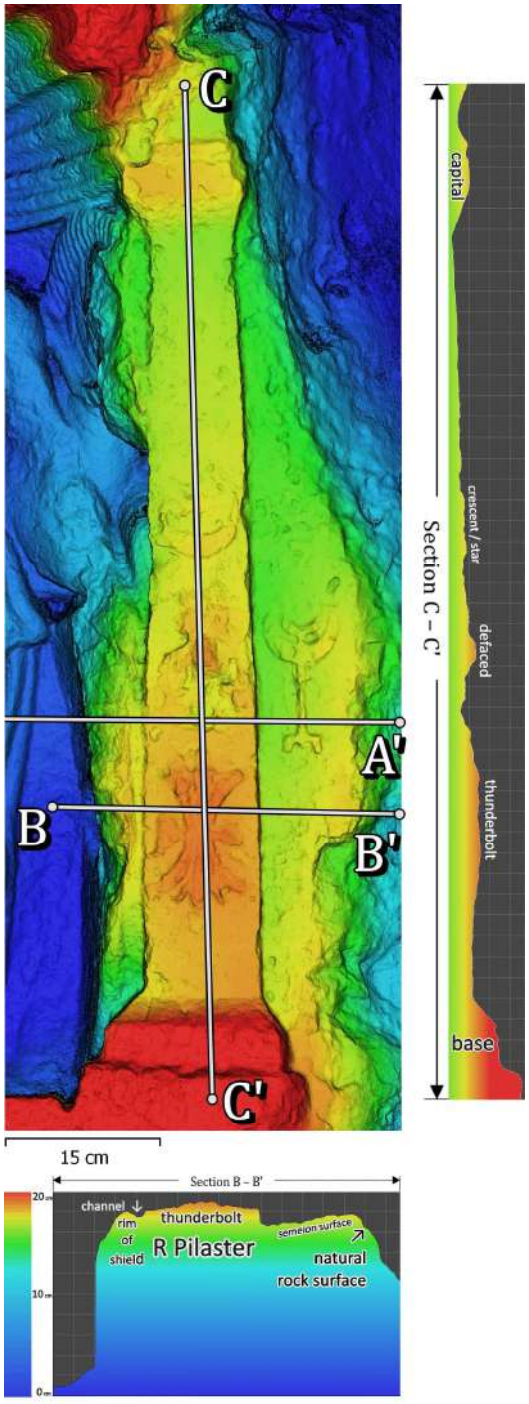

Figure 13: Athena Relief, right pilaster and symbols: DEM with section lines (top); section B-B′ profile (bottom); and section C-C′ profile (right)

The overall low height of the column surfaces as seen in section A-A′ (fig. 12, top) is consistent with the theory that they were cut back at a later period to allow addition of symbols. Vertical section C-C′ (fig. 13, right) also supports that supposition. It seems unlikely that the snake's head on the upper left, the horse's snout on the right, and the rim of Athena's shield below the horse would extend beyond the frame of the pilasters in the original composition. Their truncation at the existing pilaster face planes (fig. 11) is thus also consistent with a suggestion that the symbols were added later. For the rim of the shield, reduction of the pilaster would also have created a need for the defining "channel" between it and the pilaster surface. Section B-B′ (fig. 13, bottom) highlights that relationship.

Finally, sections A-A′ and B-B′ clearly demonstrate the inclined background surface for the *semeion* carved outside the right pilaster (figs. 12, 13). If the *semeion* was added after the other symbols on the pilaster itself, creation of such a surface would have constituted the most economical solution in the limited space still available.

Therefore, the accepted dating of the Athena Relief (2nd-3rd century AD) can only establish a *terminus post quem* for application of the symbols. Also, by this reasoning, the *semeion* need not be dated by the other symbols since it is on a different plane, seemingly added to the shrine at a later time.

Karahüseyin Alanı Relief

An area designated Karahüseyin lies about 2 km south of Olba, surveyed by Hamdi Şahin in 2006. The only published feature is a single rock relief combining the motifs of a shield, an apparent *semeion*, and thunderbolt. The *semeion* was first identified as a *kerykeion* but corrected as a crescent in the same year[71]. There is no indication of date in published descriptions. We have not been able to locate the site for an autopsy.

[71] Şahin 2007a, 116 (as *kerykeion*), fig. 1; Şahin 2007b (as *hilal*, "crescent"), 128. The relief was also reported by Sayar 2007, 277, as a *kerykeion*. It remains the only previously published example not identified as a menorah.

The only previously published photograph[72] of the relief is small, but the central symbol is clearly a *semeion*. Three excellent photographs kindly provided by Şahin (see fig. 14) provide the basis for the following observations[73]. Like the other rock relief examples, the two clear crescents are nested and slightly dissimilar. There is no indication of a star above, and the points of the crescents terminate at the upper margin of the relief. The column/staff is thin and does not obviously continue above the lower crescent. The base is minimal and quite worn but seems to have two feet.

It is notable that at Karahüseyin Alanı the *semeion* appears alongside the Zeus thunderbolt as at Köşkerli, Örendibi, the Athena Relief, and with the Athena shield as at Örendibi (and at the Athena Relief in a different way). The thunderbolt has clear wings rather than fluttering ends of the binding ribbon found in some examples[74]. This detail matches the thunderbolt on the Athena Relief.

Figure 14: Karahüseyin Alanı rock relief *(photo courtesy H. Şahin)*

Olba Monastery Altar

Ongoing excavations at Olba since 2010 include work at the Olba Monastery, located about 350 m south of the aqueduct remains at the beginning of the Şeytanderesi Valley[75]. The 2015 season uncovered a battered limestone object in the rubble fill of the central part of the monastery, identified as the remains of a small altar bearing a "carved menorah"[76].

[72] Şahin 2007a, 116, fig. 1.
[73] We thank Prof. Şahin for sharing the photographs; using just the three photos, rudimentary photogrammetry was possible which supports observations described in the text.
[74] For a recent treatment of the "winged thunderbolt" symbol, see Dökü and Kileci 2023.
[75] Özyıldırım 2020; Yeğin 2019.
[76] Özyıldırım 2016a, 126. That the piece is not considered part of the monastery assemblage is indicated by its omission from both the season report (Özyıldırım 2016b) and from the catalog of objects in a PhD thesis on the

The object has carved decorations on three of four uneven sides (fig. 15). Face A, one of the longer, contains the alleged menorah representation. All that survives is an upper crescent, with a vestige of a central supporting stem, and the outer left remnant of an apparent lower crescent[77]. While these traces bear no resemblance to a menorah, they correspond well with the rock-carved *semeion* examples surveyed above. Like them, the presumed upper and lower crescents appear more lunate than branch-like and there is no trace of a presumed "fifth arm" or a substitute star. In this case, moreover, there is not even the possibility of a star as the upper limiting band of the face is directly above the upper crescent. We have not been able to inspect the altar in person.

To support identification of the symbol as a menorah, Özyıldırım enlists the partial carvings on the other sides. The smaller side B retains the upper ends of three-pointed blade-like objects, he says represent a "lulav plant." A curious design on the longer side C is interpreted as an inverted chalice. Özyıldırım constructs an ingenuous synthesis of the three partial faces by interpreting sides B and C as scenes of the Jewish Feast of Sukkot. The lulav is indisputably integral to Sukkot and the inverted chalice, he claims, represents a water libation performed as part of the rituals[78]. Though inviting, this interpretation is rather stretched.

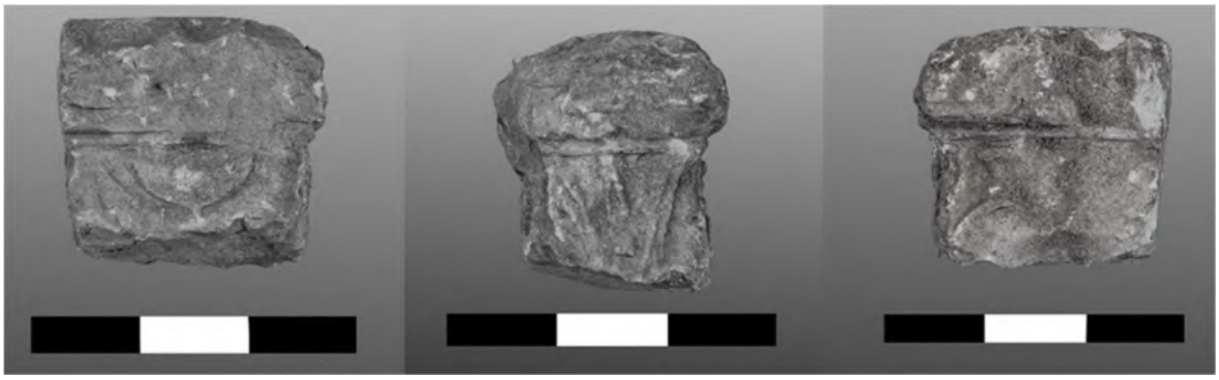

Figure 15: Olba Monastery Altar: sides A, B, and C *(Özyıldırım and Aytes Canevello 2019, Pls. 49-51).*

The lulav identification of side B is forced. Most lulav depictions from antiquity show the palm frond as unfolded, as per the ritual requirement, and therefore represented with a single vertical point[79]. On the other hand, as Özyıldırım and Ayteş-Canevello note in their book[80], the three blade-like points on side B correspond remarkably well with Zeus thunderbolts accompanying the *semeion* at the Athena Relief, Köşkerli, and Örendibi. In each of those depictions the thunderbolt is depicted vertically and with individual bolts outlined in relief rather than by a simple solid raised surface. The remaining part of the side B relief presents a perfect match for that convention.

---

monastery; Yeğin 2019. Yeğin briefly mentions the object in his summary, but does not cite Özyıldırım's publication; although it is listed in the thesis' references.

[77] Özyıldırım 2016a, 126-127; 131, pl. 5-6. An autopsy could not be arranged during our visit to the area in December 2023, but we thank M. Özyıldırım for kindly sharing the photos in fig. 15.

[78] Özyıldırım 2016a, 127-128; 131, pl. 5-6.

[79] See, conveniently, Shanks 1979, 37 (Gaza), 41 (Jerash), 87, 92 (Dura-Europos), 114-15, 126-27 (Hammath Tiberias), 115 (Ashdod), 118 (Ashkelon); and for counterexamples: 40, 98, 169.

[80] Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 159.

More difficult to evaluate is the interpretation of side C. While the surviving image does have a resemblance to chalice bases on coins of the First Jewish Revolt[81], it is cut off by a broken edge. Unlike a hemisphere representation, whatever was carved appears to be an outline, which would be unprecedented as a chalice depiction. The "inverted" position, moreover, is awkward and unlike any expected libation scene. It seems far more likely that side C is a depiction of the shield of Athena with a bordered rim and that the supposed chalice stem and base are rather the hilt of a sword, which often appears behind the shield motif extending downwards at an angle. Examples with this combination are known in the region[82]. Indeed, we present one hitherto unpublished relief below featuring such a depiction in concert with a *semeion*.

Unfortunately, the intriguing Olba monastery altar is incomplete. Our suggestions for identification of the remaining decorations, however, correspond perfectly with the *semeion*, Zeus thunderbolt, and Athena shield depictions appearing together in the above reliefs. The same combination is found in previously unpublished reliefs at two sites, documented below to complete the corpus.

Aslantaş

The locality called Aslantaş takes its name from a large stepped sarcophagus with a lion relief lid[83], two kilometres north of Keşlıktürkmenlı. About 500 m southeast of the sarcophagus a cluster of ruins include a monumental tomb and a few buildings. Agricultural use of the area has modified the state of the remains. On the western edge of the visible ruins, the left end of a broken lintel (Lintel A) rests upside-down in a line of rubble demarking the south edge of a small agricultural plot[84]. A finely-executed *semeion* appears in relief near the break (fig. 16). Twenty-three meters to the northeast, between identifiable building remains, a second broken and heavily weathered lintel (Lintel B) with a relief lies in two parts[85]. The left relief face has a *semeion* relief, and the remainder displays a thunderbolt and shield with sword (fig. 17). Aslantaş is thus the only site with two *semeion* reliefs.

The Aslantaş Lintel A *semeion* is the clearest and most finely executed of the rock relief examples. While obvious in person, the details are best demonstrated here through photogrammetry of photos taken on site. A DEM (fig. 18) highlights the workmanship of this relief. Of the rock relief examples, it is the most like the Silifke Museum Altar depiction, having similar proportions, relatively congruent outer and inner crescents, and it is the only other *semeion* in the known corpus with a star at the top.

The star is four-rayed, as in the Silifke Museum Altar, but without a globe. This suggests that the globe on the altar is an accommodation to its much deeper relief and three-dimensional intent. The DEM also shows that the star on Aslantaş Lintel A projects at lower

[81] As shown by Ozyildirim 2016a, pl. 7.
[82] Bent 1890a, nos. 10, 11; Durugönül 1998b, 88, 100.
[83] Çalışkan et al. 2009, 203.
[84] We only became aware of this lintel (Lintel A) through Piero d'Altan, who saw it during a brief visit to the site in 2008. We are very grateful for his acute observation, recollection, and directions, as well as continued collegiality and friendship.
[85] We noticed this second lintel (Lintel B) while searching for Lintel A on our first visit to the site in June 2019. The *semeion* was barely visible, inverted and partly covered by the lintel's other section, all under heavy foliage. In December 2023, the scrub and brush had been cut away from that section of the ruins and only then could we see that the full relief contained the three symbols.

relief than the crescents and column, allowing the possibility for a later addition of the star, but the evidence is not overly suggestive. It is also noteworthy that the background plane inside the lower/outer crescent remains higher than the background outside the figure.

Figure 16: Aslantaş: partial Lintel A, with *semeion* relief, inverted, on left *(Daniel C Browning Jr, 2023).*

Figure 17: Aslantaş: Lintel B; left section at right, right section at left—both inverted *(Daniel C Browning Jr, 2023)*

The base differs from the *semeia* above in being solid, rather than depicted as a two-legged stand. The other example from Aslantaş has a similar base. Both Aslantaş lintels also have an angled moulding at the top of the cornice. The *semeion* extends up to the bottom of this moulding on Lintel A, as seen in the DEM. A wider view of the 3D model makes this feature clearer (fig. 19). Both views show damage to the column between the base and lower crescent and to the left arm of the latter.

The remainder of Lintel A is not identifiable among the visible ruins. If additional symbols were carved on the missing section, as seems likely, the *semeion* would be the left-most one.

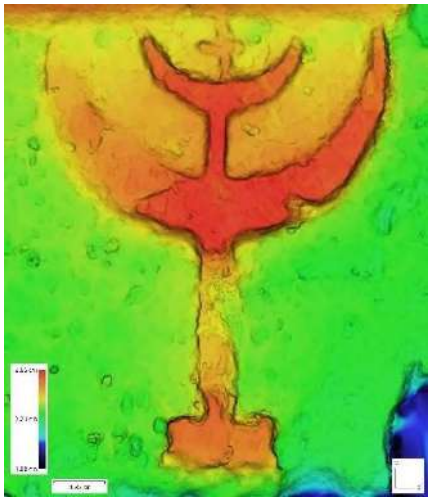

Figure 18: Aslantaş: Lintel A *semeion*, DEM of 3D model

Figure 19: Aslantaş: Lintel A with *semeion*, 3D model with occlusion texture

The heavily weathered Aslantaş Lintel B lies awkwardly in two major pieces. The left section rests upside down with the relief *semeion* actually leaning against the upper left corner of the larger right section, which lies face up (see fig. 17). The *semeion*, thunderbolt, and shield are easily discerned in person, but photogrammetry reveals interesting details. Photography, especially of the *semeion*, was limited by the position of the lintel sections without disturbing them, so the resulting 3D model contains unavoidable gaps. However, photogrammetry does allow manipulation and alignment of models. The two sections of the lintel face were modelled separately. The resulting "chunks" were rotated and aligned, showing conclusively that the two sections complete a single lintel (fig. 20).

This solid model display also reveals that the reliefs of the *semeion* and thunderbolt were apparently unfinished. The expected dual crescent section of the *semeion* stands in relief with no details distinguishing the upper and lower crescents. Unfortunately, the *in situ* position of the lintel parts described above leaves a partial gap on this part of the model, but visual inspection confirms the lack of finished detail. The base appears at first to be solid, like the one on Lintel A. However, the DEM of the *semeion* (fig. 21) hints that slightly angled dual feet may be intended. The unfinished form might provoke the suggestion that it is a completely different symbol. Against such a view are: 1) the nearby clear *semeion* on Lintel A; 2) the similarly unfinished thunderbolt; and 3) its combination with the thunderbolt and shield, as appears to be the normal pattern.

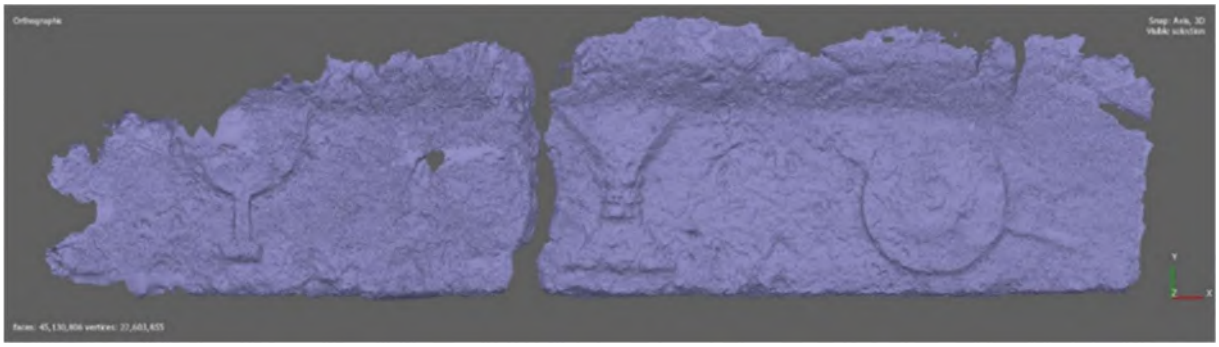

Figure 20: Aslantaş: Solid 3D model "chunks" of left and right sections of Lintel B, nearly aligned to show the positive match

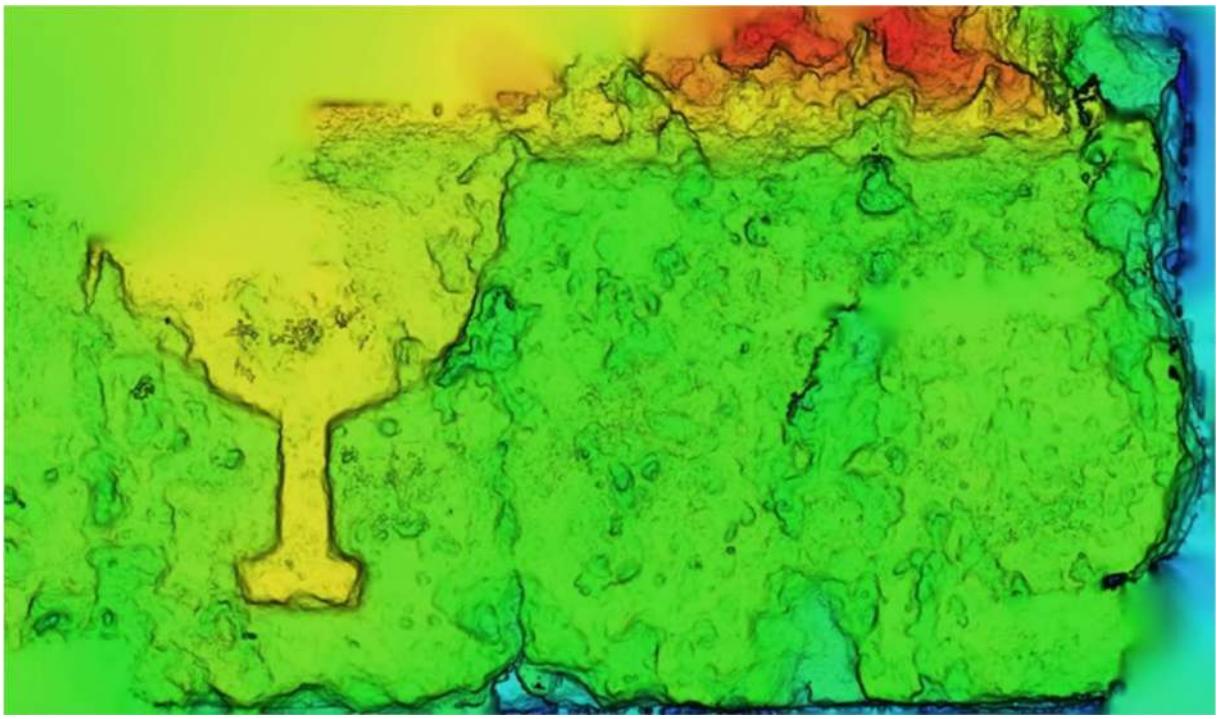

Figure 21: Aslantaş Lintel B *semeion*: DEM

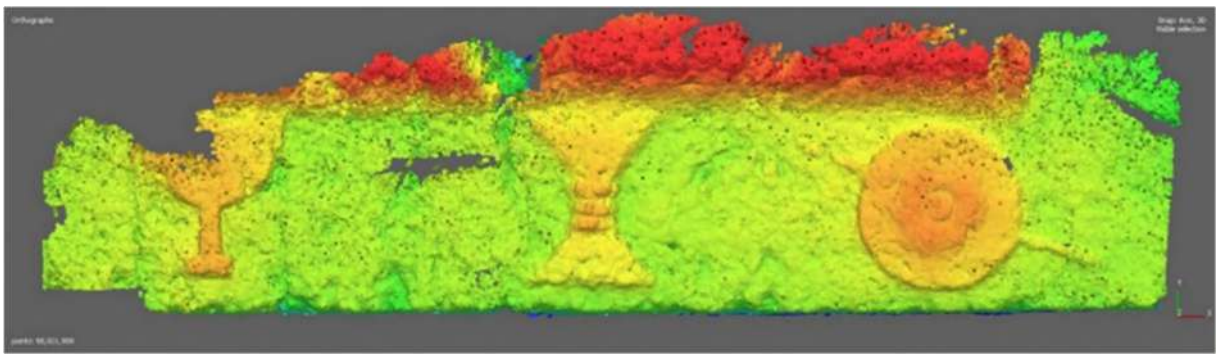

Figure 22: Aslantaş Lintel B: aligned 3D model point cloud with elevation display

The whole lintel composition appears most clearly via a point cloud elevation display of the two sections fully aligned (fig. 22). Analogous to the unfinished *semeion*, the "hourglass" shape of the thunderbolt is outlined in raised relief, but individual lightning bolts are not defined. The binding cord around the usual three bolts is detailed, but trailing ribbons do not appear. More complete is the shield, in this example with a sword behind. Though badly worn, the shield is obviously finished with a central boss in a concave indention, surrounded by a slightly concave border and edged rim. The sword and rim are precisely the details we think are intended in the Olba Monastery Altar side C depiction, above.

Tapureli

Tapureli denotes an ancient site west of the modern village of that name, overlooking the Lamus Valley from its east rim. Extensive ruins across three hills indicate it was one of the largest settlements in the Olba region, occupied from the Hellenistic period through Late Antiquity[86]. About 500 m northeast of the eastern hill acropolis, a large gateway with an *in situ* lintel marks the remains of a significant extramural building. On visual inspection, the lintel has apparent reliefs of a shield and club above the left and right jambs, respectively—the latter a common sign of Herakles. Between them, but closer to the shield on the left, a much less distinct relief seems to represent a *semeion*[87] (fig. 23). A gap with no obvious relief separates the probable *semeion* from the club. The height of the lintel and encroaching foliage make direct examination of the reliefs extremely difficult. Therefore, close range photogrammetry is especially helpful for evaluation[88].

Figure 23: Tapureli: doorway and lintel of extramural building with reliefs *(Piero d'Altan, 2007)*

[86] Aydınoğlu and Mörel 2018, 555-556.

[87] Again, we thank the very observant Piero d'Altan for noticing the relief in 2007 and bringing it to our attention later. His photo (fig. 12) remains the best conventional image for discerning the reliefs, due its lighting, the height of the lintel, and excessive foliage growth since that date.

[88] See Browning 2024 for the general procedure.

A 3D model shows the *semeion* and a previously-undetected thunderbolt[89]. Both symbols, however, have almost no detail and stand in much lower relief than the shield and club, as shown in DEM and point cloud views of the full lintel (fig. 24). Unlike the lintel at Örendibi, a DEM of the relief only (fig. 25) does not indicate lowering of the base plane for symbols to be added after the original composition. This evidence suggests that, at least, the *semeion* and thunderbolt were effaced after their creation, removing all surface detail. It is also possible the shield was ground down, but because shield reliefs are often plain, the lack of detail cannot be relied on as evidence for defacing. The DEM shows, however, that its relief is not appreciably higher than the other two, and significantly lower than the club. Since combinations of *semeion*, shield, and thunderbolt emerge as a norm in this corpus, it is significant that those three appear likely effaced, while the club symbol clearly remains intact.

Because of the defacing, the Tapureli *semeion* cannot be analysed on details. The base is rather broad and appears to be solid, as at Aslantaş, but a larger scale DEM (fig. 26, left) permits speculation that the complete figure showed legs. The column tapers and may continue above the lower crescent, although the latter is far from clear. The expected gap between the two crescents can only be detected on the right. The lower crescent is broken away on its lower left side, but its left tip may partially survive. No details survive of the upper crescent region, to say nothing of a possible star.

The much-destroyed thunderbolt also lacks detail, notably the usual outlining of each individual bolt. One surviving feature is the clear outline of wings (fig. 26, right), as in the Karahüseyin and Athena Relief thunderbolts.

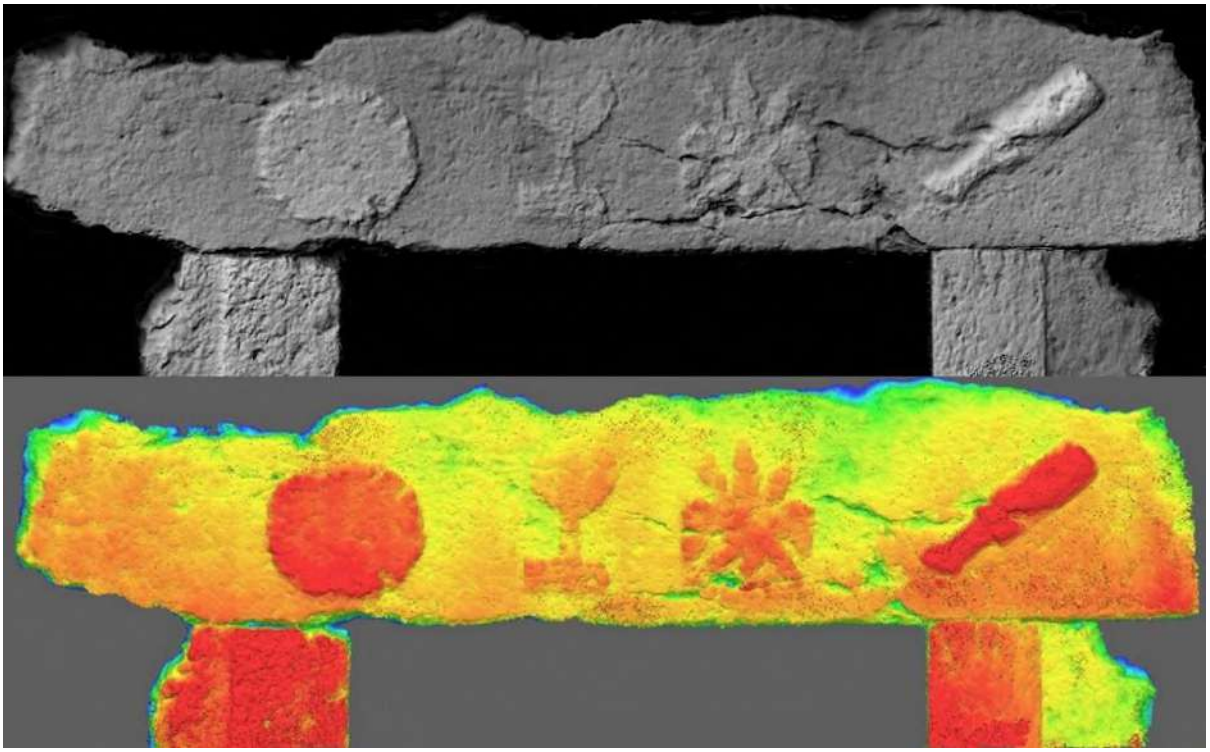

Figure 24: Tapureli relief lintel model views: grayscale DEM (above); point cloud with elevation display (below)

[89] While the empty space suggested a missing symbol, we did not identify the thunderbolt visually or with conventional photography in four visits to the site between 2017-2024.

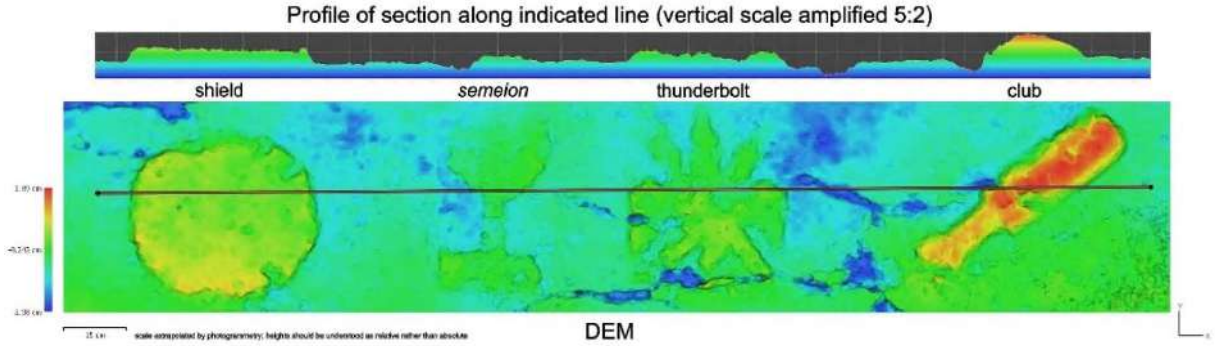

Figure 25: Tapureli lintel relief symbols: DEM (below) and section profile (above)

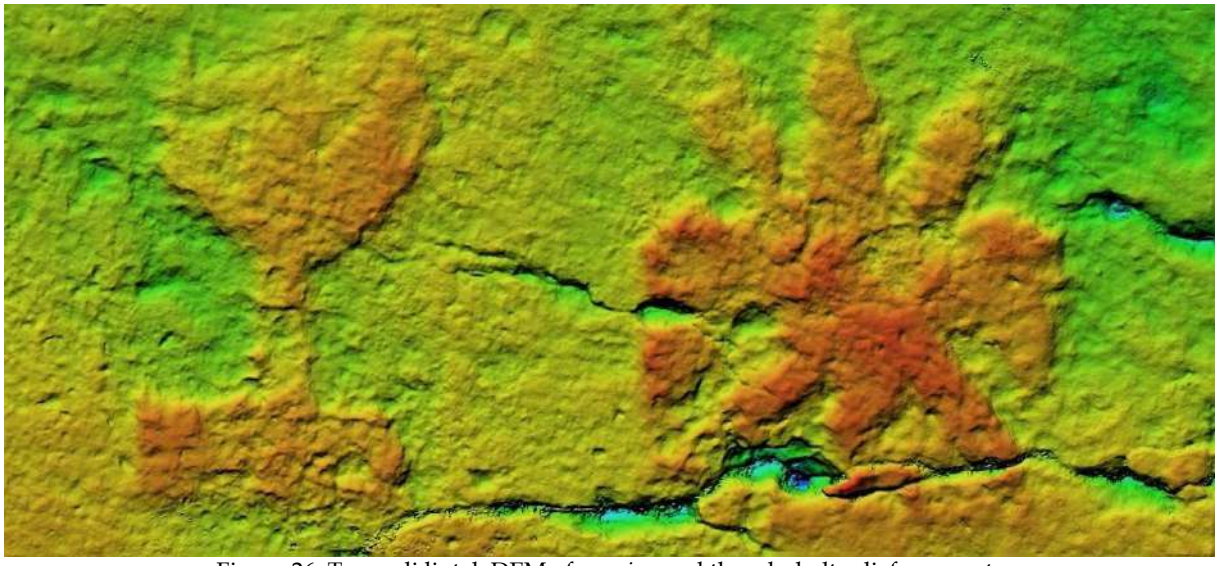

Figure 26: Tapureli lintel: DEM of *semeion* and thunderbolt relief remnants

Arguments against a Jewish Origin for the *Semeion*

Form and Function

Early identifications of the *semeion* as a menorah were based solely on a passing resemblance and assertions that the symbol has "five arms," coupled with the claim that five-armed menorahs were common[90]. Neither can be sustained.

In our review of examples above, photogrammetric analysis demonstrates conclusively that no *semeion* exhibits five arms. It also shows that the star assumed to "substitute" for a fifth arm by Dagron in the Silifke Museum Altar was never present in other published examples. Furthermore, Hachlili, whose monograph is cited for the existence of five-armed menorahs, repudiated these claims in her more recent publication on the subject[91]. Hachlili also points out that the menorah is consistently pictured with a tripod base in Jewish sources. All previously published *semeion* representations have two-legged bases. Perhaps more importantly, the arms of menorahs are of equal diameter and regularly

[90] Dagron and Feissel 1987, 38; Ayteş-Canevello 2011, 184-85; Durugönül and Mörel 2012, 309-12; Fairchild 2014, 207.
[91] Hachlili 2018, 199-200.

terminate evenly-spaced on a plane parallel to the ground[92]. *Semeion* representations are wildly inconsistent in uniformity of size and termination of arms.

The consistent *semeion* form also precludes function as a menorah; that is, providing a stand for seven lamps. In every instance, *semeion* "arms" terminate in points without any platform or other indication of a support function. Rather than providing support, it seems the "arms" are actually supported by the stand. Their universal pointed ends and regular shape, even when radically different in size (as on the Köşkerli lintel), require identification as a pair of crescents instead of four arms[93].

Context

In no instance does a *semeion* appear with a demonstrable connection to Judaism. No examples occur in context with bona fide menorahs or any other indication of Jewish ownership or practice, despite the ample presence of such evidence in the region[94]. The arguments put forth for individual examples are conjured from tenuous or imagined links. The most egregious relate to the two altars (see treatments above); which is unsurprising, as Judaism does not feature the use of votive altars![95] As emphasized above, identification of rock relief *semeion* examples ultimately rely on the Silifke Museum Altar to justify a supposed Jewish connection.

On the other hand, all known *semeion* depictions occur in demonstrably pagan contexts. The Silifke Museum Altar is a pagan object by definition and features human ears, a device known only from pagan contexts. The other examples combine the *semeion* with established pagan symbols[96]. Moreover, the symbols are far from random; the same combination of *semeion*, Zeus' thunderbolt, and Athena's shield occur regularly and nearly exclusively, as shown in Table 1.

Only the Silifke Museum Altar definitively depicts a lone *semeion*. Another appears on the left side of Aslantaş Lintel A while the rest of the lintel, with other likely symbols, is missing or buried. In every other case, the *semeion* accompanies Zeus' thunderbolt, and almost always Athena's shield. The Köşkerli lintel has the *semeion* and thunderbolt but is broken off where a third symbol is expected. The Athena Relief is a unique scene in the corpus, but the goddess herself supports a shield, making an added one unnecessary. Every other rock relief example features *semeion*, thunderbolt, and shield, supporting our identifications of the Olba Monastery Altar symbols. Among the five lintels, only Tapureli preserves an additional symbol: the club. Perhaps significantly, the *semeion*, thunderbolt, and possibly the shield, are effaced on this outlier (see above and fig. 24). The Örendibi lintel evidently contained another symbol, destroyed in antiquity, while the *semeion* is a later addition (see above and fig. 7). The Athena relief contains the only other symbol, a crescent/star combination. We argue this symbol is an addition to the shrine, added on the pilaster with the thunderbolt and an obliterated symbol, likely prior to the addition of the *semeion* outside the frame (above and figs. 12-13).

[92] See Fine 2015, 39-40, on consistency of menorah depictions in late antiquity.
[93] As in Durugönül 1989, 50, in her first description of the Athena Relief example.
[94] For reviews of evidence not involving *semeia*: Durugönül and Mörel 2012; Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019.
[95] Shanks 1979, 44; Pilhofer 2018, 187.
[96] As previously noted by Hachlili 2018, 200; Pilhofer 2018, 86-89.

Example	Format	Context with other symbols; left-to-right order **Key:** Symbol – Unfinished – Effaced; ? = not extant				Star
Athena Relief	Addition ? to relief	Shield (part of main relief)	Cresent/Star, ?, Thunderbolt (on pilaster)	*Semeion* (outside frame)		-
Karahüseyin Alanı Relief	Relief	Shield	*Semeion*	Thunderbolt		-
Silifke Museum Altar	Votive altar	-				Yes
Olba Monastery Altar	Votive altar?	*Semeion*	Thunderbolt	Shield-sword		-
Köşkerli Lintel	Lintel	*Semeion*	Thunderbolt	?		-
Aslantaş Lintel A	Lintel	*Semeion*	?	?		Yes
Aslantaş Lintel B	Lintel	*Semeion*	Thunderbolt	Shield-sword		-
Örendibi Lintel	Lintel	*Semeion*	Thunderbolt	Shield	[destroyed]	-
Tapureli	Lintel	Shield	*Semeion*	Thunderbolt	Club	-

Table 1: Summary table of *semeion* examples in context with other symbols; by presentation format

The order of the symbols may also be significant. The *semeion* is always left of the thunderbolt when they share the same plane, and the shield is right of the thunderbolt except for the Karahüseyin Alanı and Tapureli reliefs, where it appears left of the *semeion*. In any case, the consistent combination suggests an emphasis on a triad or consortium of deities represented by the symbols.

Spatial Distribution

Archaeology demonstrates the presence of Jews in the larger region of eastern Rough Cilicia through inscriptions and unambiguous menorah examples on lintels and tombs, but this evidence does not coincide with *semeion* distribution. *Semeion* relief examples do not occur in any locations where other Jewish indications are known.

A map (fig. 27) demonstrates that all examples of the *semeion* and combinations with the thunderbolt and shield occur in a relatively small area, dominated by the city Olba. The well-documented Teukrid dynasty ruled a temple-state from Olba in the Hellenistic-Early Roman periods extending from the Calycadnus to Lamus Rivers. Symbols in relief found across that region on architectural elements from the same period are known as "Olbian symbols"[97].

However, the *semeion* and combinations are found in a far more limited range, corresponding only to the χώρα (territory) of the πόλις Olba in the later Roman and Byzantine period[98]. Significantly, no *semeion* is known within the χώρα of other πόλεις of the region; Seleucia ad Calycadnum, Corycus, and Sebaste, all of which have significant epigraphic evidence for Jews[99]. In contrast, the evidence for Jews in Olba and Diocaesarea is relatively minimal.

[97] Bent 1890a; Durugönül 1998b, 85-89.
[98] Durugönül 1995, 79-80; on χώρα/πόλις relationships in eastern Rough Cilicia, see Şahin 2007b.
[99] Durugönül and Mörel 2012, 305-308; Özyıldırım and Ayteş-Canevello 2019, 137-147.

To summarize, the *semeion* does not resemble a menorah and as depicted, cannot function like a menorah. It is found only in pagan and never in Jewish contexts, and its distribution does not match the extent of known Jewish presence in Rough Cilicia. The *semeion* is not a Jewish symbol. But what is it?

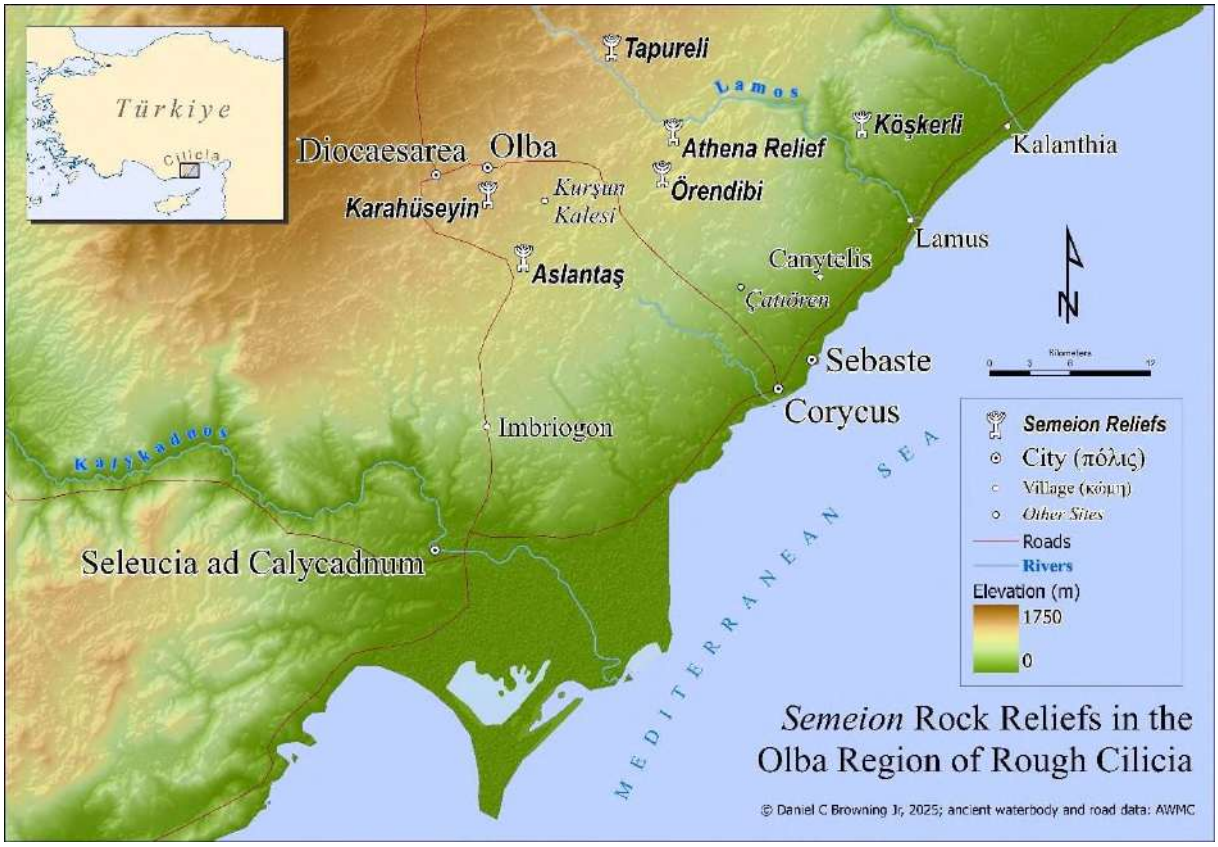

Figure 27: Map of *semeion* distribution in the Olba region

Towards an Identification

The consistent appearances (tab. 1) with symbols associated with Zeus (thunderbolt) and Athena (shield) imply the *semeion* also represents a deity (or deities). Having rejected the menorah hypothesis, it becomes necessary to identify relevant contexts in which to propose an identification. Those contexts necessarily include chronology.

Date Range

Chronological context is difficult to establish for the corpus of *semeion* representations, as none of the rock relief sites have been properly excavated. The only one from a controlled excavation, the Olba Monastery altar, is a small find recovered in fill material. Broad chronological limits for *semeia* can be inferred, however, in several ways.

As outlined above, *semeion* distribution lies strictly within the territory of the πόλις Olba of the Roman Empire, most clearly defined from the Flavian period[100]. This indicates a date range and purpose different from the "Olbian symbols" of the Hellenistic-Early Roman period. Furthermore, no *semeion* comes from a context with clear Hellenistic indications.

[100] Magie 1950, 576; Mitford 1990, 1246-1248.

In two cases (Köşkerli and Örendibi; see above), *semeion* reliefs were used to posit Hellenistic site occupation by incorrectly connecting them to the Olbian symbols. We submit that the term "Olbian symbols" be restricted to symbols known on indisputably Hellenistic monuments[101]. No doubt those Hellenistic markers established a regional distinctiveness and tendency to indicate associations similarly in subsequent periods. Nonetheless, symbols from later contexts should be considered on their own merits (as is conventionally done for Christian crosses on lintels, for example) rather than automatically assumed as "Olbian symbols." Thus, the distribution of *semeion* reliefs in the territory of the πόλις Olba implies a chronological range only beginning in the late 1st century AD, when Roman provincial norms extended across the region.

A brief review of the corpus follows with that perspective. Tapureli has Hellenistic presence on the acropolis, but the *semeion* lintel is 500m from the built-up area on an extramural building with no visible Hellenistic indications. As for Köşkerli and Örendibi, both sites are dominated by Byzantine churches with no indication of earlier structures. Discounting the "Olbian symbol" inference, it is difficult to assume for either site any occupation prior to the Late Roman period without excavated evidence. We know of no attempts to date remains at Aslantaş which contain a small monumental tomb but no church.

Earlier studies assigned tentative dates for two *semeia*. Dagron and Feissel's tentative 4th-5th century date for the Silifke Museum altar[102] continues without challenge. Durugönül's 2nd-early 3rd century date for the Athena Relief cites support from palaeography[103]. However, as argued above, photogrammetry reveals probable later addition of symbols to the shrine, with the *semeion* likely post-dating ones added on the right column. This permits a date range for the Athena Relief *semeion* more aligned with that for the altar.

The foregoing implies to us a likely but broad chronological range of 2nd to 5th century for all *semeion* representations. This range incorporates the two paleographically determined dates. It also conforms to a period of repeated political and religious changes that may have produced a regional emphasis on a triad of pagan deities.

The lack of direct epigraphical evidence for such a regional emphasis, or to the symbol itself, renders any identification tentative. Because no exact parallels exist for the *semeion*, a logical approach to this complex symbol should find antecedents for its component parts.

Semeion Components

The *semeion* can be broken down into distinct elements (fig. 28): a base, a column or staff, two crescent shapes, and—optionally and rarely—a star.

Semeia have two-footed bases except for the Aslantaş and Tapureli examples, which are flat. This appears unremarkable, apart from the contrast with tripod-based menorahs. The universal presence of a base, however, indicates a display function in conjunction with the column or staff component.

[101] As the ones cataloged by Durugönül 1998b, 85-89.
[102] Dagron and Feissel 1987, 38-39; the date, presumably paleographically determined, appears with a question mark.
[103] Durugönül 1989, 137; and 192, fn. 556, where S. Şahin is credited with paleographical confirmation.

Figure 28: The *semeion*, based on the Silifke altar

The staff is rendered variously; some thick (Köşkerli), some thin (Karahüseyin). A few have a noticeable taper (Silifke Museum Altar, Örendibi). In most examples, its continuation above the lower crescent is minimized, sometimes significantly so, or essentially absent (Köşkerli, Karahüseyin). This suggests that the staff is mainly associated with the lower crescent and that the upper crescent is an added symbol.

Crescents rank among the most ancient and frequent symbols in religious iconography, so a myriad of potential deity associations exist. The obvious connection of the crescent to lunar imagery does little to reduce the possibilities since the phases of the moon invite the shape to symbolize light and darkness, birth and death, and even rebirth or resurrection.

The combination of two incongruent crescents, strongly hints that two gods are referenced by the *semeion*. Lunar crescents might quite reasonably apply to different deities, but the possibility that one of the crescents depicts horns[104] should be kept open. Regardless, any proposed identification must make sense for a pair of deities in a likely combination.

The star is another widely used symbol across periods and places with multiple applications. Only two *semeia* (Silifke Museum Altar, Aslantaş Lintel A) feature a star, both simple four-pointed and cross-like. In earlier periods of the Near East, the number of points or rays could be indicative of the deity[105], but this becomes inconsistent by the Roman period. Furthermore, as an "optional" feature of the *semeion*, the star could either represent an additional deity or simply a sub-component supplementing one of the crescents.

Comparative Archaeological, Epigraphical, and Literary Evidence

We are aware of no direct parallels to the *semeion*. On the other hand, parallels for components of the symbol abound. Our approach identifies such analogues with logical, epigraphical, or literary support for their combination.

Crescent Display on Staffs

The display of crescents on staffs, both hand-held and mounted in stands, is widely attested across Mesopotamia and the Levant in the Bronze and Iron Ages as a symbol of the moon god[106]. In terms of consistent iconography, geographical proximity, and continuity up to chronological relevance for the *semeion*, the most significant parallels begin with several Neo-Assyrian stelae in eastern Anatolia that depict a crescent mounted on a staff, usually in a base with suspended tassels. These certainly relate to the Semitic moon god Sîn[107], whose

[104] Green 1992, 25-26.
[105] Eight-rayed stars, for example, are typical of the goddess Ishtar/Astarte; Keel and Uehlinger 1998, 45, 290.
[106] See Colbow 1997 for a review of early periods.
[107] Köroğlu 2018, 174-177.

cult center Harran became important for Neo-Assyrian kings. The crescent standard of Sîn became a common symbol on stelae and seals in the late Iron Age, especially west of Assyria. At Tel Seraʿ in Palestine, a bronze crescent was uncovered complete with rings for tassels and a socket for mounting on a staff[108]. The temple at Harran continued well into Late Antiquity[109]. Unfortunately, remains of the renowned temple there are not extant.

Chronologically relevant parallels survive at Harran's satellite cult centre Soğmatar (Sumatar Harabesi). A cult site, called "Pognon's Cave," in the present village features two reliefs of crescent standards mounted in two-footed bases flanking a cult niche. These have dangling tassels, and above each crescent an inscribed four-point star appears[110]. Several larger-than-life reliefs of human figures flank the crescent standards with dedicatory inscriptions dated to AD 165. Another inscription dated 165 by the same named dedicant appears on a rocky promontory above the village. It accompanies reliefs of a standing figure and a bust with a crescent protruding behind the shoulders. An adjacent inscription identifies the bust as Sîn, with the title *Mārilāhā*, "lord god"[111]. These monuments bring the long-established crescent standard of the moon god Sîn to at least the mid-second century AD. Soğmatar lay on the fringe of the Roman Empire most adjacent to Cilicia. But what of Rough Cilicia itself?

Two depictions of complete crescent standards appear in eastern Rough Cilicia. An unadorned crescent with a straight pole and flat base was inscribed between relief decorations on a sarcophagus of the 2nd-3rd century AD at Sınabiç (perhaps ancient Dalisandus)[112]. Another appears at Keçiliköy, within the known *semeion* distribution some 7 km south of Olba. The walls of a workshop there display several symbols in relief, including a crescent, a *kerykeion*, and a thunderbolt atop individual ornate columns[113]. The Sınabiç and Keçiliköy crescent standards show the long-established symbol of the moon god in the period and region of the *semeion*. But what god was symbolized by them?

Which Moon God?

The lunar god Mên was widely worshiped across central and western Asia Minor in the Roman period, attested by epigraphic evidence, explored sanctuary remains at Pisidian Antiochia, and literary references. This deity was consistently depicted wearing a Phrygian hat, holding a pinecone, frequently astride a horse, and with the horns of a crescent moon emerging behind his shoulders[114], as seen for Sîn in the bust at Soğmatar.

---

[108] Keel and Uehlinger 1998, 51, 296, ill. 295a; Moriconi 2018.
[109] See the excellent survey in Green 1992, 19-73.
[110] Pognon 1907, 24-25. Pognon describes and sketches the staffs of the crescent reliefs as having an elongated humanoid-like shape; but this is an illusion created by the tassel pendants hanging below the crescent, damage to the reliefs, poor lighting, and severe discolouring of the cave walls by smoke from fire and other activities. This error is repeated by Segal 1953, 103, fig. 2. Careful inspection reveals a uniform staff below the tassels down to a broad two-footed base for each mounted crescent. Pognon notes that the stars are incised rather than in relief and opines they may represent later additions. Analysis by photogrammetry or other 3D imaging technique would help to understand this important site.
[111] Segal 1953, 101-104, 115; Albayrak 2015.
[112] Mitford 1980, 1246, fn. 69, pl. IV, no. 7.
[113] Şahin 2007b, 131, figs. 77-78; without interpretation. There may be other symbols on poles, but it is difficult to tell from the published photos; we have not inspected this site in person.
[114] Lane 1990, 2161.

Many inscriptions do not reference Mên by name, rather only by adornment with crescent moons[115]. A relevant potential example from the mid-second century in east Rough Cilicia records the *kome Imbriogon* (the village of the Imbriogoi) granting permission to build a *heroon*, and a reciprocal gift for a *pannychis* festival; according to Keil and Wilhelm, "no doubt" for the unnamed Mên, as indicated by a crescent with a "socket" for placement on a staff[116]. While Keil and Wilhelm cite no evidence for the claim, their assumption provides justification for identifying other crescents in the region as pertaining to Mên. For example, the Sınabiç sarcophagus crescent standard is deemed "the emblem of the Anatolian god Men," despite an inscription invoking the lunar goddess Selene[117]. Another crescent with a "socket" appears inverted on a tomb façade in the west necropolis of Diocaesarea. Investigators cite Keil and Wilhelm in connecting the crescent to Mên but note that Selene appears in tomb inscriptions of the region[118].

No direct evidence suggests that Mên was symbolized by a crescent mounted on a shaft, as was certainly true for the semitic Sîn. None of the known crescent standard depictions occur in clear Mên worship contexts. Also, the assumed "sockets" in crescent reliefs do not obviously serve that function. Many examples of crescents in relief with similar tabs on the bottom are found in dedications at the temple of Men Askaenos near Pisidian Antiochia, but the projections resemble the tenons on the bottom of votive plates also found there[119]. Both appear designed to facilitate mounting in slots for display in the sanctuary. The reliefs of crescents with tenons must depict the actual votive offerings: perhaps metal crescents mounted on benches or platforms[120].

The two complete crescent standard depictions at Sınabiç and Keçiliköy in Rough Cilicia can therefore be separated from other crescents, and the only parallels for them are representations of Sîn. The non-mounted crescents remain more likely indications of Mên. But this is still problematic, since no inscription explicitly references Mên south of the Taurus range[121]. One relief bust of a deity with a crescent, found in Tarsus and dated to the last two-thirds of the 2nd century AD, has been plausibly identified as Mên, despite its flowing hair and lack of the traditional Phrygian cap[122]. The bust of Sîn at Soğmatar dating to the same period also seems to emphasize the hair and cautions that the Tarsus bust could represent Sîn[123].

---

115 Lane 1990, 2173; followed by Linnemann 2013, 97.

116 *MAMA* III, 26-27, no. 50; Mitford 1990, 2148, fn. 88.

117 Mitford 1990, 2150, citing *MAMA* III, 27, fn. 1 (see above, fn. 116), and without photo. For the apparent inscription, see Headlam 1892, 29, no. 23, where there is no description or photo of the sarcophagus, and the text does not include Σελήνην. It is amended, however, by Bean and Mitford 1970, 228, to include the goddess based on their inspection of *schedae*; they include the note "not seen," and no further description or photo provided. This remains the only inscription at Sınabiç mentioning Selene, per Mitford 1990, 2150; but is difficult to reconcile with Mitford 1980, pl. IV, no. 7, where the photo clearly shows the crescent standard symbol. In December 2023 we were unable to find this sarcophagus, but the site has been ravaged by looters as noted already in 1966 by Bean and Mitford 1970, 225.

118 Linnemann 2013, 97, pl. 54, 1-3; Er-Scarborough 2017, 37, 39, fig. 3.35. Both tacitly allow that this crescent may refer to Selene.

119 For recent examples of both, see Özhanlı 2023, figs. 4, 7-9. The last one is remarkable for depiction of two nested tabbed crescents.

120 See Belayche 2009, 344-345, fn. 92.

121 Elton 2019, 241.

122 Durugönül and Durukan 2008, 199-206.

123 See above, fn. 111. One might propose that Mên and Sîn were identified as the same deity, but no inscriptions name Sîn in Rough Cilicia either. The origin of Mên remains an open question. Lane argues for a Persian

Gender Issues

Another complication arises in terms of gender. The Tarsus bust's flowing hair and expression give it a feminine quality[124]. Therefore, the bust can be justifiably identified as Selene, the female moon goddess, especially when epigraphic evidence in the region is taken into account.

Where the crescent appears in east Rough Cilicia, Selene is often invoked as a protector of tombs; sometimes in combination with Helios and underground gods. Two well-known examples occur at Canytelis[125]. Numerous tombs without crescent reliefs also call on Selene as guardian[126]. Mên, in contrast, is never named in inscriptions in the region, apart from possible Mên elements in personal names[127].

Two inscriptions of the 1st-2nd centuries AD with dedications to Selene at Kurşun Kalesi further highlight her prominence in the Olba territory. Both call her Selene Epekoos, "listening Selene"[128]. They come from a stoa adjacent to ruins of an impressively situated building identified as a temple of the same date range[129]. H. Şahin and A. Özdizbay argue that Selene was worshiped there and that crescents on tombs in the region should be attributed to the goddess rather than Mên[130].

Though not epigraphically attested, Mên is not completely absent in the region. Two coins from relatively distant Coracesium depict Mên on the reverse; one with Marcus Aurelius (161-180) on the obverse, the other with Geta (211)[131], both within our period of interest. But adjacent to the Olba territory, a coin from Corycus has a bust of Mên on the obverse and Selene on the reverse[132]. This could signal an equating of the two deities as one[133] or indicate their joint worship.

Strabo, writing in the first century AD, describes a temple of Men Pharnaces at Cabira (Kabeira) in Pontus and says it "is also the sanctuary of Selene"[134]. Neocaesarea (the renamed Cabira) minted 3rd century coins showing a temple with two statues, probably Mên and Selene, implying longevity of the dual worship[135]. Strabo avers the same occurred at other Mên sanctuaries, including that of Men Askaenos near Pisidian Antiochia[136].

---

antecedent while others see an indigenous god of central Anatolia. Surprisingly, a semitic origin has not been fully explored.

124 Durugönül and Durukan 2008, 203; for the same observation on another capless analogue, cf. p. 201.

125 Heberdey and Wilhelm 1896, 58-60, nos. 133, 134; for a crescent without named deity, 81, no. 157; Cumont 1966, 206; Durugönül 1989, 31, 35, s.v. KF4; Er-Scarborough 2017, 39.

126 For a convenient listing with texts and references, see Şahin and Özdizbay 2014, 101-102.

127 MacKay 1990, 2101, fn. 220.

128 Σελήνῃ Ἐπηκόῳ; Şahin and Özdizbay 2014, 97-98.

129 For earlier assessments of the structure as a temple and its dating, see Söğüt 1998, 101-13 and Durugönül 2001, 157-158. Durukan 2024, argues that the ruins are a later "temple tomb" rather than a sanctuary; but see also Evgen 2021, 17-28 for a defense of the earlier date.

130 Şahin and Özdizbay 2014, 101-105; also, with evidence that elements in personal names taken as evidence for Mên veneration can be attributed to alternate names for Selene.

131 Şahin and Özdizbay 2014, 104, with references.

132 MacKay 1990, 2101, fn. 220.

133 Some ambiguity surrounds the gender of the moon god in antiquity, especially at the junctures of east and west; see Lane Fox 1986, 535-536; Green 1992, 27-28.

134 Strab. 12, 3, 31.

135 Lane Fox 1986, 535-536.

136 Strab. 12, 3, 31. For the site itself, see Mitchell and Waelkens 1998, 37-90, and Mitchell 2023, 76-83.

As already noted, the sanctuary of Men Askaenos has preserved many dedications to the god. Some Latin examples include the abbreviated formula LVS, a variation from the usual VSLM, used in the discharge of vows. A proposed reading of *L*(*unae*) *v*(*otum*) *s*(*olvit*)[137] makes the Roman Luna, equivalent of the Greek Selene, the object of the dedication. An honorary Latin inscription[138] in Antiochia reveals that *Luna* was the official name used by the Roman colonial magistrates for the established local god Mên. Thus, they retained the lunar essence of the deity but glossed over the gender difference with the ambiguous LVS. In this way, Latin dedications—the language chosen by public officials—could use the abbreviation L to substitute for the name of the god and avoid the gender contradiction[139]. Relief crescents in dedications, often multiple in number according to the number of dedicants, also could be replaced. Thus, one dedication has Μηνὶ εὐχήν followed by three names in Greek and the Latin letters LLL, one for each dedicant[140]. The local male Mên is named but symbolized by an abbreviation for the more official Roman goddess *L*(*una*).

Evidence for conflation or joint worship of lunar deities also occurs for the great sanctuary of Sîn at Harran in the 3rd-4th centuries. In 217, the Emperor Caracalla was assassinated near Carrhae (Harran). The contemporary Herodian reports (in Greek) that he was enroute to the "Temple of the Moon" to sacrifice to Selene[141]. The reference may indicate confusion of the cults of the Semitic male Sîn and the Greek female Selene, but this seems unlikely for the Syrian Herodian. The enigmatic 4th century *Historia Augusta* adds to the confusion by saying that Caracalla intended to honour *Luni*/Luna[142]. The author then adds the amusing note:

"Now since we have made mention of the god Lunus, it should be known that all the most learned men have handed down the tradition, and it is at this day so held, particularly by the people of Carrhae, that whoever believes that this deity should be called Luna, with the name and sex of a woman, is subject to women and always their slave; whereas he who believes that the god is a male dominates his wife and is not caught by any woman's wiles. Hence the Greeks and, for that matter, the Egyptians, though they speak of Luna as a "god" in the same way as they include woman in "Man," nevertheless in their mystic rites use the masculine "Lunus""[143].

The name Lunus was perhaps coined by the Latin writer to emphasize the male gender of the god[144]. If the tradition has any element of truth, it may reflect local angst against a Roman policy—like the one posited for Mên above—of referring to the male Sîn in feminine terms; perhaps even a subtle distancing from Rome at a contested border area. Whatever the case, Julian also offered sacrifices to Luna at Carrhae in 363 on the outset of his campaign against Sassanid Persia, according to Ammianus Marcellinus[145].

Thus, we have evidence from the 1st through mid-4th centuries for worship of female lunar deities at three different sanctuaries nominally for male moon gods. Therefore, it

137 For an example, see Levick 1970, 49-50, and pl. Va, with the usual crescent identified with Mên.
138 *CMRDM* I, no. 178 (= *CIL* III no. 6829).
139 See the developed argument by Belayche 2009, 336-342.
140 Hardie 1912, 136, n. 42, who interprets *L*(*ibentes*), followed by *CMRDM* I, 128-129, no. 220; but see Levick 1970, 50, and Belayche 2009, 340.
141 Herodian. IV, 13, 3.
142 Hist. Aug. *Caracalla*, 6, 6.
143 Hist. Aug. *Caracalla*, 7, 3-5.
144 Magie 2022, 17, n. 44.
145 Amm. XXIII, 3, 2.

should come as no surprise to find, in the same date range, between and somewhat equidistant from all three, a similar enigma. East Rough Cilicia has symbols usually associated with the male gods Sîn (the crescent standard) and Mên (the crescent alone), but with inscriptional evidence only for the female Selene. Furthermore, in the Olba territory of Rough Cilicia there is an apparent temple with dedications to Selene in an adjacent stoa. Also, exclusively in the same area, the *semeion* appears; a previously unknown symbol that combines established motifs of the various lunar deities.

The Second Crescent and Star

The crescent standard of Sîn contains all elements of the *semeion* except the second crescent and very occasional star. As noted above, crescents might represent bovine horns rather than lunar shapes, and examples occur in the pre-classical world[146]. Continuation of these motifs is quite rare in the Roman Empire and Late Antiquity, however, and none provide close parallels for this study[147].

Lunar crescents might represent any number of deities having associations with the moon or concepts such as light and dark, birth and death, etc. The goddesses Artemis, Selene, and Hecate were all associated with the moon in their various capacities and, in later times, identified with each other[148]. Crescents sometimes adorn Artemis in artistic representations, but only Selene is identified with the crescent as a representative symbol.

The star, which only appears in the *semeion* on the Silifke Museum altar and Aslantaş lintel A, is a puzzling variant. Both occurrences are four-rayed stars, which are unusual[149]. Eight-rayed stars were the symbol of Ishtar in the ancient Near East, with occasional six-rayed variants, but not four-pointed. Pairing the star with the upper crescent would invite comparison with the many crescent-and-star symbols found on coins of the period in both the Roman and Sassanid realms, but those always have eight- or six-rayed stars. Without further examples, we must consider the star an optional and occasional embellishment.

Possible Identifications

The most economical interpretation of the *semeion* would use parallels extant for the period and/or the region in question. For the two crescents, then, we have evidence for four named lunar deities in the period: Sîn, Mên, Selene, and Luna. Of these, only Selene is attested in inscriptions of the region, and prominently in association with temple ruins in the Olba territory. Luna is established as the Latin equivalent of Selene. As shown, literary and archaeological evidence confirms Selene/Luna was worshiped in at least three sanctuaries of the male moon god.

Of the male gods, Sîn is not at all attested in Rough Cilicia, but is the only god connected certainly with the crescent standard, which appears in the region and seems to be the basis of the *semeion*. Mên is only minimally attested, but maximally assumed by previous

[146] For a treatment of this issue, see Ornan 2001.
[147] Mên is sometimes pictured with a bull, often reduced to a bucranium, Lane 1990, 2161; but in a submission role and not with a simple crescent icon; for examples: *CMRDM* I, nos. 123, pl. LVIII; 137, pl. LXII; and the most crescent-like, no. 142, pl. LXVI.
[148] A fascinating mid-second century inscription from Castabala in "Smooth" Cilicia addresses a goddess, "Either Selene or Artemis or you, Hecate…" (*IGR* III, no. 903.B.1-4); translation, Elton 2004, 238.
[149] But consistent with the pair of crescent standards having (possibly later) inscribed four-rayed stars in Pognon's cave at Soğmatar; see above, and fn. 110.

researchers; reasonably so, given his association with crescent symbolism. A potential identification of Sîn with Mên, or a semitic origin of the latter, represents an underexplored but viable area of research.

Considering all of the above, the *semeion* must have emerged in the broad range of the late 1st through 5th centuries in the territory of the city Olba. It must have functioned as part of a triad with symbols representing Zeus and Athena, representing a deity or deities. The symbol appears to add a second crescent, occasionally embellished with a four-rayed star, to the established emblem of the male moon god. Two possible identifications for the *semeion* are reasonable: 1) it represents the identification of two male lunar deities, Mên and Sîn; or 2) it represents joint veneration of male and female lunar deities, with a crescent standard for the male (whether Mên or Sîn) and another crescent for the female (Selene/Luna).

The second option seems far more likely in light of the epigraphic evidence and the probable sanctuary for Selene at Kurşun Kalesi. If the latter is true, we can add the observation that the region around Olba includes a major temple of Zeus (at Diocaesarea), a temple to a moon deity (or deities), and a cult installation for Athena (the Athena Relief). The triad of thunderbolt, *semeion*, and shield symbols corresponds to the known cult centres in the Olba territory.

Conclusions

Our analysis of the known *semeion* representations definitively refutes claims that the symbol is a menorah or modification of a menorah. Photogrammetry conclusively shows that no *semeion* reliefs conform to the form or function of a menorah.

The *semeion* always appears in pagan contexts, consistently in concert with the same two pagan symbols. The *semeion* is composed of two crescent shapes with a supporting shaft and base. Both the crescent on a staff and crescent alone are symbols with a long history of representing pagan moon deities. Examples of both are found in the geographical and chronological range of all known *semeion* representations; namely in the territory of the *polis* Olba of the Roman Empire through Byzantine periods. That much is certain.

Other conclusions remain less certain because of limited data. Based on the current state of knowledge, we propose that the *semeion* represents a dual worship of moon deities, most likely a male god (Mên or Sîn), epitomized by a crescent on a staff, with the second crescent signifying the goddess Selene, the name attested widely in the region.

Any conclusions as to why this symbol appears and is used in a triad with the thunderbolt of Zeus and the shield of Athena would be far more speculative. It suffices for us to point out that the region of eastern Rough Cilicia saw many changes and crises from the 2nd to 5th centuries. Any of these political and religious events could have served as a catalyst for Olbians, whether magistrates or populus, to emphasize the deities with cult centres within the city's territory.

As *semeia* appear on the latest remains of sites where they are found, sometimes on still-standing lintels, it is tempting to suggest they arise towards the end of the established date range, when cultural and political change was more intense. However, only continued field research can expand our knowledge and further define the scope for this fascinating local phenomenon.

Bibliography

Albayrak, Y. 2015. "Soğmatar Kült Merkezi İle İlgili Yeni Öneriler." *Belgü* 2: 253–268.

Aydın, A. 2004. "Surveys of Churches in Sömek Village by Silifke-Mersin in 2003." *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2004(2): 110–112.

Aydın, A. 2005. "Mersin-Silifke, Sömek Köyü Kiliseleri Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 22 (1): 85–100.

Aydınoğlu, Ü. 2010a. "Olive Oil Production in Rough Cilicia: Production Installations-Settlement Patterns-Dating." In *Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity International Symposium Proceedings, 06-08 November 2008, Mersin, Turkey*, edited by Ü. Aydınoğlu, and A.K. Şenol, 1–17. Istanbul: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi.

Aydınoğlu, Ü. 2010b. "The Farms in Rough Cilicia in the Roman and Early Byzantine Periods." *Adalya* 13: 243–282.

Aydınoğlu, Ü. and A. Mörel. 2018. "Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2016." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 35(2): 555–566.

Ayteş-Canevello, S. 2011. "Some Observations on Monotheism in Cilicia." *Seleucia ad Calycadnum* 1: 173–89.

Ayteş-Canevello, S. 2012. "MÖ II. - MS IV. Yüzyıllar Arasında Cilicia'da Yahudiler." *Seleucia ad Calycadnum* 2: 119–139.

Bean, G.E. and T.B. Mitford. 1970. *Journeys in Rough Cilicia, 1964-1968*. Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 3. Wien: Böhlau.

Belayche, N. 2009. "Luna/MHN ΑΣΚΑΗΝΟΣ: Un Dieu Romain à Antioche (Pisidie)." In *Ritual Dynamics and Religious Change in the Roman Empire*, edited by O. Hekster, S. Schmidt-Hofner, and C. Witschel, 327–348. Leiden: Brill.

Bent, J.T. 1890a. "Cilician Symbols." *The Classical Review* 4(7): 322–321.

Bent, J.T. 1890b. "Explorations in Cilicia Tracheia." *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography* 12(8): 445–463.

Bent, J.T. 1891. "A Journey in Cilicia Tracheia." *JHS* 12: 206–224.

Browning Jr, D.C. 2024. "Close-Range Photogrammetry for Analysis of Rock Relief Details: An Investigation of Symbols Purported to Be Jewish Menorahs in Rough Cilicia." *Mersin Photogrammetry Journal* 6(1): 39–51.

Browning Jr, D.C. and D. Maltsberger. 2017. "Memes, Moons, or Menorahs? Analysis of Claimed Syncretistic Jewish-Pagan Relief Symbols in Rough Cilicia." *ASOR 2017 Annual Meeting*. Boston, MA.

CIL III = *Corpus inscriptionum latinarum*. Vol. 3, Parts 1-2, edited by Th. Mommsen, Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae. 2 vols. Berlin 1873. Vol. 3, Supplement, Parts [1],1-2 & 2, edited by Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. von Domaszewski, Inscriptionum Orientis et Illyrici latinarum supplementum. 4 vols. Berlin 1889-1902.

CMRDM I = Lane, E.N. 1971. *Corpus Monumentorum Religionis Dei Menis (CMRDM) I. The Monuments and Inscriptions*. Etudes Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain. Leiden: Brill.

Colbow, G. 1997. "More Insights into Representations of the Moon God on the Third and Second Millennium B.C." In *Sumerian Gods and Their Representations*, edited by I.L. Finkel, and M. Geller, 19–31. Cuneiform Monographs 7. Groningen: STYX Publications.

Cumont, F. 1966. *Recherches sur le symbolisme funeraire des romains*. Paris: Librairie orientaliste P. Geuthner.

Çalışkan, M., A. Aydın, Ü. Aydınoğlu and F. Kerem. 2009. *Mersin: Ören Yerleri, Kaleleri, Müzeleri*. 2nd ed. Mersin: İl Özel İdaresi.

Dagron, G. and D. Feissel. 1987. *Inscriptions de Cilicie*. Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'histoire et Civilisation de Byzance, Monographies, 4. De Boccard.

Dagron, G. and D. Feissel. 1991. "Kilikya Yazıtları (Özet) - Inscriptions de Cilicie." *Anatolia Antiqua* 1(1): 331–337.

Dökü, F.E. and Ş. Kileci. 2023. "Rock Reliefs of Zeus and His Thunderbolt in the High Plateau Settlements of Kabalis / Kabalia." *Anadolu/Anatolia* 49: 73–96.

Durugönül, S. 1989. *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*. BAR international series 511. Oxford, England: B.A.R.

Durugönül, S. 1995. "Olba Polis mi, Territorium mu?" *Lykia* 2: 75–82.

Durugönül, S. 1998a. "1996 Yılı İçel Ili (Antik Dağlık Kilikya) Yüzey Araştırması Ile Kuleler - Kaleler ve Yerleşimlere Olan İlişkileri." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 15(1): 281–93.

Durugönül, S. 1998b. *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien: eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium*. Asia Minor Studien 28. Bonn: R. Habelt.

Durugönül, S. 2001. "Die Kaiserzeitliche Baupolitik im Rauhen Kilikien am Beispiel zweier Tempelbauten." In *Rom und die Provinzen. Gedenkschrift für Hanns Gabelmann*, edited by G. Brands, Jeanne-Nora Andrikopoulou-Strack, D. Dexheimer, and G. Bauchhenß, 157–161. Beihefte der Bonner Jahrbücher 53. Mainz: P. von Zabern.

Durugönül, S. and M. Durukan. 2008. "A Relief of the God Men from Tarsus." *JdI* 123: 199–213.

Durugönül, S. and A. Mörel. 2012. "Evidence of Judaism in Rough Cilicia and Its Associations with Paganism." *IstMitt* 62: 303–322.

Durukan, M. 2023. *Doğu Dağlık Kilikia (Olba) Bölgesinde Dinsel Dönüşüm ve Sembolizm*. Mersin.

Durukan, M. 2024. "Large Farms in East Rough Cilicia and the Case of Asarkale." *Arkhaia Anatolika* 7: 29–46.

Elton, H. 2004. "Romanization and Some Cilician Cults." In *Roman Rule and Civic Life: Local and Regional Perspectives*, edited by L. de Ligt, E. Hemelrijk, and H.W. Singor, 231–241. Leiden: Brill.

Evgen, G. 2021. "Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Dor Düzeninde İnşa Edilen Yapılar." Ph.D. diss., Mersin University.

Eyice, S. 1988. "Ricerche e scoperte nella regione di Silifke." In *Milion: studi e ricerche d'arte bizantina atti della giornata di studio Roma, 4 dicembre 1986*, edited by C. Barsanti, A.G. Guidobaldi, and A. Iacobini, 15–33, Pl. I-XXIII. Collana di studi e ricerche d'arte bizantina 1. Roma: Biblioteca di Storia Patria.

Eyice, S. 2011. "Güney Anadolu'da bir Ören Yeri: Köşkerli." *Anadolu Araştırmaları* 16: 227–240.

Fairchild, M.R. 2012. "Turkey's Unexcavated Synagogues. Could World's Earliest Known Synagogue Be Buried amid Rubble?" *Biblical Archaeology Review* 38(4): 34–41, 65.

Fairchild, M.R. 2014. "The Jewish Communities in Eastern Rough Cilicia." *Journal of Ancient Judaism* 5(2): 204–216.

Fine, S. 2015. "When Is a Menorah 'Jewish'? On the Complexities of a Symbol under Byzantium and Islam." In *Age of Transition: Byzantine Culture in the Islamic World,* edited by H. Evans, 38–53. New York: Metropolitan Museum of Art.

Green, T.M. 1992. *The City of the Moon God: Religious Traditions of Harran*. Religions in the Graeco-Roman World 114. Brill Academic Publishers.

Hachlili, R. 2001. *The Menorah, the Ancient Seven-Armed Candelabrum: Origin, Form, and Significance*. Supplements to the Journal for the Study of Judaism. Leiden: Brill.

Hachlili, R. 2018. *The Menorah: Evolving into the Most Important Jewish Symbol*. Leiden: Brill.

Hardie, M.M. 1912. "The Shrine of Men Askaenos at Pisidian Antioch." *JHS* 32: 111–150.

Headlam, A.C. 1892. *Ecclesiastical Sites in Isauria (Cilicia Trachea)*. London: Macmillan and Company.

Heberdey, R., and A. Wilhelm. 1896. *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe VI. Wien: In Commission bei C. Gerold's Sohn.

Hicks, E.L. 1891. "Inscriptions from Western Cilicia." *JHS* 12: 225–273.

Hild, F. and H. Hellenkemper. 1990. *Kilikien und Isaurien*. 2 vols. Tabula Imperii Byzantini 5. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

IGR III = Cagnat, R., J. (Jules) Toutain, G. Lafaye, V. Henry, and Académie des inscriptions & belles-lettres (France). 1901. *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes avctoritate et impensis Adademiae inscriptionvm et litterarvm hvmaniorvm collectae et editae*. Paris E. Leroux.

I.Jud.Or. II = Ameling, Walter, ed. 2004. *Inscriptiones Judaicae Orientis. Band II: Kleinasien*. Texte und Studien zum antiken Judentum 99. Tübingen: Mohr Siebeck.

IRWKil. = Hagel, Stefan, and Kurt Tomaschitz. 1998. *Repertorium der westkilikischen Inschriften: nach den Scheden der Kleinasiatischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*. Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 22. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Keel, O. and C. Uehlinger. 1998. *Gods, Goddesses, and Images of God in Ancient Israel*. Translated by Thomas H. Trapp. Minneapolis, MN: Fortress Press.

Köroğlu, K. 2018. "Neo-Assyrian Rock Reliefs and Stelae in Anatolia." In *Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı/The Assyrians: Kingdom of the God Aššur from Tigris to Taurus*, edited by K. Köroğlu, and S.F. Adalı, 162–207. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lane, E.N. 1990. "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor." In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) Band 18/3. Teilband Religion (Heidentum: Die religiösen Verhältnisse in den Provinzen [Forts.])*, edited by W. Haase, 2161–2175. Berlin: De Gruyter.

Lane Fox, R. 1986. *Pagans and Christians*. New York: Alfred A. Knopf.

Levick, B. 1970. "Dedications to Mên Askaenos." *AnatSt* 20: 37–50.

Linnemann, J.C. 2013. *Die Nekropolen von Diokaisareia*. Diokaisareia in Kilikien 3. Berlin: De Gruyter.

Mackay, T.S. 1990. "The Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia." In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) Band 18/3. Teilband Religion (Heidentum: Die religiösen Verhältnisse in den Provinzen [Forts.])*, edited by W. Haase, 2045–2129. Berlin: De Gruyter.

Magie, D. 1950. *Roman Rule in Asia Minor*. Princeton; New Jersey: Princeton University Press.

Magie, D. trans. 2022. *Historia Augusta, Volume II*. Loeb Classical Library 140. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Maltsberger, D. 2015. "Textual Hints in Context: Menorah Iconography in Rough Cilicia and Paul's Earliest Christian Coverts." American Schools of Oriental Research 2015 Annual Meeting. San Diego, CA.

MAMA III = Keil, J. and A. Wilhelm. 1931. *Monumenta Asiae minoris antiqua. Vol. 3, Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien*. Publications of the American Society for Archaeological Research in Asia Minor. Manchester: Manchester University Press.

Mitchell, S. 1999. "The Cult of Theos Hypsistos between Pagans, Jews, and Christians." In *Pagan Monotheism in Late Antiquity*, edited by P. Athanassiadi, and M. Frede, 81–148. Oxford: Clarendon Press.

Mitchell, S. 2010. "Further Thoughts on the Cult of Theos Hypsistos." In *One God: Pagan Monotheism in the Roman Empire*, edited by P. Van Nuffelen, and S. Mitchell, 167–208. Cambridge: Cambridge University Press.

Mitchell, S. 2023. *The Christians of Phrygia from Rome to the Turkish Conquest*. Leiden: Brill.

Mitchell, S. and M. Waelkens. 1998. *Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments*. London: Duckworth with the Classical Press of Wales.

Mitford, T.B. 1980. "Roman Rough Cilicia." In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) Band 7/2. Halbband Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: Griechischer Balkanraum; Kleinasien [Forts.])*, edited by H. Temporini, 1230–1261. Berlin: De Gruyter.

Mitford, T.B. 1990. "The Cults of Roman Rough Cilicia." In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) Band 18/3. Teilband Religion (Heidentum: Die religiösen Verhältnisse in den Provinzen [Forts.])*, edited by W. Haase, 2131–2160. Berlin: De Gruyter.

Moriconi, A. 2018. "Rising Moon at Tell eŝ-Ŝerīʿa/Tel Seraʿ: A Neo-Assyrian Bronze Crescent Standard and the Iconography of the Moon God Sîn of Ḫarrān in Southern Levant. Ritual Paraphernalia and Military Insignia?." *Ägypten und Levante* 28: 409-418.

Ogden, R. 2019. "God's Sabbath-Keepers: The Sabbatistai Inscription at Çatıören." Masters Thesis, Memphis, TN: Harding School of Theology.

Ornan, T. 2001. "The Bull and Its Two Masters: Moon and Storm Deities in Relation to the Bull in Ancient Near Eastern Art." *IEJ* 51(1): 1–26.

Özhanlı, M. 2023. "New Votive Plates Discovered in the Temple of Men and Its Sanctuary in Pisidian Antioch." *Adalya* 26: 171–183.

Özyıldırım, M. 2016a. "Olba Manastırı 2015 Yılı Kazıları ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların Değerlendirilmesi." *Seleucia* 6: 170–201.

Özyıldırım, M. 2016b. "Olba'da Yahudi Varlığının Kanıtı: Menorah Kabartmalı Sunak." *Seleucia* 6: 108–135.

Özyıldırım, M. 2020. "Olba Manastırı Kazıları Üzerine Değerlendirmeler." *Seleucia* 10: 375–388.

Özyıldırım, M. and S. Ayteş Canevello. 2019. *Cilicia'da Yahudiler*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Pilhofer, P. 2018. *Das frühe Christentum im kilikisch-isaurischen Bergland: die Christen der Kalykadnos-Region in den ersten fünf Jahrhunderten*. Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 184. Berlin; Boston: De Gruyter.

Pognon, H. 1907. *Inscriptions Sémitiques de La Syrie, de La Mésopotamie et de La Région de Mossoul*. Paris: Imprimerie Nationale.

Şahin, H. 2007a. "Surveys in Rough Cilicia in 2006." *Anmed* 5: 116–121.

Şahin, H. 2007b. "Doğu Dağlık Kilikia: Polis-Khora İlişkileri Üzerine İlk Düşünceler." *Colloquium Anatolicum* 6: 115–179.

Şahin, H. 2009. "A New Dedication to Athena from Diocaesarea (Uzunburç)." *Adalya* 12: 221-230.

Şahin, H. and A. Özdizbay. 2014. "Dağlık Kilikia Kurşun Kalesi Tapınağı ve Stoasına İlişkin Yeni Öneriler." *Adalya* 17: 79–122.

Sayar, M.H. 2006. "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 23(1): 1–12.

Sayar, M.H. 2007. "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2006." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25(2): 277–292.

Er-Scarborough, Y. 2017. *The Funerary Monuments of Rough Cilicia and Isauria*. BAR International Series 2846. Oxford: BAR Publishing.

SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum,* Leiden 1923-

Segal, J.B. 1953. "Pagan Syriac Monuments in the Vilayet of Urfa." *AnatSt* 3: 97–119.

Shanks, H. 1979. *Judaism in Stone: The Archaeology of Ancient Synagogues*. New York: Harper and Row.

Söğüt, B. 1998. "Kilikya Bölgesindeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları." Ph.D. diss., Selçuk University.

Trebilco, P.R. 1991. *Jewish Communities in Asia Minor*. Society for New Testament Studies Monograph Series. Cambridge: Cambridge University Press.

Weinreich, O. 1912. "Θεοὶ Ἐπήκοοι [Theoi Epēkooi]." *AM* 37: 1–68.

Yeğin, Y. 2019. "Olba Manastırı." Ph.D. diss., Gazi University.

Zoroğlu, K.L. 1988. "Doğu Dağlık Kilikya 1987 Yılı Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 6: 393–406.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 128-145
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.72

Research Article

The Restoration of the Nymphaeum of Trajanus in Miletus between Formal Renovation and Structural Repair

Giacomo CASA*

• Dr. Giacomo Casa, Sapienza University of Rome, Department of Ancient World Studies, Rome / Italy.
E-mail: giacomo.casa@uniroma1.it
Orcid iD: 0009-0008-5873-0627

Corresponding Author: Dr. Giacomo Casa, Sapienza University of Rome, Department of Ancient World Studies, Rome / Italy.
E-mail: giacomo.casa@uniroma1.it

Received Date: 29.04.2025
Acceptance Date: 09.06.2025
Online Publication Date: 08.07.2025

Citation: Casa, G. 2025. "The Restoration of the Nymphaeum of Trajanus in Miletus between Formal Renovation and Structural Repair." *Arkhaia Anatolika* 8: 128-145. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.72

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

Located on the west coast of Asia Minor, near the Meander River delta and in a high-seismic risk area, Miletus experienced numerous destructive earthquakes throughout its long history, representing therefore an ideal case study for the examination of ancient architectural restoration. As part of a broader investigation into the restoration woks conducted on the public monuments of the Agora of Miletus in antiquity, this contribution offers a comprehensive reassessment of the 3rd century restoration of the Nymphaeum of Traianus. The monumental fountain was erected by Marcus Victor Traianus, the father of the Emperor Traianus, between 79 and 80 CE in the southern sector of the Agora. The central issue of the investigation was the identification and contextualization of the renovation of the building undertaken during the Emperor Gordianus III (238-244 CE), which is mentioned in the Greek dedicatory inscription carved on the blocks of the third storey. The focus of the study was to assess the architectural implications of the inscription, which could conceal a major restoration not limited to the renovation of the decorative apparatus, as the inscription suggests, but aimed at addressing possible structural damages that the monument may have suffered. Through a comprehensive review of archival documentation and a systematic survey of the archaeological evidence, intended to identify restoration traces on both architectural elements and structures, the analysis revealed widespread repairs on the blocks of the façade, particularly on the upper levels, accompanied by significant consolidation of the building's fabric. This evidence indicates therefore that the restoration conducted under the reign of Gordianus III extended beyond aesthetic refurbishment and instead addressed substantial structural damages, potentially caused by seismic activity, which required an extensive and coordinated intervention.

Keywords: Miletus, Nymphaeum, Traianus, Gordianus III, architectural restoration, structural repair.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 128-145
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.72

Araştırma Makalesi

Miletos'taki Traianus Nymphaeumu'nun Resmi Yenileme ve Yapısal Onarımı Arasındaki Restorasyonu

Giacomo CASA*

* Dr. Giacomo Casa, Sapienza University of Rome, Department of Ancient World Studies, Rome / Italy.
E-mail: giacomo.casa@uniroma1.it
Orcid iD: 0009-0008-5873-0627

Sorumlu Yazar: Dr. Giacomo Casa, Sapienza University of Rome, Department of Ancient World Studies, Rome / Italy.
E-mail: giacomo.casa@uniroma1.it

Geliş Tarihi: 29.04.2025
Kabul Tarihi: 09.06.2025
Online Yayın Tarihi: 08.07.2025

Makale Künyesi: Casa, G. 2025. "Miletos'taki Traianus Nymphaeumu'nun Resmi Yenileme ve Yapısal Onarımı Arasındaki Restorasyonu." *Arkhaia Anatolika* 8: 128-145.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.72

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Anadolu'nun batı kıyısında, Menderes Nehri deltasının yakınında ve yüksek sismik risk taşıyan bir bölgede yer alan Miletos, Antik Çağ boyunca birçok yıkıcı deprem yaşamış ve bu nedenle antik mimari restorasyonun incelenmesi için ideal bir saha çalışması sunmuştur. Miletos Agorası'ndaki kamusal anıtların Antik Çağ'da gerçekleştirilen restorasyonlarına dair daha geniş bir araştırmanın bir parçası olan bu çalışma, Miletos'taki Traianus Nymphaeumu'nun MS 3. yüzyılda gerçekleştirilen restorasyonunun kapsamlı bir yeniden değerlendirmesini sunmaktadır. Bu anıtsal çeşme, İmparator Traianus'un babası Marcus Victor Traianus tarafından, MS 79-80 yılları arasında kentin agorasının güney bölümünde inşa edilmiştir. Araştırmanın merkezi konusu, İmparator III. Gordianus Dönemi'nde (238-244 CE) gerçekleştirilen ve yapının üçüncü katındaki bloklar üzerine kazınmış olan Yunanca adak yazıtında bahsedilen yenilemenin tespit edilmesi ve bağlamsallaştırılmasıdır. Çalışmanın odak noktası, yazıtın mimari sonuçlarını değerlendirmekti; çünkü yazıt, sadece süslemelerin yenilenmesiyle sınırlı olmayan, daha büyük bir restorasyonu gizliyor olabilir. Bu restorasyon, anıtın uğradığı olası yapısal hasarları gidermeyi amaçlamış olmalıdır. Arkeolojik kanıtların sistematik bir araştırmasının arşiv belgelerinin kapsamlı bir incelemesi yoluyla hem mimari elemanlar hem de yapılar üzerindeki restorasyon izlerini belirlemeyi amaçlayan analiz, cephe bloklarında, özellikle üst seviyelerde yaygın onarımlar ve binanın dokusunda önemli bir konsolidasyon yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu kanıt, III. Gordianus Dönemi'nde yürütülen restorasyonun estetik yenilemenin ötesine geçtiğini ve bunun yerine sismik aktivitenin neden olabileceği, kapsamlı ve koordineli bir müdahale gerektiren önemli yapısal hasarları ele aldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Miletos, Nymphaeum, Traianus, III. Gordianus, mimari restorasyon, yapısal restorasyon.

Introduction

Ancient architectural restoration represents a multifaceted phenomenon, shaped by the interplay of technological, socio-economic, cultural, and environmental factors[1]. As a practice which transcends the materiality of construction and conservation, it provides significant insights into the complex relationship between ancient societies, built heritage, and natural environment, which often serve as catalyst for destruction and subsequent reconstruction. Consequently, it represents a practice to which ancient cities in high seismic-risk areas were compelled to resort throughout their history. In this respect, Miletus, located on the western coast of Asia Minor, near the Meander River delta, in a region characterized by historical seismicity due to the presence of numerous active faults, represents an ideal case study, since the city experienced multiple significant earthquakes in antiquity, particularly from the 1st[2] to the 3rd century CE[3]. Therefore, for the population of Miletus architectural restoration was unavoidable but, indeed, an essential measure to ensure and perpetuate their built heritage.

Figure 1: Aereal photo of the Agora of Miletus *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

This paper is part of a broader re-examination of the restoration works carried out on the public buildings surrounding the Agora of Miletus (fig. 1). Despite they have all been extensively investigated and studied in monographic and comprehensive studies – such as the Delphinion[4], the Bouleuterion[5], the Nymphaeum of Traianus the Elder[6], and the Market Gate[7] – the central aspect of architectural restoration has been only marginally addressed in

[1] An important reference point in this sense is the volume edited by Vanden Broeck-Parant and Ismaelli 2021. See also Camporeale et al. 2008; Camporeale et al. 2010; Camporeale et al. 2012; Bonetto et al. 2014; DeLaine et al. 2016; for monographic studies specifically dedicated to the subject, see Bingöl 2011; Klein 2015; Ismaelli 2013; Perrier 2019.

[2] In one of his letters, Apollonius of Tiana mentions that Miletus was damaged by an earthquake during the reign of Claudius (Philostr. *AP.* IV, 6), perhaps the same that struck Samos in 47 CE and is recorded by inscriptions recalling the restoration of the Temple of Dionysus by Claudius itself (Robert 1978, 401).

[3] In 262 CE Miletus was struck by another earthquake, perhaps the same one attested Ephesus in the same year, which damaged the Celsus Library (Guidoboni 1989, 671-672).

[4] Kawerau and Rehm 1914.

[5] Knackfuss 1908.

[6] Hülsen 1919.

[7] Knackfuss 1924.

the historiographical debate[8]. Within this framework, the present contribution proposes a new analysis of restoration works that affected the Nymphaeum of Traianus the Elder (fig. 2) in the 3rd century CE, as the inscription mentioning the renovation of the monument during the reign of Gordianus III suggests. The central issue of the investigation was to identify, contextualize and quantify for the first time the restoration intervention referenced in the inscription, by analysing the preserved archaeological record, thus focusing on the formal, constructional, and ideological aspects of the monument, which had never been studied from this perspective. After a brief historical-archaeological introduction to the Nymphaeum, this contribution illustrates the methodology adopted in the study of the archaeological evidence and the preliminary results derived from the on-field analysis of the architectural marble elements and structures.

Figure 2: Façade of the Nymphaeum of Trajanus *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

The Flavian construction (79-80 CE) and the Gordianus restoration (238-244 CE)

The Nymphaeum of Traianus the Elder, one of the most impressive fountains in Asia Minor, is located in the southern sector of the Agora, in a scenographic setting along the processional street from the city to the sanctuary of Apollo at Didyma. The building was erected during the reign of Titus by Marcus Victor Traianus, the father of the emperor Traianus and *proconsul* of Asia between 79 and 80 CE, as the Latin inscription carved on the architraves-friezes of the first storey during the reign of Traianus documents:

(I) [Aus]pic[iis Imp(eratoris) T(iti)] Caesa[ris D]ivi Vespa[sia]ni f(ilii) Vespa[siani]

(II) [Aug(usti) pont(ificis) max(imi) trib(unicia) pot(estate) IX imp(eratoris) XV co(n)s(ulis) VIII censoris p(atris) p(atriae)]

(III 1) [per M(arcum) Ulp]ium Traianum, co(n)s(ulem), leg(atum) A[ug(usti) leg(ionis) X fretensis bello Iudaico]

[8] For the restoration of the Delphinion, see Niewohner 2016, 58-64; for the restoration traced detected in the Bouleuterion, see Weber 2013, 176-183; for a possible restoration of the Market Gate, see Ismaelli 2013, 294, fig. 24d.

(IV) et provinciae Syriae, proco(n)s(ulem) Asiae et Hispaniae Baeticae, XVvir(um)

(V) [s(acris) f(aciundis), sod]alem Flaviallem, triumphalibus orn[a]men[t]is ex s(enatus) c(onsulto)

(III 2) [cu]m amplius in eo crevit [aqua, nymphaeum dedicatum est][9]

"*Under the auspices of the Emperor Titus Caesar Vespasianus Augustus, son of the deified Vespasianus, pontifex maximus, holder of the tribunicia potestas for the ninth time, hailed imperator fifteen times, consul for the eight time, censor, pater patriae, through Marcus Ulpius Traianus, consul, legatus Augusti of the Tenth Fretensis Legion during the Jewish War and of the province of Syria, proconsul of Asia and Baetica in Hispania, member of the collegium of the XVviri Sacris Faciundis, Flavian sodalist, and recipient of triumphal ornaments by decree of the Senate, as the water flow had increased, a nymphaeum was dedicated*"

The fountain belongs to the type of rectilinear nymphaea with an imposing *Tabernakelfassade*[10] (20.25 m) consisting of three storeys of Corinthian order, decorated with aediculae framing nine alternating rectangular and semicircular statuary niches per storey (fig. 3). The building is provided of two storeyed and projecting lateral wings, lower than the façade and without a rear wall, enclosing a large rectangular pool for water collection. The pool, which used to feed two latrines on each side of the fountain, is defined, toward the street, by a high balustrade, in front of which a second, lower basin is located for water supply. In the façade, the aediculae, formed by pairs of reddish-yellow marble columns supporting a white marble entablature, are arranged in a staggered and non-axial layout between the three storeys, and are crowned on the second and third levels by triangular and double-voluted pediments. The statuary programme hosted in the niches includes marble images of deities from the city's *pantheon*, personifications and subjects closely linked to the aquatic world, now housed in the museums of Izmir, Istanbul, and Berlin[11].

The back wall of the façade and the perimeter walls are constructed using small ashlar blocks arranged in regular horizontal courses and laid in a stratified pattern, with larger elements employed in the lower sections and progressively smaller blocks in the upper levels. Behind the façade, three rooms, each covered with vaulted roof composed of irregular limestone blocks mixed with marble fragments and bricks, served as substructures for the two upper cisterns, where the water conveyed by the aqueduct located behind the fountain flowed through. Here, the water was redistributed and channelled toward the basins through a complex system of longitudinal and transversal terracotta pipes, meticulously reconstructed by Ch. Hülsen[12].

The monument was restored in the 3rd century CE, during the reign of Gordianus III, as the Greek inscription carved on the architraves-frieze of the third storey attests (fig. 4):

ἐπὶ αὐτοκράτορος Μ(άρκου) Ἀντωνίου Γορδιανοῦ Εὐσεβοῦς Εὐτυχοῦς Σεβ(αστοῦ) καὶ Ἰουλίας Τρανκουιλλείνης [ ] διά τε τῶν ἀνδριάντων τῶ[ν χ]αλκῶν [ ] τῆς περὶ τὸ ἰδ[ ] (or περὶ ΤΟΥΔ[ ] or περὶ τὸ ΥΔ[ ]) προνοίας ἐπεκόσμησεν ἐκ τῶν θείων δωρεῶν [ ][13]

"*Under the reign of Emperor Marcus Antonius Gordianus Pius Felix Augustus and Iulia Tranquillina… through the setting of bronze statues… redecorated* [the monument] *using divine funding …*"

[9] Alföldy 1998, 381; Hülsen 1919, 53; Kreiler 1975, 32-33. For a comprehensive discussion of the text, see Barresi 2003, 433-436.
[10] Berns 2002.
[11] On the sculptural programme, see Aristodemou 2013, 1-2.
[12] Hülsen 1919, pls. 49-52.
[13] Hülsen 1919, 54, pls. 24-25.

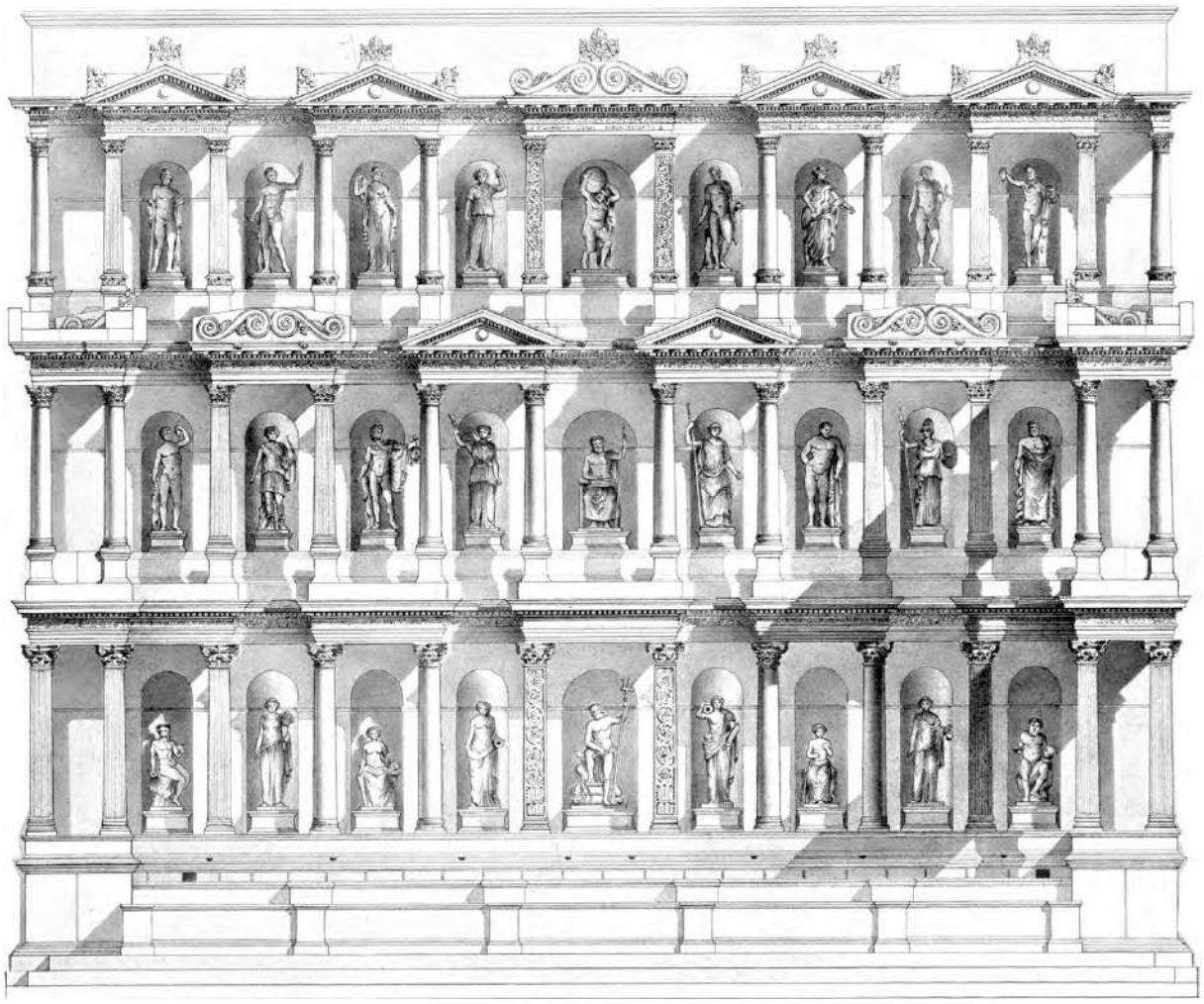

Figure 3: Architectural restitution of the Nymphaeum of Trajanus *(after Hülsen 1919, pl. 58)*

Within the historiographical debate, the text of the inscription has prompted multiple interpretations regarding its meaning and its architectural implications. Some scholars have attributed the inscription to the addition, during the time of Gordianus III, of the third storey, which would not have been included in the fountain's original design[14]. Other scholars, instead, considered the third level as a change occurred during the construction[15], while others assigned it to the original project[16]. In the assessment of the extent of this intervention, the verb ἐπεκόσμησεν (*epekosmesen*) plays a crucial role: since the expression can be translated as "redecorated", it seems to suggest merely a formal renovation of the fountain, with a new display of statues. In this sense, the discovery, in the area of the Nymphaeum, of the statue base of Victor Egnatius Lollianus, *proconsul* of Asia for the third time when Philippus the Arab was emperor (244-249 CE), may indicate his contribution in the renewal of the statuary programme. Nevertheless, the decision to commemorate this intervention through the affixing of a solemn dedication – indeed a common practice in ancient times and in Asia Minor[17] – could in fact conceal a major restoration, not limited to the renovation of the Nymphaeum's decorative apparatus. This latter hypothesis was the

[14] Jung 2006, 81-82.
[15] Köster 2004, 65-67; Maischberger 2009, 104-107.
[16] Quatember 2014, 111-114.
[17] See the restoration of the theatre of Hierapolis under Constantius II (Ismaelli et al. 2022).

starting point of the present research, which focused on the identification of possible restoration traces on the architectural elements and on the structures of the fountain.

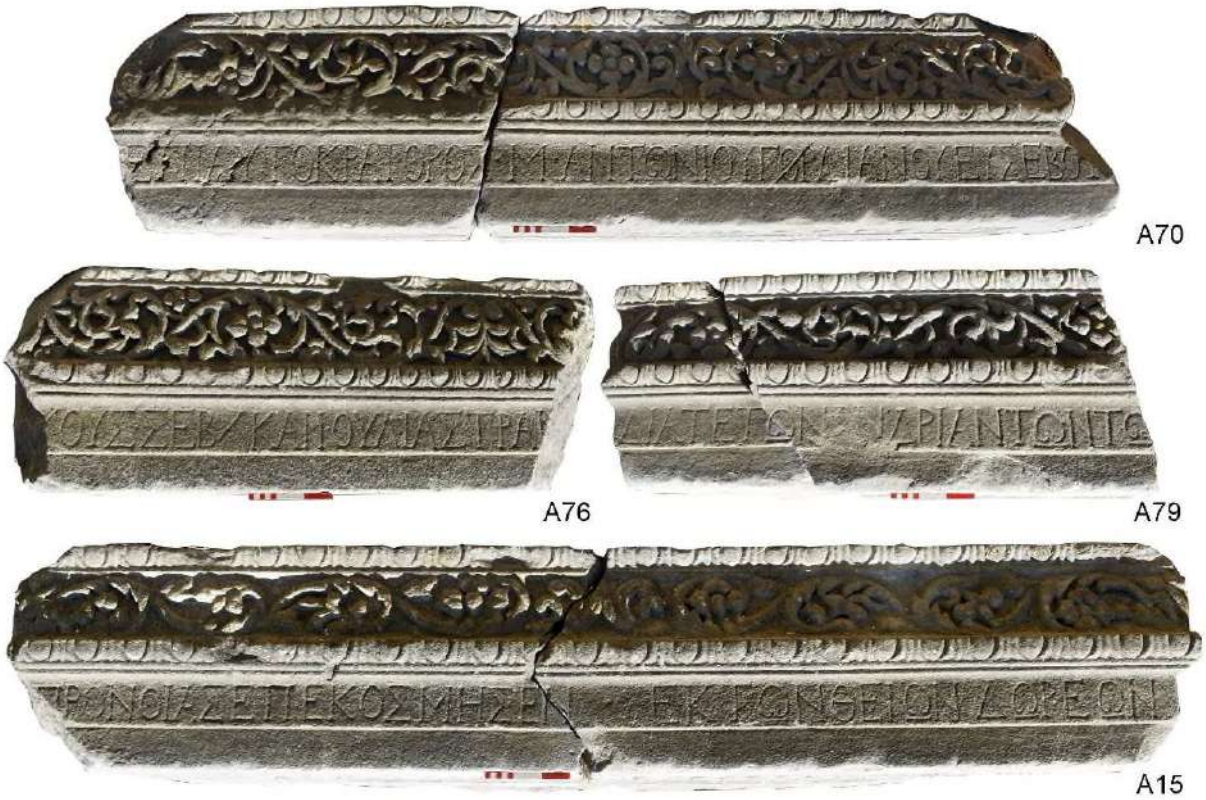

Figure 4: Architrave-friezes with the inscription of Gordianus III *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

Methods

The investigation of the Nymphaeum has been grounded in the seminal monograph by Ch. Hülsen, which represents an essential point of reference due to its meticulous accuracy in the reconstruction of the configuration of the three architectural orders, of the functioning of the hydraulic installation, and of the layout of the original sculptural programme, as well as for the rich photographic documentation (fig. 5). The fieldwork was preceded by a systematic review of the archival documentation preserved at the Zentralarchiv and at the Altes Museum of Berlin. Particularly valuable were the photographs taken shortly after the excavation of the building, which proved crucial for recording and documenting traces and details of the architectural elements now lost due to the progressive deterioration of surfaces, caused by the periodic flooding of the Meander River, which has severely and irreversibly compromised the state of preservation of the blocks.

The on-field analysis required a preliminary phase devoted to the identification of all the architectural elements of the façade collected in the catalogue of Ch. Hülsen. This process was hindered by the scattered distribution of the blocks across the area surrounding the Nymphaeum – a condition already remarked upon by the German archaeologist[18] – and ultimately resulted in the identification of over seventy additional architectural elements

[18] Hülsen 1919, 1: «*sind eine große Anzahl teilweise zerstörter, oft weit verstreuter Werkblöcke durch die Ausgrabung wieder zum Vorschein gekommen*».

("SN"[19]) not included in Ch. Hülsen's published catalogue and very likely belonging to the building. A further problem concerned the actual state of preservation of the blocks, generally resting on their upper faces, thus preventing a comprehensive analysis of all their surfaces. Consequently, in some cases the examination relied only on the drawings made by Ch. Hülsen, without the possibility of a direct verification.

The main objective of the examination of the preserved architectural elements was the identification of possible restoration traces that would suggest the structural nature – and not just decorative – of the intervention carried out under Gordianus III. Following the most recent typologies of ancient restoration measures affecting architectural elements elaborated for other important cities of Asia Minor[20], the analysis focused on four main classes of operations. A first group of interventions (A) involves the insertion of Π-shaped iron cramps, aimed at reattaching two parts of a block broken horizontally or vertically or at securing a fissure or a fracture. A second category of repairs is represented by the re-carving of the dowel hollows on the bottom and upper faces of a block, as a result of the disassembly and reassembly – of the block itself (bottom face) or of the block upon it (upper face) – within the structure (B). A similar activity concerns the re-carving of the cramp hollows along the joining face of a block (C). Finally, a further common operation is the replacement of a small broken section of the main block with newly-carved elements (patches or *emblemata*), possibly held in place with iron rods or cramps (D).

Figure 5: Archival photos of the Nymphaeum of Trajanus after the excavation *(after Hülsen 1919, pl. 1)*

[19] *Sine numero.*
[20] Ismaelli 2013, 273-295.

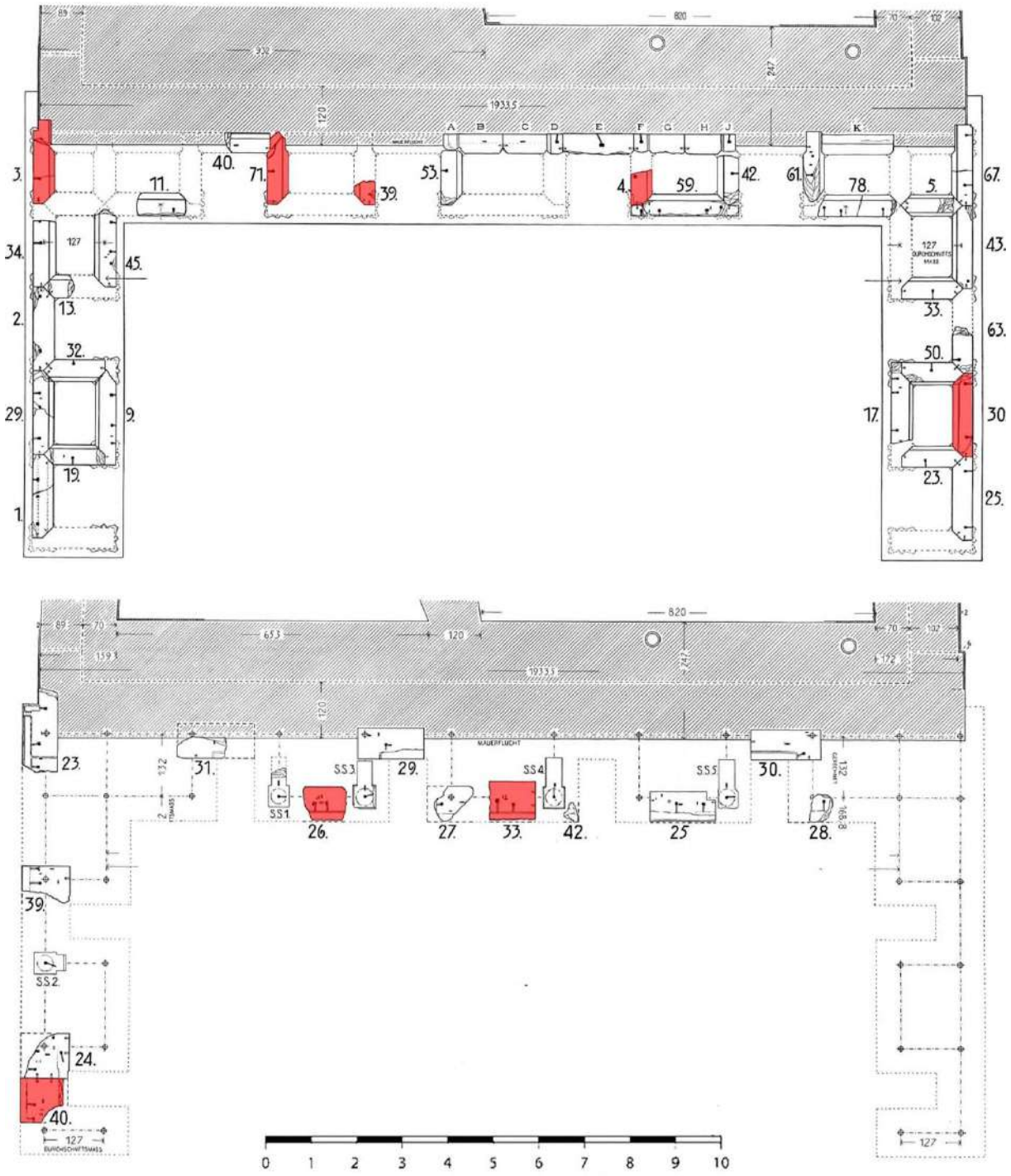

Figure 6: Restoration works identified on the architectural elements of the first storey *(elaboration of the author after Hülsen 1919, pls. 43-44)*

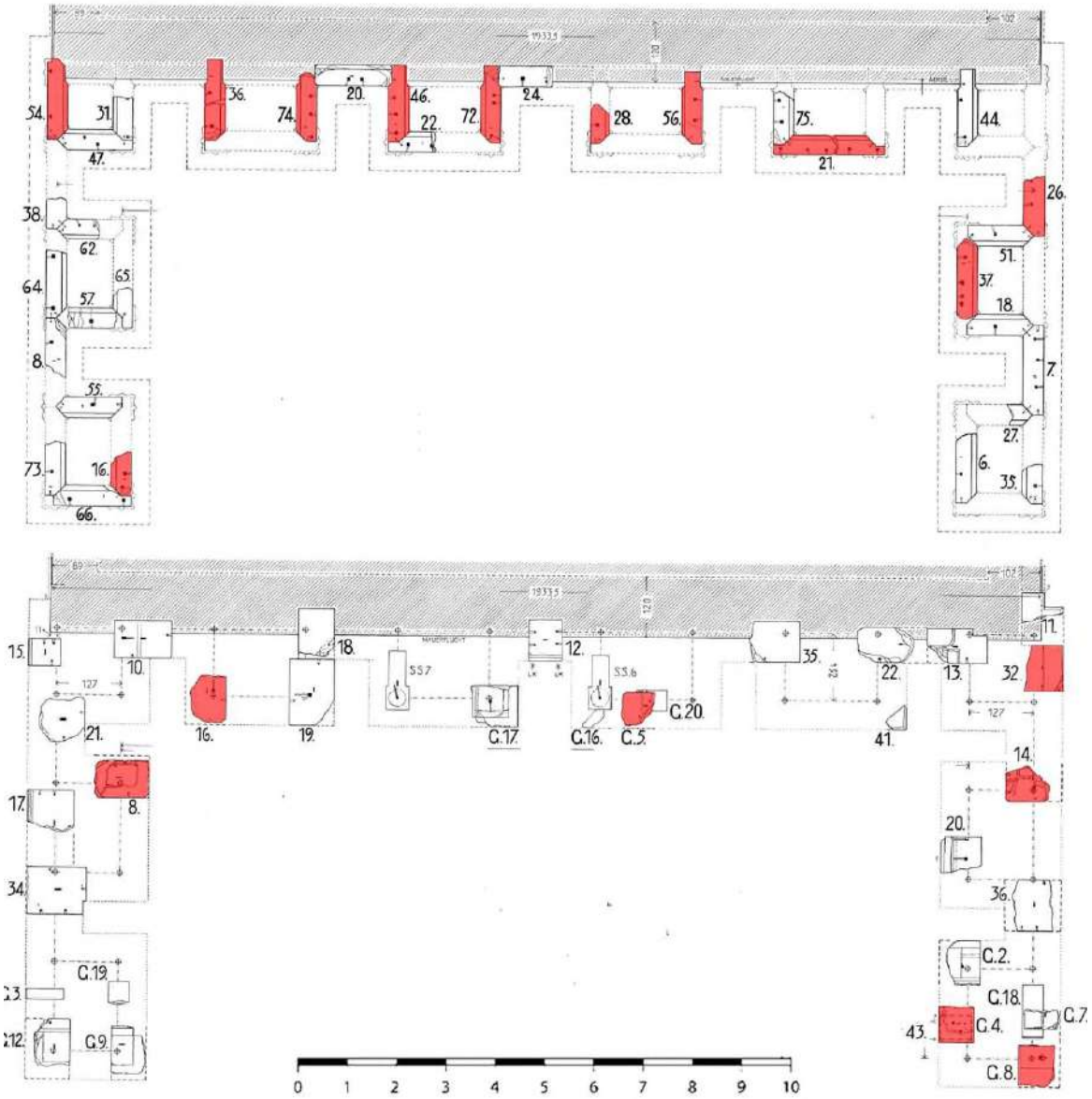

Figure 7: Restoration works identified on the architectural elements of the second storey *(elaboration of the author after Hülsen 1919, pls. 45-46)*

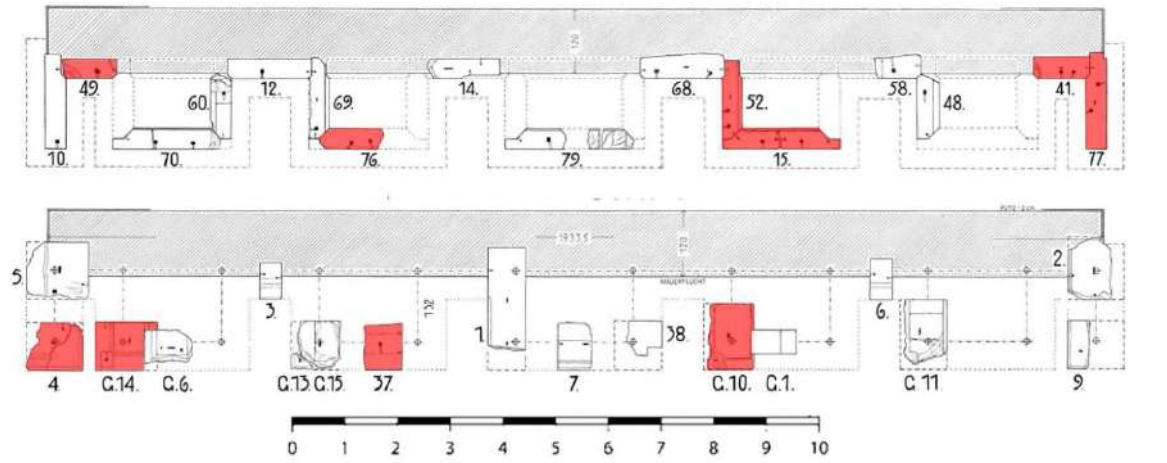

Figure 8: Restoration works identified on the architectural elements of the third storey *(elaboration of the author after Hülsen 1919, pl. 47)*

Results

The on-field survey revealed widespread restoration measures related to all these four main categories in all the three storeys of the Nymphaeum (figs. 6-8). On a total of 37 identified restoration interventions (fig. 9), 26 involve operations of re-carving dowel hollows on the upper and bottom faces, 5 the insertion of *emblemata* (patches) in substitution of damaged portions, 3 the placement of cramps for fragment rejoining and 2 the re-carving of cramp-hollows (tab. 1).

Storey	Restoration interventions				Total
	A Insertion of anti-cracking cramps	**B** Operation of re-carving dowel hollows	**C** Operation of re-carving cramp hollows	**D** Insertion of *emblemata*	
I		A3 (bf); A71* (uf); C26* (uf); C33 (uf); C40 (uf)	A39	A4; A30	8
II	A28; G5*	A16* (uf); A21* (uf); A36 (bf); A37* (uf); A46* (uf); A54* (uf); A56 (bf); A72* (uf); A74* (uf); C16 (bf); C14 (bf); C32 (bf); C43 (uf); G8 (uf)		A26; C8	18
III	A15; C4	A41* (uf); A49* (uf); A52* (up); A76* (uf); A77 (bf); C37* (bf); G14 (uf)	A52*	G10	11
*A = architrave-friezes; C = horizontal cornices; G = pediments; *Not verified on-field; (bf) = bottom face; (uf) = upper face*					

Table 1: Schematic overview of the restoration's types identified on the architectural elements of the Nymphaeum

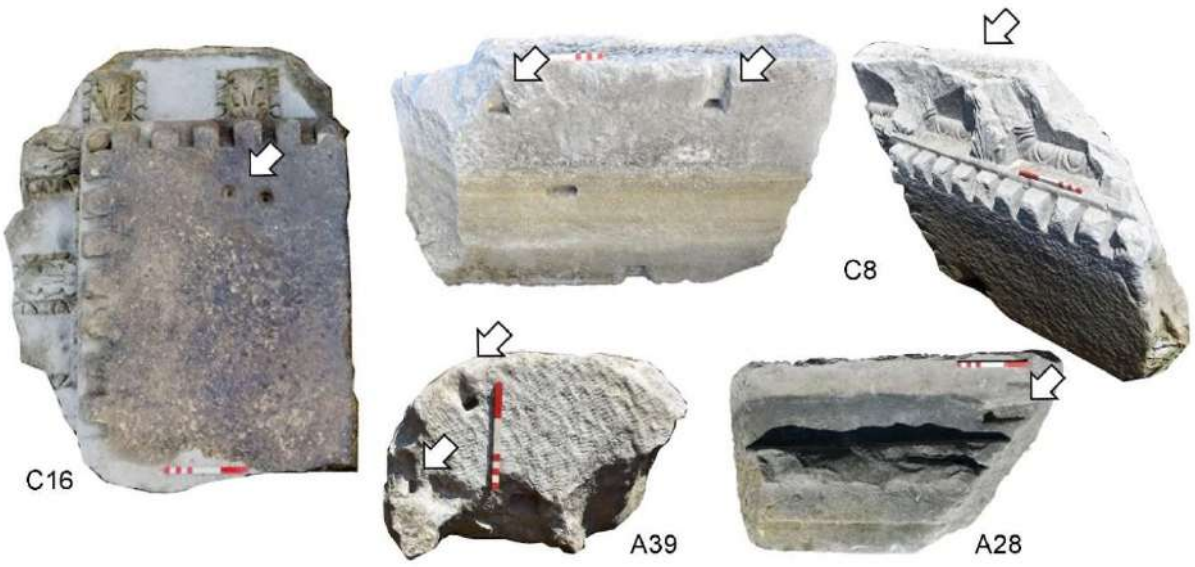

Figure 9: Types of restoration works conducted on the architectural elements of the façade *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

Nevertheless, since some types of repairs identified on the blocks may be assigned to the original construction site and reflect an accidental damage during the construction process, it was crucial to distinguish those operations that were instead possibly conducted as a response to a natural phenomenon or a structural damage[21]. Consequently, the study

[21] Ismaelli 2013, 271.

focused mainly on restoration's types which represent more than 70% of total repairs and could therefore reflect greater damages and thus be associated with a more extensive restoration (A, B).

Indeed, the cross-analysis of restoration works conducted in both the rows of architrave-friezes and cornices revealed a widespread distribution of structural repairs in the second and third storeys and, most notably, a concentration, in some cases, of restoration traces in the same aedicula, suggesting possible localised damages in specific sectors of the monument. In this sense, in the fourth aedicula from the north of the second level, both the lateral architrave-friezes A28 and A56, together with the pediment G5, underwent restoration works, likely as a result of a significant damage. This caused the cracking of A28 in two parts and the detachment of a fragment from G5 (which required the insertion of cramps), while, during the reassembly operation, it was necessary to re-carve a dowel hollow on the bottom face of A56 (fig. 10a). Similarly, in the fourth aedicula of the third level, the architrave-frieze A15, bearing the dedicatory inscription of Gordianus III, was restored with two pairs of cramps on the upper and inner faces, while in the overlying pediment G10 a marble patch was inserted to replace a damaged part, held in place by a small rectangular iron rod (fig. 10b).

However, the most significant result from the analysis of restoration works concerns the almost systematic re-carving of the dowel hollows on the bottom faces of the transversal architrave-friezes – i.e. the blocks connecting the hypostyle façade with the back wall and partially embedded within it – especially in the two upper levels. Indeed, on a total of 11 preserved transversal architrave-friezes of the second storey, 4[22] were affected by this operation; similarly, on a total of 8 preserved transversal architrave-friezes of the third storey, 3[23] were subjected to the same restoration[24] (fig. 11).

These results strongly support the hypothesis that the back wall of the façade suffered some structural problems, which imposed a partial disassembly and a consequent reassembly of some of the transversal architrave-friezes of the hypostyle structure. This operation required, in turn, the re-carving of the dowel hollows on the bottom faces of those blocks dismantled and then reassembled in a slightly different layout.

This important discovery can be related to the transformations already noted by Ch. Hülsen involving the building's structures and, in particular, some consolidation works carried out in the back wall of the Nymphaeum. At the south-east corner of the building, a quadrangular buttress was built against the original ashlar block masonry, in order to reinforce a sector particularly vulnerable form a static point of view[25] (fig. 12a). Two other buttresses were erected northward, framing the entrance to the central room: the northernmost one was likely built to support the aqueduct pier that channelled water into the two upper cisterns[26] (fig. 12a). Finally, the lateral walls of the central room were reinforced with two buttresses extending along the entire width of the chamber and about 0.85 m thick, built to support the vaulting roof of the room and, at the same time, to contain the lateral thrust of the vaults of the adjacent chambers[27] (fig. 12b-c).

[22] A36; A56; A54; SN9.
[23] A77; SN13; SN64.
[24] In this respect, out of the other 7 transversal architrave-friezes of the second storey, 4 are broken at their rear side, where they were embedded in the back wall, and it cannot be excluded that they underwent the same restoration. The same occurs in the third level, where out of the other 5 blocks, 2 are missing their rear face. At the first level, only one architrave-frieze (A3) was subjected to this restoration.
[25] Hülsen 1919, 5.
[26] Hülsen 1919, 5.
[27] Hülsen 1919, 5-6.

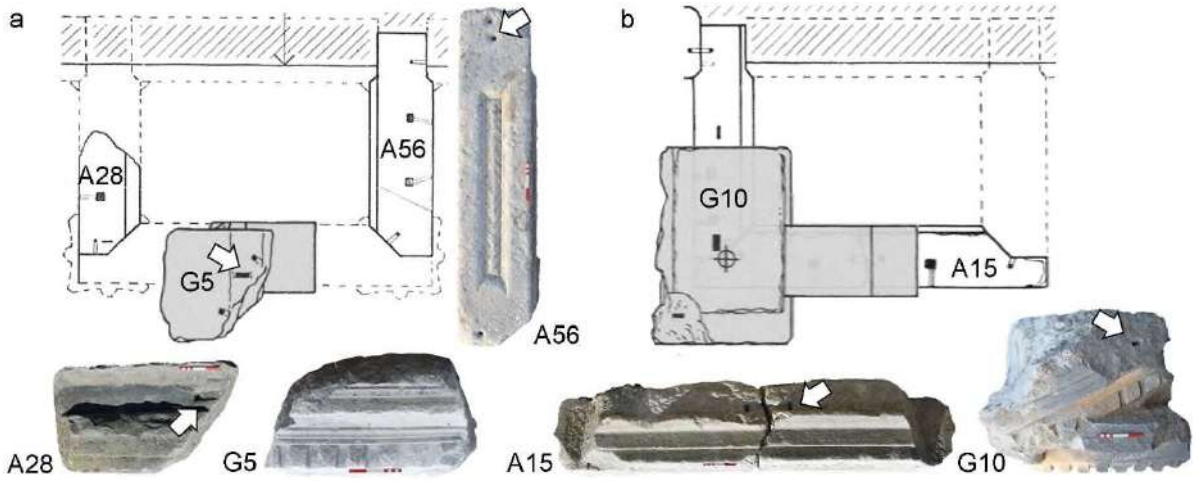

Figure 10a-b: Restoration works conducted on the blocks belonging to the same aedicula *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

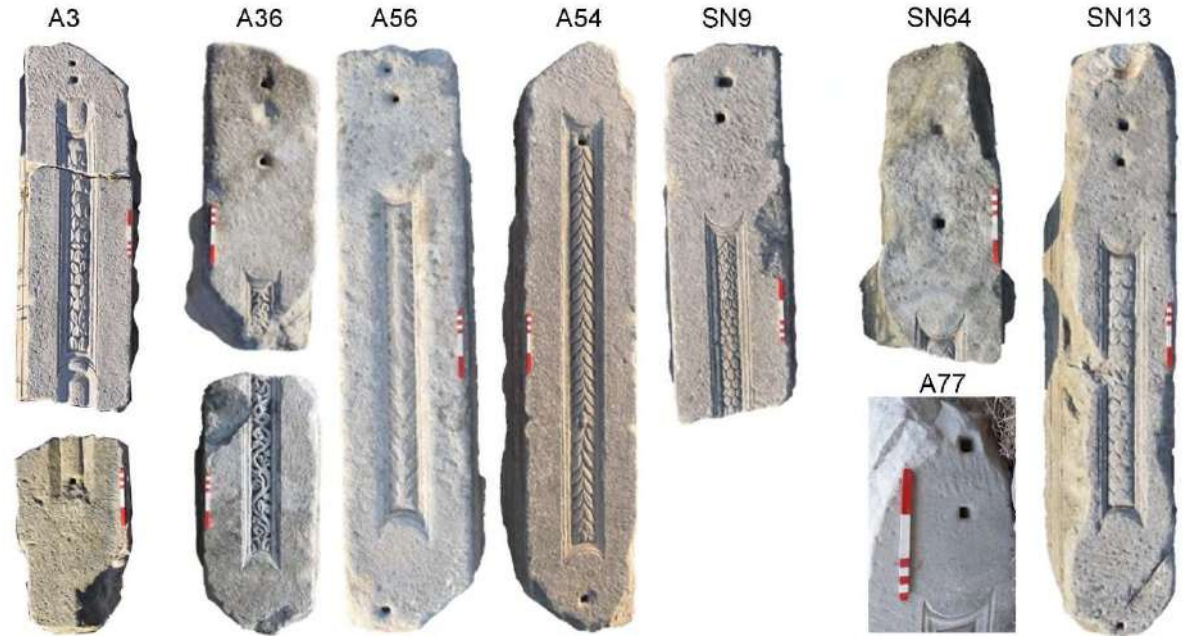

Figure 11: Re-carving of the dowel hollows on the bottom faces of the transversal architrave-friezes *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

The analysis of the architectural remains confirms therefore the hypothesis suggested by the examination of the restoration traces on the architectural elements of the façade. The construction of reinforcing structures certifies, indeed, that the building suffered more extensive structural damage, requiring an intervention which was not merely decorative.

A final remark should be made about a series of similar pedestals, high from 0.70 to 0.73 m, to be identified as blocks of the balustrades enclosing the lower basin for the water supply. The blocks, characterized by rough workmanship, were clearly added in a second phase as substitution of the original elements, since they were carved out from middle-imperial architectural elements with previous different functions: some were originally architraves decorated with bead and reel and ribbon moulding[28], while others were carved

[28] BR3; BR8.

out from Ionic cornices still preserving dentils and Ionic *kyma*[29] (fig. 13). Since a contemporary origin to the Nymphaeum is to be excluded, these balustrades should be considered as a subsequent addition, likely related to a change of the original layout of the basin occurred during the renovation of the fountain under Gordianus III.

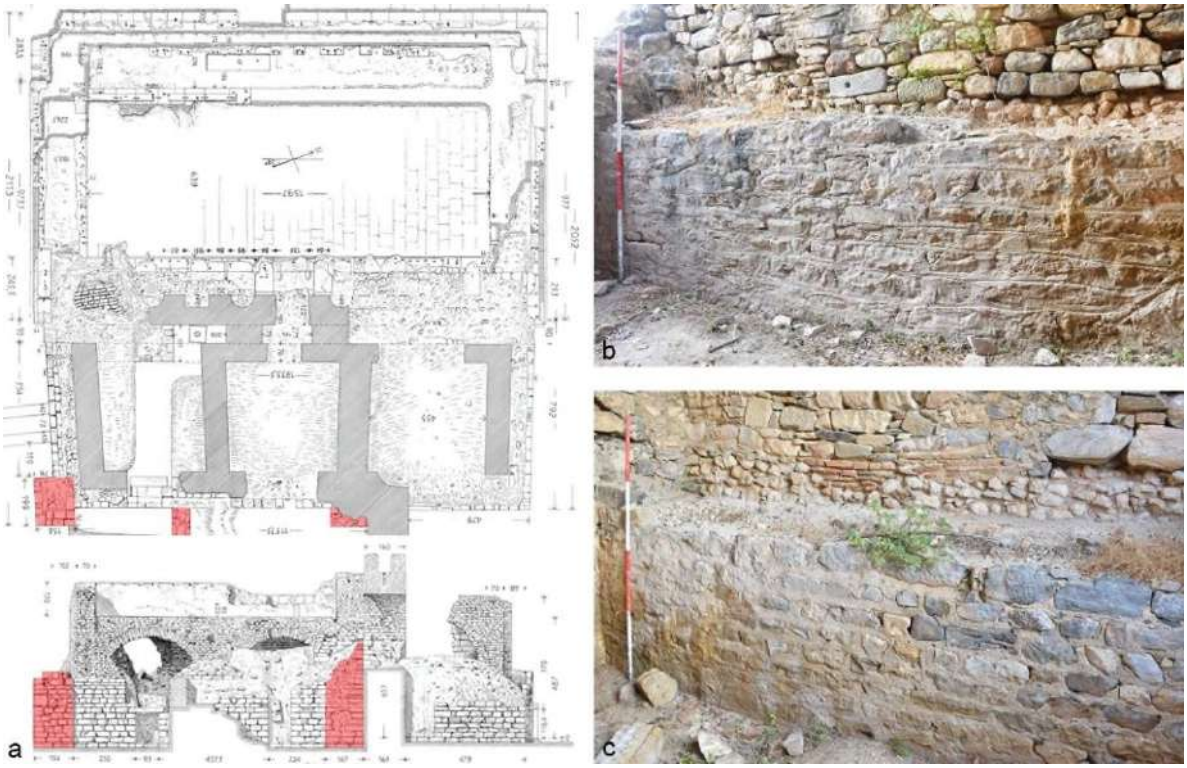

Figure 12: Consolidation works conducted on the building's fabric: a) reinforcing buttresses erected along the rear wall (elaboration of the author after Hülsen 1919, pls. 7-8); b, c) reinforcing buttresses erected in the central room *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

Figure 13: Pedestals of the balustrade enclosing the lower basin carved from previous architectural elements *(archive of the German Archaeological Mission of Miletus)*

[29] BR10; SN70.

Conclusions

The preliminary results from the analysis of the Nymphaeum of Traianus the Elder seem to suggest that the restoration works carried out under Gordianus III did not concern only the renovation of the sculptural display but were intended to address also some static problems occurred to the building. Even if it is not yet possible to precisely assess whether this restoration was undertaken as a consequence of an earthquake, geomorphological data provide significant information about the micro-seismic characterization of the subsoil: indeed, the foundations of the Nymphaeum rest on a heterogeneous geological substrate, consisting of limestone in the western sector and clay soil in the eastern one. This geomorphological difference, which led to a progressive subsidence of the entire building over decades both length-wise and width-wise[30], may have favoured in the past the action of seismic waves, causing major structural failure in the eastern sector, where consolidation works were carried out, and imposing an extensive reassembly of the architectural elements of the façade.

Since there are no extensive traces of repairs conducted on broken blocks, nor of architectural elements from later periods replacing destroyed and non re-usable pieces[31], it seems that the restoration – with the dismantling of the façade – was undertaken while the building was still standing. In this sense, an identical preventive approach characterizes the restoration of the Theatre of Hierapolis under Constantius II (350-352 CE), as the systematic study of the façade[32] and the inscription carved on the blocks of the second storey attest: the latter states, indeed, that the restoration was performed before the collapse, since "*the theatre, which was threatening to collapse and posed a danger to most of the metropolis, began to be demolished*"[33]. In the case of the Nymphaeum of Traianus the Elder, regardless of the reason behind the intervention, the study of the architectural evidence revealed a complex and dynamic reality beyond the simple refurbishment of the statues, in which repairs and consolidation of the structures were accompanied by the restoration of architectural elements damaged after the falling or that needed to be reassembled in the façade, and by the replacement of damaged blocks with new elements carved out from re-used pieces. The analysis provides therefore significant insights about restoration methods, procedures, and techniques in a mid-imperial building-site, which future examination will be able to define in all its detailed and different aspects.

Acknowledgement

This study is part of a broader research, started in 2022, developed thanks to the collaboration with the University of Hamburg and the German Archaeological Mission of Miletus, directed by Prof. Ch. Berns and operating under the permit granted by the Ministry of Culture and Tourism of Turkey. I would like to thank the director of the mission, Ch. Berns, for the opportunity to join the excavation and to be part of the German Archaeological Mission. I would like to express my gratitude also to M. Maischberger, for the aid during the consultation of the archival documentation, and to the German Archaeological Institute for

[30] Hülsen 1919, 11.

[31] In the Monumental Nymphaeum of Tripolis ad Maeandrum, instead, the early-Byzantine restoration was undertaken as a consequence of a widespread destruction of the architectural elements of the hypostyle façade, many of which were, in fact, replaced with newly carved blocks (see Ismaelli et al. 2024, 175-189).

[32] Ismaelli et al. 2022. Indeed, the study of all the architectural blocks demonstrated that the third and second storeys of the *scaenae frons* were carefully dismantled and reassembled, using a complex labelling system to replicate the correct sequence of the marble elements.

[33] Ritti 2017, 595.

the hospitality and the scholarship granted to support my research stay in Berlin and the consultation of the archival documentation. I would like to thank also M. Galli and T. Ismaelli for their advice and support in the elaboration of this contribution. Finally, special thanks to the team of the archaeological mission, for the support during the on-field analysis.

Bibliography

Alföldy, G. 1998. "Traianus Pater und die Bauinschrift des Nymphäums von Milet." *REA* 100 (3-4): 367-399.

Aristodemou, G. 2013. "Miletus (Antiquity), Nymphaeum of Flavius." In *Encyclopedia of the Hellenic World, Asia Minor*: 1-5.

Barresi, P. 2003. *Province dell'Asia Minore: costo dei marmi, architettura pubblica e committenza*, Studia Archaeologica 125. Roma: L'Erma di Bretschneider.

Berns, C. 2002. "Frühkaiserzeitliche Tabernakelfassaden. Zum Beginn eines Leitmotivs urbaner Architektur in Kleinasien." In *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasiens in der frühen Kaiserzeit*, Kolloquium Köln, November 1998, edited by C. Berns, H. von Hesberg, L. Vandeput, and M. Waelkens. *BABesch* Supplements 8, 159-174. Leuven-Paris: Dudley, Ma.

Bingöl, O. 2011. "Beispiele historischer Reparaturen an antiken Steinbauten." In *Fabrica et ratiocinatio in Architektur, Bauforschung und Denkmalpflege*, Festschrift für Friedmund Hueberzum 70. Geburtstag, edited by. C. Jäger-Klein, A. Kolbitsh, and F. Hueber, 323-329. Wien: Neuer Wissenschaftliche.

Bonetto, J., S. Camporeale and A. Pizzo. 2014. *Arqueología de la construcción IV. Las canteras en el mundo antiguo: sistemas de explotación y procesos productivos.* Actas del congreso de Padova (22-24 de Noviembre de 2012), Anejos de Archivo Español de Arqueología 69. Madrid-Mérida: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida.

Camporeale, S., H. Dessales and A. Pizzo. 2008. *Arqueología de la construcción I. Los procesos constructivos en el mundo romano: Italia y provincias occidentales*. Mérida, Instituto de Arqueología (25-26 de Octubre de 2007), Anejos de Archivo Español de Arqueología 50. Mérida: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida.

Camporeale, S., H. Dessales and A. Pizzo. 2010. *Arqueología de la construcción II. Los procesos constructivos en el mundo romano: Italia y provincias orientales.* Congreso, Certosa di Pontignano (Siena, 13-15 de Noviembre de 2008), Anejos de Archivo Español de Arqueología 57. Madrid-Mérida: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida.

Camporeale, S., H. Dessales and A. Pizzo. 2012. *Arqueología de la construcción III. Los procesos constructivos en el mundo romano: la economía de las obras.* École Normale Supérieure (Paris, 10-11 de Dieciembre de 2009), Anejos de Archivo Español de Arqueología 64. Madrid-Mérida: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida.

DeLaine, J., S. Camporeale and A. Pizzo. 2016. *Arqueología de la construcción V. Man-made materials, engineering and infrastructure.* Proceedings of the 5th International Workshop on the Archaeology of Roman Construction (Oxford, April 11-12, 2015), Anejos de

Archivo Español de Arqueología 77. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Arqueología de Mérida.

Guidoboni, E. 1989. *I terremoti prima del Mille in Italia e nell'area Mediterranea.* Bologna: SGA.

Hülsen, Chr. 1919. *Das Nymphaeum*, mit Beiträgen von H. Dessau, E. Herkenrath und Th. Wiegand, *Milet* V(1). Berlin: Georg Reimer.

Ismaelli, T. 2013. "Ancient Architectural Restoration in Asia Minor. Typology, Techniques and Meanings Discussed with Reference to Examples of Large-Scale Public Buildings in Hierapolis of Phrygia, a Seismic City in Western Turkey." *IstMitt* 63: 267-324.

Ismaelli, T., G. Sobrà, S. Bozza, G. Casa and A. Galli. 2022. "Il restauro del Teatro di Hierapolis sotto Costanzo II. In *Hierapolis di Frigia XV*, edited by F. D'Andria, M.P. Caggia, and T. Ismaelli, 245-308. Istanbul: Ege Yayınları.

Ismaelli, T., B. Duman and S. Bozza. 2024. "Il Ninfeo Monumentale di Tripolis ad Maeandrum: primi risultati tra ricostruzione storica, conservazione e valorizzazione/Tripolis ad Maeandrum Nymphaeumu: Tarihi rekonstrüksiyon, konservasyon ve değerlendirme çalışmalarıyla ilgili ilk rekonstrüksiyon sonuçlar." In *La ricerca archeologica per la ricostruzione storica e la valorizzazione del patrimonio/Mirasın tarihsel yeniden yapılanması ve değerlendirilmesi üzerine arkeolojik araştırma*, XIII Convegno sul contributo italiano a scavi, ricerche e studi nelle missioni archeologiche in Turchia (Istanbul, novembre/Kasım 2022), edited by S. Schirmo, and F. Balossi Restelli, 175-189. İstanbul: Edizioni Istituto Italiano di Cultura di Istanbul.

Jung, K. 2006. "Das Hydrekdocheion des Gaius Laecanius Bassus in Ephesos." In *Cura Aquarum in Ephesus*, Proceedings of the Twelfth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region (Ephesus/Selçuk, Turkey, October 2-10.2004), edited by G. Wiplinger. *BABesch* Supplement 12, 79-86. Leuven: Dudley, Ma.

Kawerau, J. and A. Rehm. 1914. *Das Delphinion in Milet, Milet* I(3). Berlin: Georg Reimer.

Klein, N. 2015. "Architectural Repairs of the Small Limestone Buildings on the Athenian Acropolis in the Archaic Period." In *Autopsy in Athens. Recent Archaeological Research on Athens and Attica*, edited by. M.M. Miles, 1-8. Oxford: Oxbow Books.

Knackfuss, H. 1908. *Das Rathaus von Milet, Milet* I(2). Berlin: Georg Reimer.

Knackfuss, H. 1924. *Der Südmarkt und die benachbarten Bauanlagen, Milet* I(7). Berlin: Georg Reimer.

Köster, R. 2004. *Die Bauornamentik von Milet. Die Bauornamentik der frühen und mittleren Kaiserzeit*, *Milet* VII(1). Berlin-New York: W. de Gruyter.

Kreiler, B. 1975. *Die Statthalter Kleinasiens unter den Flavien*, PhD. diss., München.

Maischberger, M. 2009. "Das Nymphäum." In *ZeitRäume. Milet in Kaiserzeit und Spätantike*, edited by O. Dally, M. Maischberger, P. Scheider, and A. Scholl, 96-107. Regensburg: Schnell & Steiner.

Niewöhner, Ph. 2016. *Miletus/Balat. Urbanism and monuments from the Archaic period to Ottoman periods: a guide book*. Istanbul: Ege Yayınları.

Perrier, A. 2019. "L'entretien et la restauration des monuments à Delphes dans l'Antiquité." In *Sarta Tecta, De l'entretien à la conservation des édifices. Antiquité, Moyen Âge, début de la période moderne*, Actes de la Journée d'études (Musée d'Art et d'Histoire de

SaintDenis, 10-10-2014), edited by Ch. Davoine, A. D'Harcourt, and M. L'Héritier. Bibliothèque d'archéologie méditerranéenne et africaine 25, 97-112. Aix-en-Provence: Presses Universitaires de Provence.

Quatember, U. 2014. "Der Beitrag der Bauforschung zur Untersuchung von Architekturdekoration." In *Antike Bauornamentik. Grenzen und Möglichkeiten ihrer Erforschung*, edited by J. Lipps, and D. Maschek. Studien zur antiken Stadt 12, 99-116. Wiesbaden: L. Reichert.

Ritti, T. 2017. *Hierapolis di Frigia IX. Storia e istituzioni di Hierapolis*. Istanbul: Ege Yayınları.

Robert, L. 1978. "Documents d'Asie Mineure." *BCH* 102: 395-408.

Vanden Broeck-Parant, J. and T. Ismaelli. 2021. *Ancient architectural restoration in the Greek world*, Proceedings of the International Workshop held at Wolfson College, Oxford, Costruire nel mondo antico 4. Roma: Edizioni Quasar.

Weber, U. 2013. *Versatzmarken im antiken griechischen Bauwesen*, Philippika 58. Wiesbaden: Harrassowitz.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 146-155
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.73

Araştırma Makalesi

Tyana (Kemerhisar) Teritoryumu'ndan Yazıtlı ve Helios Büstlü Yeni Bir Sunak

Ramazan ÇOBAN*

* Arkeolog Ramazan Çoban, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Karaman / Türkiye.
E-mail: ramazan5858coban@gmail.com
Orcid iD: 0009-0001-3900-6851

Sorumlu Yazar: Ramazan Çoban, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Karaman / Türkiye.
E-mail: ramazan5858coban@gmail.com

Geliş Tarihi: 02.05.2025
Kabul Tarihi: 28.08.2025
Online Yayın Tarihi: 30.10.2025

Makale Künyesi: Çoban, R. 2025. "Tyana (Kemerhisar) Teritoryumu'ndan Yazıtlı ve Helios Büstlü Yeni Bir Sunak." *Arkhaia Anatolika* 8: 146-155. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.73

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Bu makalede, Kappadokia Bölgesi'nde yer alan Niğde ilinin Bor ilçesine bağlı Kaynarca köyünde 2024 yılında ele geçen, Helios büstü kabartmalı yeni bir yazıtlı sunak tanıtılmaktadır. Helios büstlü benzer sunaklar, Anadolu'da Kilikia, Pisidia, Lykia ve Phrygia bölgelerinden bilinmektedir. Elimizdeki sunak, Kappadokia'da üzerinde Helios kabartması bulunan ilk sunak olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Sunak, Kemerhisar ilçe jandarması tarafından ele geçirilmiş ve Tyana/Kemerhisar kazı evine teslim edilmiştir. Sunağın bulunduğu yer kesin olarak bilinmemekle birlikte, Kemerhisar'ın yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda, Tyana topraklarında bulunan Kaynarca köyü içindeki bir antik yerleşime ait olması mümkündür. Kaynarca'da iki önemli arkeolojik alan bulunmaktadır. Bunlardan biri Neolitik Dönem'e ait bir höyük, diğeri ise bu höyüğün yakınında bulunan ve MÖ 8. yüzyıla tarihlenen bir tümülüstür. Ayrıca, köydeki bir konutta, bir tapınağın inşasından söz eden, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yazıt keşfedilmiştir.

Kaynarca köyünden gelen bu taşınabilir kübik sunağın ön yüzünde üç satırlık Yunanca bir adak yazıtı ve başının arkasında ışınları olan Helios'un kabartma büstü bulunmaktadır. Helios'un pelerin giymiş olarak tasvir edilmesi sunağın tarihlenmesine de yardımcı olan önemli bir ikonografik özelliktir. Sunağın sol yüzeyinde hilâl motifi, sağ tarafında ise altı yapraklı rozet bulunmaktadır. Makalede, altarın tipolojik yapısı ve büstün ikonografik özellikleri, Anadolu'da bulunan Helios tasvirli diğer sunaklarla karşılaştırılarak incelenmektedir. Ayrıca, hilâl ve rozet motiflerinin Helios ile ilişkisi açısından nasıl yorumlanabileceği tartışılmaktadır. Kısmen hasar görmüş yazıttan anlaşıldığı üzere, sunak P[rep]on oğlu Papias adlı bir şahıs tarafından muhtemelen [Heli]os So[ter]'e adanmıştır. Yazıtta kullanılan harf karakteri ve Helios büstünün ikonografik özelliklerine dayanarak, sunağın MS 2. yüzyılın ikinci yarısına veya MS 3. yüzyıla tarihlendirilmesi gerektiği önerilmektedir. Bu tarihleme önerisi, Anadolu'da bulunan ve aynı yüzyıllara tarihlenen Helios Soter'e adanmış iki yazıtlı sunak tarafından da desteklenmektedir. Sonuç olarak, bu sunak, Helios sunakları üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayacak önemli bir bulgu olması ve keşfedildiği Kaynarca köyünün Roma İmparatorluk Dönemi'nde de iskân edildiğini gösteren kanıtlara yeni bir katkı sunması açısından değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Sunak, Helios, Soter, Tyana, Kappadokia.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 146-155
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.73

Research Article

A New Altar with an Inscription and Bust of Helios from the Territory of Tyana (Kemerhisar)

Ramazan ÇOBAN*

• Archaeologist Ramazan Çoban, Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences, Department of Archaeology, Karaman / Türkiye.
E-mail: ramazan5858coban@gmail.com
Orcid iD: 0009-0001-3900-6851

Corresponding Author: Ramazan Çoban, Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences, Department of Archaeology, Karaman / Türkiye.
E-mail: ramazan5858coban@gmail.com

Received Date: 02.05.2025
Acceptance Date: 28.08.2025
Online Publication Date: 30.10.2025

Citation: Çoban, R. 2025. "A New Altar with an Inscription and Bust of Helios from the Territory of Tyana (Kemerhisar)." *Arkhaia Anatolika* 8: 146-155. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.73

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

This contribution introduces a new inscribed altar bearing a bust of Helios, which was discovered in 2024 at the village of Kaynarca, in the Bor district of Niğde province, in the Cappadocia region. Similar altars bearing the Helios bust are known from various regions of Anatolia, including Cilicia, Pisidia, Lycaonia, Lycia and Phrygia. The importance of this altar is increased by the fact that it is the first one found in Cappadocia with a bust of Helios. The altar was seized by the Kemerhisar district gendarmerie and handed over to the excavation house of Tyana/Kemerhisar. While the altar's find-spot is not known for certain, it is possible it belonged to an ancient settlement within Kaynarca village, about 6 km to the northeast to Kemerhisar, in the territory of Tyana. In Kaynarca, there are two significant archaeological sites. One of these is a Neolithic mound, and the other is a tumulus found in the vicinity of the mound, which dates to the 8th century BC. Furthermore, an inscription from the Roman Imperial period, which refers to the construction of a temple, was discovered in a private residence in the village.

The front face of this portable cubic altar, originating from the village of Kaynarca, features a three-line votive inscription in Greek and a relief bust of Helios with the head set in front of a halo of sun rays. The depiction of Helios wearing a cloak is an important iconographic feature and helps to date the altar. On the left surface of the altar, there is a crescent in relief, and the right side is adorned with a six-leaf rosette. This article examines the typological characteristics of the altar and the iconographic features of the bust by comparing them with those of other altars depicting Helios found in Anatolia. It is also examined how crescent and rosette motifs can be interpreted in relation to Helios. According to the partially damaged inscription, the altar was probably dedicated to [Heli]os So[ter] by Papias, son of P[rep]on. Based on the lettering employed in the inscription and the iconographic features of the Helios bust, it is suggested that the altar dates to the second half of the 2nd century AD or the 3rd century AD. This dating suggestion is supported by two inscribed altars dedicated to Helios Soter found in Anatolia, which are also dated to these centuries. In conclusion, this altar is valuable both as a significant finding that will contribute to the studies on the Helios altars, and as a new addition to the evidence suggesting that Kaynarca village, where it was discovered, was inhabited during the Roman Imperial Period.

Keywords: Altar, Helios, Soter, Tyana, Cappadocia.

Giriş: Buluntu Yeri

Makale konusu olan altar/sunak, Niğde ili Bor ilçesine bağlı Kaynarca köyünde tespit edilmiş, Kemerhisar beldesi Karakol Komutanlığı tarafından 2024 yılında müsadere yoluyla Tyana (Kemerhisar) kazı başkanlığına teslim edilerek kazı evi bahçesinde koruma altına alınmıştır. *In situ* bir buluntu olmadığı için eserin hangi antik yerleşim yerine ait olduğu şimdilik meçhul olmakla birlikte ele geçirildiği Kaynarca köyünde gün yüzüne çıkarılmış olabilir. Kaynarca köyü, Tyana antik kentinin yaklaşık 6 km kuzeydoğusundadır. Kaynarca'daki yerleşim yeri çok büyük olasılıkla Geç Hitit Dönemi Tuwana krallığının, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise Tyana kentinin egemenlik alanındaydı. Kaynarca'da Neolitik ve Kalkolitik dönemlerden seramik buluntularının ele geçtiği bir höyük yer almaktadır. Bu höyüğün çok yakınında, MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilen ve Phryg kültürünü yansıtan iyi işçilikli, bronz mezar eşyalarının tespit edildiği bir tümülüs bulunmaktadır[1]. Bu zengin buluntular tümülüsün Tuwana krallarından birine ait olabileceğini düşündürmektedir[2]. Ayrıca Kaynarca'da, tapınak yapımından söz eden Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yapı yazıtı[3] ele geçmiştir. Yazıtın ilk satırları daha sonraki bir dönemde tıraşlanmış olduğu için, tapınağın hangi tanrıya ithaf edildiği ve kimler tarafından yaptırıldığı okunamamaktadır. Ancak ilk satırında kalan harf izlerinden bir tanrıçaya adandığı anlaşılmaktadır. Son satırlarında ise girişi, kapı-pencereleri ve sunaklarıyla birlikte tapınağın bir bütün olarak inşa edildiği kaydedilmektedir. Bu epigrafik buluntu, Kaynarca köyünde veya çok yakınlarında Roma İmparatorluk Dönemi'nde de iskân edilmiş antik bir yerleşim yeri olması gerektiğini ve elimizdeki bu yeni sunağın da Kaynarca kökenli olabileceğini düşündürmektedir.

Sunağın Genel Özellikleri

Bomos (βωμός) sözcüğü ile tanımlanan sunaklar Anadolu'da yuvarlak ve dikdörtgen formda olmak üzere iki ana tipte, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaygın görülmektedir[4]. Elimizdeki sunak da yekpare (monolitik) mermerden yapılmış taç-gövde-kaide kısımlarına sahip, dikdörtgen sunak tipi özelliklerini sergilemektedir (fig. 1a). İyi bir işçilikle üretildiği görülen sunağın ön cephesinde, ilk satırı taç profilinin üst silmesine, diğer iki satırı ise gövde üzerine özenle yazılmış üç satırlık bir yazıt (fig. 1a-1b) ve yazıtın altında Helios büstü kabartması yer almaktadır (fig. 1a, 1c). Arka cephesi (fig. 4) boş bırakılan sunağın yan cephelerinden birine hilâl, diğerine ise altı yapraklı rozet motifi işlenmiştir (fig. 2-3).

Figür 1a: Ön cephe

Gri renkli mermerden yapılmış sunağın alt kısmı kırık olup mevcut yüksekliği 55 cm'dir. Gövdesi 22 x 22 cm, üst bölüm/taç kısmı ise 25 x 25 cm ölçülerindedir. Ölçülerinden de anlaşıldığı üzere bu, kübik gövdeli, taşınabilir (portatif) bir sunaktır.

Sunağın taç kısmı fazlaca tahrip olmuş durumdadır. Ön cephesi üç silmeyle süslenmiştir. Yazıtın ilk satırı üst silmede yer almaktadır. Sağ cephedeki kalıntıdan anlaşılacağı üzere silmeler taç kısmını çevrelemektedir. Sadece ön cephenin sağ köşesindeki

[1] Akkaya 1992, 25-26; *I.Tyana* I, 96; *I.Tyana* II, 470.
[2] Akkaya 1992, 27.
[3] *I.Tyana* I, 216, no. 39.
[4] Yavis 1949, 154-155; Coulton 2005, 130.

akroter çıkıntısı korunmuştur ve üst silmeden gövdeye doğru eğimli bir şekilde yapılmıştır. Tacın en üst tarafı dairesel olarak düzenlenmiş ve herhangi bir sunu çanağı[5] açılmaksızın düz bir şekilde kesilmiştir (fig. 5). Sunağın alt kısmı kırıktır (fig. 6). Muhtemelen taç kısmı gibi silmeli bir şekilde süslenmiş, profilli bir kaideye sahipti[6].

Figür 1b: Yazıt detay

Figür 1c: Büst detay

Figür 2: Sol cephe

Figür 3: Sağ cephe

Figür 4: Arka cephe

Figür 5: Üst yüzeyi

Figür 6: Alt kısmı

Ön Cephe: Büst ve Yazıt

Başının arkasında güneş ışınlarıyla tasvir edilmiş olan büstün tahribattan dolayı yüz detayları ve omuz hizasından aşağı kısmı kayıp durumdadır (fig. 1a, 1c). Mevcut yüksekliği 14 cm'dir. Kısmen görülen sağ omuzundan yukarıya doğru kıvrım yapan bir pelerin giydiği anlaşılmaktadır[7]. Pelerinin uç kısmı sunağın sol cephesinde hilal sembolünün üzerine kadar uzatılmıştır.

[5] Sunu çanakları hakkında bk. Yavis 1949, 13-20; Coulton 2005, 128, fig. 2. Yakın bir örnek olarak Konya-Ereğli Müzesi'nde korunan Zeus sunağı için bk. Abay 2020, 201, 205, foto. 1 ve 6.

[6] Oldukça benzer bir Helios sunağı için bk. Matern 2002, 356, abb. 76. Helios büstlü örnekler için ayrıca bk. Akyürek-Şahin 2004, 142, no. 5; Tek ve Sancaktar 2020, 337, fig. 28. Bu sunak tipi için bk. Coulton 2005, 132, fig. 6, 135, fig. 9. Tyana'dan benzer bir sunak için bk. *I.Tyana* II, taf. 105, no. 5.

[7] Afyon Müzesi bahçesinde sergilenen bir sunakta benzer tasvir görülmektedir, bk. Matern 2002, 253, kat. no. 59, 356, abb. 76. Sunağın üzerinde tasvir edilen Helios'un pelerini sağ omzundan yukarıya doğru dalgalanmaktadır. Sunağın diğer yüzlerinde Artemis ve Herakles büstleri yer almaktadır.

Büstün tanrı Helios'un bir temsili olduğunu düşündüren başının arkasındaki güneş ışınları/şua demetidir. Antik dünyanın çeşitli bölgelerinde ele geçen adak steli, sunak, vazo, sikke ve heykeltraşlık eserlerinde tasvir edilen Helios'un en belirleyici özelliği, başındaki şua demetidir[8]. Dört atın çektiği araba ve kırbaç da Helios'un en önemli atribütlerindendir. Yunan mitolojisine göre Titanlar soyundan, Hyperion ile Theia'nın oğludur; şafak tanrıçası Eos ile Ay tanrıçası Selene de kardeşleridir[9]. Gökyüzündeki Güneşle özdeş olan tanrı Helios, antik edebi kaynaklardan derlenen bilgilere göre her şeyi gören, yeryüzünü aydınlatan, sağlık ve yaşam kaynağı, mevsimleri ve yılları yaratan bir tanrıdır[10].

Figür 7a: Helios ve Kybele
(Robinson 1926, fig. 66)

Figür 7b: Helios
(Erten 2007, 349 res. 22)

Anadolu'da, güneş ışınlarıyla tasvir edilmiş Helios betimli sunak, stel gibi bazı taş eserler Kilikia, Pisidia, Lykaonia, Lykia, Phrygia bölgelerinde ele geçmiştir[11]. Helios genellikle sakalsız ve kıvırcık küt saçlı, *khiton-himation* giyimli, kimi zaman çıplak olarak tasvir edilmiştir. Tarihleme bakımından önemli bir ikonografik özellik olan pelerin giyen Helios tasviri, elimizdeki sunağın haricinde Anadolu'da sadece Afyon Müzesi'ndeki bir sunakta[12] görülür. Başının arkasındaki güneş ışınlarının uçları, sivri uçlu olan diğer örneklerin aksine düzdür. Işın sayısı 11'dir. Yalvaç Müzesi'nde korunan bir Helios sunağında büstün aynı sayıda ışınla tasvir edildiği görülür (fig. 7a-b)[13]. Ancak genel olarak gerek sunaklar gerek sikkeler üzerinde görülen diğer Helios betimlerinde ışın sayılarında bir düzen söz konusu değildir[14].

Yazıtı taşıyan sunağın ölçüleri yukarıda sunulmuştur. Özenle yazılmış yazıtın ilk satırı taç profilinin üst silmesinde, diğer iki satırı ise gövdede, Helios betiminin üst kısmında yer almaktadır. Harf yüksekliği: (sat. 1) 2 cm; (sat. 2-3) 2,5 cm ölçülerindedir.

---

[8] Helios görselleri için bk. *LIMC* IV.2, 366-385; Matern 2002, 335-366.
[9] Jessen 1912, 78-80 *s.v.* Helios.
[10] Helios'un genel özellikleri için bk. Jessen 1912, 58-70 *s.v.* Helios; *LIMC* V.1, 1005-1007 *s.v.* Helios.
[11] Helios kabartmalı benzer sunaklar için bk. *MAMA* I, 4, no. 5, fig. c; Robinson 1926, 44, fig. 65-66 (= Schauenburg 1955, 46; Karayaka 1998, 182; Matern 2002, 258, kat. no. B 88; Erten 2007, 349, res. 22); Matern 2002, 253, kat. no. B 61, res. 77 (= Erten 2007, 369, res. 25); Bayburtluoğlu 2003, 58-59 (= Bayburtluoğlu 2006, res. 3; Erten 2007, 212-213, res. 8); Baldıran 2019a, 68-69, kat. no. 10, 106 foto. 35, 75, kat. no. 16, 115-116, foto. 54-55; Baldıran 2019b, 131, res. 5, 135, res. 15-17.
[12] Matern 2002, 356, abb. 76.
[13] Robinson 1926, 44-45, fig. 66. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen sunak üzerindeki Helios büstü bukleli kısa saç modeliyle tasvir edilmiştir. Üzerindeki giysi mantodur. Sunağın sağ cephesinde kabartma Kybele büstü yer alır. *MAMA* I, 4, no. 5, fig. c'deki Helios büstü de 11 ışınlı şua demetine sahip olabilir ama tahribat söz konusudur.
[14] Örneğin Burdur Müzesi'nde korunan Helios sunağında tanrı sekiz ışınlı şua demetiyle betimlenmiştir. Burada Helios çıplak tasvir edilmiştir. Sunağın sol yüzüne üzüm salkımı, sağ yüzüne ise çelenk işlenmiştir, bk. Erten 2007, 369, res. 25. Başka bir örnek olarak Oinoanda'da bulunan bir arşitrav bloğu üzerindeki Helios kabartması gösterilebilir. Dokuz ışınlı olarak tasvir edilmiştir. Alt tarafında bir kırbaç ve muhtemelen bir kartal tasviri vardır. Yanındaki başka bir blokta ise omuzları arkasında hilâlin uçları görülen Ay tanrıçası (Selene) kabartması bulunmaktadır, bk. Coulton 1986, 76, pl. VIII b-c; Erten 2007, 237-239,res. 10. Kütahya Müzesi'de korunan, niş biçimli bir stelde ise Helios büstü yaprak biçimli dokuz ışın demetiyle tasvir edilmiştir, bk. Akyürek-Şahin 2005, 189-190, no. 10, fig. 10.

[Ἡλί]ῳ Σῳ[τῆρι?]
2 Ἰαπιας Π[ρ]-
[έπ]οντος.

Çeviri: "*P[rep]on oğlu Papias, [Heli]os So[ter] için (adadı).*"

Sat. 1: Yazıtın ithaf kısmı olan ilk satırı büyük oranda tahrip olmuş, sunağın adandığı tanrı adı kayıptır. Satır ortasında lunar formda bir *sigma* (c) kesin olarak okunmaktadır, onun her iki yanında ise el yazısı formunda açık *omega* (ω) harflerine ait izler mevcuttur (fig. 1b). Bu harf kalıntıları *soter* epithetiyle tapınım gören bir tanrıya işaret edebilir. Yazıtın hemen altında yer alan Helios betimi doğrultusunda, kesin olmamakla birlikte, [Ἡλί]ῳ Σῳ[τῆρι?] tamamlaması hem kalan harf izleriyle hem de kırık kısımlardaki kayıp harflerin sayısı ile uygun görünmektedir.

Sat. 2-3: Sunağı adayan kişi Papias[15], yaygın görülen yerel bir isimdir. Π[.|..]οντος, Papias'ın babasının *genetivus* halde ismi olmalıdır ve kayıp harf sayısı da dikkate alınarak en uygun tamamlama Π[ρ|έπ]οντος[16] (*nom.* Πρέπων/Prepon)[17] görünmektedir. Sunağın masraflı bir şekilde kaliteli mermerden ve iyi bir işçilikle üretilmiş olması, Papias'ın varlıklı ve tanınan bir ailenin mensubu olduğunu düşündürmektedir.

Helios'un "Soter" (σωτήρ) epithetiyle tapınım gördüğü hem antik edebi kaynaklardan hem de epigrafik belgelerden bilinmektedir[18]. Ancak bu epithet Helios için sıkça kullanılmaz. Helios Soter için adanmış yazıtlı ama herhangi bir betimlemesi bulunmayan iki sunak[19] Lydia'da ve Kilikia'da ele geçmiştir. En önemli kült merkezi Rhodos olan Helios'un Anadolu'da, biri Karia kenti Kidrama'da diğeri Lykia kenti Arykanda'da olmak üzere iki küçük tapınağı bilinmektedir[20]. Helios tasvirli sikkeler, sunaklar ve bu tanrının kutsal alanlarını ve rahipliğini yapmış şahısları belgeleyen epigrafik buluntular[21], kültün Anadolu'da geniş yayılımını göstermektedir. Helios'a ithaf edilen tapınak yapılarının sayıca çok az olması, Güneş tanrısının doğasına uygun olarak açık kutsal alanlarda tapınım görmüş olabileceği ile açıklanabilir[22]. Az sayıda rastlanmış olsa da "koruyucu, kurtarıcı" anlamlarındaki *soter* epithetinin Helios için de kullanılmış olması, onun sağlık ile ilişkili yönüne ithafen olabilir. Doğası gereği Helios/Güneş hem bitkilerin olgunlaşmasını sağlayıcı hem de insanlar için sağlık kaynağıdır. Arykanda'daki Helios kutsal alanından Helios sunaklarıyla birlikte sağlık tanrıları Asklepios ve Hygieia heykellerinin[23] de ele geçmiş olması, bu anlamda dikkat çekici görülebilir.

Yan Cepheler: Hilâl ve Rozet Motifleri

Sunağın sol cephesinde kabartma olarak işlenmiş, ucu yukarıya doğru açık hilâl yer almaktadır. Hilâlin altında beş yaprağı sağlam gerisi kırık durumda olan küçük bir rozet kabartması vardır. Hilalin sağ üst tarafında, ön cephedeki figürün pelerinin ucu

[15] Papias ismi Phrgia, Lykaonia, Kappadokia, Pisidia, Isauria ve Ionia gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaygın görülmektedir, bk. Zgusta 1964, § 1199-5; *LGPN* VC *s.v.* Παπιας.
[16] *Genetivus* halde belgelendiği diğer bir yazıt için bk. *TAM* V.2, 1022.
[17] Yaygın görülen bu ismin belgelendiği bölgeler için bk. *LGPN* I, II, IIIA, IV ve VA-C *s.v.* Πρέπων.
[18] Jessen 1912, 74 *s.v.* Helios.
[19] Lydia'dan Philadelphia yazıtı (MS 2.-3. yüzyıl) için bk. *TAM* V.3, 1633: Ἡλίῳ | Σωτῆρι | Διόδοτοι "*Diodotos isimli kişiler Helios Soter'e (adadı)*"; Kilikia'dan Hierapolis-Kastabala yazıtı (ca. MS 200-250) için bk. Sayar *et al.* 1989, 15 no. 6, abb. 7 (= *SEG* 39, 1502): Ἡλίῳ | Σωτῆρι "*Helios Soter için*".
[20] Matern 2002, 19.
[21] Epigrafik kaynaklar için bk. Matern 2002, 16-18.
[22] Matern 2002, 200.
[23] Bayburtluoğlu 2004, 137-138; Erten 2007, 199. Arykanda'da bulunan Helios tasvirli sikkeler için bk. Tekinalp ve Sancaktar 2024, 112, kat. 18-20.

görülmektedir (fig. 2). Hilâl betiminin hemen altında, ortasında küçük bir çiçek motifi bulunan, muhtemelen U biçiminde işlenmiş bir girlandın izleri görülmektedir. Hilâl betimi Ay tanrısı Men'i ya da büyük olasılıkla Ay tanrıçası Selene'yi sembolize ediyor olmalıdır. Bazı epigrafik belgelerde Helios ile Selene, adak sunulan kültler ve mezarların koruyucu güçleri olarak birlikte anılmaktadır[24]. Bazı betimlemelerde de Helios ile Selene birlikte görülmektedir. Lykia'da Oinoanda agorası kalıntıları arasında yan yana bulunan iki bloktan birinde Helios, diğerinde ise Selene kabartmaları yer almaktadır[25]. Arykanda'da bulunan yazıtlı bir adak stelinde[26] de Helios ve Selene ayakta durur vaziyette yan yana betimlenmiştir. Elimizdeki sunakta da Helios ile kız kardeşi Selene birlikte temsil edilmiş olabilir. Ionia Bölgesi'nde ele geçen kırık bir stel parçasında şua demetli Helios büstü, büstün sağında ise hilâl betimi görülmektedir. Bu adak stelinde de Selene'nin hilâl ile simgeleştirildiği düşünülmektedir[27].

Sunağın sağ cephesinde altı yapraklı rozet (?) motifi görülmektedir (fig. 3). Alt kısmı kırık olduğundan rozetin üç yaprağı tahrip olmuş durumdadır. Klasik Dönem'den itibaren özellikle Roma Dönemi'nde sunaklar üzerinde yoğun olarak kullanılan rozet motifleri mezar stellerinde, ostothek ve lahit kapaklarında da sıkça rastlanan bir süslemedir. Hristiyan mezarlarında da görülen altı yapraklı rozetlerin, Erken Hristiyanlık Dönemi'nde Ἰ(ησοῦς) Χ(ριστός) İsa Mesih'i temsil eden monogramın modifikasyonu olabileceği de düşünülmektedir[28].

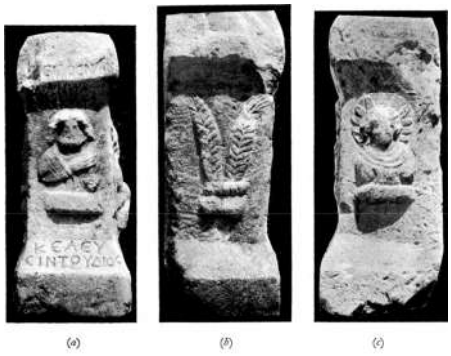

Figür 8: Zeus ve Helios
(MAMA I, 4 no. 5)

Özellikle mezar stellerinde yaygın görülen altı yapraklı motifin bu sunakta da ilk bakışta süslemeyi tamamlayıcı bir öge gibi durduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra rozet motifi, Helios ve hilâl kabartmalarıyla birlikte düşünüldüğünde, Güneş, Ay ve bitkinin doğal varlıklar olarak bir arada vurgulanması da söz konusu olabilir. Güneş tanrısı Helios'un tarımla ilişkili yönüne işaret eden bazı sunaklar mevcuttur. Helios'un Zeus ile birlikte yer aldığı, Phrygia'daki Laodikeia kentinde bulunan bir sunağın[29] (fig. 8) sol cephesine çift başak kabartması işlenmiş olması, her iki tanrının ürünlerin bereketi ve korunması gibi tarımla ilişkili ortak yönünü gösteriyor olabilir. Pisidia kökenli olup Yalvaç Müzesi'nde korunan Helios ile Kybele büstlerinin yer aldığı sunak[30] (fig. 7a-b) da bu anlamda önemlidir. Helios'un bereket tanrıçası Kybele ile birlikte aynı sunak üzerinde tasvir edilmesi, her iki kültün tabiat ile ilişkili ortak yönüne vurgu yapıldığına işaret edebilir[31]. Kütahya Müzesi'nde korunan, Kybele veya Selene ile birlikte Helios büstünün yer aldığı kübik bir sunağın yan yüzlerinden birinde kabartma olarak işlenmiş üzüm salkımı, diğerinde ise bir boğa başı yer almaktadır. Bu sunak da Helios'un tarımla olan ilişkisini göstermektedir[32].

---

[24] *SEG* 15, 448; Heberdey ve Kalinka 1896, 7-8, no. 20, 23, 52, no. 71; Naour 1980, no. 43; Keil ve Wilhelm 1915, 45-47; Hicks 1891, 230-231, no. 10; Heberdey ve Wilhelm 1896, 60-61, no. 134.
[25] Coulton 1986, 76, pl. VIII b-c.
[26] Tek ve Sancaktar 2020, 324, 338, fig. 31. Figürlerin başları kırık ancak Selene'nin omuzları arkasındaki hilâl kabartması açıkça görülmektedir. Figürlerin altında Helios ve Selene isimleri yazılıdır.
[27] Arinç-Özyılmaz 2024, 152, kat. no. 112.
[28] Ramsay 1905, 27, 89-90; Rozet kabartmalı sunaklar için bk. Baldıran 2019a, 61-62, kat. no. 3-4, 71, kat. no. 12, 84, kat. no. 24; Altun 2019, 823, foto. 1b.
[29] *MAMA* I, 5. Sunağın ön cephesindeki Zeus bütünün sağ eli sol omuzunda, diğer eliyle de bir buğday başağı ve üzüm salkımı tutmaktadır. Sağ cephede, başının üstünde ışın tacıyla Helios kabartması, sol cephede ise başak kabartması yer almaktadır.
[30] Robinson 1926, 44-45, fig. 66.
[31] Erten 2007, 349-351.
[32] Akyürek-Şahin 2004, 142-144, no. 5.

Tarihleme ve Sonuç

Sunak, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yaygınlaşan altar tiplerindendir. Helios tasvirli eserlerin sayıca en yoğun görüldüğü dönemler MÖ 4. ve MS 2.-3. yüzyıllardır[33]. Kaynarca köyünde bulunan sunağın tarihlendirilmesi için, Helios büstünün ikonografik özellikleri ve yazıtın paleografisi önem arz etmektedir. Manto ve pelerin giyimli Helios tasvirlerinin MS 2. yüzyılın 2. yarısından itibaren yaygınlaşan bir tip olduğu belirtilmektedir[34]. Karşılaştırılabilecek en yakın örnek olarak Afyon Müzesi'nde korunan ve MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen, pelerin giyen Helios betimli mermer sunak[35] gösterilebilir (fig. 9). Afyon Müzesi örneği hem sunak tipi hem de ikonografik özellikleri bakımından Kaynarca köyünde bulunan sunakla oldukça benzerdir.

Figür 9: Afyon Müzesi'ndeki Helios sunağı
(Matern 2002, abb. 76)

Sunak üzerindeki yazıtın harf karakteri de (özellikle lunar *sigma* ve el yazısı formundaki açık *omega*) bu tarihle örtüşmektedir. Benzer yazım özelliği gösteren, Kilikia'da Hierapolis/Kastabala kentinde bulunan ve Helios Soter'e adanmış olan sunak MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir[36]. Lydia kenti Philadelpheia'da ele geçen Helios Soter'e adanan diğer sunak ise yazıtın harf özelliklerine göre (köşeli *sigma* ve el yazısı formunda açık *omega*) MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir[37].

Sonuç itibariyle, yazıtta kullanılan harf karakteri ve Helios büstünün ikonografik özelliklerinden hareketle sunağın MS 2. yüzyılın ikinci yarısına veya MS 3. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkündür. Helios'un elimizdeki yeni tasviri, özellikle tarihleme açısından önem arz eden ikonografik bir özellik olarak pelerin giymiş olmasıdır. Ayrıca, yukarıda bahsi geçen, Helios Soter'e adanan iki sunağın yazıtlarıyla Kaynarca sunağınkinin paleografik bakımdan benzerliği, Anadolu'daki Helios sunaklarının tarihlendirilmesine katkı sunabilecek niteliğe sahiptir. Son olarak, iyi bir işçilik örneği sergileyen bu sunağın, buluntu yeri olan Tyana teritoryumu içindeki Kaynarca köyünün Roma İmparatorluk Dönemi'nde de iskân edilmiş olabileceğini düşündüren buluntulara eklenen bir yenisi olarak değer taşıdığı söylenebilir.

Teşekkür

Sunağı çalışmama izin veren Tyana Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Osman Doğanay'a, makalenin geliştirilmesi için öneri ve katkılar sunan Doç. Dr. Mehmet Alkan'a çok teşekkür ederim.

[33] Matern 2002, 191.
[34] Letta 1988, 624.
[35] Matern 2002, 253, kat. no. B 59.
[36] Ele geçen bir sikkeden hareketle, Helios kültünün Hierapolis'e imparator Elagabalus (MS 218-222) ile birlikte girdiği düşünülmektedir, bk. Sayar *et al.* 1989, 15, no. 6, abb. 7 (= *SEG* 39, 1502).
[37] *TAM* V.3, 1633.

Bibliyografya

Abay, N. 2020. "Konya Ereğli Müzesi'nden Bir Zeus Sunağı." *Tüba-Ked* 21: 199-208.

Akkaya, M. 1992. "Objets phrygiens en Bronze du tumulus de Kaynarca." *La Cappadoce Meridionale jusqu'a la fin de l'epoque Romaine. Etat des Recherches*, Actes du Colloque d'Istanbul, Eds. B. Le Guen-Pollet ve O. Pelon, 25-27. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

Akyürek-Şahin, N.E. 2004. "Neue Weihungen für Hosios kai Dikaios." *Gephyra* 1: 135-148.

Akyürek-Şahin, N.E. 2005. "Kütahya Müzesi'nden Bir Grup Adak." *Olba* 11: 177-197.

Altun, S. 2019. "Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen İki Silindir Sunak." *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 14(2): 816-825.

Arinç-Özyılmaz, M. 2024. "Ionia, Karia ve Lydia Bölgesi Adak Stelleri." Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.

Baldıran, B. 2019a. "Güney Lykaonia Bölgesi Sunakları." Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

Baldıran, B. 2019b. "Lykaonia Bölgesi Zeus Sunakları: Beyşehir - Seydişehir İlçeleri ve Civarı." *Amisos* 4(7): 118-136.

Bayburtluoğlu, C. 2003. *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer Arykanda***.** İstanbul: Homer Kitabevi.

Bayburtluoğlu, C. 2004. *Lykia.* Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Gezi-Rehber Dizisi 1.

Bayburtluoğlu, C. 2006. "Arykanda Tanrıları ve Kültleri." *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Sempozyum Bildirileri I*, Eds. K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. des Courtils, M. Doğan-Alpaslan ve R. Boyraz, 61-68. Antalya: Suna İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Coulton, J.J. 1986. "Oinoanda: The Agora." *AnatSt* 36: 61-90.

Coulton, J.J. 2005. "Pedestals as 'altars'in Roman Asia Minor." *AnatSt* 55: 127-157.

Erten, E. 2007. "Küçük Asya'nın Güneyi'ndeki Helios Kültleri." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Heberdey, R. ve A. Wilhelm. 1896. *Reisen in Kilikien.* Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse 44.6. Wien: Alfred Hölder.

Heberdey, R. ve E. Kalinka. 1896. *Bericht über zwei Reisen im südwestlichen Kleinasien: ausgeführt im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.* Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse ; 45.1. Wien: Gerold.

Hicks, E.L. 1891. "Inscriptions from Western Cilicia." *JHS* 12: 225-273.

I.Tyana = Berges, D., ve Nollé, J. *Tyana. Archäologisch-historische Untersuchungen zum südwestlichen Kappadokien*, Teil: I-II. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 55, 1-2, Bonn: Dr. Rudolf Habelt, 2000.

Jessen, O. 1912. "Helios." *RE* 8(1): 58-93.

Karayaka, N. 1998. "Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Keil, J. ve A.Wilhelm. 1915. "Vorläufiger Bericht über eine Reise Kilikien." *ÖJh* 18: 1-60.

LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names.* Oxford 1987 –.

LIMC = *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*. Zürich, 1981-2009.

MAMA = *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, I-XI. London 1928-2013.

Matern, P. 2002. *Helios und Sol: Kulte und Ikonographie des griechischen und römischen Sonnengottes.* İstanbul: Ege Yayınları.

Naour, Ch. 1980. *Tyriaion en Cabalide. Épigraphie et géographie historique.* Zutphen: Terra Publishing.

Ramsay, W.M. 1905. *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire.* Aberdeen: Aberdeen University Studies.

Robinson, D.M. 1926. "Roman Sculptures from Colonia Caesarea (Pisidian Antioch)." *ArtB* 9: 4-69.

Sayar, M., P. Siewert ve H. Taeuber. 1989. *Inschriften aus Hierapolis-Kastabala. Bericht über eine Reise nach Ost-Kilikien.* Österreichischen Akademie der Wissenschaften Phil.-Hist Kl. Sitzungsberichte 547, Band 39. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Schauenburg, K. 1955. *Helios. Archaeologisch-mythologische Studien über den antiken Sonnengott.* Berlin: Gebrüder Mann Verlag.

SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum.* Leiden 1923 –

TAM = *Tituli Asiae Minoris*. Vindobonae 1901 –

Tek, A.T. ve H. Sancaktar. 2020. "A Numismatic Riddle from Arykanda: The God of the Water Spring." *Adalya* 23: 311-341.

Tekinalp, V.M. ve H. Sancaktar. 2024. "Arykanda Yamaç Hamamı'nın Kuzeyindeki Kazılarda Ele Geçen Sikkeler." *Höyük* 13: 107-142.

Yavis, C.G. 1949. *Greek Altars: Origins and Typology.* Saint Louis: St. Louis University Press.

Zgusta, L. 1964. *Kleinasiatische Personennamen.* Prag: Verlag der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 156-188
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.74

Araştırma Makalesi

Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Oluk Bezeme Tekniği: Çine-Tepecik Höyük Bağlamında Bir Değerlendirme

Ümit ÇAYIR TIĞLI*

* Dr. Ümit Çayır Tığlı, Panaztepe Kazısı, Menemen, İzmir / Türkiye.
E-mail: umitcayir58@gmail.com
Orcid iD: 0000-0002-3725-1626

Sorumlu Yazar: Dr. Ümit Çayır Tığlı, Panaztepe Kazısı, Menemen, İzmir / Türkiye.
E-mail: umitcayir58@gmail.com

Geliş Tarihi: 13.09.2025
Kabul Tarihi: 06.11.2025
Online Yayın Tarihi: 26.11.2025

Makale Künyesi: Çayır-Tığlı, Ü. 2025. "Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Oluk Bezeme Tekniği: Çine-Tepecik Höyük Bağlamında Bir Değerlendirme." *Arkhaia Anatolika* 8: 156-188. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.74

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Kalkolitik Dönem, Anadolu arkeolojisinin az bilinen, tartışmalı dönemlerinden biridir. Bu döneme ilişkin verilerin sınırlı olması, dönemin başlangıcı ve bitişinin yanı sıra alt evreleriyle birlikte bütüncül bir zeminde anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır. Dönem ile ilgili mimariye dair verilerin de dar ölçekte tespit edilmiş olması, özelde yerleşimlerin karakterlerini genelde ise Kalkolitik Dönemi anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu noktada karakteristik özellikleriyle seramik grupları dönemi tarihlendirme, tanımlayabilme ve karşılaştırmada ilk sırada gelmektedir. Makalenin konusunu oluşturan oluk bezeme tekniğinde yapılmış süslemelere sahip kaplar, Batı Anadolu Bölgesi'nde Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'de görülmekte olup, bunlar özel bir grubu oluşturmaktadır. Söz konusu dönem ve bölgede görülen oluk bezeme tekniği ile yapılmış kaplar kendine özgü üslubuyla, tarihlendirmede perdah bezemeli kaplar ve diğer belirleyici unsurlarla birlikte destekleyici materyaller arasında yer almaktadır.

Makale kapsamında, Çine-Tepecik Höyük yerleşiminde bulunan oluk bezemeli seramik parçaları; bezemenin kapların yüzeyine uygulanış biçimleri ve motiflerine göre tipolojik bir sınıflandırma dahilinde sunulmakta, bu örnekler çağdaşı yerleşimlerde görülen benzerleriyle karşılaştırılarak, kronolojik açıdan değerlendirilmektedir. Tipolojik ayrım tablo üzerinde gösterilmiş olup, karşılaştırılan benzer seramik parçaları metin içerisinde kullanılan yayınlardan alınmıştır. Karşılaştırma kapsamında yakın ve uzak mesafe kültür bölgelerindeki benzer unsurlar bezeme tekniği, motif düzenlemesi ve kap formları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, döneme ilişkin mevcutta var olan veriler ve yeni elde edilen sonuçlarla birlikte, yeni kronolojik değerlendirmelere de yer verilmiştir. Ana hatlarıyla incelenen bu önemli seramik grubunun, son kronolojik önerilerle değerlendirildiğinde yoğun olarak Erken Kalkolitik Dönem'de üretilmiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu gelenek Orta Kalkolitik'te de kullanılmaya devam etmiştir. Yukarıda kısaca özetlenen kapsamda bu çalışma, daha önce yayın üretilmemiş olan Kalkolitik Dönem'de oluk bezeme üzerine detaylı bir çalışma sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkolitik Dönem, Batı Anadolu, Oluk Bezeme, Çine-Tepecik Höyük, Bezeme Teknikleri.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 156-188
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.74

Research Article

Grooved Decoration Technique of the Chalcolithic Period of Western Anatolia: An Evaluation in the Context of Çine-Tepecik Mound

Ümit ÇAYIR TIĞLI*

* Dr. Ümit Çayır Tığlı, Panaztepe Excavation, Menemen, İzmir / Türkiye.
E-mail: umitcayir58@gmail.com
Orcid iD: 0000-0002-3725-1626

Corresponding Author: Dr. Ümit Çayır Tığlı, Panaztepe Excavation, Menemen, İzmir / Türkiye.
E-mail: umitcayir58@gmail.com

Received Date: 13.09.2025
Acceptance Date: 06.11.2025
Online Publication Date: 26.11.2025

Citation: Çayır-Tığlı, Ü. 2025. "Grooved Decoration Technique of the Chalcolithic Period of Western Anatolia: An Evaluation in the Context of Çine-Tepecik Mound." *Arkhaia Anatolika* 8: 156-188.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.74

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

The Chalcolithic Period represents one of the lesser-known and most debated phases of Anatolian archaeology. The fact that architectural evidence pertaining to the period has been documented only on a limited scale impedes our understanding of settlement character in particular and of the Chalcolithic Period in general. The scarcity of architectural evidence identified on a broader scale, and the fact that the characteristics of settlements remain indistinct, further complicate our understanding of the period. At this point, ceramic assemblages, with their characteristic features, take precedence in the processes of dating, identification, and comparative evaluation. The subject of this article is groove-decorated vessels produced by incision techniques, which constitute a distinctive group within Western Anatolia during the Early and Middle Chalcolithic Period. These vessels, characterized by their specific decorative practices, form a particular category, and, together with burnished vessels bearing incised ornamentation and other defining features, occupy an important place among the supporting materials employed in chronological assessments.

Within the scope of the article, the incised decorated pottery fragments from the Çine-Tepecik Mound are presented within a typological classification based on the forms and motifs of the decoration applied to the surface of the vessels, and these examples are compared with similar ones seen in contemporary settlements and evaluated chronologically. The typological differentiation is presented in a table, and the comparable ceramic fragments were taken from publications cited within the text. Within the comparison, similar elements from both nearby and distant cultural regions are considered in respect of decoration technique, motif arrangement, and vessel forms. Accordingly, alongside the existing data pertaining to the period, and the newly obtained results, new chronological evaluations have also been included. A preliminary examination of this significant ceramic group, when assessed in light of the most recent chronological proposals, indicates that it was predominantly produced during the Early Chalcolithic period. Nevertheless, this tradition continued into the Middle Chalcolithic Period. Within the framework briefly summarized above, this study aims to present a detailed examination of incised decoration in the Chalcolithic Period, a subject on which no prior publication has been produced.

Keywords: Chalcolithic Period, Western Anatolia, Groove Decoration, Çine-Tepecik Mound, Decorative Techniques.

Giriş

Çine-Tepecik Höyük'te Erken/Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen IV. tabaka yerleşimi, Çine Çayı ile beslenen bereketli bir ovada, tarım ve hayvancılıkla ön plana çıkan bir yerleşim karakteri göstermektedir. Her yerleşimde olduğu gibi Çine-Tepecik Höyük Kalkolitik Dönem yerleşimi de bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre şekillenmiş, hakkında çok az bilineni olan bu dönemi anlamamızda önemli ipuçları vermiştir. Yerleşimin bu kültür tabakasında açığa çıkan tarım ürünlerini depolamak için kullanılan silolar ile öğütme taşları, tarımsal faaliyetlerin izlerini gösterirken, ele geçen kaplar da gündelik hayatta kullanılan belirgin formları sunmaktadır. Bunların yanı sıra tarım ve hayvancılıkta farklı amaçlara yönelik kullanılan obsidyen ve çakmaktaşından yapılmış çok sayıda alet, taş endüstrisi hakkında da önemli veriler sunmaktadır[1]. Taş aletler üzerinde yapılan çalışmalar, obsidyen hammaddesinin Melos ve Giali'den elde edildiğini göstermiştir[2]. Seramik repertuvarında görülen bezeme tekniği ve motiflerin yanı sıra mermerden yapılmış konik kaplar da çevre kültür bölgeleriyle yakın benzerlik içinde olup, tarihlendirmede önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Çine-Tepecik Höyük IV. tabakaya ait kalıntılar, iki farklı alanda tespit edilmiştir. Bunlardan ilki höyüğün batısında yer alan, oluk bezemeli seramik parçalarının tamamının ele geçtiği I-11 açmasıdır. Bu alanda yan yana, iki yuvarlak biçimli silo açığa çıkarılmıştır[3]. Bunun dışında belirgin bir plan vermeyen duvar kalıntılarının bulunduğu kontekst, yoğun yanık toprak içermektedir. Bu alandan Erken/Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen bezemeli kap parçaları yoğun miktarda ele geçmiştir. Bunun yanı sıra bezeme tekniklerinin çeşitliliği ve bir arada bulunmaları da dikkat çekicidir[4]. Bezemeli kap parçalarının dışında aynı alanda boynuz kulplar ve düz diplerin altında hasır izlerinin yer aldığı parçalar, dönemin karakteristik özellikleri olup, bunlar Batı Anadolu, Yunanistan anakarası ve Ege Adaları'nda yer alan birçok çağdaş dönem yerleşimlerden bilinmektedir[5]. Özellikle perdah bezemeli parçalar Samos-Tigani II, Emporio IX, Beşiktepe ve Kumtepe IA örnekleriyle yakın benzerlik içindedir[6].

Kalkolitik Dönem'e ait önemli bir kontekstin tespit edildiği ikinci alan, güney kesimde yer alan N-10-14 ve Ö-13 açmalarıdır. Bu alanda kerpiç taban ile birlikte, *in-situ* kap parçaları da açığa çıkarılmıştır. Bu kap parçaları arasında boynuz kulplu, perdah bezemeli bir çömlek yer almaktadır ve bu kap, döneme ait tamamı korunmuş önemli örneklerden biridir[7]. Bu kesimde de zengin bezeme ve motif çeşitliliği gösteren seramik örnekleri ele geçmiş olmakla birlikte oluk bezemeli kap parçaları tespit edilmemiştir. Her iki alandan ele geçen seramik ve küçük buluntular, tarihlendirmede önemli kriterler olmalarının yanı sıra çevre kültür bölgeleri ile karşılaştırıldığında da bölgeler arası bağlantıları göstermektedir[8]. Dolayısıyla Çine-Tepecik Höyük, bölgede az bilinen Kalkolitik Dönem'in anlaşılmasında kilit merkezlerden biridir.

Batı Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönem Kronolojisi

Diğer dönemlerle kıyaslandığında Kalkolitik Dönem ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır ve bunun getirisi olarak tartışmalı dönemlerden biridir. Bölgede döneme ilişkin kazı çalışmalarının sınırlı olması, ayrıca gerçekleştirilen kazı çalışmalarının birçoğunun kısıtlı alanlarda yapılabilmesi bu soruna yol açan başlıca etkenler arasındadır. Dolayısıyla dönemin

[1] Günel 2022, 382.
[2] Günel ve Kıyak 2022, 228.
[3] Günel 2007, 234, çiz. 3.
[4] Günel 2007, 234-235, çiz. 1-2.
[5] Günel 2007, 235.
[6] Günel 2006, 21, res. 1.
[7] Günel 2008, 78, res. 6-7; Çayır-Böyükulusoy 2010, lev. 43.
[8] Günel 2008, 78, res. 9.1.

başlangıcı, gelişim süreci ve sona ermesi ile ilgili bilgilerimiz de aynı doğrultuda eksik kalmaktadır. Bu durum, kronoloji bağlamında dönemi tüm yönleriyle anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda yeni kazı ve araştırmaların sayısının az da olsa çoğalması, bu döneme dair bilgilerimizin biraz daha artmasına olanak sağlamış, kronoloji tartışmalarına açıklık getirecek imkanlar vermeye başlamıştır. Diğer taraftan bir diğer sorun, çevre kültür bölgeleriyle karşılaştırmada, farklı ülkelerin farklı kronolojik terminolojiyi kullanmasıdır. Yunanistan ve Balkan prehistoryasında Kalkolitik terimi kullanılmamaktadır. Yunanistan'da bu süreç "Geç Neolitik" ve "Son Neolitik" olarak tanımlanırken, Balkan prehistoryasında Kalkolitik Dönem, Neolitik Dönem'in devamı olarak görülmekte ve "Eneolitik" olarak tanımlanmaktadır.

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Anadolu'da genel kronolojik terminolojiyi keskin sınırlarla belirleyebilmek zordur. Neolitik Dönem ve hatta öncesinden itibaren coğrafi koşullar da göz önünde bulundurularak, her bölgenin kendine özgü bir gelişim sürecine sahip olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla prehistorik yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasında her bir kültür bölgesi kendi bulunduğu coğrafyada farklı tarihlerde başlamış ve gelişim sürecini tamamlayabilmiştir.

Batı Anadolu Bölgesi kronolojisinin temelini 1990'lı yıllara kadar başta Troya ve çevresinde yer alan Kumtepe ve Beşik-Sivritepe yerleşimlerinden gelen veriler oluşturmuştur. Bu noktada Beşik-Sivritepe ve Kumtepe yerleşimleri genel bir çerçevede Troya öncesi olarak tanımlanmıştır. Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen Kumtepe IA tabakası, bazı araştırmacılar tarafından Orta Kalkolitik olarak tanımlanırken diğer araştırmacılar Geç Kalkolitik olarak değerlendirmiştir[9]. 1960'lı yıllarda ve sonraki süreçte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve 1995 yılında başlayan başta Ulucak Höyük ve sonrasında diğer yerleşim alanlarındaki kazılardan elde edilen yeni veriler, yeni tarihlendirme önerilerini ve değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir[10].

Anadolu genelinde 1990'lı yılların öncesinde MÖ 6000, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde önemli kırılma noktasının yaşandığı bir zaman dilimi olarak kabul görmüş ve Neolitik Dönem'den Kalkolitik Dönem'e geçiş olarak değerlendirilmiştir. Sonrasında yeni yerleşim alanlarındaki kazı çalışmalarından elde edilen verilerle bu tanımlamadan vazgeçilerek yeni değerlendirmelere gidilmiştir. Batı Anadolu Bölgesi için söz konusu tarihte keskin bir kırılmadan çok, kültürel bir değişim ve belirli bir süreçte bu değişimin sürekliliğinden söz etmek mümkündür. Arkeolojik veriler, Batı Anadolu Bölgesi'nde Erken Kalkolik Dönem'e denk gelen MÖ 5650-5500 tarihlerinde tüm olgularıyla kültürel bir değişime işaret etmektedir. Hemen öncesinde ise C14 tarihleri alınan yerleşimlere göre, MÖ 5800-5700 aralığında, Batı Anadolu'da bazı yerleşimlerin terk edildiği ve kısa bir süre iskan görmediği belirlenmiştir[11].

Günümüzde de kazı çalışmaları devam eden iki yerleşim alanından, bu sürece yönelik soru işaretlerine açıklık getirecek sonuçlar elde edilmiştir. Ulucak Höyük Geç Neolitik Dönem IV. tabakası ile Erken Kalkolitik Dönem III. tabakası arasında kısa süreli bir yerleşim boşluğu belirlenmiştir[12]. Ancak Gökçeada-Uğurlu yerleşiminde IV. kültür katında, Neolitik Dönem ile III. kültür katı Kalkolitik Dönem arasında bir boşluk olmadığı, kesintisiz devam eden süreçte, bütün yönleriyle kültürel bir dönüşüm yaşandığı tespit edilmiştir[13]. İzmir'de yer alan Ulucak Höyük ve Gökçeada'da bulunan Uğurlu yerleşimleri, söz konusu kritik zaman dilimi için

[9] Şahoğlu ve Tuncel 2014, 65.
[10] Erdoğu ve Çevik 2015, 31.
[11] Erdoğu ve Çevik 2015, 36.
[12] Erdoğu ve Çevik 2020, 54.
[13] Erdoğu ve Çevik 2020, 54.

farklı sonuçlar vermektedir. Bu konuya açıklık getirebilmek ve bölgesel bir değerlendirme yapabilmek için hiç şüphesiz kesintisiz stratigrafi veren yerleşimlerde geniş kapsamlı kazı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Yakın gelecekte Batı Anadolu Bölgesi'nin farklı kesimlerinde başlatılan çalışmaların konuya açıklık getirecek sonuçlar getirmesi ümit edilmektedir.

Kronoloji konusunda son yıllarda Batı Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönemi'ni anlayabilmek adına bir TÜBİTAK projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında Uğurlu, Ulucak, Liman Tepe, Yeşilova, Gülpınar, Beşik-Sivritepe ve Kumtepe verileri yeniden değerlendirilmiş ve yayını yapılmıştır[14]. Bu çalışma sonucunda, son iki yerleşim dışında diğer merkezlerden alınan C14 sonuçlarına göre yeni kronoloji önerileri sunulmuştur[15]. Bu yeni değerlendirme sonucunda hazırlanan kronolojik tabloya göre önerilen tarih aralıkları; Erken Kalkolitik 1 MÖ 5600/5500-5300, Erken Kalkolitik 2 MÖ 5300-4900, Orta Kalkolitik 1 MÖ 4900-4500, Orta Kalkolitik 2 MÖ 4500-4200 ve Geç Kalkolitik 1-3 MÖ 4200-3000 olarak verilmektedir. Görüldüğü gibi bu sınıflandırmaya göre Erken, Orta ve Geç Kalkolitik dönemler kendi içinde de evrelere ayrılmaktadır. Kalkolitik Dönem araştırmaları az olduğu gibi yayınlar da bu doğrultuda çok fazla değildir. Bu nedenle konuya yönelik böyle bir çalışma yapılması oldukça önemlidir. Bununla birlikte son yıllarda farklı bölgelerde mağara kazılarının başlatılmış olması, döneme ilişkin farklı boyutlar sunmasının yanı sıra kronolojik değerlendirmelere de önemli katkılar sağlayacaktır[16].

Erken ve Orta Kalkolitik Dönem ayrımını net bir şekilde belirleyebilmek güç olsa da Kuzeybatı Anadolu Bölgesi ve İzmir çevresinde yer alan yerleşimlerde bu ayrıma dair izleri takip edebilmek mümkündür. Arkeolojik veriler, Orta Kalkolitik Dönem'in Erken Kalkolitik Dönem'den farklı olmayıp, ortak özelliklerin daha yoğun ve belirgin görüldüğü bir dönem olduğunu göstermektedir[17].

Kalkolitik Dönem ile ilgili verilerin büyük çoğunluğu seramiklere dayanmaktadır. Kazısı yapılan yerleşimlerden alınan C14 tarihlemeleri ile başta seramik grupları olmak üzere, karakteristik özellikler gösteren buluntulardan bu döneme ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bununla birlikte seramik gruplarının değişim ve gelişimi de izlenebilmektedir. Böylelikle dönemin erken, orta ve geç olmak üzere tabakalara ayrılabilen uzun bir süreci kapsadığı anlaşılmaktadır. Seramik bezeme tekniği ve üslubu da bu ayrımın yapılabilmesinde başlıca etkenlerden biridir.

Batı Anadolu Bölgesi seramik gelişiminin değerlendirilmesinde bezemeli seramik grupları oldukça önemlidir. Kendine özgü teknik, motif üslubu ve kap tipleriyle bezemeli seramik grupları, stratigrafik olarak doğru zaman aralıklarına yerleştirilmesinde başlıca unsurlardan biridir. Ayrıca bezemeli seramik grupları, farklı kültür bölgeleri arasındaki etkileşim ve bağlantıları da göstermektedir.

Batı Anadolu Bölgesi'nde Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlenen seramik grupları üzerinde diğer tekniklerle beraber en yoğun görülen bezeme teknikleri arasında perdah, oluk, kazıma, çizi ve beyaz boya bezeme yer almaktadır. Söz konusu bezeme tekniklerinin uygulandığı kaplar, farklı bölgelerde karşımıza çıkmakta ve benzerlikleriyle bölgeler arası karşılaştırma ve kronolojik gelişimi takip edebilme imkanı vermektedir.

[14] Erdoğu ve Çevik 2020, 47.
[15] Erdoğu ve Çevik 2020, 47.
[16] Son dönem mağara kazıları arasında; Karadeniz Bölgesi'nde İnönü Mağarası, Kuzey Ege'de İnboğazı-Andık Mağarası ve Muğla-Antalya arasında Tavabaşı ve Girmeler Mağaraları sayılabilir.
[17] Erdoğu ve Çevik 2015, 37-38.

Seramik kapların yüzeyini çeşitli tekniklerle süsleme anlayışı, Neolitik Dönem'in başlarından itibaren görülmektedir. Bu durum tarihsel süreçte estetik algının gelişiminin izlenebilmesi açısından da önem arz etmektedir. Kalkolitik Dönem'de seramik grupları, Geç Neolitik Dönem'den kap formları, hamur yapısı, rengi ve bezeme anlayışı ile belirgin bir farklılık göstermektedir. Kapların yüzeyine uygulanan bezeme geleneğinin, Kalkolitik Dönem'in erken safhalarından itibaren başlayarak geliştiğini ve Geç Kalkolitik Dönem'in sonuna doğru farklılaştığını söylemek mümkündür. Uzun bir sürece yayılan gelişim ve değişim; iç dinamikler, dış etkenler, göç olgusu ya da yerleşimlerin kendi gelişim sürecine komşu bölgelerden eklenen bazı uygulamaların benimsenmesi ile açıklanabilir.

Batı Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönemi'nde belirleyici unsurlardan biri olan oluk bezeme tekniği, Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'de bölgede, kendine özgü bezeme tekniği ve motiflerin uygulanış biçimi gibi üslup özellikleriyle dikkati çekmektedir. Bu bezeme tekniği özellikle perdah bezemenin de yoğun olarak görüldüğü kültür katmanlarında ele geçmektedir. Her iki bezeme tekniği de yerleşimlerde mimarisi çok fazla bilinmeyen, Batı Anadolu Erken ve Orta Kalkolitik Dönemi'nin tarihlendirilmesinde başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

Oluk Bezeme Tekniği, Motifler ve Yayılım Alanı

Oluk bezemede dikey ya da eğimli hatlar, kap nemini kaybetmeden ucu küt bir aletle yapılmaktadır. Bu bezeme türü hemen her dönemde ve farklı bölgelerde görülen bir tekniktir[18]. Ancak çoğu zaman derin oluklar şeklinde oluşturulan bu bezeme anlayışı, Batı Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönemi'nde çok daha yüzeyseldir. Negatif bir bezeme yöntemi olarak da tanımlanabilecek bu teknikte, muhtemelen kemik ya da taştan bir seramik kalemiyle hafifçe bastırılarak oluşturulan hatlar ya da çizgiler yüzeyde "U" kesitli çok derin olmayan, sığ ya da yüzeysel oyuklar oluşturmaktadır[19]. Oluk bezeme, genellikle açık kaplarda iç yüzeye uygulandığında derinliği biraz daha fazlayken, dış yüzeydeki örneklerde çok daha yüzeyseldir. Bu bezeme, çanak formundaki açık kapların, içe kalınlaştırılmış ağız kenarları boyunca yapılabildiği gibi, gövdenin iç kısmına da uygulanmaktadır. Çömlek gibi kapalı kaplarda ise dış yüzeyde gövde boyunca görülmektedir. Bu bezeme tekniği Çine-Tepecik Höyük'te perdah bezemeden sonra en sık karşılaşılan bezeme tekniğidir ve seramik parçalarının bazılarında, özellikle çanakların iç yüzeylerinde, oluk bezeme ile birlikte perdah bezeme tekniğinin aynı kapta bir arada uygulandığı örnekler de mevcuttur[20].

Çine-Tepecik Höyük'te bulunan oluk bezemeli parçaların malzeme ve teknik özellikleri incelendiğinde; bezemelerin ince, orta ve kaba nitelikli kaplara uygulandığı görülmektedir. İnce nitelikli seramik grubunda yüzey ve hamur siyah, gri ve kahverenginin değişen tonlarındadır. Hamur iyi pişmiş, sıkı ve az gözenekli bir yapıdadır. En çok kullanılan katkı maddeleri arasında mika yer almaktadır. Altın ya da gümüş renginde olabilen mika zerrecikleri, hem yüzey hem de hamurda yoğun bir şekilde gözlenmektedir. Mika dışında ikinci yoğun katkı maddesini kum oluşturmaktadır. Daha az ve seyrek miktarda taş, kalker ve kuvars tanecikleri de katkı maddesi olarak kullanılmıştır.

Oluk bezeme tekniğinin uygulandığı orta nitelikli seramik grubunda ise kahverengi, grinin tonları ve siyah renkler görülmektedir. Hamur sıkı ve az gözenekli bir yapıya sahip olup iyi pişirilmiştir. Bu grupta en sık karşımıza çıkan katkı maddeleri kum, mika, taş, kuvars ve samandır.

[18] İngilizce ve Almanca yayınlarda terminolojik olarak *groove, rippling, fluted, channel, kanellierung, cannelure* gibi farklı isimlerle tanımlanmaktadır.
[19] Ökse 1999, 31, lev. 7e.
[20] Çayır-Böyükulusoy 2010, 117; Çayır-Böyükulusoy 2014, 83.

Kaba nitelikli seramik grubunda yüzey ve hamur renkleri, diğer seramik gruplarında olduğu gibi siyah, gri ve kahverengi tonlarındadır. Orta dereceli ısıda pişirilmiş olan bu grupta katkı maddeleri arasında mika ve taş oldukça yoğun miktardadır. Mika, altın ve gümüş renginde olup hem yüzey hem de hamurda ince zerrecikler ve parçalar halinde yoğun bir şekilde görülmektedir. Mika dışında kum, kalker ve bitkisel katkı maddeleri de kullanılmıştır.

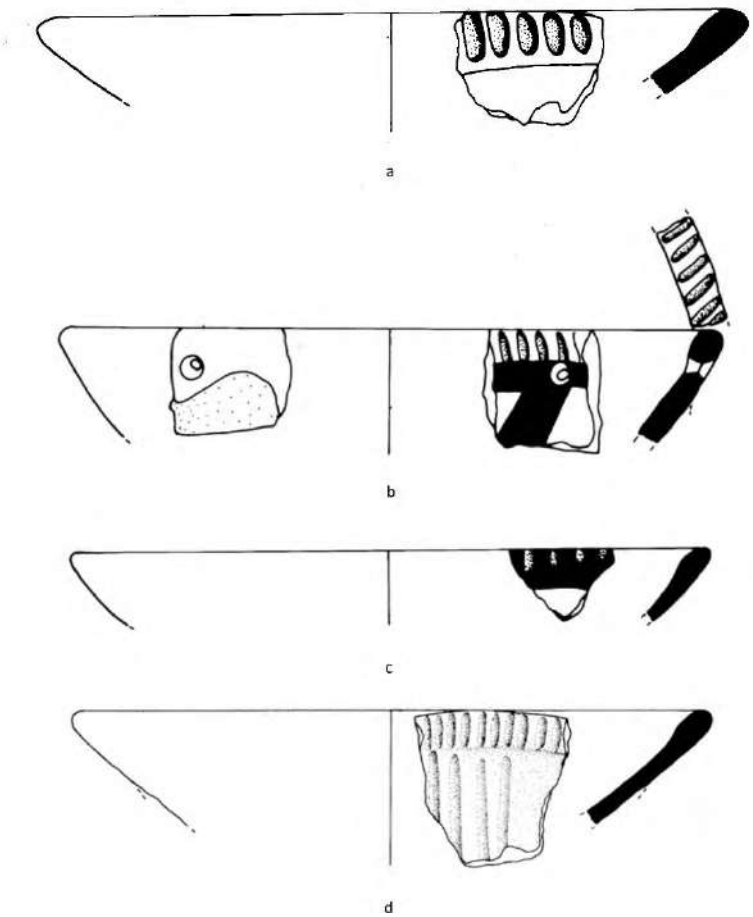

Figür 1: Çine-Tepecik Höyük; a-d Tip A1a, d Tip G1a oluk bezemeli ağız kenarı parçaları

İç Yüzeyde Yer Alan Oluk Bezemeli Örnekler

Kronolojik değerlendirmede hem form hem de bezeme anlayışı olarak içe kalınlaştırılmış çanaklar önemlidir. Çağdaş yerleşimlerin hemen hepsinde görülen bu kap formunda dışa çekik, içe kalınlaştırılmış ağız kenarı boyunca kısa, birbirine parallel oluk motifleri yerleştirilmiştir. Bu grupta yer alan Çine-Tepecik Höyük örnekleri Tip A kodu ile sınıflandırılmıştır. Oluk hatlarının dikey, eğimli ve şevron biçiminde düzenlenmesine göre kendi içinde de iki alt tipe ayrılan iki grup bulunmaktadır[21] (fig. 12). Tip A1a'da[22] birbirine paralel oluk dizisi dikey olarak yerleştirilmiştir (fig. 1a-d; 10a). Bu motif tipi ve uygulanış biçiminde benzer örneklere Çine-Tepecik Höyük dışında Anadolu'da Ege Gübre 2. tabaka[23] ve Ulucak Höyük IIIb tabakasında[24] rastlanmıştır (fig. 12).

[21] Çine-Tepecik Höyük'ten ele geçen kap parçaları üzerinde görülen motif düzenlemesine göre tipolojik ayrıma gidilmiş, bu motiflerin Anadolu ve Balkanlar'da görülen benzerleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Tipoloji tablolarında yer alan çizim ve görseller metin içerisinde kullanılan yayınlardan alınmıştır.

[22] Motif tipleri, bezemelerin yüzeyde uygulandığı yüzeye göre kodlanmıştır. Tip A; ağız, Tip G; gövde ve Tip D; dış yüzeyi ifade etmektedir.

[23] Caymaz 2013, çiz. 8. 5-9.

[24] Çilingiroğlu *et al.* 2004, fig. 20. 11; Caymaz 2013, çiz. 1. 19; 3. 24-27; 5.10; 6. 13-14, 19-20, 19, 22.

Tip A1b'de (fig. 2a-d; 3a-d; 4a-c) oluk dizileri eğimli bir şekilde yerleştirilmiştir ve ip/halat örgüsü görünümü vermektedir. Bu tip ile birlikte Tip A1a, Çine-Tepecik Höyük'te birçok ağız kenarı parçası üzerinde görülmektedir. Tip A1b Çine-Tepecik Höyük dışında Anadolu'da Menteşe Höyük I[25], Ege Gübre[26], Ulucak Höyük IIIb[27], Aşağı Pınar[28], Ilıpınar V[29], Yarımburgaz Mağarası 0. tabakada[30], Kaymak Tepesi[31] ve İnboğazı-Andık Mağarası Erken/Orta Kalkolitik tabakasında[32] görülmektedir (fig. 12). Bu tip motif düzenlemesinin Anadolu dışında en yoğun görüldüğü bölge Balkanlar'dır ve pek çok merkezde bu tip bezemeli kaplar tespit edilmiştir. Bu yerleşimler arasında; Karanovo III ve III-IV[33], Vinça A-B evrelerine tarihlendirilen tabakalarda[34], Ezero[35], Supska[36], Damyanitsa I[37], Balgarćevo III[38], Eneolitik yerleşimi olan Kolarovo[39], Karanovo IIIa evresine tarihlendirilen Veselinovo[40], Karanovo IIIb evresine tarihlendirilen Drama-Gerena B[41], Sanandrei[42], Temeš Kubin[43], Boriaš[44], Hodoni[45], Gomolava[46], Kazanlak Orta Neolitik Dönem[47] ve Anzabegova IV. tabakada[48] yer almaktadır[49]. Yunanistan'nın Makedonya kesimindeki yerleşimlerde ise Paradimi[50], Sitagroi[51], ve Romanya'da Banat Bölgesi'ndeki[52] yerleşimler sayılabilir.

Çine-Tepecik Höyük'te üç parça üzerinde tespit edilen Tip A2 motifi, şevron/balık kılçığı biçimindedir (fig. 12) ve bunları kendi içinde iki alt tipe ayırmak mümkündür; Tip A2a'da oluklar daha inceyken (fig. 5a-b; 10c-d), Tip A2b'de daha geniştir (fig. 5c). Nadir görülen balık kılçığı motifinin ağız kenarı üzerinde yapıldığı örneklere başka bir merkezde rastlanmamıştır. Ancak çağdaş birçok yerleşimde kapların dış yüzeyinde, gövdeleri boyunca bu motif düzenlemesi görülebilmektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklarda düzenli sıra halindeki motif düzenlemesinin benzerlerine Batı Anadolu Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Adaları ve Balkanlar'da, kazısı yapılmış birçok çağdaş yerleşimde ve yüzey araştırmalarında rastlamak mümkündür.

---

[25] Roodenberg 1999, 25, fig. 10. 3, 4.
[26] Caymaz 2013, 97, çiz. 8: 3, 5-6.
[27] Caymaz 2013, 93, çiz. 3: 25; çiz.6: 14, 19.
[28] Parzinger ve Schwarzberg 2005, 70-71, taf. 19. 3; taf. 20. 12; taf. 33. 6; taf. 51. 1, 5; taf. 71. 9; taf. 96. 2, 3; taf. 104. 10, 12; taf. 133. 1.
[29] Roodenberg 1990, 91, pl. 2.1: 2.
[30] Özdoğan 2013, 221, fig. 36.
[31] Kökten 1949, 816, res. 10. 3-4.
[32] Yalçıklı 2024, 322, res. 7.
[33] Nikolov 2002, taf. III. 3. 1-5, 10; taf. III. 4. 5-7, 9; taf. III. 5. 3-4, 7, 8, 11; taf. III. 6. 2, 7; taf. III. 7. 3, 5, 12; taf. III. 8: 11; taf. III. 9: 6-8, 10; taf. III. 10: 2, 5, 7, 9, 10; taf. III. 11. 12; Schier 2000, 354, abb. 1. 1-25.
[34] Schier 2000, abb. 3. 12-20.
[35] Nikolov 2010, 100, abb. 2. 2-6; abb. 5. 4, 6; abb. 8. 1-6.
[36] Schier 2000, abb. 4. 11-17; Schier 2012, 357, abb. 4. 14-17.
[37] Pernitcheva 1990, 101, fig. 7. 217.
[38] Pernitcheva 1990, 100, fig. 9. 300-301.
[39] Pernitcheva 1990, 101, fig. 13; 459.
[40] Lichardus ve Iliev 2000, 95, abb. 4. 5-6.
[41] Lichardus ve Iliev 2000, 99, abb. 8.3.
[42] Schier 2000, 358, abb. 5.6.
[43] Schier 2000, 358, abb. 5.7.
[44] Schier 2000, 358, abb. 5.8.
[45] Schier 2000, 358, abb. 5.9.
[46] Schier 2000, 358, abb. 5.10.
[47] Karastoyanova 2004, 112, fig. 3. 2-3.
[48] Gimbutas 1974, 57, fig. 26b.
[49] Tabloda seçilmiş yerleşimlerden karşılaştırma örnekleri alınmıştır.
[50] Schier 2000, abb. 4. 1-4; Schier 2012, 357, abb. 4. 2-4.
[51] Schier 2000, abb. 4. 5, 7, 9-10; Schier 2012, 357, abb. 4. 5, 7-13.
[52] Schier 2000, abb.5. 1-5; Schier 2012, 358, abb. 5. 1-5.

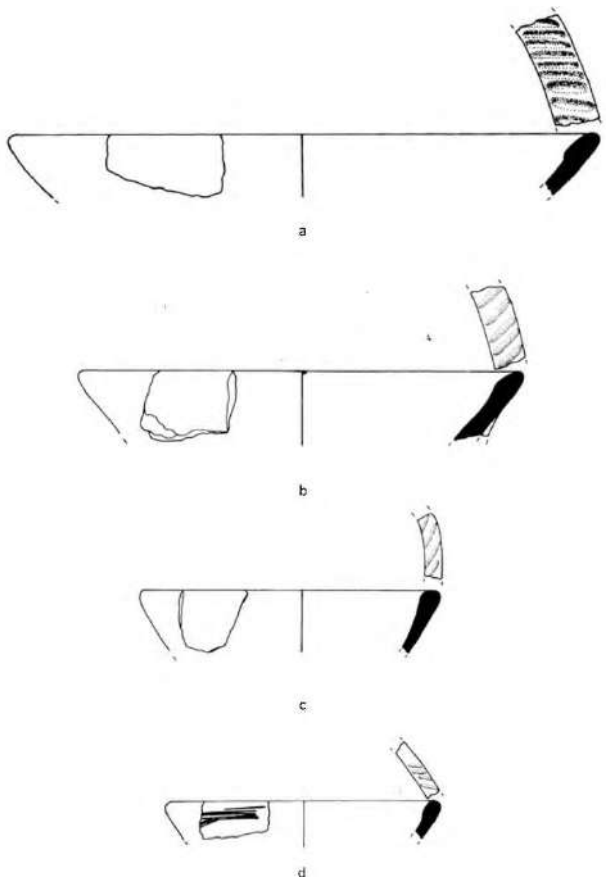

Figür 2: Çine-Tepecik Höyük; Tip A1b oluk bezemeli ağız kenarı parçaları

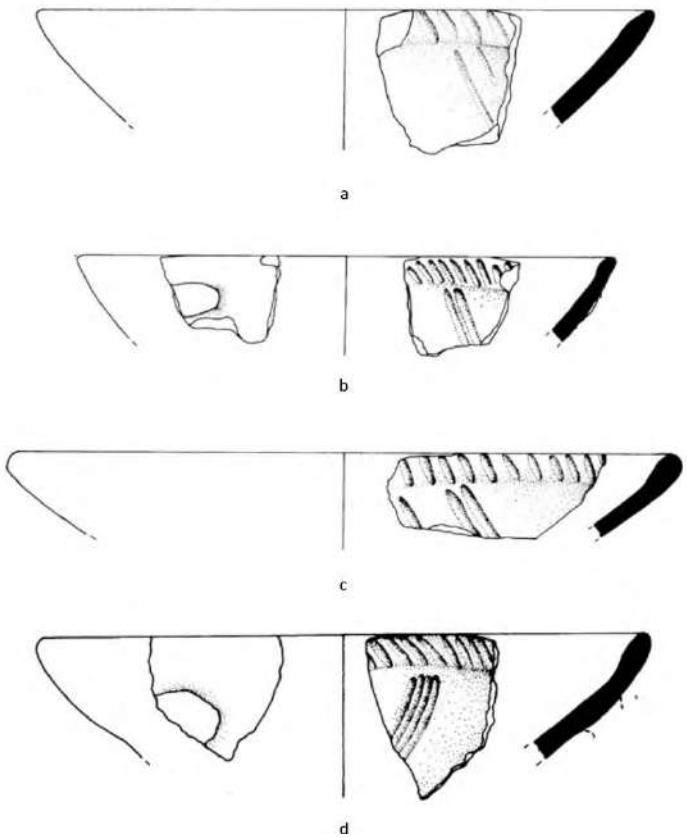

Figür 3: Çine-Tepecik Höyük; a-d Tip A1b, Tip G1b oluk bezemeli ağız kenarı parçaları

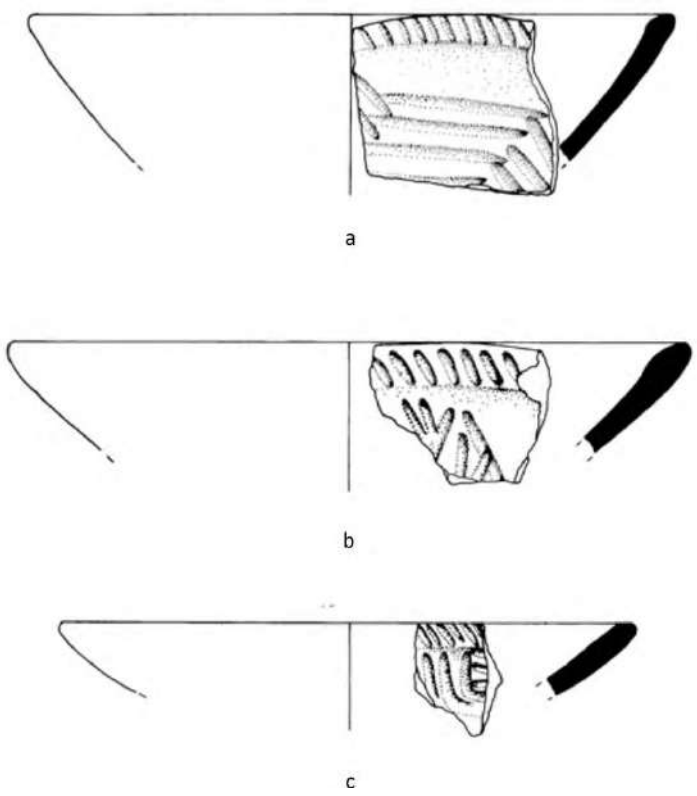

Figür 4: Çine-Tepecik Höyük; Tip A1b oluk bezemeli ağız kenarı parçaları

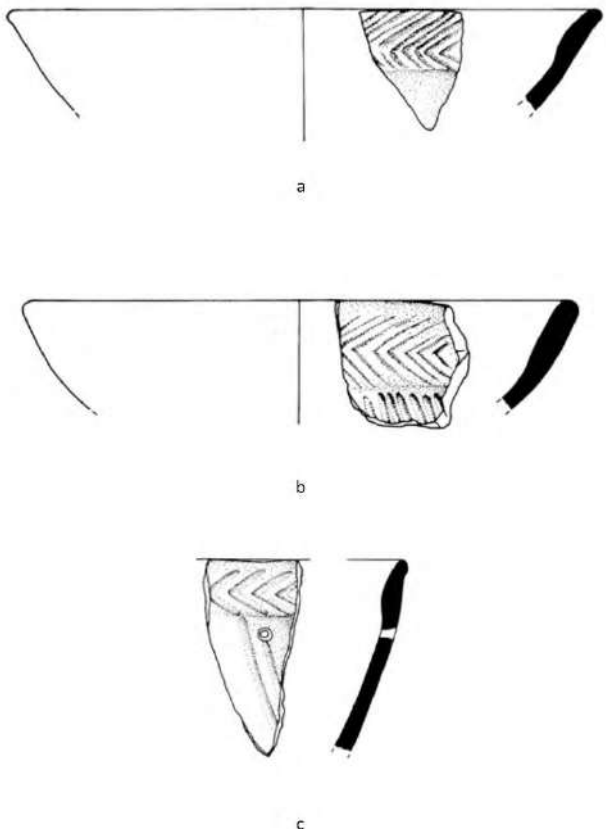

Figür 5: Çine-Tepecik Höyük; a-b: Tip A2a, c: Tip A2b oluk bezemeli ağız kenarı parçaları

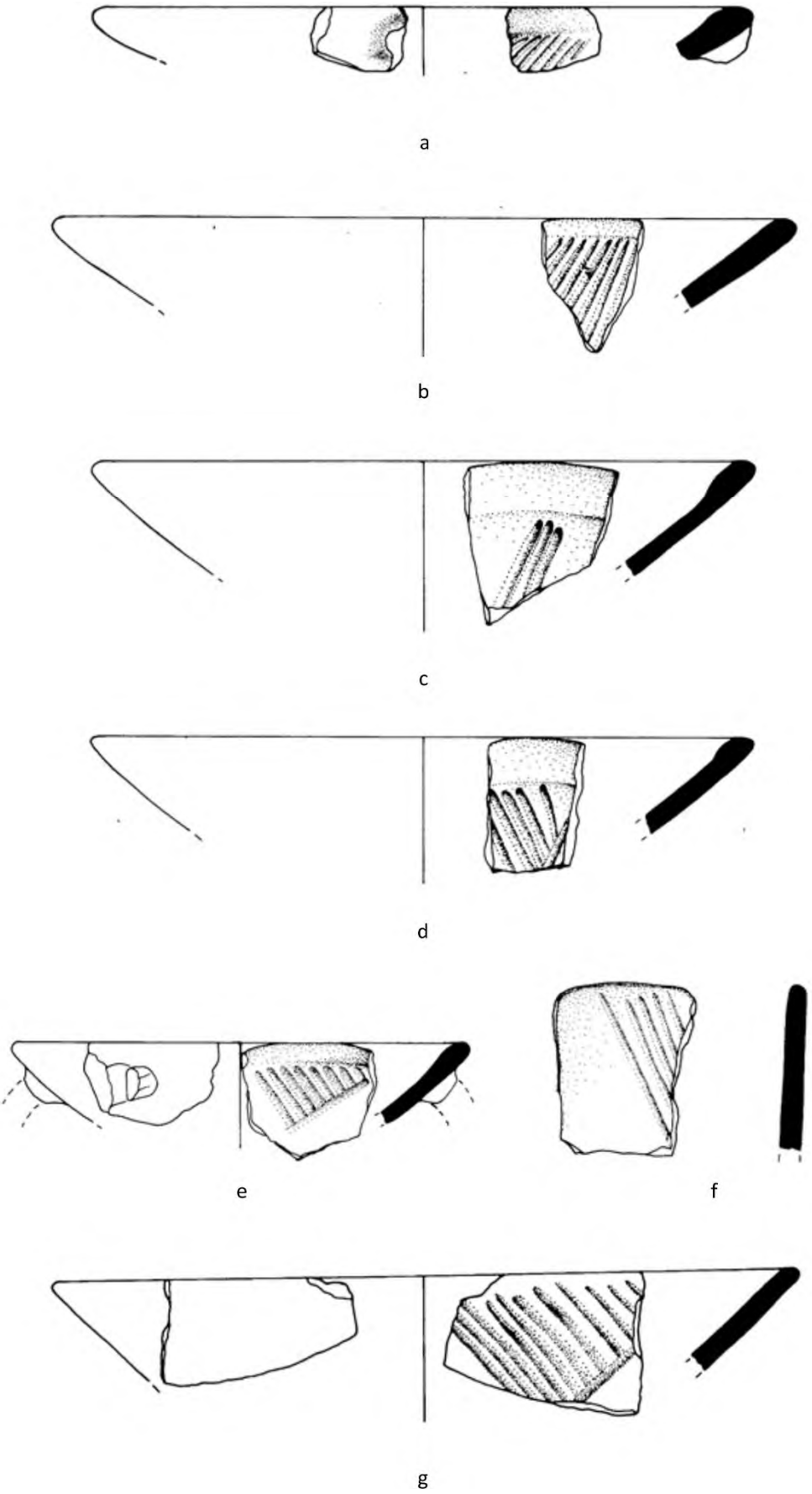

Figür 6: Çine-Tepecik Höyük; a-c: Tip G1b; d-g: Tip G1c oluk bezemeli parçalar

Çine-Tepecik Höyük'te yoğun olarak karşımıza çıkan Tip A motif düzenlemesinin yer aldığı iki ağız kenarı ve bir gövde parçasında oluk bezeme ile birlikte perdah bezeme bir arada kullanılmıştır[53]. Ağız kenarı parçasına ait ilk örnekte, iç yüzeyde oluk bezemeli içe kalınlaştırılmış ağız kenarının hemen altında, perdah bezeme tekniğinde yatay bir bant ve eğimli bir şekilde bağlanan ikinci bir bant bulunmaktadır[54] (fig. 1b). İkinci örnekte, yine içe kalınlaştırılmış ağız kenarının üzerindeki oluk bezemenin yüzeyi kalın bir bant şeklinde perdahlanmıştır[55] (fig. 1c). Gövde parçası üzerinde ise dikey olarak düzenlenmiş şevron motifinin her iki kenarı muhtemelen kalın bir bant düzenlemesinde olup, parlak perdahlıdır (fig. 8a).

Açık kaplar olan çanak ya da kaselerde ağız kenarında dizi halinde uzanan ve kalınlıkları değişkenlik gösteren, oluk bezemeli motifler dışında, gövde iç yüzeyinde de bu bezeme tekniğinde yapılmış süslemeler vardır. Çine-Tepecik Höyük'te oluk bezeme tekniğinde en yoğun görülen motif düzenlemesi olan bu tipteki kap parçalarının bazılarında ağız kenarı üzerinde oluk bezeme görülürken, bazılarında bulunmamaktadır. Tip G olarak kodlanan bu grupta, iç yüzeye işlenmiş motif biçimlerinde çeşitlilik göze çarpmaktadır ve kendi içinde de varyasyonlara ayrılan beş tip ayırt edilebilmektedir (fig. 13). Tip G1; içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklarda, ağız kenarının hemen altından başlayarak dibe doğru uzanan dikey ya da eğimli, birbirine paralel çizgi gruplarından oluşmaktadır ve muhtemelen bu bezeme kabın iç kısmında tüm yüzeye uygulanmıştır. Tip G1a'da 4'lü ya da daha fazla çizgi grupları birbirine paralel ve dikey bir şekilde yerleştirilmiştir (fig. 1d). Tip G1a belirgin olarak bir parça üzerinde görülmektedir ve benzerleri Anadolu'da Aşağı Pınar 2/3, 3, 3/4 ve 5. evrelerinde[56], Ulucak III. tabakada[57], Ege Gübre 2'de[58] ve Kaymaktepe'de[59] tespit edilmiştir. Anadolu dışında ise Balkanlar'da Borias[60] ve Anzabegova IV[61] bilinmektedir.

Tip G1b'de oluk dizileri, hafif veya daha eğimli bir şekilde düzenlenmiştir (fig. 3a-d; 6a-c; 10b, e). Bu tipte oluk dizileri ikili ya da daha fazla olabilmektedir. Tip G1b'nin benzerleri az sayıda merkezde belirlenmiştir. Bu merkezler arasında Kaymaktepe[62] ve Ulucak III. tabaka,[63] Balkanlar'da ise Supska[64] bulunmaktadır.

Tip G1c'de ise verev, tek bant hattına doğru ters yönde sıralanmış oluk dizisi görülmektedir (fig. 6d-g; 7a-b; 8g; 11 a-b). Tip G1c grubuna giren parçalardan bir tanesi teknik uygulamalar hakkında fikir vermektedir (fig. 6f; 11a). Parçanın üst kısım cidarında oldukça düzgün aşınma izleri ve aynı yönde ince çizgiler dikkat çekmektedir ve parçanın her iki kenarı da aşınmadan dolayı yuvarlak bir görünüm almıştır. Bu özellik perdah bezemeli parçalarda da görülmektedir ve perdahlama işleminde seramik parçalarının da kullanıldığına dair güzel bir örnektir[65]. Tip G1c kategorisinde yer alan motif biçiminin benzerleri çok fazla bulunmamakla birlikte Arnavutluk-Katundas[66] yerleşimi Kalkolitik Dönem tabakasındaki örnekle karşılaştırılabilir.

---

[53] Çayır-Böyükulusoy 2010, 112, lev. 33e, 56c.
[54] Çayır-Böyükulusoy 2010, lev. 33e.
[55] Çayır-Böyükulusoy 2010, 56c.
[56] Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 32. 7; taf. 46. 6-7; taf. 47. 1-2, 6; taf. 71.7; taf. 105.1.
[57] Caymaz 2013, çiz. 1: 20; çiz. 3: 27; çiz. 6: 4, 13, 14, 22.
[58] Caymaz 2013, çiz. 8.9.
[59] Kökten 1949, 815-816, res. 10.
[60] Schier 2000, 351, abb. 5.7.
[61] Gimbutas 1974, 57, fig. 26.b.
[62] Kökten 1949, 815-816, res. 10.
[63] Caymaz 2013, 90, çiz. 1: 22; çiz. 3: 26.
[64] Schier 2000, 358, abb. 5: 7-8.
[65] Perdahlama işleminde kullanılan seramik parçalarına Paros-Saliagos 1-3 tabakalarında azımsanmayacak miktarda rastlanmış olup, bu grup "burnishers" olarak tanımlanmıştır (Evans ve Renfrew 1968, 69-70).
[66] Korkuti 1995, taf. 104.22.

Çine-Tepecik Höyük'te iç yüzeyde yer alan motif tipleri arasında Tip G2'de "V" biçiminde iç içe açı düzenlemesi görülmektedir (fig. 7c). Tek ağız kenarı parçasında görülen Tip G2 motifinin benzerleri Aşağı Pınar 3[67], Ulucak Höyük IIIb[68] ve Gökçeada-Uğurlu III. tabakada[69] yer almaktadır.

Çine-Tepecik Höyük'te az sayıda parçada tespit edilmiş olmakla birlikte, dikkat çekici bir görünüme sahip olan Tip G3, G4a ve G4b motifleri belirgin bir düzende işlenmemiştir (fig. 13). Tip G3'te ikili oluk bantlar, birbirinin uçları ile kesişerek yerleştirilmiş ve üç boyutlu bir görünüm elde edilmiştir (fig. 4a). Tip G4a'da uzunlu-kısalı oluk bantları mevcuttur ve bunlar bitkisel bir görünüme sahiptir (fig. 4b). Bu iki motif tipinin benzerlerine herhangi bir yerleşimde rastlanmamıştır. Tip G4b'de (fig. 4c) ise yatay, birbirine paralel bantların çevresi yine oluk bantlarla çevrelenmiştir ve bunların en yakın benzeri Aşağı Pınar 2. tabakada yer almaktadır[70].

Tip G5 motif biçimi ise bir bant içerisine yerleştirilmiş oluk hatlarından oluşmaktadır ve bu grubu iki alt tipe ayırmak mümkündür. Tip G5a'da, dikey bir bant içerisinde şevron/balık kılçığı motifi yer almakta olup, bu bantın her iki tarafı belirgin bir şekilde perdahlıdır (fig. 8a-c, e; 11c). Bu motifin benzerleri bulunamamıştır.

Tip G5b motifinde dikey, eğimli ya da birbiriyle kesişen bant düzenlemeleri görülmektedir (fig. 13). Bu tipte birbirini kesen bantların içinde eğimli oluk dizileri yer almaktadır (fig. 8d, f) ve benzerleri çok az merkezden bilinmektedir. Bu merkezler, Ege-Gübre[71] ve 2/3. tabakaya ait Aşağı Pınar'dır[72].

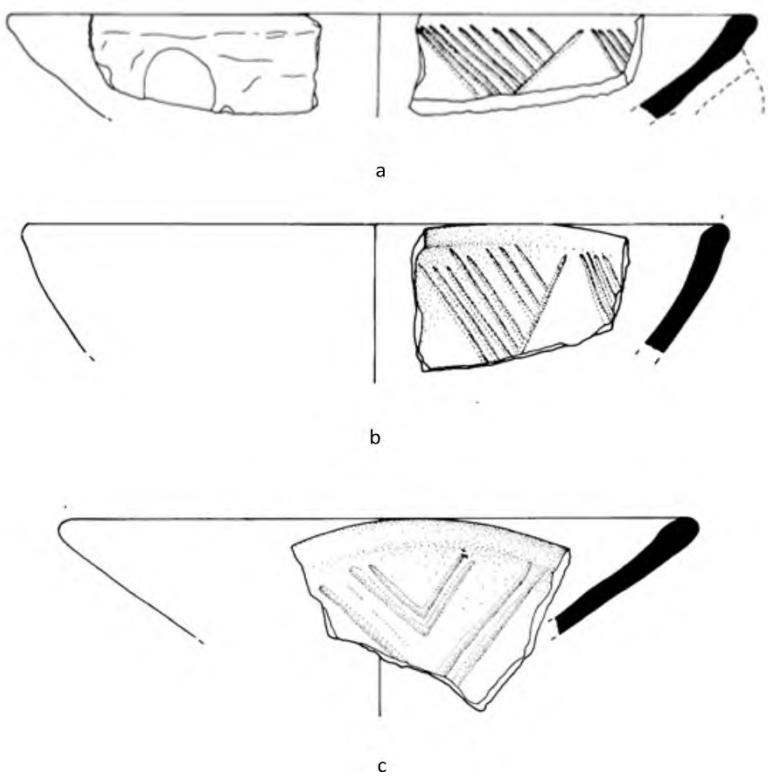

Figür 7: Çine-Tepecik Höyük; a-b: Tip G1; c: Tip G2 oluk bezemeli parçalar

[67] Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 47.2.
[68] Caymaz 2013, çiz. 3. 25.
[69] Erdoğu 2011, 57, fig. 8.1.
[70] Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 19.4.
[71] Yazıcı 2009, 105, lev. 76b.
[72] Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 37. 7.

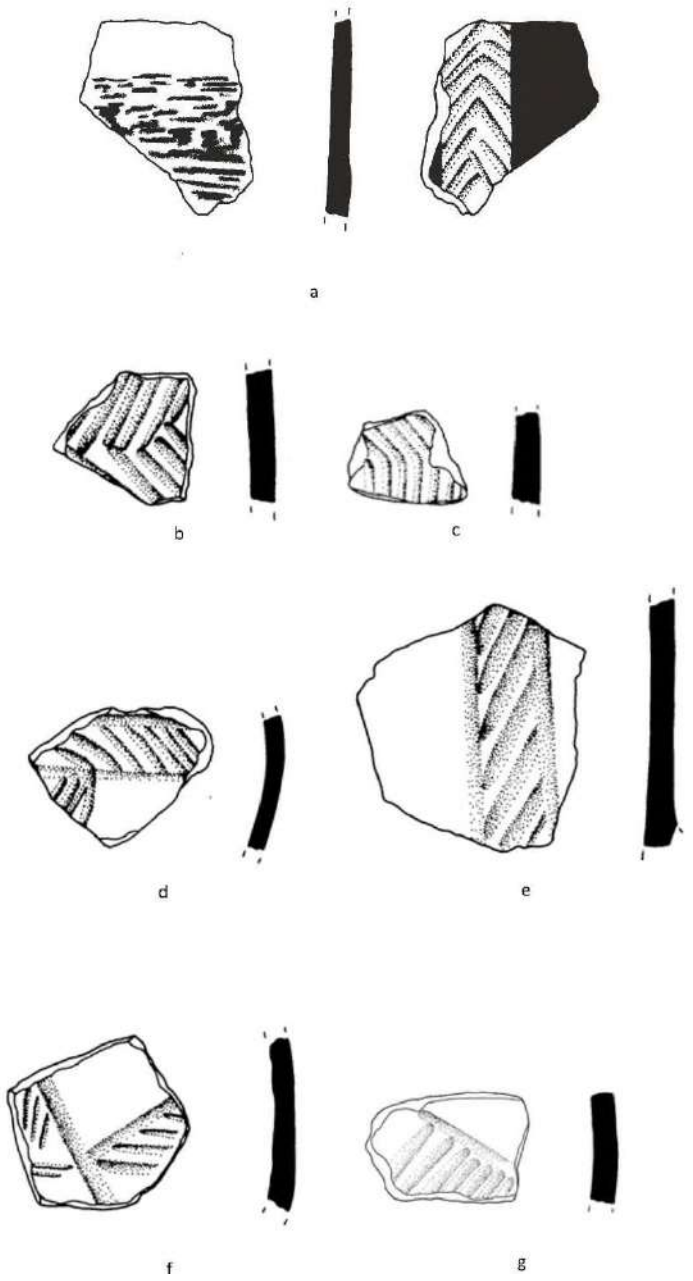

Figür 8: Çine-Tepecik Höyük; a-c: Tip G5a; d-f: Tip G5b; g: Tip G1c oluk bezemeli parçalar

Dış Yüzeyde Yer Alan Oluk Bezemeli Örnekler

Dış yüzeyde oluk bezemelerin oldukça yüzeysel yapıldığı ve hafif dalgalı bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Çine-Tepecik Höyük'te bulunan kapların dış yüzeyinde yer alan oluk bezeme motifleri 4 alt tipe ayrılmaktadır (fig. 14). Tip D1'de iki alt tip görülmektedir (fig. 9a-d; 11e). Bu grupta birbirine parallel, dikey ya da çok hafif eğimli bir şekilde düzenlenmiş yüzeysel oluk sıraları, şevron ve iç içe açı motifleri, kapların tüm yüzeyine ya ağız kenarının hemen altından başlayarak ya da belli bir mesafe bırakılarak uygulanmıştır. Olukların genişliği dar ya da geniş olabilmektedir. Bu tip motiflerin uygulandığı kap formları basit ağız kenarlı küresel gövdeli çömlekler olabildiği gibi omurgalı formlarda da bulunabilmektedir.

Tip D1 motif düzenlemesini iki alt gruba ayırmak mümkündür. Tip D1a'da dikey, birbirine paralel oluk grupları görülmektedir. Bu tip motif Çine-Tepecik Höyük'te iki parçada yer almaktadır (fig. 9c-d). Tip D1a motifinin benzerleri; Anadolu'da özellikle Aşağı Pınar yerleşiminde yoğunluk göstermektedir ve bu örnekler 2-5/6 tabakalarında karşımıza çıkmaktadır[73]. Bunun dışında Ulucak IIIc tabakasında[74], Yarımburgaz Mağarası 0. tabakada[75] ve Kırklareli Höyüğü Orta Kalkolitik tabasında[76] aynı bezeme anlayışı tespit edilmiştir. Anadolu dışında Yunanistan'da Atina Agorası'nda[77], Balkanlarda Karanovo II dönemine ait Rakitovo'da[78] ve Arnavutluk'ta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen kültür katmanlarında benzerlerine rastlamak mümkündür[79] (fig. 14).

Tip D1b'de oluk bezeme grupları Tip D1a'ya göre biraz daha eğimli yapılmıştır. Bu tip, Çine-Tepecik Höyük'te iki ağız kenarı parçası üzerinde görülmektedir (fig. 9a-b). Bu gruba ait benzer motifler Anadolu'da Aşağı Pınar 2[80], Orman Fidanlığı IV. tabaka[81] ve Kırklareli Höyüğü Orta Kalkolitik tabakasında[82] bulunmaktadır. Balkanlar'da ise Elesnica[83], Karanovo II. tabakası ile çağdaş Rakitovo'da[84], Drama-Gerena C tabakasında[85] ve Drama-Kajrjaka'da[86] görülmektedir (fig. 14).

Dış yüzeyde görülen oluk bezemeli motif düzenlemeleri arasında Tip D2'de balık kılçığı motifi yer almakta olup bu tip, Çine-Tepecik Höyük'te iki gövde parçası üzerinde tespit edilmiştir (fig. 9e-f; 11d). Bu motif tipinde oluk bezeme motif düzenlemeleri, gövde yüzeyinde yatay ya da dikey yerleştirilmiş olup, olukların genişliği değişebilmektedir. Bu bezeme tipinin benzerleri Anadolu'da Beşik-Sivritepe[87], Gökçeada-Uğurlu[88], Orman Fidanlığı[89], Aşağı Pınar 2/3-6 tabakalarında[90]; Yunanistan'da Atina Agorası[91] Geç Neolitik tabakasında görülürken Balkanlar'da Galabnik[92], Elesnica[93], Karanovo I-III evresine tarihlendirilen Orta Neolitik Dönem Kazanlak'da[94] ve Arnavutluk'ta[95] yer alan bu döneme ait çağdaş yerleşimlerden bilinmektedir (fig. 14).

---

73 Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 27.1, taf. 32.5, taf. 56: 9, taf.58. 2, taf. 59. 3, taf. 65. 15, taf. 69. 2, taf. 110: 6, 8; Özdoğan 2013, 254, fig. 124, F.152.
74 Caymaz 2013, 90, fig. 1: 14.
75 Özdoğan 2013, 226, fig. 49.
76 Özdoğan ve Parzinger 1995, 58, çiz. 3: 7029-7030.
77 Immerwahr 1971, 30-31, pl. 6. 70-75.
78 Macanova 2000, 73, taf. V: 2, 5-6.
79 Korkuti 1995, taf. 65. 10, taf. 101. 21, 24, taf. 115. 13, 17.
80 Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 22. 11, taf. 34: 8-9, taf. 35: 5, 8, 11, , taf. 41. 3, taf. 55: 4, taf. 56. 6, 8, 10, taf. 57. 1, taf.58: 6, taf. 75. 1, 5, taf. 87.1, 5, taf. 88. 4, 10-11, taf. 90. 2, 5, taf. 97. 10-11, taf. 98. 1, 3, taf. 111. 6-8, taf. 115.5.
81 Efe 2001, 101, fig. 13: 222.
82 Özdoğan ve Parzinger 1995, 58, çiz. 3: 7033, 7035-7038.
83 Tao 2000, 55, fig. 2: 51.
84 Macanova 2000, 73, taf. V: 1, 7, 9.
85 Lichardus ve Iliev 2000, 97, abb. 6: 5.
86 Lichardus ve Iliev 2000, 103, abb. 12: 3, 5, 7, 8.
87 Gabriel 2014, 997, taf. 7. 1, 3, 9, 11.
88 Erdoğu 2014, 24, fig. 24.
89 Efe 2001, 99, fig. 11. 187-189.
90 Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 31. 3, taf. 58. 8, taf. 67. 1, 3, taf. 70. 8, taf. 75. 4, 6, taf. 78. 1, taf. 84. 1, 3, taf. 98. 4, taf. 100. 5, taf. 114. 2, 3, taf. 117. 15, Taf. 133. 2.
91 Immerwahr 1971, pl. 3.27.
92 Pavuk ve Bakamska 2000, abb. 1.1-5, abb. 2. 1-8, abb. 5.8.
93 Tao 2000, 55, fig. 1. 12, fig. 2. 36, 40, 42-44.
94 Karastoyanova 2004, 113, fig. 3. 10, 12-13.
95 Korkuti 1995, taf. 65. 5.

Tip D3, Çine-Tepecik Höyük'de tek parça ile temsil edilmektedir. Örnek üzerinde yer alan bezemede orta genişlikteki oluklar volanlı bir görünüme sahiptir (fig. 9g). Bu tip motif çok sık görülmemektedir ve en yakın benzeri Anadolu'da Orman Fidanlığı IV. tabakada bir ağız kenarı parçasında karşımıza çıkmaktadır[96] (fig. 14)

Çine-Tepecik Höyük'te üç gövde parçası üzerinde tespit edilmiş olan Tip D4'te ise orta genişlikteki oluklar, aşağı ya da yukarı doğru yönleri değişkenlik gösterebilen, ikili ya da daha fazla V şeklinde oluk dizilerinden oluşmaktadır (fig. 9h-i). Tip 4'ün en yakın benzerleri Aşağı Pınar 2 ve 5. tabaka[97] ile Orman Fidanlığı IV tabakada bulunmuştur[98] (fig. 14).

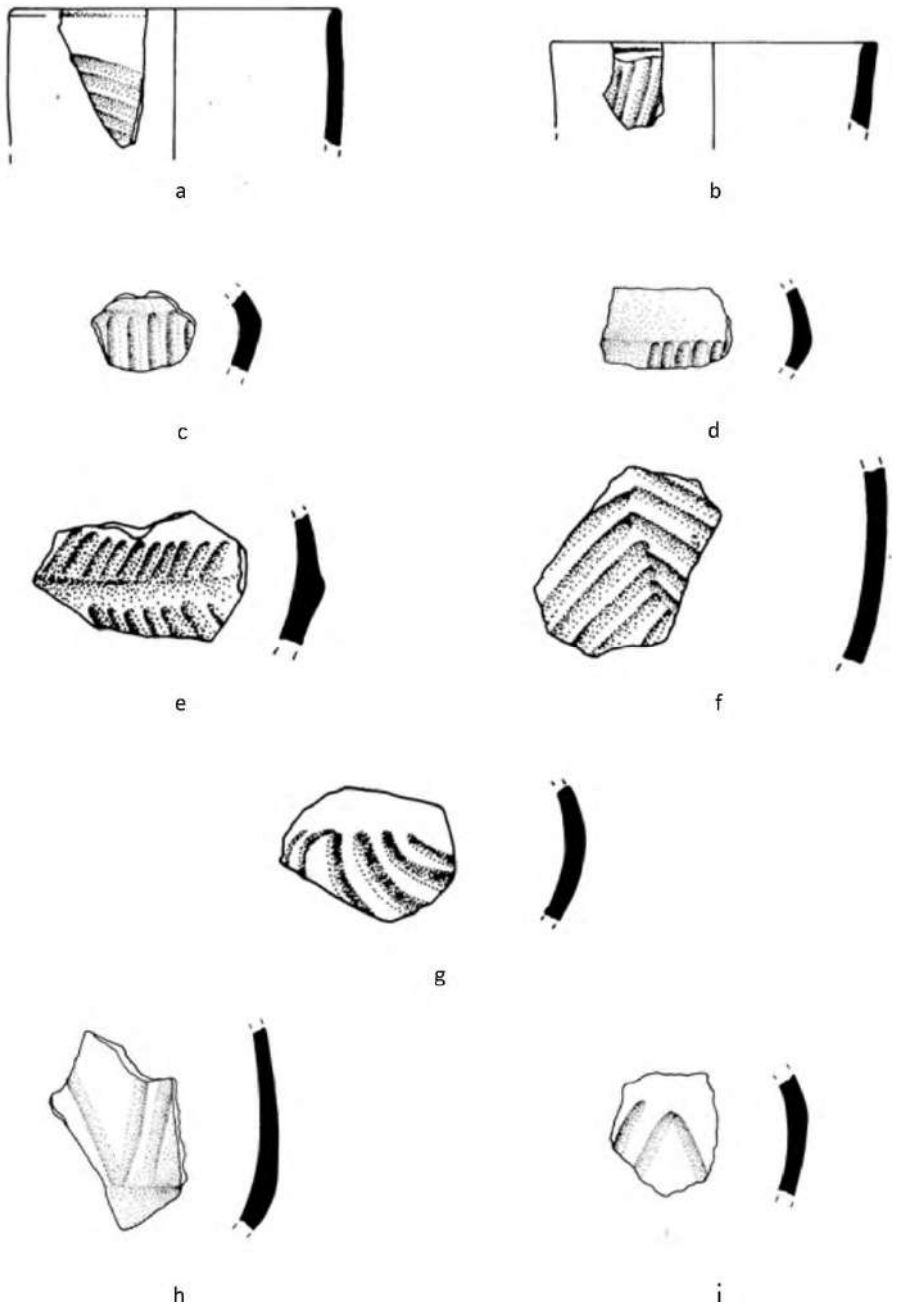

Figür 9: Çine-Tepecik Höyük; a-d: Tip D1a-b; e-f: Tip D2; g: Tip D3; h-i: Tip D4 oluk bezemeli parçalar

[96] Efe 2001, 101, fig. 13.224.
[97] Parzinger ve Schwarzberg 2005, taf. 4. 7, taf. 13. 5, Taf. 24. 5, Taf. 30. 2, taf. 65. 14, taf. 89.10, taf. 104. 5.
[98] Efe 2001, fig. 13.223, fig. 13.221.

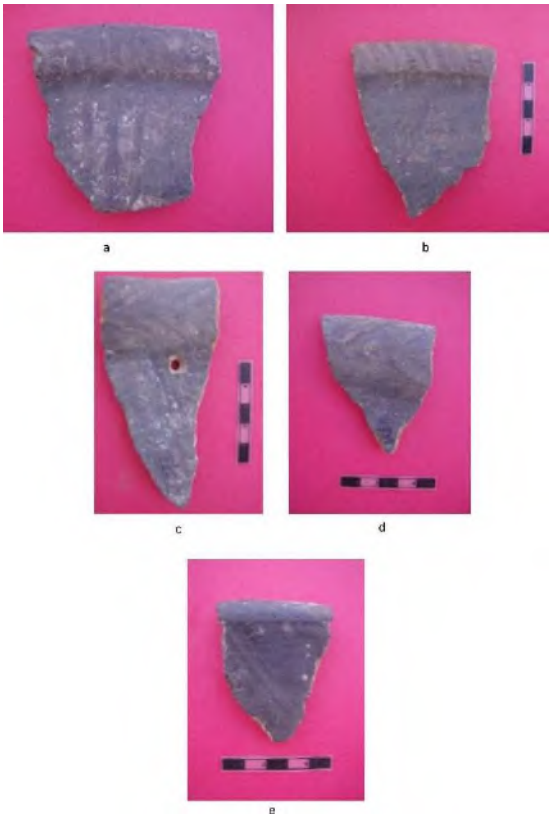

Figür 10: Çine-Tepecik Höyük oluk bezemeli ağız kenarları *(Çine-Tepecik Kazı Arşivi)*

Figür 11: Çine-Tepecik Höyük oluk bezemeli parçalar *(Çine-Tepecik Kazı Arşivi)*

Değerlendirme ve Sonuç

Batı Anadolu Bölgesi Kalkolitik Dönemi ile ilgili şimdiye kadar elde edilmiş veriler kısıtlıdır. Bununla birlikte kazı ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiş olan seramik grupları, hakkında bilinmeyenlerin çok fazla olduğu bu dönemi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Kendine has özellikler gösteren bezeme teknikleri ve motif düzenlemeleri, dönemi anlama ve yorumlayabilmede başlıca unsurlardır. Bu döneme ilişkin kazısı yapılmış merkezlerden gelen arkeolojik kanıtların oranı, yerleşimlerde yapılan çalışmaların ölçeğine göre farklılık göstermektedir. Bu noktada C14 sonuçları alınan kazı alanları, tarihsel süreçte dönemin zaman aralığını vermesi açısından oldukça önemli referanslardır. Oluk bezeme tekniğiyle yapılmış kaplar Kalkolitik Dönem'in erken tabakalarında, perdah bezeme ile birlikte karakteristik özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde görülen oluk bezemenin tamamen kendine has bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle içe kalınlaştırılmış ağız kenarı üzerinde görülen, birbirini takip eden bir dizi şeklinde yapılmış motif düzenlemesi bu grubun en belirgin özelliklerinden biridir. Bu bezemenin, perdah bezeme ile birlikte görülmesi, Batı Anadolu, Marmara ve Trakya bölgelerinde, yoğunluğu değişen oranlarda da olsa kullanılmış olması, farklı coğrafyaları etki altına alan kültürel bir kuşağın tanımlanmasını mümkün kılmaktadır (fig. 15).

Yayınlar çerçevesinde bölge ve yerleşimlere göre kronolojik sürece baktığımızda, Erken Kalkolitik Dönem'de üretilmeye başlayan oluk bezeme, Orta Kalkolitik Dönem'de de devam etmekte, Geç Kalkolitik Dönem'de ise yerini bir başka bezeme tekniğine bırakmaktadır. Geç Kalkolitik Dönem'de Batı Anadolu Bölgesi'nde, özellikle sahil kesimi yerleşimlerinde daha çok koyu yüzey üzerine mat beyaz boya bezeme geleneğinin hakim olduğu söylenebilir.

Bölgelere göre oluk bezemenin görüldüğü yerleşimlerin kronolojik sınıflandırmasına baktığımızda (fig. 16); bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan, Aydın sınırları içerisinde yer alan Çine-Tepecik Höyük, oluk ve beraberinde perdah bezemeli parçaların görüldüğü IV. tabaka, C14 sonuçlarına göre MÖ 5378-5291 tarihlerini vermektedir[99]. Çine-Tepecik Höyük yerleşiminin kazı başkanlığını yürüten Prof. Dr. Sevinç Günel tarafından IV. tabaka Orta Kalkolitik Dönem olarak tanımlanmaktadır[100].

İzmir-Ulucak Höyük III. tabakanın (MÖ 5600/5500-5300-Erken Kalkolitik 1) tüm evrelerinde oluk bezeme görülmektedir. Ulucak IIIc evresinin üst seviyelerinden itibaren oluk bezeme tekniği, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlarında görülmeye başlamıştır. IIIb evresinde içe kalınlaştırılmış çanaklarda artış olduğu ve bu çanaklarda oluk bezemenin karakteristik bir özellik olarak görüldüğü belirtilmektedir. Ulucak Höyük IIb evresiyle birlikte perdah bezeme tekniği de kullanılmaya başlamıştır[101]. Ulucak Höyük IIIa evresinde ise bezemeli seramik oranında artış gözlenmiştir. Bu evrede de içe kalınlaştırılmış ağız kenarlarında oluk bezeme tekniği yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra çömleklerin dış yüzeyinde de oluk bezemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ulucak IIIa evresinde, Çine-Tepecik Höyük'te olduğu gibi aynı kap yüzeyinde oluk ve perdah bezemenin bir arada kullanıldığı örnekler de vardır[102].

İzmir-Ege-Gübre yerleşimi 2. tabakada (Erken Kalkolitik) oluk bezemenin en yaygın kullanılan teknik olduğu belirtilmektedir. Bu tabakada oluk bezeme, büyük oranda içe kalınlaştırılmış ağız kenarları üzerinde ve bir çömlekte tespit edilmiştir[103].

Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde 1990'lı yılların başlarında referans merkezler arasında yer alan Beşik-Sivritepe'de Erken Kalkolitik Dönem'in sonlarına tarihlenen tabakada kapların iç ve dış yüzeyinde oluk bezeme yer almaktadır[104].

Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde son dönem gerçekleştirilen kazılardan biri olan İnboğazı-Andık Mağarası'nda Kalkolitik Dönem'in erken evrelerine ilişkin önemli veriler elde edilmeye başlanmıştır. Bu mağarada tespit edilen arkeolojik veriler arasında Erken/Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı bir çanak parçası üzerinde oluk bezeme motifi görülebilmektedir[105].

Doğu Ege Adalarından Gökçeada'da yer alan Uğurlu yerleşimi III. tabakada (MÖ 5600/5500-5300-Erken Kalkolitik 1) içe kalınlaştırılmış ağız kenarı örnekleri açığa çıkarılmıştır[106]. II. tabakada da (MÖ 4500-4200- Orta Kalkolitik 2) oluk bezemeli örneklerin görülmeye devam ettiği belirtilmektedir[107].

Marmara Bölgesi'nin doğusunda yer alan merkezlerden, Ilıpınar VB (Erken Kalkolitik)[108] ve Menteşe I. tabakada[109] benzer nitelikte oluk bezemeli seramikler yer almaktadır. Bölgenin bir başka önemli Kalkolitik yerleşimlerinden olan Orman Fidanlığı I-V (Erken Kalkolitik) tabakalarında, özellikle çömleklerin dış yüzeyine oluk bezeme motifi işlenmiştir[110].

[99] Günel ve Kıyak 2022, 222.
[100] Günel ve Kıyak 2022, 226-227.
[101] Caymaz 2013, 42.
[102] Caymaz 2013, 43.
[103] Caymaz 2013, 44-45.
[104] Gabriel 2014, 1017.
[105] Yalçıklı 2024, 321.
[106] Erdoğu 2011, 49, fig. 8. II.1.
[107] Erdoğu 2014, 164, fig. 24.
[108] Roodenberg 1990, 91, pl. 2.1:2.
[109] Roodenberg 1999, 25, fig. 10.3, 4.
[110] Efe 2001, 99, 101, fig. 4. 73, fig. 9. 136, fig. 11. 187-189, fig. 13. 221-224.

Oluk bezeme motifinin en yoğun görüldüğü merkezlerden biri, Trakya Bölgesi yerleşimlerinden Aşağı Pınar'dır. Bu yerleşimin Kalkolitik Dönem tabakalarında oluk bezeme tekniğini kademeli bir şekilde izlemek mümkündür. Aşağı Pınar 2. tabakada oldukça az belirlenmiş olan bu bezeme, 3. tabakada biraz daha artış göstermiş, 4. tabakada en yoğun kullanıldığı seviyeye ulaşmıştır. 5. tabakada ise oluk bezemenin azaldığı ve diğer evrelere göre bu bezeme uygulamasında daha sığ ve geniş olukların yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Aşağı Pınar 2-5 evreleri MÖ 5500/5400-4900'e tarihlendirilmektedir[111].

Balkanlar'da, Anadolu Erken/Orta Kalkolitik tabakalarıyla çağdaş birçok yerleşimde oluk bezeme tekniğiyle süslenmiş kaplar yer almaktadır ve bunlar geniş bir yayılım göstermektedir. Balkan arkeolojisinde anahtar yerleşimlerden biri olan Karanovo bu yerleşimlerin başında gelmektedir. Karanovo'da II-III geçiş evresinde görülmeye başlayan oluk bezemeli içe kalınlaştırılmış çanaklar, III. tabakada yoğunlaşmıştır[112]. Bunun yanı sıra II/III geçiş evresinde de bu bezeme ile yapılmış kapları görmek mümkündür[113]. Bu tabakalar Erken Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmektedir.

Yerleşimlerin stratigrafilerine bakıldığında, oluk bezeme tekniğinin görüldüğü tabakaların çoğunlukla Erken Kalkolitik Dönem'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Orta Kalkolitik Dönem'de de görülmeye devam eden bu bezeme tekniği, tespit edildiği yerleşimlerde diğer bezeme teknikleriyle birlikte görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi dönemin belirleyici bezeme tekniği olan perdah bezemenin ele geçtiği tabakalarda diğer bezemelerle birlikte oluk bezemenin de görülmesi, bölgede Neolitik Dönem'in ardından yeni kültürel oluşumun başlıca unsurlarıdır. Yakın ve uzak mesafede çağdaş yerleşimlerde ortak özelliklerin görülmesi, şuan için boyutlarını ve oluşum sürecini tam olarak bilemediğimiz bir iletişim ve etkileşim ağını ortaya koymaktadır. Günümüzde devam eden kazılar ile birlikte gelecekte yeni kazı alanlarının da eklenmesi, döneme ilişkin var olan bilgilerimizin yeni bakış açılarıyla geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma, 2010 yılında, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan, danışmanlığını Prof. Dr. Sevinç Günel'in yaptığı, "Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Kalkolitik Çağ Bezemeli Seramik Geleneği" başlıklı doktora tezimden üretilmiştir. Tez konusu kapsamında yer alan oluk bezeme tekniği mevcut ve son arkeolojik veriler doğrultusunda yeniden ele alınmıştır. Çine-Tepecik Höyük Kalkolitik Dönem seramiklerini doktora tez konusu olarak ve sonrasında yayın çalışması için izin veren hocam Sayın Prof. Dr. Sevinç Günel'e teşekkürlerimi sunarım.

Harita ve levhaların hazırlamasında destek sağlayan öğrencim Uzman Tuğçe Durmuş'a ayrıca teşekkür ederim.

[111] Parzinger ve Schwarzberg 2005, 63, abb. 17.
[112] Nikolov 1997, 51.
[113] Nikolov 2002, 46, taf. II. 1. 8-9, 15.

Tip A1a	Tip A1b	Tip A2a	Tip A2b
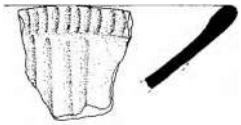 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	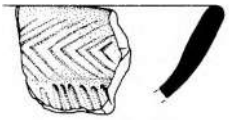 Çine-Tepecik Höyük
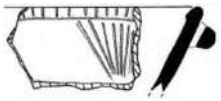 Ege-Gübre 2	 Menteşe		
 Ulucak Höyük IIIb	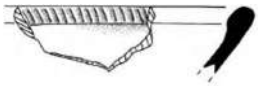 Ege-Gübre		
	 Ulucak Höyük IIIb		
	 Aşağı Pınar 3		
	 Karanovo III		
	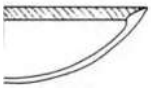 Anzabegova IV		
	 Vinça		
	 Slatino		
	 Sanandrei		
	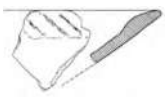 Paradimi		

Figür 12: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarları üzerinde oluk bezeme tipleri

Tip G1a	Tip G1b	Tip G1c	Tip G2	Tip G3	Tip G4a	Tip G4b	Tip G5a	Tip G5b
 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	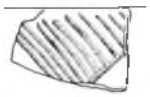 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük
 Aşağı Pınar	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Ulucak IIIb			 Aşağı Pınar 2		 Çine-Tepecik Höyük
 Ulucak	 Çine-Tepecik Höyük		 Uğurlu					 Ege-Gübre
 Kaymaktepe	 Kaymaktepe		 Aşağı Pınar 3					 Aşağı Pınar AP2/3
 Ege-Gübre	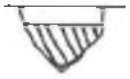 Ulucak III							
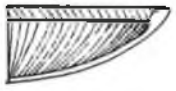 Anza IV	 Supska							
 Hodoni								

Figür 13: İç yüzeyde yer alan oluk bezeme tipleri

Doi: 10.32949/Arkhaia.2025.74

Tip D1a	Tip D1b	Tip D2	Tip D3	Tip D4
 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük
 Çine-Tepecik Höyük	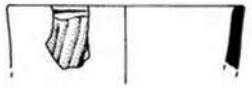 Çine-Tepecik Höyük	 Çine-Tepecik Höyük	 Orman Fidanlığı IV	 Çine-Tepecik Höyük
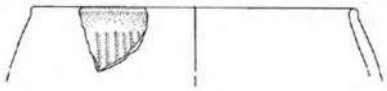 Aşağı Pınar 3	 Orman Fidanlığı IV	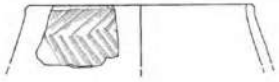 Aşağı Pınar 3/4		 Çine-Tepecik Höyük
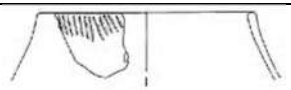 Aşağı Pınar 2		 Orman Fidanlığı I-IV		 Aşağı Pınar 5
 Ulucak IIIc		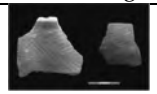 Uğurlu-Zeytinlik II		 Aşağı Pınar 2
 Vinça (Karanovo III)		 Galabnik		 Orman Fidanlığı IV
 Rakitovo (Karanovo II Evresi)		 Elesnica		
 Atina Agora		 Beşik-Sivritepe		

Figür 14: Dış yüzeyde yer alan oluk bezeme tipleri

Doi: 10.32949/Arkhaia.2025.74

Figür 15: Oluk bezemeli kapların dağılımı

Tarih	Çine-Tepecik IV	Ulucak III	Uğurlu III	Beşik-Sivritepe	Ilıpınar VB	Aşağı Pınar 2-5	Karanovo II-V	
5600		5600/5500-5300					5650-4800	**ERKEN**
5500					5550--5400	5500-4900/4800		
5400								
5300	5378-5291							
5200			5300-4900					
5100								
5000								
4900				4900-4500				**ORTA**
4800								
4700								
4600								
4500								
4400								
4200								**GEÇ**
3100/3000								

Figür 16: Oluk bezemeli kapların görüldüğü yerleşimlere ait kronoloji tablosu

Katalog

Kat. No.: 1 (Fig. 1a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması
Tanım: İçe kalınlaştırılmış çanak ağız kenarı.
Tip: A1a.
Hamur Rengi: 10 YR 5/4 (yellowish brown).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 2 (Fig. 1b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış çanak ağız kenarı.
Tip: A1a.
Hamur Rengi: 7.5 YR 3/2 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı ve perdahlı.
Ağız Çapı: 32 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 3 (Fig. 1c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe Kalınlaştırılmış çanak ağız kenarı.
Tip: A1a.
Hamur Rengi: 2.5 Y 5/3 (light olive brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı ve perdahlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 4 (Fig. 1d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı**.**
Tip: A1a ve G1a.
Hamur Rengi: 7.5 YR 3/2 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 38 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 5 (Fig. 2a)
Buluntu Yeri: I-11 açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış çanak ağız kenarı.
Tip: A1b.
Hamur Rengi: 5 YR 2.5/1 (black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 6 (Fig. 2b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b.
Hamur Rengi: 5 Y 4/2 (olive gray).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 7 (Fig. 2c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b.
Hamur Rengi: 10 YR 3/3 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.

Ağız Çapı: 20 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 8 (Fig. 2d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b.
Hamur Rengi: 7.5 YR 3/2 (dark reddish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 18 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 9 (Fig. 3a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G1b.
Hamur Rengi: 10 YR 3/1 (brownish black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 36 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 10 (Fig. 3b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G1b.
Hamur Rengi: 10 YR 4/4 (dark yellowish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: 32 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 11 (Fig. 3c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G1b.
Hamur Rengi: 2.5 YR 5/2 (weak red).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 34 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 12 (Fig. 3d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G1b.
Hamur Rengi: 10 YR 4/2 (dark grayish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 35 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 13 (Fig. 4a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G3.
Hamur Rengi: 7.5 YR 2.5/1 (black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 14 (Fig. 4b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G4a.
Hamur Rengi: 5 YR 3/3 (dark reddish brown).

Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: 32 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 15 (Fig. 4c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A1b ve G4b.
Hamur Rengi: 10 YR 3/2 (brownish black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 27 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 16 (Fig. 5a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A2a.
Hamur Rengi: 10 YR 3/3 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 17 (Fig. 5b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması**.**
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A2a.
Hamur Rengi: 2.5 Y 3/2 (very dark grayish brown).
Yüzey İşlenişi: Perdahlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi**.**

Kat. No.: 18 (Fig. 5c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: A2a ve A2b.
Hamur Rengi: 7.5 YR 3/2 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 19 (Fig. 6a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1b.
Hamur Rengi: 10 YR 4/6 (brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 20 (Fig. 6b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1b.
Hamur Rengi: 5 Y 3/2 (olive black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 35 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 21 (Fig. 6c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı**.**
Tip: G1b.

Hamur Rengi: 7.5 YR 3/2 (dark brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 30 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 22 (Fig. 6d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 10 YR 4/6 (dark yellowish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 23 (Fig. 6e)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 2.5 Y 3/2 (brownish black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 20 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 24 (Fig. 6f)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 10 YR 5/3 (dull yellowish brown).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 25 (Fig. 6g)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 10 YR 3/1 (very dark gray).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: 32 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 26 (Fig. 7a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 2.5 Y 3/2 (brownish black).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 31 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 27 (Fig. 7b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G1c
Hamur Rengi: 7.5 YR 5/8 (bright brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 34 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 28 (Fig. 7c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.

Tip: G2.
Hamur Rengi: 5 YR 3/2 (dark reddish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: 28 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 29 (Fig. 8a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: G5a.
Hamur Rengi: 5 YR 5/2 (reddish gray).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 30 (Fig. 8b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: G5a.
Hamur Rengi: 2.5 Y 4/2 (dark grayish yellow).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 31 (Fig. 8c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: G5a.
Hamur Rengi: 7.5 YR 5/8 (bright brown).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 32 (Fig. 8d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: İçe kalınlaştırılmış ağız kenarı.
Tip: G5b.
Hamur Rengi: 7.5 YR 4/2 (brown).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 33 (Fig. 8e)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: G5b.
Hamur Rengi: 5 YR 4/6 (yellowish red).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 34 (Fig. 8f)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde Parçası.
Tip: G5b.
Hamur Rengi: 5 Y 4/3 (dark olive).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 35 (Fig. 8g)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.

Tanım: Gövde parçası.
Tip: G1c.
Hamur Rengi: 2.5 YR 3/1 (dark reddish gray).
Yüzey İşlenişi: Kendinden astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 36 (Fig. 9a)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Ağız kenarı.
Tip: D1.
Hamur Rengi: 2.5 YR 5/6 (red).
Yüzey İşlenişi: Perdahlı.
Ağız Çapı: 14 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 37 (Fig. 9b)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Ağız kenarı.
Tip: D1.
Hamur Rengi: 2.5 Y 4/3 (olive brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: 14 cm.
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 38 (Fig. 9c)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D1.
Hamur Rengi: 5 Y 5/3 (olive).
Yüzey İşlenişi: Perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 39 (Fig. 9d)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D1.
Hamur Rengi: 10 YR 4/1 (dark gray).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 40 (Fig. 9e)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D2.
Hamur Rengi: 2.5 Y 4/2 (dark grayish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 41 (Fig. 9f)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D2.
Hamur Rengi: 5 Y 4/3 (olive).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 42 (Fig. 9g)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D3.
Hamur Rengi: 5 YR 3/3 (dark reddish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı, perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 43 (Fig. 9h)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D4.
Hamur Rengi: 5 YR 3/3 (dark reddish brown).
Yüzey İşlenişi: Astarlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Kat. No.: 44 (Fig. 9i)
Buluntu Yeri: I-11 Açması.
Tanım: Gövde parçası.
Tip: D4.
Hamur Rengi: 5 YR 3/1 (very dark gray).
Yüzey İşlenişi: Hafif perdahlı.
Ağız Çapı: -
Bulunduğu Yer: Çine-Tepecik Kazı Arşivi.

Bibliyografya

Caymaz, T. 2013. "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü." *Arkeoloji Dergisi* 18: 39-112.

Çayır-Böyükulusoy, Ü. 2010. "Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Kalkolitik Çağ Bezemeli Seramik Geleneği." Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Çayır-Büyükulusoy, Ü. 2014. "Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Seramiğinde Perdah Bezeme Tekniği." *Armizzi. Engin Özgen'e Armağan / Studies in Honor of Engin Özgen*, Eds. A. Engin, B. Helwing ve B. Uysal, 81-100. Ankara: Asitan Yayıncılık.

Çilingiroğlu, A., Z. Derin, H. Sağlamtimur ve İ. Kayan. 2004. *Ulucak Höyük: Excavations Conducted Between 1995 and 2002.* Ancient Near Eastern Studies, Supplement 15. Louvain: Peeters.

Efe, T. 2001. *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı: A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia.* İstanbul: TASK Vakfı Yayınları.

Erdoğu, B. 2011. "A Preliminary Report from the 2009 and 2010 Field Seasons at Uğurlu on the Island of Gökçeada." *Anatolica* 37: 45-65.

Erdoğu, B. 2014. "Uğurlu Archaeological Project: A Preliminary Report from the 2011-2013 Field Seasons." *Anatolica* 40: 157-178.

Erdoğu, B. ve Çevik, Ö. 2015. "Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler." *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 1: 29-46.

Erdoğu, B. ve Çevik, Ö. 2020. "Kıyı Batı Anadolu'nun Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi." *Arkeoloji Dergisi* 25: 45-66.

Evans, J.D. ve C. Renfrew. 1968. *Excavations at Saliagos. Near Antiparos*. London: British School of Archaeology at Athens.

Gabriel, U. 2014. "Die Keramik der Troadischen Fundorte Kumtepe IA, Beşik-Sivritepe und Çıplak Köyü im Kontext ihrer Überregionalen Vergleichsfunde." *Studia Troica* 5: 990-1057.

Gimbutas, M. 1974. "Anza, ca. 6500-5000 B.C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe." *JFA* 1: 26-66.

Günel, S. 2006. "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27(1): 19-28.

Günel, S. 2007. "Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28(1): 231-246.

Günel, S. 2008. "Çine-Tepecik Höyüğü 2006 Yılı Kazıları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29(1): 73-90.

Günel, S. 2022. "Çine-Tepecik Höyüğü: Batı Anadolu'nun Kültürel Dinamiklerine Katkısı ve Etkileşimler." *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Arkeoloji, Roma ve Bizans Tarihi ve Medeniyetleri Sanat Tarihi*, Vol. 1, 381-403. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Günel, S. ve Kıyak, T. K. 2022. "Çine-Tepecik 2019-2020 Yılı Kazıları." *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 4, 221-238. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Immerwahr, S.A. 1971. *The Athenian Agora: Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. The Neolithic and Bronze Ages.* Princeton, NJ: American School of Classical Studies at Athens.

Karastoyanova, D. 2004. "The Middle Neolithic Karanovo I-III. Ceramic Assemblage of Tell Kazanlak." *Prehistoric Thrace: Proceedings of the International Symposium in Stara Zagora, 30.09-04.10.2003*, Eds. V. Nikolov, K. Bǎčvarov ve P. Kalchev, 105-114. Sofia: Institute of Archaeology with Museum.

Korkuti, M. 1995. *Neolithikum und Chalkolithikum in Albanien / Neolithique et Chalcolithique en Albania.* Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans, Monographien 4. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Kökten, İ. K. 1949. "1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor." *Belleten* 13: 811–829.

Lichardus, J. ve I.K. Iliev. 2000. "Das frühe und mittlere Neolithikum an der unteren Tundža (Südostbulgarien). Ein Beitrag zu den chronologischen und kulturellen Beziehungen." *Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 75–108. Wien: Phoibos.

Macanova, V. 2000. "Neolithische Siedlung bei Rakitovo. Stratigraphie und Chronologie." *Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 59–73. Wien: Phoibos.

Nikolov, V. 1997. "Periodisierung und Chronologie." *Karanovo I*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 49-53. Wien: Phoibos.

Nikolov, V. 2002. "Keramikkomplex aus den Horizonten VI-IV (Schichtenfolge Karanovo III)." *Karanovo II*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 29-56. Wien: Phoibos.

Nikolov, V. 2010. "Periodisierung und Kulturdifferenzierung der Postfrühneolithischen Schichtungen in Neolithischen Siedlungen in Thrakien." *Studia Praehistorica* 13: 97-134.

Ökse, T.A. 1999. *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özdoğan, M. ve H. Parzinger. 1995. "Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 16(1): 43-68.

Özdoğan, M. 2013. "Neolithic Sites in the Marmara Region: Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar." *The Neolithic in Turkey. New Excavations and New Research*, Vol. 5: Northwestern Turkey and Istanbul, Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm, 167-269. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Pavuk, J. ve A. Bakamska. 2000. "Typologie und Stratigraphie der Verzierten Monochromen Keramik aus der Neolithischen Tellsiedlung in Gălăbnik." *Karanovo III*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 263-272. Wien: Phoibos.

Parzinger, H. ve H. Schwarzberg. 2005. *Aşağı Pınar II. Die Mittel-und Spätneolithisch Keramik. Studien im Thrakien-Marmara-Raum*, Band 2, Archäologie in Eurasien 18. Mainz: Philipp von Zabern.

Pernitcheva, L. 1990. "Le Site de Kovatchevo, Néolithique Ancien, Dans Le Département de Blagoevgrad." *Studia Praehistorica* 10: 142-196.

Roodenberg, J. 1990. "Investigations at Ilıpınar." *Anatolica* 16: 61-144.

Roodenberg, J. 1999. "Investigations at Menteşe Höyük in the Yenişehir Basin (1996-97)." *Anatolica* 25: 21-36.

Schier, W. 2000. "Karanovo und Vinça. Möglichkeiten und Grenzen eines Stratigraphischen Vergleichs." *Karanovo III*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 349-358. Wien: Phoibos.

Tao, M. 2000. "The Early Neolithic Pottery from Delnicite near Elešnica." *Karanovo III*, Eds. S. Hiller ve V. Nikolov, 51-58. Wien: Phoibos.

Şahoğlu, V. ve R. Tuncel. 2014. "New Insights into the Late Chalcolithic of Western Anatolia: A View from Bakla Tepe, İzmir." *Western Anatolia before Troy–Proto-Urbanization in the 4th Millennium BC*, Eds. B. Horejs ve M. Mehofer, 65-82. Wien: Austrian Academy of Sciences Press.

Yalçıklı, D. 2024. "İnboğazı-Andık Mağarası, 2022." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 43(1): 319-332.

Yazıcı, D. 2009. "Ege Gübre Kazısında Ortaya Çıkarılan Kalkolitik Dönem Çanak Çömlekleri." Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 189-205
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.75

Araştırma Makalesi

Aşağıseyit Höyük (Denizli-Çal) Geç Tunç Çağı Tabakalarında Bulunan Hilal Biçimli Ağırlıklar

Erim KONAKÇI*

* Doç. Dr. Erim Konakçı, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir / Türkiye.
Email: erim.konakci@idu.edu.tr
Orcid iD: 0000-0001-6006-4549

Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Erim Konakçı, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir / Türkiye.
Email: erim.konakci@idu.edu.tr

Geliş Tarihi: 23.10.2025
Kabul Tarihi: 05.12.2025
Online Yayın Tarihi: 22.12.2025

Makale Künyesi: Konakçı, E. 2025. "Aşağıseyit Höyük (Denizli-Çal) Geç Tunç Çağı Tabakalarında Bulunan Hilal Biçimli Ağırlıklar." *Arkhaia Anatolika* 8: 189-205.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.75

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Aşağıseyit Höyük, Denizli ili Çal ilçesinde, Yukarı Menderes Havzası'nı çevreleyen doğal geçiş güzergâhları üzerinde stratejik bir konuma sahip, yaklaşık 6 hektarlık bir yerleşimdir. Geç Kalkolitik Çağ'dan Roma Dönemi'ne kadar uzanan tabakaların yer aldığı höyükte, 2021 yılından itibaren yürütülen kazılar Geç Tunç Çağı'na ait önemli mimari ve buluntu gruplarını ortaya koymuştur. Bu çalışmanın odak noktasını, 2021–2024 kazı sezonlarında Geç Tunç Çağı tabakalarında ele geçen hilal biçimli pişmiş toprak ağırlıklar oluşturmaktadır. Stratigrafik veriler, Geç Tunç Çağı'nın dört yapı katında da bahsedilen ağırlıkların kullanıldığını göstermektedir. Yerleşimde, teraslı mimariye sahip konut yapıları içerisinde hem tekil hem de toplu halde ele geçen örnekler, bu buluntu grubunun gündelik üretim faaliyetleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle taban üzerinde in situ bulunan ağırlıklar, ağırşaklar ve diğer küçük buluntular, söz konusu mekânların domestik nitelikte olduğunu ve tekstil üretiminin yerleşim ölçeğinde örgütlendiğini düşündürmektedir.

Hilal biçimli ağırlıklar, tipolojik ve bezeme özellikleri açısından Erken ve Geç Tunç Çağı evreleri arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Erken evrelerde daha yuvarlak hatlı ve bezemesiz örnekler görülürken, geç evrede daha büyük, köşeli ve sınırlı da olsa nokta bezemeli örnekler öne çıkmaktadır. Bu değişim, üretim teknikleri ve estetik tercihlerdeki dönüşümü yansıtmakta; ağırlık ve boyut çeşitliliği ise farklı niteliklerde tekstil ürünlerinin üretildiğine işaret etmektedir. Karşılaştırmalı değerlendirmeler, Aşağıseyit Höyük buluntularının özellikle İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu yerleşimleriyle güçlü benzerlikler gösterdiğini, buna karşılık kıyı Ege'de yaygın olan makara ya da Minos tipi ağırlıkların yerleşimde bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Yukarı Menderes Havzası'nın Geç Tunç Çağı'nda kültürel ve ekonomik etkileşim ağları içerisinde Orta Anadolu ile daha yakın ilişkiler geliştirdiğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, Aşağıseyit Höyük'te ele geçen hilal biçimli tezgâh ağırlıkları, bölgenin köklü tekstil üretim geleneğini belgeleyen önemli veriler sunmakta; Yukarı Menderes Havzası'nın Geç Tunç Çağı Anadolu'sundaki kültürel ve ekonomik konumunun anlaşılmasına anlamlı katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşağıseyit Höyük, MÖ 2. Binyıl, Batı Anadolu, Geç Tunç Çağı, hilal biçimli tezgâh ağırlıkları, tekstil üretimi, Yukarı Menderes Havzası.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 189-205
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.75

Research Article

Crescent-Shaped Weights from the Late Bronze Age Layers of Aşağıseyit Höyük (Denizli-Çal)

Erim KONAKÇI*

* Assoc. Prof. Dr. Erim Konakçı, İzmir Demokrasi University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, İzmir / Türkiye.
Email: erim.konakci@idu.edu.tr
Orcid iD: 0000-0001-6006-4549

Corresponding Author: Assoc. Prof. Dr. Erim Konakçı, İzmir Demokrasi University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, İzmir / Türkiye.
Email: erim.konakci@idu.edu.tr

Received Date: 23.10.2025
Acceptance Date: 05.12.2025
Online Publication Date: 22.12.2025

Citation: Konakçı, E. 2025. "Crescent-Shaped Weights from the Late Bronze Age Layers of Aşağıseyit Höyük (Denizli-Çal)." *Arkhaia Anatolika* 8: 189-205.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.75

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

Aşağıseyit Höyük is a strategically located settlement in the Upper Maeander Basin, within the borders of Çal district (Denizli, western Türkiye), occupying a naturally elevated hill that controls major natural routes connecting inland Western Anatolia. Excavations conducted since 2021 have revealed a well-stratified occupation sequence ranging from the Late Chalcolithic to the Roman period. This study focuses on crescent-shaped baked clay weights recovered from the Late Bronze Age levels during the 2021–2024 excavation seasons. Stratigraphic evidence demonstrates that crescent-shaped weights were in use throughout all four Late Bronze Age architectural phases at the site. These objects were found both as isolated examples and in clustered contexts within domestic spaces, often in association with spindle whorls and other household artifacts. In situ finds on floor surfaces indicate that these weights functioned primarily as loom weights and that textile production was organized at the household level within the settlement.

Typological analysis reveals clear diachronic changes between the early and late phases of the Late Bronze Age. Earlier examples are characterized by smaller dimensions, rounded profiles, and an absence of decoration, whereas later specimens tend to be larger, more angular, and occasionally decorated with dot motifs. These variations reflect changes in production techniques and aesthetic preferences, while differences in size and weight suggest the manufacture of textiles of varying thickness and quality. Comparative analysis indicates strong parallels between the Aşağıseyit Höyük assemblage and examples from Inland Western Anatolia and Central Anatolia, whereas weight types commonly encountered in coastal Aegean contexts—such as spool-shaped or Minoan-type weights—are notably absent. This pattern suggests that during the Late Bronze Age, the Upper Maeander Basin was more closely integrated into the cultural and economic interaction networks within Central Anatolia, rather than those of the Aegean coast. In conclusion, the crescent-shaped loom weights from Aşağıseyit Höyük provide significant new data on textile production practices during the Late Bronze Age and contribute to a better understanding of the long-term continuity of textile traditions and the cultural and economic position of the Upper Maeander Basin within second-millennium BCE Anatolia.

Keywords: Aşağıseyit Höyük, Second Millenium BC, Western Anatolia, Late Bronze Age, crescent-shaped loom weights, textile production, Upper Maeander Basin.

Giriş

Aşağıseyit Höyük, Denizli ili Çal ilçesi sınırları içerisinde yer alan Aşağıseyit köyünün yaklaşık 1,5 km güneydoğusundadır. Deniz seviyesinden 828 m yükseklikte bulunan yerleşim, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan doğal bir tepe üzerine konumlanmıştır (fig. 1). Yaklaşık 6 hektarlık bir alanı kapsayan höyük, bulunduğu konum itibarıyla çevreye hâkim bir noktada yer almaktadır. Aşağıseyit Höyük, Çivril ve Baklan ovalarını Seyitler Geçidi üzerinden Çal Havzası'na bağlayan doğal vadilerin birleşme noktasında yer alır (fig. 2). Bu konum günümüzde de kısmen kullanılan önemli bir geçiş hattı üzerindedir. Söz konusu doğal güzergâhlar aracılığıyla Bekilli, Uşak, Güney ve Alaşehir yerleşimleri ile Gediz Havzası, Lykos Vadisi ve Buldan üzerinden Batı Anadolu'nun farklı coğrafi birimleri ile ilişki kurmak mümkündür.

Figür 1: Aşağıseyit Höyük'ün konumu *(Konakçı et al. 2025, 243, fig. 1)*

Aşağıseyit Höyük'ün konumlandığı alanın doğal bir tepe olması ve bu tepenin çevreye hâkim konumu, vadi sistemleri boyunca gerçekleşen iletişimin izlenmesine olanak tanıyacak bir yerleşim düzenine işaret etmektedir[1]. Bu özellik, Aşağıseyit Höyük'ün yalnızca ekonomik anlamda bir geçiş ve dolaşım noktası olarak değil, aynı zamanda bölgesel askeri hareketliliğin denetlenmesi açısından da elverişli bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Aşağıseyit Höyük, ilk olarak E. Abay'ın Yukarı Menderes Havzası'nın ovalık kesiminde yürüttüğü araştırmalarda keşfedilmiş ve ardından F. Dedeoğlu tarafından aynı alanın platoluk ve dağlık kesiminde sürdürülen proje kapsamında incelenmeye devam edilmiştir. 2003-2015 yılları arasında Yukarı Menderes Havzası'nın dağlık ve ovalık kesimlerinde belirtilen yüzey araştırmalarında toplam 250'nin üzerinde yerleşim yeri kayıt altına alınmıştır[2]. Söz konusu yüzey araştırmalarının tamamlanmasının ardından, Aşağıseyit Höyük'teki arkeolojik kazı çalışmalarına 2021 yılı itibariyle bu satırların yazarı tarafından başlanmıştır.

Aşağıseyit Höyük'te yürütülen yüzey araştırmalarında ve arkeolojik kazılarda, Geç Kalkolitik Çağ'dan, Roma Dönemi'ne kadar uzanan tabakalar ortaya konmuştur[3]. Makalenin odak noktasını oluşturan hilal biçimli ağırlıklar ise 2021–2024 kazı sezonları arasında Geç Tunç Çağı tabakalarında ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu objeler biçimsel özellikleri ve kullanım izleri doğrultusunda büyük ölçüde tekstil üretimiyle ilişkili tezgâh ağırlıkları olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, hilal biçimli örnekler yalnızca işlevsel yönleriyle değil,

[1] Dedeoğlu 2009, 241-257.
[2] Abay ve Dedeoğlu 2005, Abay ve Dedeoğlu 2007; Dedeoğlu 2008.
[3] Abay *et al.* 2020; Konakçı 2020.

tipolojik çeşitlilik ve bezeme unsurlarıyla da dikkat çekmektedir. Bu özellikler, söz konusu buluntu grubunun hem kronolojik değerlendirmeler yapılmasına hem de Batı Anadolu ve çevre bölgelerle olan kültürel etkileşimlerinin incelenmesine olanak tanıyan bir veri oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Figür 2: Aşağıseyit Höyük ve Büyük Menderes Nehri

Hilal Biçimli Ağırlıkların Stratigrafik Bağlamı

Aşağıseyit Höyük'te tespit edilen Geç Tunç Çağı yapı katları bir bütün halinde değerlendirildiğinde, yerleşimin topografyasına uygun bir biçimde konutların yapıldığı, taş temel ve taban düzlemlerinin eğimli bir biçimde konumlandığı ve teraslı olarak tanımlanabilecek dörtgen planlı yapıların inşa edildiği tespit edilmiştir. Geç Tunç Çağı evreleri içerisinde önemli kronolojik farklılıklar olmasına karşın, yapı temel duvarlarının on yıllar boyunca kullanıldığı ve ilgili evrenin terk edilmesinin ardından taş temelin üzerine yeni bir duvar daha inşa edilerek kullanılmaya devam edildiği anlaşılmıştır.

Aşağıseyit Höyük'te hilal biçimli ağırlıklar Geç Tunç Çağı tabakasının dört evresinde de tespit edilmiştir. Yüzeye yakın konumlanan Geç Tunç Çağı tabakaları, kısmen Hellenistik Dönem dolguları tarafından tahrip edilmiş olmakla birlikte, I. ve II. evrelerde iyi korunmuş mimari kalıntılara sahiptir. Geç Tunç Çağı'nın I. evresine ilişkin mekân duvarlarıyla birlikte *in situ* buluntulara sahip tabanlar bulunmuştur. II. evrede, uzun evlere ait temeller, bir sokak ve drenaj sistemi saptanmıştır. Geç Tunç Çağı'nın III. ve IV. evrelerinde ise kerpiç duvarlar ve taş döşemeli zeminler gibi konut mimarisine ait unsurlar açığa çıkarılmıştır[4]. Yerleşimin Geç Tunç Çağı evreleri, radyokarbon analiz sonuçları ve seramik tipolojisine dayanarak, III.-IV. evreleri yaklaşık MÖ 1650-1400, II.-I. evreler ise yaklaşık MÖ 1400-1200 yıllarına tarihlenmektedir.

Aşağıseyit Höyük Geç Tunç Çağı tabakasında yoğun oranda ele geçen pişmiş toprak eser topluluğunu çanak çömleklerden sonra ağırşaklar ve tezgâh ağırlıkları oluşturmaktadır. Yerleşimde Geç Tunç Çağı tabakalarında hilal biçimli ağırlıklar büyük oranda tekil örnekler halinde bulunmuştur. Bununla birlikte iki noktada hilal biçimli ağırlıklar toplu olarak ele geçmiştir.

[4] Konakçı *et al.* 2024.

Figür 3: Aşağiseyit Höyük Geç Tunç Çağı evreleri ve hilal biçimli ağırlıkların toplu olarak bulunduğu alanlar

Figür 4: Geç Tunç Çağı'nın I. evresi ile taban üzerinde bulunan hilal biçimli ağırlıklar ve diğer buluntular

Figür 5: Hilal biçimli ağırlıkların toplu olarak tespit edildiği 2 numaralı mekân

Aşağıseyit Höyük'te Geç Tunç Çağı'nın I. evresi Hellenistik Dönem yapılarının yarattığı tahribattan dolayı sınırlı bir biçimde korunmuştur. Bu evreye ilişkin bir mekâna ait duvar ve söz konusu mekânın tabanı bulunmuştur. Geç Tunç Çağı'nın I. evresine tarihlenen taban üzerinde 8 adet hilal biçimli tam ağırlığın yanı sıra 3 adet ağırşak, 1 adet dilgi, 1 adet kil obje ve 1 adet bronz obje tespit edilmiştir (fig. 3-4). Söz konusu buluntular ve tabanın doğu kısmında yer alan pithos parçaları mekânın domestik karakterde olduğunu ortaya koymaktadır.

Hilal biçimli ağırlıkların toplu halde ele geçtiği bir diğer nokta AA21 plankaresinde Geç Tunç Çağı'nın III. evresi ile çağdaş, içerisinde kil bir konteynerın yer aldığı mekândır (fig. 3, 5). 2,80x3,60 m boyutlarındaki kısmen tahrip olmuş mekânın içerisinde, taban üzerine depolama amaçlı bir konteyner yapılmıştır. 51x50 cm boyutundaki konteynerın yakın çevresinde çok sayıda Geç Tunç Çağı çanak çömleği, ağırşaklar ve 7 adet hilal biçimli ağırlık toplu halde bulunmuştur. Bu hilal biçimli ağırlıklar yer yer korunmuş olan sert kille sıvanmış taban üzerinde ortaya çıkartılmıştır.

Geç Tunç Çağı'nın I. ve III. evresinde toplu halde açığa çıkan hilal biçimli ağırlıkların bulunduğu mekânların genel karakteri, bunların günlük işlevlere hizmet eden domestik yapılarla ilişkili olduğu yönündedir. Bu bağlamda söz konusu buluntu topluluğunun işlevini günlük yaşam ve depolama alanları ile ayrışmadığı anlaşılmaktadır.

Aşağıseyit Höyük Hilal Biçimli Ağırlıklar; Tipoloji ve Bezeme

Aşağıseyit Höyük IV. tabakadaki hilal biçimli ağırlıklarda tam örneklerin yanı sıra çok sayıda kırık parçada bulunmuştur. Keskin hatların ve herhangi bir bezeme unsurunun bulunmadığı örneklerin bir bölümünün ön yüzü çukurlaştırılarak yapılmıştır. Geç Tunç Çağı'nın en geç evresinde bulunan hilal biçimli ağırlıkların hilal çapları daha geniş ve köşeli hatlara sahipken (fig. 6.1-4, 7-8), Geç Tunç Çağı'nın erken evrelerinde bulunan (III-IV) örnekler nispeten daha yuvarlak hatlıdır (fig. 6.5-6, 9-10).

Aşağıseyit Höyük'te bulunan hilal biçimli ağırlıkların iki örnek dışında hepsi bezemesizdir (fig. 6-11). Ağırlıklardan birinin yüzeyinde birbirini takip eden beş nokta bezeme, diğer yüzeyinde sadece bir nokta korunmuştur (fig. 11.37). İkinci bezemeli örnekte ise beş ya da dört nokta bezemenin üst üste gelecek biçimde kullanımıyla nokta dizeleri oluşturulmuştur. Ağırlığın diğer yüzünde ise aynı motif üç sıra halinde beş ya da üç nokta yerleştirilerek tekrar etmektedir (fig. 11.48). Bezeme anlayışı benzer olmakla birlikte kullanılan sıra sayısı ve nokta adeti her iki yüzde farklılık göstermektedir.

Aşağıseyit Höyük'te bulunan hilal biçimli ağırlıkların benzerleri özellikle İç batı Anadolu yerleşimlerinde bulunmaktadır. Beycesultan Orta Tunç Çağı[5] ve Geç Tunç Çağı tabakalarında[6], Laodikeia Asopos Tepesi Orta ve Geç Tunç Çağı tabakalarında[7], Aphrodisias Orta Tunç Çağı[8] ve Geç Tunç Çağı tabakalarında[9], Kusura'da[10], Çine Tepecik Höyük'te[11] ve Seyitömer Höyük'te [12] benzer nitelikte hilal biçimli ağırlıklar tespit edilmiştir. Ayrıca Orta

[5] Mellaart ve Murray 1995, 177, fig. 027: 239-241; Ergün 2013, 113, şek. 48.
[6] Mellaart ve Murray 1995, 165, fig. O15: 170; 169; fig. 205, 206; 170, fig. 207; 171, fig. 212, 172 fig. 0.22: 215, 216; 173, fig. 0.23: 217-220; Maner *et al.* 2024, 8, fig. 4.
[7] Konakçı 2014; Konakçı 2017, 259-269.
[8] Joukowsky 1986, 624, fig. 451: 9, 18, 26, 634; fig. 455.20, 459.6; 664; fig. 471.3, 473.2.
[9] Joukowsky 1986, 624, fig. 451: 9, 18, 26, 634, fig. 455: 20, 459.6; 664, fig. 471: 3, 473: 2; Marchese 1976, 405, fig. 23.
[10] Lamb 1936, 35, fig. 15: 1-4.
[11] Yılmaz 2016, 100, res. 5: 42, 43.
[12] Bilgen ve Bilgen 2015, fig. 110-111.

Anadolu'da; Demircihöyük[13], Alacahöyük[14], Karahöyük[15], Kültepe[16] ve Boğazköy'de[17] de Aşağıseyit Höyük örnekleriyle benzer biçimde tezgâh ağırlıkları bulunmuştur. Bununla birlikte hilal biçimli tezgâh ağırlıkları Tiryns gibi yerleşimlerde bulunan az sayıdaki örnek dışında[18] kıyı Ege yerleşimlerinde yoğun biçimde bulunan bir ağırlık tipi değildir.

Sonuç

Aşağıseyit Höyük'ün konumlandığı Yukarı Menderes Havzası'nın Neolitik Dönem'den itibaren tekstil üretiminde ayrıcalıklı bir yeri olduğu bilinmektedir. Aşağıseyit Höyük'ün hemen 5 km uzağında bulunan Ekşi Höyük'te Neolitik Dönem'de tekstil üretiminin varlığını ortaya koyan verilerin tespit edilmiş olması, bölgenin köklü tekstil üretimini ortaya koymaktadır[19]. Diğer yandan Aşağıseyit Höyük'e yaklaşık 35 km uzaklıkta yer alan Beycesultan'da kenevir gibi bitki liflerinden yararlanılarak egzotik ve lüks kumaşların üretildiğine dair verilerin tespit edilmesi Aşağıseyit Höyük'ün konumlandığı coğrafyanın tekstil üretimindeki ayrıcalıklı yerini örneklendirmektedir[20]. Asur, Hitit ve Miken kaynaklı metinlerden tekstilin MÖ 2. binyıl ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Çağdaş süreçte Aşağıseyit Höyük'ün konumlandığı Yukarı Menderes Havzası ise geniş bir tanımlama ile Arzava topraklarının parçası konumundadır. Her ne kadar Arzava Krallığı'nın tekstil üretimi ve ticaretine ilişkin doğrudan yazılı belgeler mevcut olmasa da egemenlik alanındaki yerleşimlerde ağırşak ve tezgâh ağırlıklarının yaygın biçimde bulunması, en azından yerel ihtiyaçlara yönelik bir üretim organizasyonunun varlığına işaret etmektedir.

Aşağıseyit Höyük'te Geç Tunç Çağı'nın erken ve geç evreleri arasında seramik buluntularda gözlenen değişimin, tezgâh ağırlıklarının formu, yüzey özellikleri ve bezeme anlayışına da yansıdığı tespit edilmiştir. Geç evrede örneklerin daha büyük, keskin hatlı ve bezeme açısından daha zengin olması, üretim teknikleri ve estetik tercihlerdeki dönüşümü yansıtan önemli bir göstergedir. Ayrıca ağırlık ve boyutlardaki çeşitlilik, yerleşimde farklı kalınlık ve niteliklerde tekstil ürünlerinin üretildiğini düşündürmektedir.

Bölgeler arası etkileşim açısından değerlendirildiğinde, Aşağıseyit Höyük buluntuları kıyı Ege yerleşimlerinden ziyade Orta Anadolu ile daha güçlü bir kültürel ilişkiye işaret etmektedir. Kıyı Ege'de yaygın olan Minos tipi ya da makara biçimli ağırlıkların[21] yerleşimde bulunmaması, buna karşılık hilal biçimli ağırlıkların sayıca fazla olması, bu yönelimi açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, Yukarı Menderes Havzası'nın Geç Tunç Çağı'nda kültürel etkileşim ağları içinde Orta Anadolu ile daha yakın bir konumda yer aldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Aşağıseyit Höyük'te ele geçen hilal biçimli tezgâh ağırlıkları, MÖ 2. binyılın başlarından Demir Çağı'na kadar uzanan geniş bir zaman diliminde kullanım gören buluntu grubunun Geç Tunç Çağı'ndaki rolüne dair önemli ve yeni veriler sunmaktadır. Bu buluntular, hem bölgesel tekstil üretim geleneğinin sürekliliğini hem de Yukarı Menderes Havzası'nın Geç Tunç Çağı Anadolu'sundaki kültürel ve ekonomik ağlar içindeki konumunu anlamamıza katkı sağlamaktadır.

[13] Kull 1988, taf. 36: 14; taf. 39: 1-3, 8; taf. 40: 1-4; taf. 41: 2-5; taf. 43: 1-8; taf. 44: 1-6; taf. 46: 7-11; taf. 48: 8-15.
[14] Koşay ve Akok 1973, XLVIII.
[15] Alp 1972, lev. 146, 154, 166, 174, 181.
[16] Özgüç ve Özgüç 1953, 73.
[17] Fischer 1963, taf. 126: 1203, 1207, 1208.
[18] Rahmstorf–Siennicka *et al.* 2015, 274.
[19] Dedeoğlu ve Temur 2025.
[20] Maner *et al*. 2024, 14.
[21] Erdem 2016, 69-77.

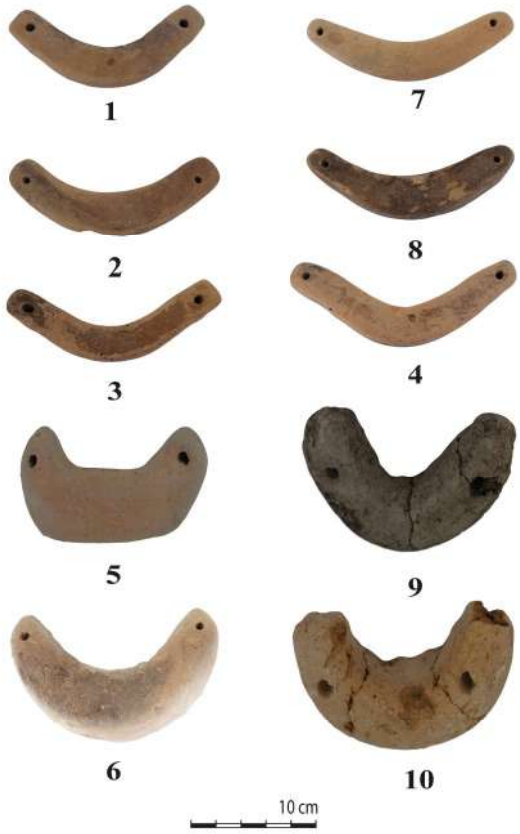

Figür 6: Hilal biçimli ağırlıkların fotoğrafı

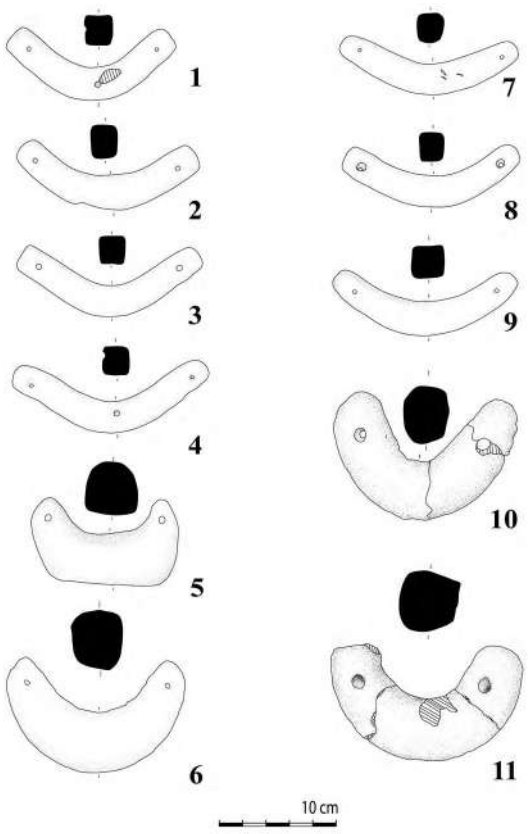

Figür 7: Hilal biçimli ağırlıkların çizimi

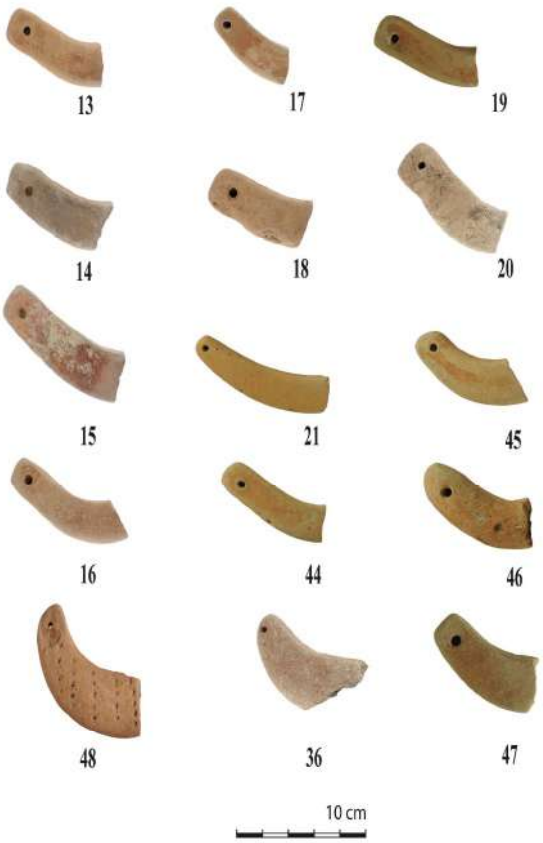

Figür 8: Hilal biçimli ağırlıkların fotoğrafı

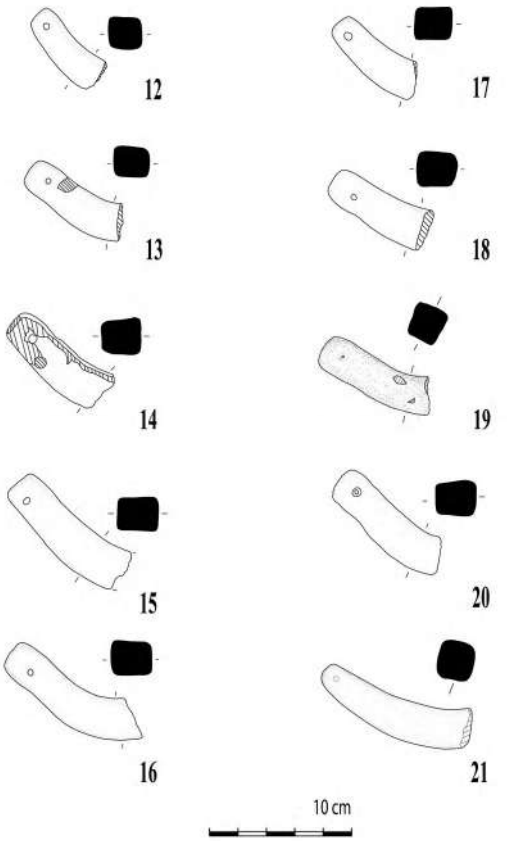

Figür 9: Hilal biçimli ağırlıkların çizimi

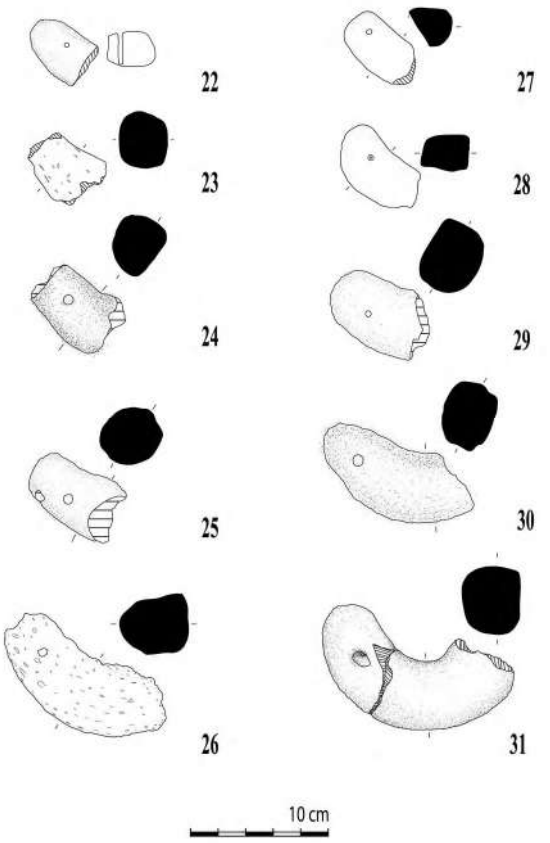

Figür 10: Hilal biçimli ağırlıkların çizimi

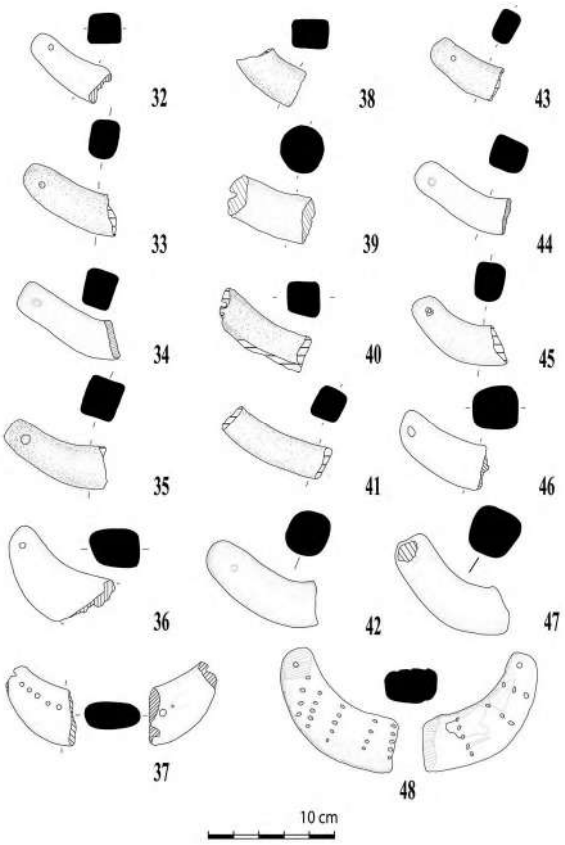

Figür 11: Hilal biçimli ağırlıkların çizimi

Katalog

Kat. No.: 1 (Fig. 7.1; 6.1)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 6,5 cm; G.: 14,4 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 157 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşede 0,6 cm boyutunda birbirine eş hizalı iki adet ip deliği bulunmaktadır. Ortasında 0,4 cm çapında içi boş daire vardır. Ön yüzde kırığı bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 2 (Fig. 7.2; 6.2)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 6,7 cm; G.: 16 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 151 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 5/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Alt kısımda kırığı vardır. Her iki köşede birbirine eş 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 3 (Fig. 7.3; 6.3)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 6 cm; G.: 16 cm; K.: 2,1 cm; Ağ.: 154 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde 0,3 cm, 0,4 cm ölçüde birbirine hizalı ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 4 (Fig. 7.4; 6.4)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 6,4 cm; G.: 16,6 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 166 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Merkezinde 0,4 cm çapında içi boş daire biçiminde bezeme vardır.

Kat. No.: 5 (Fig. 7.5; 6.5)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 7,2 cm; G.: 12,5 cm; K.: 4,4 cm; Ağ.: 351 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Alt kısmı düzleştirilmiştir. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 6 (Fig. 7.6; 6.6)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 14,5 cm; G.: 4,9 cm; K.: 41 cm; Ağ.: 453 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz olan yüzeyinde yer yer kalker izleri görülmektedir.

Kat. No.: 7 (Fig. 7.7; 6.7)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 5,3 cm; G.: 15,1 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 151 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri görülmektedir.

Kat. No.: 8 (Fig. 7.8)
Buluntu Yeri: BB21
Ölçüleri: U.: 4,4 cm; G.: 15,1 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 127 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 5/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,6 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 9 (Fig. 7.9; 6.9)
Buluntu Yeri: BB20

Ölçüleri: U.: 5,7 cm; G.: 16 cm; K.: 2,8 cm; Ağ.: 172 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 4/1
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanıklar görülmektedir.

Kat. No.: 10 (Fig. 7.10; 6.10)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 10 cm; G.: 16,1 cm; K.: 5 cm; Ağ.: 486 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 4/2
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 1,1 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde kırıklar vardır.

Kat. No.: 11 (Fig. 7.11; 6.11)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 10 cm; G.: 16,1 cm; K.: 5 cm; Ağ.: 635 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve tamdır. Her iki köşesinde birbirine eş 1,2 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde kırıklar vardır.

Kat. No.: 12 (Fig. 9.12)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,2 cm; G.: 2,3 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 40,57 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 5/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yanık izleri vardır.

Kat. No.: 13 (Fig. 9.13; 8.1)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7,5 cm; G.: 2,7 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 57,28 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 7/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yanık izleri vardır.

Kat. No.: 14 (Fig. 9.14; 8.2)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7,9 cm; G.: 2,9 cm; K.: 2,5 cm; Ağ.: 75,34 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 7/5
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde astar yer yer korunmuştur.

Kat. No.: 15 (Fig. 9.15; 8.3)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7 cm; G.: 2,6 cm; K.: 2 cm; Ağ.: 76,85 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 7/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde astar yer yer korunmuştur.

Kat. No.: 16 (Fig. 9.16; 8.4)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 9,8 cm; G.: 2,9 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 100,09 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık yarımdır. Yüzeyinde yer yer korunmuş astar izleri vardır. 0,5 cm ölçüde hizalı ip deliği bulunmaktadır.

Kat. No.: 17 (Fig. 9.17; 8.6)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 9,6 cm; G.: 3 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 101,53 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,7 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer korunmuş astar izleri görülmektedir.

Kat. No.: 18 (Fig. 9.18; 8.7)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7,1 cm; G.: 2,7 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 61,03 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer astar izleri görülmektedir.

Kat. No.: 19 (Fig. 9.19; 8.11)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7,5 cm; G.: 2,9 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 73,60 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 4/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 20 (Fig. 9.20; 8.12)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7 cm; G.: 2 cm; K.: 2,3 cm; Ağ.: 55,28 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 7/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,3 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 21 (Fig. 9.21; 8.8)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7,5 cm; G.: 2,7 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 57,28 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 7/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 22 (Fig. 10.22)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 4,8 cm; G.: 3,4 cm; K.: 2,6 cm; Ağ.: 57,28 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 8/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 23 (Fig. 10.23)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 5,3 cm; G.: 4,3 cm; K.: 4,1 cm; Ağ.: 68,84 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 24 (Fig. 10.24)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6 cm; G.: 4,3 cm; K.: 4,5 cm; Ağ.: 75,3 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 7/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 25 (Fig. 10.25)
Buluntu Yeri: Z21
Ölçüleri: U.: 8 cm; G.: 5 cm; K.: 5,3 cm; Ağ.: 83,6 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 5/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 26 (Fig. 10.26)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 12 cm; G.: 5 cm; K.: 4,1 cm; Ağ.: 346,25 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 7/2

Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,7 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 27 (Fig. 10.27)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 5,3 cm; G.: 4,3 cm; K.: 4,1 cm; Ağ.: 68,84 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık kötü pişirilmiş ve kırık durumdadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 28 (Fig. 10.28)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,8 cm; G.: 3,5 cm; K.: 2,6 cm; Ağ.: 49,03 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 8/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde astar izi yoktur.

Kat. No.: 29 (Fig. 10.29)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 5,3 cm; G.: 4,3 cm; K.: 4,1 cm; Ağ.: 68,84 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 7/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık kötü pişirilmiş ve kırık durumdadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 30 (Fig. 10.30)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 13,6 cm; G.: 9 cm; K.: 5 cm; Ağ.: 433 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 6/2
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık kötü pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,8 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Bezemesiz yüzeyinde yer yer yanık izleri mevcuttur.

Kat. No.: 31 (Fig. 10.31)
Buluntu Yeri: Z21
Ölçüleri: U.: 11,1 cm; G.: 2,8 cm; K.: 2,7 cm; Ağ.: 63,78 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 6/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık yarımdır. Köşede 0,5 cm ölçüde hizalı ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyinde yer yer korunmuş astar izleri ve yanık izleri görülmektedir.

Kat. No.: 32 (Fig. 11.32)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,2 cm; G.: 2,8 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 59,04 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 33 (Fig. 11.33)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6 cm; G.: 2 cm; K.: 3 cm; Ağ.: 55 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 6/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 34 (Fig. 11.34)
Buluntu Yeri: Yüzey
Ölçüleri: U.: 9,1 cm; G.: 3 cm; K.: 2,5 cm; Ağ.: 80 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 35 (Fig. 11.35; 8.15)
Buluntu Yeri: AA21

Ölçüleri: U.: 9,6 cm; G.: 3,2 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 76,2 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,6 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 36 (Fig. 11.36; 8.10)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,2 cm; G.: 2,8 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 59,04 gr.
Hamur Rengi: 6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 37 (Fig. 11.37)
Buluntu Yeri: Z21
Ölçüleri: U.: 6-6,2 cm; G.: 3,5-4 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 58,76-61,23 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 4/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iki parça halindedir. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyinde 0,5 cm ölçülerinde yedi adet dairesel kazıma bezekler vardır.

Kat. No.: 38 (Fig. 11.38)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,6 cm; G.: 4,4 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 69,51 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 4/3
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyinde 0,5 cm ölçülerinde 5 adet dairesel kazıma bezeme bulunmaktadır.

Kat. No.: 39 (Fig. 11.39)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 3,2 cm; G.: 2,8 cm; K.: 2 cm; Ağ.: 52,04 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Yüzeyinde yer yer astar izleri vardır.

Kat. No.: 40 (Fig. 11.40)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 3,3 cm; G.: 2,6 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 53,41 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 4/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 41 (Fig. 11.41)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 7 cm; G.: 2,8 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 32 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 42 (Fig. 11.42; 8.11)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,3 cm; G.: 3 cm; K.: 2,1 cm.
Hamur Rengi: 5 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 43 (Fig. 11.43)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 6,2 cm; G.: 5 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 110,03 gr.
Hamur Rengi: 2,5 YR 5/6
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,4 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 44 (Fig. 11.44; 8.9)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 5 cm; G.: 2 cm; K.: 3,1 cm; Ağ.: 59,04 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 6/2

Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 45 (Fig. 11.45; 8.13)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 8 cm; G.: 3,5 cm; K.: 2,2 cm; Ağ.: 82,3 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 4/2
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,5 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 46 (Fig. 11.46)
Buluntu Yeri: Z21
Ölçüleri: U.: 10,8 cm; G.: 4,6 cm; K.: 3,6 cm; Ağ.: 97,84 gr.
Hamur Rengi: 5 YR 8/2
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,3 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 47 (Fig. 11.47)
Buluntu Yeri: AA21
Ölçüleri: U.: 8 cm; G.: 3,6 cm; K.: 2,4 cm; Ağ.: 98,78 gr.
Hamur Rengi: 10 YR 8/2
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Köşede 0,6 cm ölçülerinde ip deliği bulunmaktadır. Yüzeyi bezemesizdir.

Kat. No.: 48 (Fig. 11.48; 8.5)
Buluntu Yeri: Yüzey
Ölçüleri: U.: 12,3 cm; G.: 4,3 cm; K.: 2,7 cm; Ağ.: 455,6 gr.
Hamur Rengi: 7,5 YR 6/4
Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık iyi pişirilmiş ve kırık durumdadır. Üst yüzeyinde yatay şekilde konumlandırılmış bezeme grubunda ilk sırada çukur şeklinde dört nokta, ikinci sırada beş nokta, üçüncü sırada beş nokta, dördüncü sırada dört nokta, beşinci sırada beş nokta bezek uygulanmıştır. Alt yüzeyinde ise ip deliğine yakın ilk sırada çukur şeklinde alt alta sıralanmış üç nokta, ikinci sırada üç nokta, üçüncü sırada ise beş nokta motifi vardır. Yüzeyi astarsız ve perdahsızdır.

Bibliyografya

Abay, E. ve F. Dedeoğlu. 2005. "2003 Yılı Denizli/Çivril Ovası Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12(2): 41–50.

Abay, E. ve F. Dedeoğlu. 2007. "2005 Yılı Denizli/Çivril Ovası Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24(1): 277–293.

Abay, E., B. Temur, E. Konakçı ve B. Semiz, 2020. "Archaeological and archaeometric observations on inhabitation of the höyük settlement in the Middle and Late Bronze Ages." *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 20(1): 107–125.

Bilgen, N. ve Z. Bilgen. 2015. "Orta Tunç Çağ Yerleşimi (IV. Tabaka)." *Seyitömer Höyük I*, Ed. A.N. Bilgen, 61–118. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Dedeoğlu, F. 2008. "Cultural Transformation and Settlement System of Southwestern Anatolia from Neolithic to LBA: A Case Study from Denizli/Çivril Plain." *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (ICAANE 5)*, Eds. J.M. Córdoba, M. Molist, M.C. Pérez, I. Rubio ve S. Martínez, 587–603. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.

Dedeoğlu, F. 2009. "Denizli-Çivril İlçesi Yüzey Araştırması Verileri Işığında MÖ 2. Binyılda Yukarı Menderes Havzası Yerleşim Düzeni." *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, Eds. H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk ve E. Konakçı, 241–257. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Dedeoğlu, F. ve B. Temur. 2025 (baskıda). "Early Evidence for Prehistoric Weaving in Inner Western Anatolia: The Case of Ekşi Höyük." *Höyük Dergisi*.

Erdem, A. 2016. "Bayraklı/Smyrna Makaraları ve Ege Arkeolojisindeki Yeri." *Tüba-Ar* 19: 69–77.

Ergün, G. 2013. "Beycesultan Höyük Tunç Çağı Ağırşakları ve Dokuma Ağırlıkları." Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

Fischer, F. 1963. *Die hethitische Keramik von Boğazköy.* Berlin: Gebr. Mann.

Joukowsky, M.S. 1986. *Prehistoric Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies.* Vols. I–II. Excavations and Studies. Providence, RI: Brown University Press.

Konakçı, E. 2014. "Laodikeia'nın İlk Yerleşimi: Asopos Tepesi (First Settlement of Laodikeia: Asopos Hill)." *10. Yılında Laodikeia (2003–2013 Yılları)*, Ed. C. Şimşek, 87–123. İstanbul: Ege Yayınları.

Konakçı, E. 2020. "Yüzey Araştırmaları Verilerine Göre Aşağıseyit Höyük Yerleşiminde İskân Süreci." *Beşeri Bilimler Ekseninde Güncel Araştırmalar: Kuramlar, Kavramlar, Uygulamalar*, Eds. B. Tunçsiper ve D. İnan, 15–32. İstanbul: Kriter Yayınları.

Konakçı, E., A. Kapuci, A. Cura, B. Temur ve F. Dedeoğlu. 2024. "Aşağıseyit Höyük 2022 Yılı Çalışmaları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 43(5): 65–76.

Konakçı, E., B. Semiz, M. Kibaroğlu ve İ. Kılbaş. 2025. "Late Bronze Age Painted Decorated Ware in Western Anatolia: An Archaeometric Approach from Aşağıseyit Höyük (Denizli, Türkiye)." *Archaeological and Anthropological Sciences* 17: 243.

Koşay, H.Z. ve M. Akok. 1973. *Alacahöyük Kazısı: 1963–1967'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kull, B. 1988. *Demircihüyük V: Die mittelbronzezeitliche Siedlung.* Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Lamb, W. 1936. "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar." *Archaeologia* 86: 1-64.

Lamb, W. 1937. "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar." *Archaeologia* 87: 1-65.

Marchese, R.T. 1976. "Report on the West Acropolis Excavations at Aphrodisias: 1971–1973." *AJA* 80(4): 393–413.

Maner, Ç., E. Abay, E. Karadağ ve E.T. Güzel. 2024. "Untwisting Beycesultan Höyük: The Earliest Evidence for Nalbinding and Indigo-Dyed Textiles in Anatolia." *Antiquity* 98: 1–17.

Mellaart, J. ve A. Murray. 1995. *Beycesultan, Vol. III, Part II: Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects.* Oxford: British Institute of Archaeology at Ankara.

Özgüç, T. ve N. Özgüç. 1953. *Kültepe Kazısı Raporu 1949.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Rahmstorf, L., M. Siennicka, E.A. Strand, M.L. Nosch ve J. Cutler. 2015. "Textile Tools from Tiryns." *Tools, Textiles and Contexts: Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*, Eds. E.A. Strand ve M.L. Nosch, Ancient Textile Series 21, 267–278. Oxford: Oxbow Books.

Yılmaz, D. 2016. "Geç Tunç Çağında Batı Anadolu'da Tekstil Üretimi: Çine Tepecik Höyüğü Tezgah Ağırlıkları." *Tüba-Ar* 19: 99-113.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 206-217
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.76

Research Article

A Reassessment of an Anta-Architrave Practice in the Ionic Rock-cut Tombs of the Lykio-Karian Borderland

Özgür KAYA*

• Dr. Özgür Kaya, National Defense University, Turkish Military Academy, Department of Civil Engineering, Ankara / Türkiye.
E-mail: ozgurkayaa91@gmail.com
Orcid iD: 0000-0001-5872-8254

Corresponding Author: Dr. Özgür Kaya, National Defense University, Turkish Military Academy, Department of Civil Engineering, Ankara / Türkiye.
E-mail: ozgurkayaa91@gmail.com

Received Date: 15.2.2025
Acceptance Date: 03.11.2025
Online Publication Date: 31.12.2025

Citation: Kaya, Ö. 2025. "A Reassessment of an Anta-Architrave Practice in the Ionic Rock-cut Tombs of the Lykio-Karian Borderland." *Arkhaia Anatolika* 8: 206-217.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.76

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Abstract

In this article, an architectural practice seen in some of the Ionic rock-cut tombs of the Lykio-Karian borderland, mostly in the ancient city of Kaunos, is reinterpreted. This practice is distinguished by the positioning of the capitals belonging to the pilasters, which serve the purpose of *antae* in most of the rock-cut tombs mentioned, which project beyond the bottom level of the architraves. Since the *antae* and the columns are usually positioned below the architrave, this feature has until now been considered by researchers to be an architecturally erroneous practice specific to rock-cut architecture. The research conducted here has revealed that the practice most likely originated from wooden architecture and may have had a place in Ionic architecture, especially in the Archaic and Classical periods. Through this practice, vertical and horizontal elements must have been interlocked. Although the findings indicate that this practice goes back a long way, they also show that it may be in harmony with both the structural and historical context of the Late Classical period, especially in the Lykian region. Therefore, it is understood that the new explanation put forward here can be valid without much, if any, need for revision of the dating of the rock-cut tombs. Although the new interpretation does not allow for definitive conclusions in terms of discussions on the geography to which the Ionic rock-cut tombs are related, or to the buildings which they imitate, it will, however, put forward some hypotheses. The results obtained are also important in providing, clues that may help researchers interpret finds from early periods, about which little is currently known.

Keywords: Rock-cut Tomb, Wooden Architecture, Ionic Architecture, Lykia-Karia, Kaunos, Anta, Architrave.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 206-217
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.76

Araştırma Makalesi

Lykia-Karia Sınır Bölgesinde Yer Alan Ionik Kaya Mezarlarındaki Bir Anta-Arşitrav Uygulamasının Yeniden Değerlendirilmesi

Özgür KAYA*

* Dr. Özgür Kaya, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara / Türkiye.
E-mail: ozgurkayaa91@gmail.com
Orcid iD: 0000-0001-5872-8254

Sorumlu Yazar: Dr. Özgür Kaya, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara / Türkiye.
E-mail: ozgurkayaa91@gmail.com

Geliş Tarihi: 15.2.2025
Kabul Tarihi: 03.11.2025
Online Yayın Tarihi: 31.12.2025

Makale Künyesi: Kaya, Ö. 2025. "Lykia-Karia Sınır Bölgesinde Yer Alan Ionik Kaya Mezarlarındaki Bir Anta-Arşitrav Uygulamasının Yeniden Değerlendirilmesi." *Arkhaia Anatolika* 8: 206-217. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.76

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Öz

Bu makalede, Lykia ve Karia'nın oluşturduğu sınır bölgesinde -çoğunluğu Kaunos antik kentinde olmak üzere- yer alan Ion düzenindeki kaya mezarlarının bazılarında görülen bir mimari uygulama yeniden yorumlanmıştır. Bu uygulama, belirtilen kaya mezarlarının çoğunda *anta* kimliğinde olan pilasterlere ait başlıkların, arşitravların bir bölümünün de üzerine çıkacak kadar yüksekte konumlanmasıyla ayırt edilmektedir. *Anta*ların da tıpkı sütunlar gibi *arşitrav*ın hemen altında olması beklendiğinden bu özellik, bugüne kadar araştırmacılarca kaya mimarisine özgü bir uygulama hatası olarak görülmüştür. Burada yapılan araştırma ise sözü edilen uygulamanın büyük olasılıkla ahşap mimariden köklenip özellikle Arkaik ve Klasik dönemlerin Ion mimarisinde yeri olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu uygulama aracılığıyla dikey ve yatay elemanlar birbirine kenetlenmiş olmalıdır. Bulgular, söz konusu uygulamanın oldukça eskiye gittiğine işaret etse de özellikle Lykia Bölgesi'nin Geç Klasik Dönem içerisindeki hem yapısal hem tarihsel bağlamıyla uyum içerisinde olabileceğini de göstermiştir. Dolayısıyla burada öne sürülen yeni açıklamanın, kaya mezarlarının tarihlendirilmesinde değişikliğe fazlaca ya da hiç gerek olmadan geçerli olabileceği anlaşılmıştır. Yapılan yeni yorum, Ion düzenindeki kaya mezarlarının ilgili olduğu coğrafya ya da taklit ettiği yapılar üzerine tartışmalar açısından her ne kadar kesin çıkarımlar yapmaya elvermese de fikir verici sonuçlar da içermektedir. Ulaşılan sonuçlar, özellikle üzerine az şey bilinen erken dönemlerden buluntuların araştırmacılarca yorumlamasına yardımcı olabilecek ipuçları içermesi bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kaya Mezarı, Ahşap Mimari, Ion Mimarisi, Lykia-Karia, Kaunos, Anta, Arşitrav.

Introduction

Some of the Ionic rock-cut tombs in the Lykio-Karian borderland (southwestern Asia Minor) have a feature that seems unusual. While the *anta* capitals are expected to be positioned under the architrave, those of seven rock-cut tombs from Kaunos (B2, 4, 6, 8-10; C12) and one from Dalaman (opposite the Fevziye Neighbourhood)[1], are positioned under or close to the upper *fascia* of the two-*fasciae* architrave[2] (fig. 1). Similar practices are seen in two rock-cut tombs from Lyrnai and one from Telmessos, although not as clearly as in the aforementioned examples[3]. Variations of this practice have been detected (see next chapter), in the rock-cut tombs from Mergenli, Somacık, and Araksa (the last tomb is a little east of the Lykio-Karian borderland) (fig. 2). It should be noted that in Tomb B10 at Kaunos, as well as in the largely unfinished tombs at Kaunos (B2), Telmessos, and Lyrnai, the column capitals also rise slightly above the lower surface of the architrave (by 2 cm in B10)[4]. The *anta*-architrave practice at Kaunos and Dalaman has so far been regarded as a mistake[5] specific to rock-cut architecture. However, it seems unusual to repeat an incorrect practice with such frequency. This suggests a conscious preference. Therefore, the precursor to this practice should be sought in freestanding structures, and a new interpretation should be brought to the issue from this standpoint.

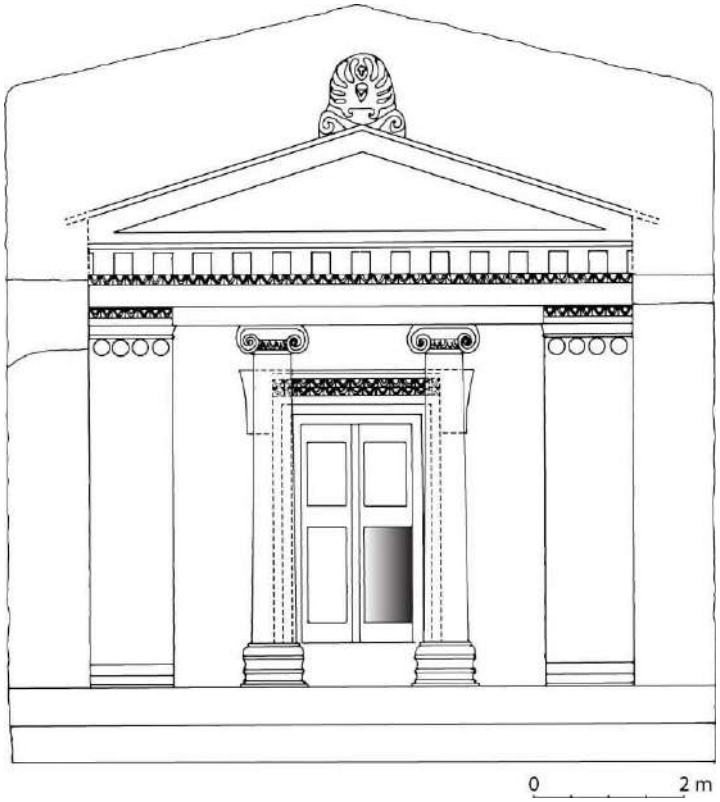

Figure 1: Tomb C12 at Kaunos *(Kaya 2018, pl. 27.2, after Roos 1972, pl. 36.1)*

[1] The outer sides of some of these tombs (B2, 4; Dalaman) may not be deep enough for the definition of *anta* (for relevant criteria, see Kaya 2024, 1-2). However, since the work was not completed at these points, it may be that the pilasters in these tombs were planned as *antae*, as in other examples. There is no problem in defining these as imitations of *antae*.

[2] In Tomb B10, the capitals reach 3 cm above the upper *fascia*, while in C12 they are 3 cm below it. In B4, the capitals only reach $^2/_3$ of the height of the lower *fascia* and extend significantly forward from the architrave (Roos 1972, 28, 34, 72, 96, fn. IV.34; for Dalaman see Roos 1985, 38-39).

[3] In the Telmessos example (Benndorf and Niemann 1884, taf. XVI) and one of the tombs at Lyrnai, this situation can be thought to be due to the work not being completed. However, the fact that work on the tomb adjoining that at Lyrnai was more advanced, raises the possibility of this being intentional detail. Although this feature was not shown on the drawings in P. Roos' (1985, pl. 14-15, 50-53) publication, this determination is made by using more up-to-date photographs than the one in the mentioned publication. Regarding the localization of the tombs at Lyrnai, which are stated to be at Oktapolis in the publications, see Kaya 2024, 112-113, no. 5-6.

[4] Roos 1972, 69, pl. 25, 32.1, 55. Since the capitals of the tombs other than B10 are rough (moreover, it is doubtful that the capitals of B10 were completed), it is highly doubtful that the relevant practice was intended for these tombs. However, it can be understood from both the front and rear sections of the *protome*s crowning the columns of some Paphlagonian rock-cut tombs (von Gall 1966, 58, 106, taf. 4, 14.1-2) that such uses could also be applied with columns.

[5] …*misinterpretation of architectural features*… (Roos 1972, 72, 96); …*konstruktiv widersinnige Detail*… (Schmaltz 2009, 198); …*uygulama hatası*… (Kaya 2018, 172, 178); see also Henry 2009, 162.

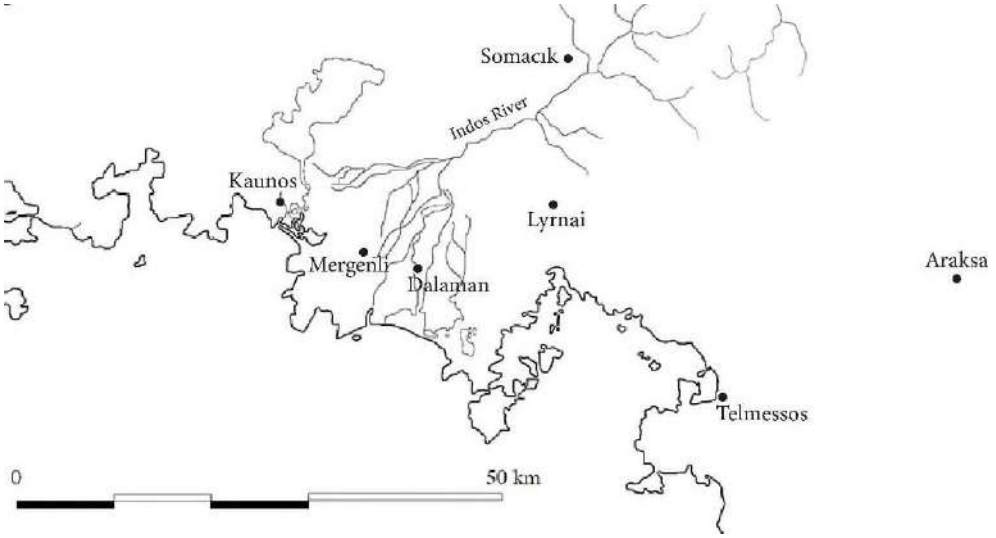

Figure 2: Map showing the locations of the mentioned tombs or their cities *(after Henry 2009, fig. 14)*

Wooden Origin

Theories on the wooden origins of the *antae* and architraves suggest a solution to the questions raised in this article. So much so that if it is assumed that the vertical and horizontal elements in wooden architecture are intertwined as a clamping system[6], it is possible to create an image similar to that seen in rock-cut tombs (fig. 3). At this point, concrete evidence can be found in Lykian-type tombs that reflect wooden architecture in stone[7]. In the famous drawing illustrating this type of structure (fig. 4), the protrusion of the beam "D" at the front end corresponds to the location of the *anta* capitals in the Ionic rock-cut tombs. The beam (E), which corresponds to the architrave, is rebated onto "D" just behind this protrusion. Just as "D" rises slightly above "E" in the rear section also, the *anta* capitals of the Ionic rock-cut tombs from Somacık[8] and Araksa rise slightly above the architrave[9] by reaching up to the ceiling (fig. 5). The front sections of these tombs could not be inspected properly in this respect due to damage. However, it should be noted that the one at Araksa, which could be directly observed by me, did not show any trace of the same feature in the front section. Nevertheless, it is possible to assume that there were structures with this practice both to the front and rear. On the other hand, the pilaster capitals of a *prostylos* rock-cut tomb from Mergenli rise slightly above the architrave, at least on the inner sides[10], by reaching up to the ceiling (fig. 6). The fact that the capitals can be

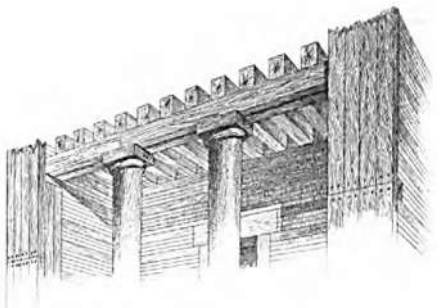

Figure 3: Theoretical sketch of the *prodomos* of the Mycenaean palace *(Perrot and Chipiez 1898, 356-357)*

[6] Brockmann 1968, 18-19, 28-29.

[7] The reflections of wooden architecture are seen not only in the Lykian type, but also in the rock-cut tombs with the architectural order discussed here (Henry 2010; see also Roos 1976, 109-110).

[8] This feature, which can be seen in the drawings and photographs in O. Henry's doctoral dissertation (where the tomb is named "Alacain Tepe T01"), cannot be observed in the publication (Henry 2009, 259) produced from the mentioned dissertation.

[9] cf. practice made with the column capital of Tomb B10 at Kaunos (Roos 1972, pl. 55.1).

[10] The outer sides of the tomb could not be inspected in this respect. Cf. practices carried out with columns crowned with *protomes* in Persian royal tombs (Schmidt 1970, pl. 19-21.A, 40-41, 48-50, 56-57, 64-65.A, 70). It should also be noted that there may be similar practices to the one that is the subject of this article between the entablature and the lateral posts in these Persian rock-cut tombs.

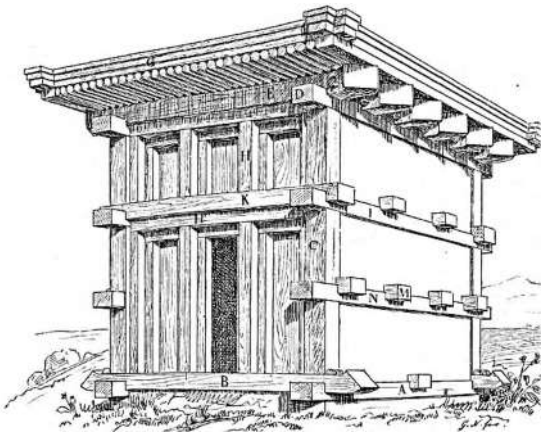

Figure 4: Reconstruction of a Lykian wooden structure *(Benndorf and Niemann 1884, fig. 53)*

observed on the sides of the architrave, not in front of and/or behind it, can be easily explained by the plan of the structure.

In this case, the *anta* capitals of the rock-cut tombs discussed here could be expected to be of Asiatic-Ionic type, as the profiles in the early examples of this type of capitals[11] have been associated with architrave *fasciae* in relation to wooden architecture[12]. Although Asiatic-Ionic capitals are not seen in the tombs mentioned[13], it can be said that there are relations between the capital profiles and architrave *fasciae* of some tombs. For example, the central main profiles of the capitals of Tomb C12 at Kaunos are aligned with the bottom of the architrave. In this case, the flatness of the central profiles would make the upper parts of the capitals appear as complete extensions of the architrave *fascia*, if there were no *kymation* at the top of the capitals (fig. 1, 7). It should not be a coincidence that while flat profiles are unusual for capitals, the central main profiles in tombs B6 and 9 at Kaunos, as well as the tomb in Dalaman, are also flat[14] (although the *fascia* and profiles are not fully aligned). It should also be noted that the *pulvinus*-like profiles of the capitals of the rock-cut tomb at Araksa (fig. 5) can be considered a reference to wooden architecture.

Figure 5: Araksa, *anta* capital and the underside of the architrave *(Kaya 2024, 41, pl. 13.e)*

Figure 6: Mergenli, pilaster capital and the underside of the architrave *(Kaya 2018, pl. 13.6)*

Figure 7: C12, *anta* capital and architrave *(Kaya 2018, pl. 13.1)*

Relation to Archaic Ionic Architecture

The solution that A. Mallwitz produced[15] while trying to explain the fact that the column *in antis* of the old temple of Athena at Miletos is behind the *antae*, based on the L-shaped[16] (or hook-shaped) pilaster capitals known from Didyma is also suggestive for this

[11] A. D. Brockmann (1968, 63-70, 82-86) evaluated these among Archaic-Ionic type capitals.
[12] Wiegand and Knackfuss 1941, 143; see also Voigtländer 1973, 100, abb. 3-4.
[13] Only for Tomb B8 at Kaunos a partial similarity with the Asiatic-Ionic type was mentioned (Roos 1972, 73).
[14] Roos 1972, 72; Roos 1985, 38; Kaya 2018, 69-70, kat. no. 4, 6, 10, 23.
[15] Mallwitz and Schiering 1970, 133-135.
[16] There were also L-shaped *anta* shafts in Archaic Ionic architecture (Hulek 2018, 105-113; see also Daux and Hansen 1987, 80, 118, fig. 66, 83, pl. 8). Their capitals have mostly not been revealed holistically. However, the treasury of Massalia at Delphoi [Demangel and Daux 1923, 57-59, fig. 62-63, fig. 71 (*hors-texte*), which appears to have a similar arrangement, does not seem to have an L-shaped capital. But this capital is not of the Asiatic-Ionic type. Walls worked in the same block with Asiatic-Ionic capitals from the Archaic Period or the 5th century BC, if

article. Accordingly, the architrave was placed in the hollows cut behind the *anta* capitals[17]. There is a very similar image in Tomb B4 at Kaunos (fig. 8-9). On the other hand, the architraves of the other rock-cut tombs considered, are not as far behind (fig. 7), similar to what is seen in some Archaic house models from Samos[18]. If there were a practice similar to these examples in freestanding stone structures, the front parts of the *anta* capitals would be rather fragile. Therefore, if the appearances in house models and rock-cut tombs are not related to wooden architecture, they may be related to superficial imitation. On the other hand, if the practice is carried out as in Tomb B4, the *antae* would be significantly protruding from the frontage. In this case, it is possible that the upper surfaces of the capitals were filled with ornamental elements such as sculptural works. Such use was encountered on a find from the sanctuary of Zeus at Amnisos in Crete, which resembles Asiatic-Ionic capitals from the Archaic period[19]. Attention can also be drawn to the *protome* tradition in the Aegean. As for Karia and Lykia, sculptural works on pilaster capitals have been identified in examples from the Late Classical period, perhaps as a continuation of Archaic examples, and related to Achaemenid art[20].

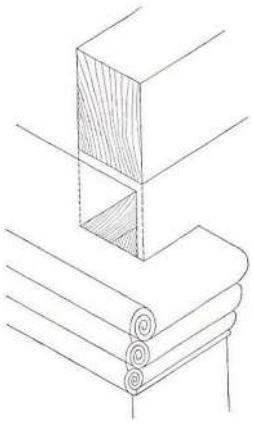

Figure 8: Hypothetical reconstruction *(Mallwitz and Schiering 1970, abb. 15)*

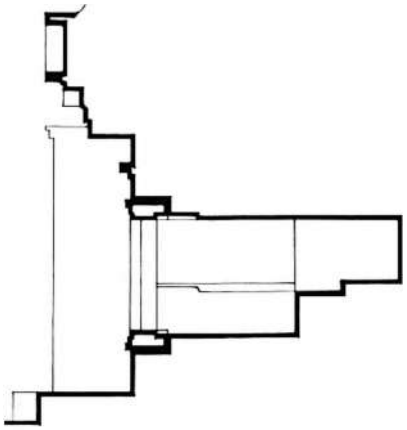

Figure 9: B4, section *(Roos 1972, pl. 26.2)*

Relation to Classical Ionic Architecture

The large-sized tombs in Group B (except B4) at Kaunos are dated to the Hekatomnid era[21], within the Late Classical period. Both similarities and differences have been mentioned between these tombs and some Hekatomnid buildings, as well as Lykian funerary monuments from the Late Classical period and the Classical Athenian buildings[22]. The *anta*-architrave practice in question is one of the features that differ at this point. However, certain features that may be related to this issue—such as those shown above through some Lykian examples and a Hekatomnid building from

any, usually occupy very little space. Some of these, like the L-shaped ones, are associated with altars, but there is no certainty on this point (the Abdera examples, which provide the best idea thanks to their state of preservation, and in general see Skarlatidou 2006). Therefore, it may be thought that architraves were placed behind some of them.

[17] A similar restitution has also been suggested for the Archaic temple of Athena at Phokaia by claiming that there was an *anta* capital where the architrave entered the *cella* wall. However, there is no evidence of an *anta* capital belonging to the temple (Özyiğit 2020, 205, 260, pl. 389). Therefore, the reason for the restitution proposal is not clear.

[18] Schattner 1990, 144, abb. 25, 46, taf. 14-15.

[19] Ohnesorg 2005, 199-200, abb. 104.

[20] Examples come from the *andron* of Maussollos at Labraunda, a capital from Limyra of uncertain structure, and the "Lion Tomb" of Myra. The examples from Limyra and Labraunda are thought to be similar (probably griffin-shaped). In this regard, it has been stated that "the griffin *protome*s could conform to power symbols of the Achaemenid Empire". Similar practices are also seen in some architectural elements of doubtful identification. On this subject, see Hellström and Blid 2019, 257-261.

[21] Roos 1972, 96.

[22] Schmaltz 2009, 198-202; Kaya 2018, 174-180. It has been mentioned that the Mezargediği Heroon near Kaunos, which is similar to and contemporary with the rock-cut tombs (big tombs of Group B) at Kaunos, has L-shaped monoliths. However, as far as it can be understood from the plan, (Varkıvanç 1995, 102, 104-105, abb. 1) the L-shape here is different from the other examples (see fn. 16).

Labraunda (see fn. 20)—also merit consideration. For example, one may ask whether the image formed by the *epikranitis* and the wall frieze adjacent to the pilasters in buildings such as the Nike Temple (fig. 10) and the Erekhtheion at Athens was inspired by the fact that *antae* and architraves (or their predecessors, the posts and beams), were interlocked in the past. It may even be asked whether the ornaments seen on the architraves of structures such as the Tomb B8 at Kaunos, the Erekhtheion, and the Limyra Heroon[23], which are mostly known from pilasters such as *antae*, are traces of ornaments that formerly coincided with the same alignment of these elements. Beyond these hypothetical associations, no connection can be established with the freestanding structures of Attika on the subject. However, a votive relief from the south of the Ilissos River, dating to the 4th century BC[24], deserves attention because it clearly reflects the practice in question (unless there is an optical illusion caused by the photograph).

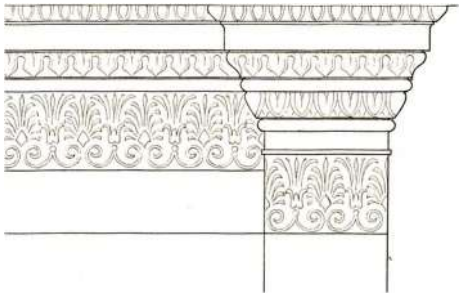

Figure 10: Temple of Nike at Athens, painted ornaments on the *anta* and wall *(Ross et al. 1839, pl. X.3)*

Figure 11: Nereid Monument, *anta* capital *(Coupel and Demargne 1969, pl. 49)*

Figure 12: Pilaster capital from Patara *(Kaya 2024, pl. 7.b)*

The Nereid Monument from Ksanthos in Lykia, which is not only Attic in influence but is also shown as a prototype[25] for the rock-cut tombs at Kaunos due to some Archaic or Asiatic features, is also important at this point. Behind one of the *anta* capitals of this monument, which can be observed in detail, there are hollows that seem structurally unnecessary (fig. 11), whilst none are seen in the other. It has been suggested that craftsmen from different workshops may have worked on these two capitals, which differ from each other in other points as well[26]. As a result of a lack of coordination arising from this, it may be that the hollows in one of the capitals were cut for the relevant *anta*-architrave practice and subsequently had to be filled in[27]. A pilaster capital from Patara, influenced by Erekhtheion[28], also has a hollow on the rear (fig. 12). This capital, which dates to the period when Lykia was under the rule of the Karian Hekatomnids, was used as spolia[29]. Therefore, the hollow part seems to be related to the new function (a staircase block) of the capital. However, it may be that the inspiration for this function was the presence of one or two (as in the Nereid Monument) hollows, perhaps smaller, also in the original block[30].

[23] Roos 1972, 90.
[24] *LIMC* IV.2, fig. 1388.
[25] Roos 1972, 68, 70, 77, 82, 95.
[26] The relevant feature is seen in the capital, which is associated with craftsmen from Hellas rather than Asia Minor (Kaya 2024, 83, dn. 192, no. 1.KD6 and KB7).
[27] For the restitution proposal of the block see Coupel and Demargne 1969, 114-115, BM 935, pl. LVI. If the hollows were cut with this intention, since they number two, it will be understood that the relevant practice can also be realized with the wall architraves on the lateral faces.
[28] Kaya 2024, 85.
[29] Şahin 2020.
[30] The possibility that the Pataran find belongs to a door pilaster has been mentioned (Kaya 2024, 84, fn. 104). At this point, it should be noted that the feature that is the subject of the article may also be applied to a lintel. Cf. Voigtländer 1973, 100, abb. 2-5.

Ultimately, although the connection of this practice with Attika cannot be proven, Classical Ionic architecture was nourished by the same roots, whether in Attika or in Asia Minor. Therefore, it is possible that such a practice also existed in the memory of craftsmen from Hellas. On the other hand, the fact that Attic-Ionic architecture began to become canonical in the 2nd half of the 5th century BC, while Asiatic-Ionic forms began to do so in the 4th century BC[31], supports the Asiatic connection of the practice in question. Canonization in Asia Minor was taking place under the leadership of architects such as Pytheos and Satyros, in Karia. In the same period in Lykia, the fact that architects, probably brought in from outside (moreover, it is doubtful that the construction of the rock-cut tombs was even supervised by architects[32]), worked with craftsmen of different origins who worked independently to a certain extent[33], suggests that the Archaic diversity in Asiatic-Ionic architecture was still widespread in this region and that the practice discussed may be a reflection of this.

After the Classical Period (?)

It has been suggested that two of the relevant rock-cut tombs at Kaunos (B4 and C12) and one in Dalaman may be later in date than the big tombs of Group B at Kaunos. If this is indeed the case, this feature seen in these tombs may be explained by the influence of Group B[34].

Examples that have this feature without being obvious, or in the form of variations, are also usually associated with the Hellenistic period[35]. However, it may be noted that, in addition to Attic features, features reminiscent of Asiatic-Ionic architecture from the Archaic period (and even wooden architecture), are also seen in the *anta* capitals of one rock-cut tomb each from Lyrnai and Araksa (for reference see fig. 5). The combination of features from different periods and schools fits well into the context of Ionic architecture in the Lykian region from the Late Classical period shown above. On the other hand, although there are doubts concerning these features, another study (see fn. 36) has presented data indicating that the tomb at Araksa may be associated with the period of Ptolemaios II. According to the same study it is possible that the two Ionic rock-cut tombs from Telmessos also belong to this period. Therefore, the unfinished Telmessos example, which vaguely possesses the feature discussed here, may also be associated with the period of Ptolemaios II. If the relatively late dating of these rock-cut tombs is correct, the traces of the relevant *anta*-architrave practice can be explained by the continuation of the features of Late Classical Ionic architecture in the period of Ptolemaios II[36] or by the influence of—maybe contemporary—wooden architecture.

---

[31] Koenigs 2007, 677.

[32] Henry 2009, 66; Kaya 2018, 173-174, 185; see also Roos 1972, 96; Schmaltz 2009, 200.

[33] Although it is generally thought that the Nereid Monument dates somewhat earlier than the Pataran find, it has also been shown that it is highly probable that the craftsmen in question worked on both of these examples and therefore that they are contemporary. It has also been suspected that there may be a workshop connection between these examples and the related rock-cut tombs at Kaunos. The article titled *The Ornamented Pilaster Capitals from the Late Classical Period in Lycia* which grew out of the unpublished doctoral dissertation (Kaya 2024, 81-85) can also be seen on these issues.

[34] Roos 1972, 96-97; Roos 1985, 39; Kaya 2018, 178.

[35] For tombs from Lyrnai [early Hellenistic (Oktapolis)] and Mergenli see Roos 1985, 51; late 4th century BC in Henry 2009, 157.

[36] For discussions on the dating of the tombs at Araksa and Telmessos, along with the influence of the Nereid Monument (locally) and the Hekatomnid architecture during the reign of Ptolemaios II, see Kaya 2024, 41, 86-88, 95.

Historical Context

Although Kaunos, where the practice in question is most prevalent, is geographically located west of the Indos River in the Karian region, it is noteworthy that the rock-cut tombs there appear to be more related to the Ionic architecture from the Late Classical period in the Lykian region. This may be explained historically. It appears that Kaunos was ruled by Lykian dynasts in the late 5th century BC, and this probably continued during the reign of *Dynastes* Erbbina (Arbinas) in the early 4th century BC[37]. Since the Nereid Monument is generally assumed to be the tomb of Erbbina, it may be that the rock-cut tombs at Kaunos—shown above as having a possible workshop connection with this monument—may also be from the period of Erbbina. On the other hand, it is also possible to make an explanation that is more compatible with the dating of the rock-cut tombs. So much so that it is also debated whether the Nereid Monument itself may date from the time when Lykia was under Hekatomnid rule (see fn. 33). As for Kaunos, it is stated that this place came under the rule of the Hekatomnid dynasty after the King's Peace (387 BC), but no definitive evidence has been presented for this. Considering the inscriptions[38], it can be thought that the city changed sovereignty at the latest during the reign of Maussollos. Therefore, this change of hands may have occurred at a time when Lykia came under Karian rule after the suppression of the Great Satraps' Revolt[39], or shortly before. If this is the case, the Hekatomnids must have considered Kaunos in the same context as the newly captured Lykian cities, and incorporated it into their building program in Lykia.

Conclusion

In this study, a new theory is proposed to replace one that has become *communis opinio* in the more than half-century since it was first introduced. Accordingly, the *anta*-architrave practice in rock-cut tombs reflects the architectural petrification of an arrangement that served to clamp elements together in wooden or half-timbered structures. The association of such practices, in which load-bearing elements and the entablature are intertwined, with a material like wood—which is easily perishable—and with early periods makes it difficult to firmly substantiate the new theory. However, from the opposite perspective, the practices observed in rock-cut tombs may be seen as evidence supporting theories about early Ionic architecture (fig. 8). Secondary evidence from examples where architectural forms can be identified outside of actual buildings, such as house models and votive

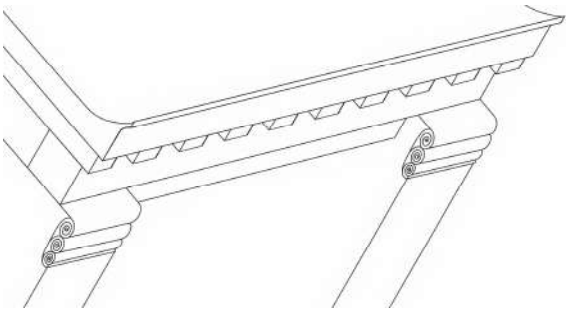

Figure 13: Hypothetical prototype

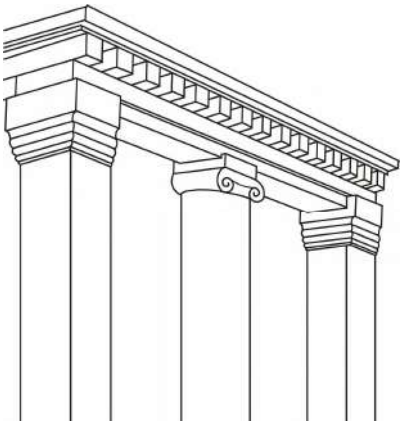

Figure 14: Hypothetical prototype

[37] Konuk 2009.

[38] Marek 2006, 94.

[39] At this point, it can be noted that P. Roos questions the possibility that the rock-cut tombs at Kaunos, which he thinks are influenced by Lykian funerary monuments, can be dated from ca. 360 BC onwards as a result of this political development (Roos 1976, 109, fn. 4).

reliefs, also strengthens the theory. As for the logical framework of the theory, it can be based on the idea that such a prominent feature is unlikely to appear in the imitation (the rock-cut tomb) if it does not exist in the prototype (the freestanding structure). Since the petrification of wooden architecture is a phenomenon that also applies to freestanding structures[40], determining the identity of the structure(s) being imitated at the junction between the *anta* and the architrave is difficult (fig. 13-14). However, it may be considered that in the 5th century BC, when monumental architecture in Asia Minor seems to have halted[41], there were structures still being produced, probably in the Archaic tradition, that resembled the rock-cut tombs in question and were at least partially constructed of wood. It is tempting to imagine that half-timbered structures of this type also existed in the Late Classical period, when Greek architecture was beginning to become widespread in Lykia, as they would suggest an eclecticism familiar in the region. From this perspective, the presence of the relevant practice in the rock-cut tombs of the Lykio-Karian borderland appears entirely plausible.

Bibliography

Benndorf, O., and G. Niemann. 1884. *Reisen im Südwestlichen Kleinasien I: Reisen in Lykien und Karien*. Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn.

Brockmann, A.D. 1968. *Die Griechische Ante: Eine Typologische Untersuchung*. Marburg: Görich & Weiershäuser.

Coupel, P., and P. Demargne. 1969. *Fouilles de Xanthos III: Le Monument des Néréides. L'architecture*. Paris: Édition Klincksieck.

Daux, G., and E. Hansen. 1987. *FdD II: Topographie et Architecture. Le Trésor de Siphnos*. Paris: De Boccard.

Demangel, R., and G. Daux 1923. *FdD II: Topographie et Architecture. Le Sanctuaire d'Athéna Pronaia: Les Temples de Tuf, Les Deux Trésors*. Paris: De Boccard.

von Gall, H. 1966. *Die Paphlagonischen Felsgräber: Eine Studie zur Kleinasiatischen Kunstgeschichte*. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.

Hellström, P., and J. Blid. 2019. *Labraunda 5: The Androne*s. Stockholm: Svenska forskningsinstitutet i Istanbul.

Henry, O. 2009. *Tombes de Carie: Architecture Funéraire et Culture Carienne, VIe-IIe s. av. J.-C.* Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Henry, O. 2010. "Wood Reflections on Stone Tombs in Southwest Asia Minor/Holzimitationen auf Steingräbern im südwestlichen Kleinasien/Güneybatı Anadolu Taş Mezarlarında Ahşap Mimari Yansımaları." In *Tatarlı: Renklerin Dönüşü/The Return of Colours/Rückkehr der Farben,* edited by. L. Summerer, and A. von Kienlin, 296-315. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hulek, F. 2018. *Forschungen in der Mykale III,1. Der Hocharchaische Tempel am Çatallar Tepe: Architektur und Rekonstruktion*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

[40] Vitr. IV, 2, 2-5.
[41] Pedersen 2020, 220-222.

Kaya, Ö. 2018. "Karia Bölgesi Kaya Mezarlarında Ion ve Dor Düzeni Uygulamaları." Master's thesis, Muğla Sıtkı Koçman University.

Kaya, Ö. 2024. "Mimari Düzen Uygulaması olarak Lykia Bölgesi Antaları." Ph.D. diss., Akdeniz University.

Koenigs, W. 2007. "Archaische Bauglieder aus Stein in Ionien." In *Frühes Ionien, Eine Bestandaufnahme: Panionion-Symposion Güzelçamlı, 26. September – 1. Oktober 1999,* edited by J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier, and K. Zimmermann, 669-680. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Konuk, K. 2009. "Erbbina in Caria?." In *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in Memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur,* edited by O. Tekin, 193-199. İstanbul: Ege Yayınları.

LIMC = Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae. Zürich, 1981-2009.

Mallwitz, A., and W. Schiering. 1970. "Der Alte Athena-Tempel von Milet." *IstMitt* 18: 87-160.

Marek, C. 2006. *Die Inschriften von Kaunos*. München: Verlag C.H.Beck.

Ohnesorg, A. 2005. *Ionische Altäre: Formen und Varianten einer Architekturgattung aus Insel- und Ostionien*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Özyiğit, Ö. 2020. *Phokaia III: Arkaik Dönem Athena Tapınağı*. İstanbul: Ege Yayınları.

Pedersen, P. 2020. "Batı Küçük Asya Mimarlığında İonia Rönesansı/The Ionian Renaissance in the Architecture of Western Asia Minor." In *Karialılar: Denizcilerden Kent Kuruculara/The Carians: From Seafarers to City Builders*, edited by O.C. Henry and A. Belgin-Henry, 220-239. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Perrot, G., and C. Chipiez. 1882. *Histoire de L'art Dans L'antiquité: Egypte – Assyrie – Phénicie – Judée – Asie Mineure – Perse, Grèce VII. La Grèce de L'épopée, La Grèce Archaïque (Le Temple)*. Paris: Librairie Hachette et Cie.

Roos, P. 1972. *The Rock-tombs of Caunus 1: The Architecture*. Göteborg: Paul Åströms Förlag.

Roos, P. 1976. "Observations on the Internal Proportions of the Ionic Dentil in the Aegean." *RA*: 103-112.

Roos, P. 1985. *Survey of Rock-cut Chamber-tombs in Caria 1: South-Eastern Caria and the Lyco-Carian Borderland*. Göteborg: Paul Åströms Förlag.

Ross, L., E. Schaubert, and C. Hansen. 1839. *Die Akropolis von Athen nach den Neuesten Ausgrabungen. Erste Abtheilung: Der Tempel der Nike Apteros*. Berlin: Verlag von Schenk U. Gerstaecker.

Schattner, T.G. 1990. *Griechische Hausmodelle: Untersuchungen zur Frühegriechischen Architektur*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Schmaltz, B. 2009. "Klassische Leitkultur und Karische Provinz? Archäologische Zeugnisse im Südlichen Karien." In *Die Karer und die Anderen: Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. bis 15. Oktober 2005,* edited by F. Rumscheid, 195-206. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Schmidt, E.F. 1970. *Persepolis III: The Royal Tombs and other Momuments*. Chicago: The University of Chicago Press.

Skarlatidou, E. 2006. "Eléments d'architecture monumentale d'Abdère." *BCH* 130(1): 117-142.

Şahin, F. 2020. "Patara'dan Geç Klasik Dönem ait bir Anta Başlığı." In *İzmir Demokrasi Üniversitesi, Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi, 7-9 Aralık 2020, Tam Metin Bildiri Kitabı*, edited by B. Tunçsiper, and D. İnan, 24-34. İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları.

Varkıvanç, B. 1995. "Das Heroon von Mezargediği in der Nähe von Kaunos: Vorläufige Ergebnisse." *Lykia* 2: 99-114.

Voigtländer, W. 1973. "Quellhaus und Naiskos im Didymaion nach den Perserkriegen." *IstMitt* 22: 93-112.

Wiegand, T., and H. Knackfuss. 1941. *Didyma. Erster Teil: Die Baubeschreibung*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 218-241
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.77

Araştırma Makalesi

Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin Yayılım Haritasına Eklenen Yeni Bir Merkez: Büyük Deller ve Yeni Bulgular

Burcu TÜYSÜZ* **Tutku KURT****

* Dr. Öğr. Üyesi Burcu Tüysüz, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir / Türkiye.
Email: burcutuysuz@nevsehir.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-3935-6373

** MA Arkeolog Tutku Kurt, Büyük Deller Kazısı, Aksaray / Türkiye.
E-mail: tutkukurt09@gmail.com
Orcid iD: 0000-0001-6187-851X

Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi Burcu Tüysüz, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir / Türkiye.
Email: burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

Geliş Tarihi: 16.07.2025
Kabul Tarihi: 21.11.2025
Online Yayın Tarihi: 31.12.2025

Makale Künyesi: Tüysüz, B. ve T. Kurt. 2025. "Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin Yayılım Haritasına Eklenen Yeni Bir Merkez: Büyük Deller ve Yeni Bulgular." *Arkhaia Anatolika* 8: 218-241. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.77

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı: Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında B.T. %70 ve T.K. %30 oranında katkı sunmuşlardır.

Öz

Bu çalışma, Aksaray ili Gülağaç ilçesinde yer alan Büyük Deller yerleşiminde 2021-2024 yılları arasında yürütülen kazılarda ele geçen Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerini tanıtmayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu buluntular, form, bezeme özellikleri ve stratigrafik bağlamlarıyla Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin üretim, kullanım ve yayılım alanlarına ilişkin literatüre yeni katkılar sunmaktadır.

Büyük Deller'de tespit edilen Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin formları kâse, tabak/meyvelik ve amphoradan oluşmaktadır. Bu formlar, havza repertuvarında yaygın olarak görülen bant, balık iskeleti, çizgi kümeleri, üçgen motifleri, sarmaşık dalları ve ağaççık motifinin yanı sıra literatürde ilk kez tanımlanan çengel motifi ile bezelidir. Bunun yanı sıra amphoranın omuz kısmında yer alan yuvarlak apliklerin "meme" biçiminde tasarlandığı belirlenmiştir. Bu özellik, Kızılırmak Havzası seramik repertuvarında şimdiye kadar belgelenmemiş bir uygulama olup, olasılıkla Ana Tanrıça kültüyle ilişkili sembolik bir geleneğe işaret etmektedir. Ayrıca, literatürde tanımlanmış büyük hacimli örneklerle karşılaştırıldığında da bu küçük hacimli form, Kızılırmak Havzası'na özgü meme aplikeli kapların yalnızca büyük değil, aynı zamanda küçük formlar halinde de üretildiğini ortaya koymaktadır.

Kazısı yapılan alanlardaki stratigrafik veriler, değerlendirmeye alınan seramiklerin tarihlendirilmesine güvenilir temel oluşturmaktadır. Yerleşimin erken evre kontekstlerinde ele geçen örnekler MÖ 4. yüzyılın son çeyreği-MÖ 3. yüzyıl arasına; geç evre kontekstlerinde bulunanlar ise MÖ 2. yüzyıl-MS 1. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Bu stratigrafik veriler, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin Geç Demir Çağı'nın sonlarından itibaren, Erken Hellenistik Dönem'in başıyla birlikte herhangi bir kesintiye uğramadan üretildiğini öne süren görüşleri destekleyen yeni bir kanıt niteliğindedir. Sonuç olarak çalışma kapsamında ele alınan seramikler hem geleneksel formların sürekliliğini hem de bölgesel motif çeşitliliğini belgelemekte; Büyük Deller'i Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin yayılım haritasına eklenen yeni ve özgün bir merkez olarak öne çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik Dönem, Büyük Deller, Kızılırmak Havzası, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri, Meme Aplikeli Kaplar.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 218-241
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.77

Research Article

A New Center Added to the Distribution Map of Kızılırmak Basin Painted Pottery: Büyük Deller and New Findings

Burcu TÜYSÜZ*

Tutku KURT**

* Asst. Prof. Dr. Burcu Tüysüz, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, Nevşehir / Türkiye.
Email: burcutuysuz@nevsehir.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-3935-6373

** MA Archaeologist Tutku Kurt, Büyük Deller Excavation, Aksaray / Türkiye.
E-mail: tutkukurt09@gmail.com
Orcid iD: 0000-0001-6187-851X

Corresponding Author: Asst. Prof. Dr. Burcu Tüysüz, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, Nevşehir / Türkiye.
Email: burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

Received Date: 16.07.2025
Acceptance Date: 21.11.2025
Online Publication Date: 31.12.2025

Citation: Tüysüz, B. ve T. Kurt. 2025. "A New Center Added to the Distribution Map of Kızılırmak Basin Painted Pottery: Büyük Deller and New Findings." *Arkhaia Anatolika* 8: 218-241. https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.77

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Author Contribution: The authors, designing the study; data collection; data analysis; writing the article; contributed to the submission and revision of the article (B.T. 70% and T.K. 30%).

Abstract

This study aims to introduce and evaluate the Painted Pottery of the Kızılırmak Basin unearthed during the excavations conducted between 2021 and 2024 at the Büyük Deller settlement, located in the Gülağaç district of Aksaray Province. Dated to the Hellenistic Period, these finds contribute new insights to the literature on the production, use, and distribution of Kızılırmak Basin Painted Pottery through their form, decorative features, and stratigraphic context.

The forms of the Kızılırmak Basin Painted Pottery identified at Büyük Deller consist of bowls, plates/fruit bowls, and amphorae. These forms are decorated with bands, fish skeleton motifs, clusters of lines, triangular motifs, vine branches, and tree motifs, which are all commonly seen in the basin repertoire, as well as a hook motif, which is defined for the first time in the literature. In addition, it has been determined that the round appliqués on the shoulder of the amphorae were designed in the form of "breasts." This feature represents an application that has not been documented before within the ceramic repertoire of the Kızılırmak Basin and likely points to a symbolic tradition associated with the Mother Goddess cult. Furthermore, when compared to large-scale examples defined in the literature, this small-scale form reveals that breast-appliquéd vessels, which are unique to the Kızılırmak Basin, were produced in both large and small forms.

The stratigraphic data from the excavated areas provide a reliable basis for dating the ceramics under consideration. The examples found in the early phases of the settlement date to the last quarter of the 4th century BCE – 3rd century BCE, while those found in the late phases date to the 2nd century BCE – 1st century CE. These stratigraphic data constitute new evidence supporting the view that the Kızılırmak Basin Painted Pottery was produced without interruption from the late Iron Age to the beginning of the Early Hellenistic Period. In conclusion, the ceramics examined in this study document both the continuity of traditional forms and regional motif diversity and highlight Büyük Deller as a new and unique centre added to the distribution map of the Kızılırmak Basin Painted Pottery.

Keywords: Hellenistic Period, Büyük Deller, Kızılırmak Basin, Painted Pottery of the Kızılırmak Basin, Breast-Appliquéd Vessels.

Giriş

Büyük Deller Tepesi Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Demirci kasaba merkezinin yaklaşık 1,5 km kuzeyinde yer almaktadır (fig. 1). Tepe, zirve yüksekliği 1235 m, çevresinden toplam yüksekliği ise 65 m olan volkanik bir kaya kütlesidir[1]. Bu kaya kütlesi üzerinde literatürde Büyük Deller[2] olarak tanınan, I. ve III. Derece Arkeolojik Sit alanı bulunmaktadır. Sit alanında yüzeyden görülebilen arkeolojik kalıntılar arasında sur ile bağlantılı duvarlar, kayaya oyulmuş sarnıç, mezar, olası sunak alanı ve tahrip edilmiş bir tümülüs yer almaktadır.

Büyük Deller ilk kez 1994 yılında Prof. Dr. Sevil Gülçur başkanlığında yürütülen "Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Yüzey Araştırması" sırasında tespit edilmiştir[3]. Buradaki ilk bilimsel kazı çalışmaları ise Dr. Pınar Çaylı başkanlığında 2021 yılında başlatılmıştır. Sistematik olarak devam ettirilen kazılardan elde edilen ilk sonuçlara göre Büyük Deller'deki yerleşim Orta-Geç Kalkolitik Dönem ve Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir[4].

Figür 1: Büyük Deller'in konumu ve Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin ele geçtiği yerleşimler

Bu makalenin konusunu oluşturan seramiklerin zamansal çerçevesini oluşturan Hellenistik Dönem'de Büyük Deller, yoğun bir şeklide iskân edilmiştir. Yüzeyde görülebilen ve zirve düzlüğünde takip edilen kesme taşlardan inşa edilmiş sur kalıntıları ve çevresine hâkim, stratejik konumu Büyük Deller'in bu dönemde bir kale olarak kullanıldığını düşündürmektedir[5] (fig. 2a-b).

Büyük Deller'de sur ve içindeki yapıların anlaşılmasına yönelik farklı plankarelerde yürütülen kazılar henüz bütüncül bir plan ortaya koymasa da çalışmalar bu mimari oluşumlara dair ipuçları elde edilmesini sağlamıştır (fig. 3). Arkeolojik kazılar, aynı zamanda stratigrafik olarak seramik malzemenin dağılımının ve yerleşimin tarihsel sürecinin

[1] Çaylı 2025, 47.
[2] Gülçur 1999; Gülçur *et al.* 2010, 9; Çaylı *et al.* 2023; Çaylı ve Demirtaş 2023, 61-62; Çaylı 2025.
[3] Gülçur 1999.
[4] Çaylı *et al.* 2024; Çaylı 2025.
[5] Çaylı *et al.* 2023, 423.

anlaşılmasına da önemli katkılar sunmuştur. Bu bağlamda sur hattının dış yüzeyinde yapılan çalışmalarda, sur duvarının günümüze ulaşan yüksekliği şimdilik 3,40 m olarak kaydedilmiş ve belirli aralıklarla yerleştirilmiş *bastiyon* benzeri mimari unsurlar açığa çıkartılmıştır (fig. 4a). Sur hattının iç yüzeyinde gerçekleştirilen kazılarda ise ilk etapta yüzey toprağının 20 ile 30 cm altında duvarlara ve bu duvarlarla bağlantılı zeminlere ulaşılmıştır (fig. 4b, d). Yaklaşık 1 m genişliğinde olan bu duvarlar düzenli ve düzensiz kesilmiş taşlardan örülmüş, araları harçlarla doldurulmuştur. Farklı yönlerden uzanarak birbirine yaslanmış şekilde açığa çıkartılan duvarlar bu alanlarda mekânların dikdörtgen planlı olduğunu göstermiştir. Hellenistik dolgunun şimdilik en derin olduğu 14/O plankaresinde 2,80 m derinlikte taş döşeli bir zemine ulaşılmıştır (fig. 4). Taş döşemenin belli bir bölümü kaldırılarak kültür dolgusunun anakayaya kadar devam ettiği, bu dolgunun Kalkolitik tabakalara ait olduğu anlaşılmıştır (fig. 4b-c). Dolayısıyla Hellenistik kültür dolgularının, tesviye edilerek kapatılan Kalkolitik dolgu üzerine oturduğu anlaşılmaktadır[6].

Figür 2a: Büyük Deller yerleşimi kuzey görünümü

Figür 2b: Büyük Deller yerleşimi kültür dolgusunu sınırlayan kayalık sırtın kuzeybatı görünümü

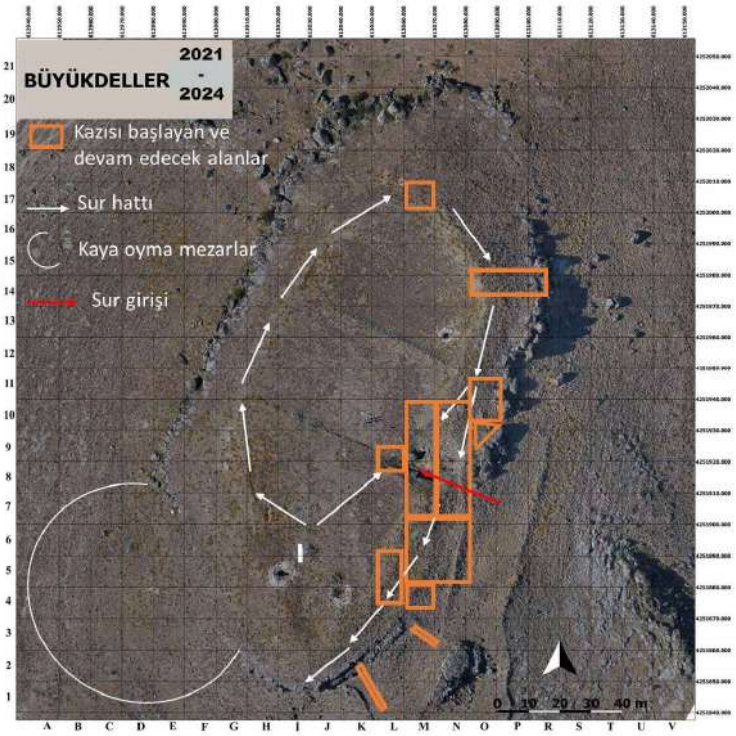

Figür 3: Büyük Deller yerleşimi kazı alanları ve Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin ele geçtiği plankareler

[6] Çaylı 2025.

Kazılar sırasında tespit edilen mimari bulgular ve arkeolojik buluntulara göre Hellenistik yerleşimin mevcut verilerle iki evreli bir tabakalanmaya sahip olduğu anlaşılmıştır. Özellikle seramikler üzerinde yapılan çalışmalara göre erken evre MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 3. yüzyıla; geç evre ise MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyılın başına tarihlenmektedir[7].

Yukarıda bahsi geçen kazı çalışmaları sırasında ele geçen arkeolojik materyaller arasında en yoğun grubu Hellenistik Dönem'e tarihlenen seramikler oluşturmaktadır. Seramikler üzerinde yapılan ön değerlendirmelerde, ithal ve yerel olmak üzere farklı seramik gruplarının varlığı tespit edilmiştir. İthal seramikler arasında Pergamon ve Ionia/Ephesos üretimi örnekler bulunmaktadır. Yerel üretim seramikler ise Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri, Basit Astarlı Seramikler, Kırmızı Astarlı Seramikler ve Bantlı Seramiklerden oluşmaktadır[8]. Bu gruplar arasında yer alan Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri çalışmanın ana odak noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu seramikler, ilk kez bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

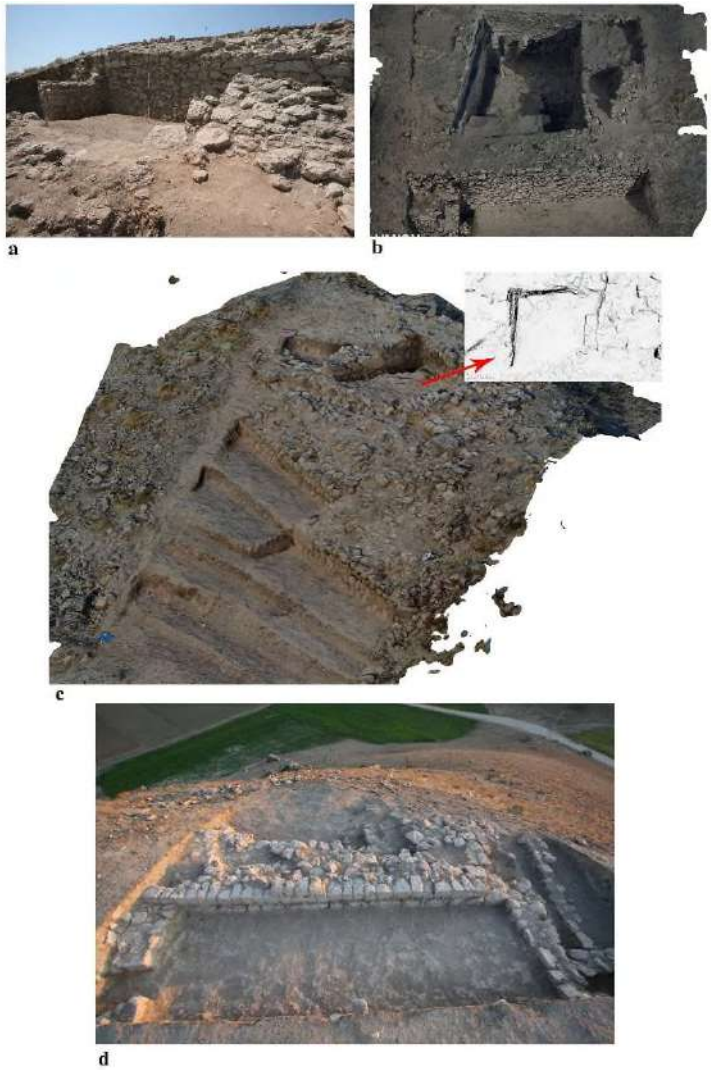

Figür 4a: 14/P-R plankaresi sur hattının dış yüzeyi *bastion* benzeri mimari unsur; 4b: 14/O plankaresi Hellenistik Dönem erken yerleşim evresine ait mimari buluntular; 4c: 6/M plankaresi Hellenistik Dönem geç yerleşim evresine ait mimari buluntular; 4d: 17/M plankaresi Hellenistik Dönem geç yerleşim evresine ait mimari buluntular

[7] Tüysüz *et al.* 2024.
[8] Tüysüz *et al.* 2024.

Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri

Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri literatürde "Galat Seramikleri"[9], "Kapadokya Seramikleri"[10], "Yerli Pontus Keramiği"[11], "Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları"[12], "Kızılırmak Kavisi Hellenistik Çağ Yerel Boya Bezekli Çanak Çömleği"[13] ve "Orta Anadolu Boyalı Seramikleri"[14] gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Terminoloji çeşitliliğinin nedeni araştırmacıların farklı merkezlerde ele geçen buluntulara dayanarak, seramik grubunun kökeni ve üretim merkezi hakkında çeşitli görüşler sunmasıdır. Literatürdeki bu farklı tanımlamalara rağmen güncel çalışmalarda üretim ve yayılım coğrafyası temel alınarak, L. Zoroğlu tarafından önerilen Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları/Seramikleri tanımlaması yaygın biçimde kabul edilmektedir[15].

Söz konusu seramik grubu, Kızılırmak kavisinin kuzeyde Karadeniz'e kadar uzanan iç kesimi ile kavise yakın dış bölgelerde Hellenistik Dönem'de üretilmiş ve yoğun olarak bu havzadaki yerleşimlerde kullanılmış *polikrom* bezemeli bir stile ait örnekleri temsil etmektedir. Bu seramiklerin üretim anlayışı hem gelenekçi hem de yenilikçi unsurları barındırmaktadır[16]. Seramikler bezeme ve form açısından incelendiğinde, Orta Anadolu'nun MÖ 2. binyıl ve Demir Çağı'na ait boya bezemeli seramik geleneğini sürdürdüğü görülmüştür[17]. Hellenistik kültürün etkisiyle dönemin batı kökenli popüler formlarından bazı örneklerin de havza repertuvarına eklendiği ve bu yeni formların havzanın bezeme geleneği ile dekore edildiği tespit edilmiştir[18]. Bu sentez, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerini hem geleneksel bezeme tarzlarını devam ettiren hem de Hellenistik etkilerle şekillenen dinamik bir üretimin ürünü haline getirmiştir.

Bu seramiklerin bezenmesinde iki teknik uygulanmıştır[19]. İlk teknikte, kabın ana astarının üzerinde beyaz veya krem tonlarında bir friz oluşturulmuş, motifler bu friz üzerine kırmızı, kahverengi, siyah tonlarında işlenmiştir. İkinci teknikte ise yine aynı tonlardaki motifler doğrudan kabın ana astarı üzerine yapılmıştır. Kompozisyonda kullanılan motifler ise yatay-dikey şeritler, çapraz çizgiler, çizgi kümeleri, içi taranmış üçgenler, çift ve paralel çizgili zikzaklar, balık iskeleti, benek, kafes ve dama gibi geometrik motifler; yaprak-tomurcuk, dal, sarmaşık, zeytin-defne çelengi, ağaççık gibi bitkisel motifler; kuş, balık, dağ keçisi, boğa, köpek, leopar, at ve insan figürü gibi figüratif bezeme unsurlarından oluşmaktadır[20].

Grup, zengin bir form repertuvarına sahip olup her biri kendi içinde alt tiplere ayrılan açık ve kapalı kaplar ile temsil edilmektedir[21]. Bu kapsamda ana formlar arasında *kantharos*, *skyphos*, kadeh, kâse, tabak, krater, *lagynos*, *oinochoe*, matara, minyatür vazo, *amphora*, *pithos*, *thyminaterion* ve *rhyton*lar yer almaktadır.

[9] Zahn 1907, 226-234; Özsait ve Özsait 2003, 323.
[10] Genouillac 1926, 147.
[11] Akarca 1956, 142-146.
[12] Zoroğlu 1976; Zoroğlu 1978; Zoroğlu 1979; Zoroğlu 1983; Zoroğlu 1986.
[13] Dönmez 2001, 94.
[14] Körsulu 2014, 91; Köker-Gökçe ve Barat 2022, 139-164.
[15] Zoroğlu 1976; Zoroğlu 1978; Abdioğlu 2007, 2; Uysal-Tezer 2011, 24; Yorulmaz 2019, 127; Tüysüz 2022, 218; Tüysüz *et al.* 2024, 299.
[16] Zoroğlu 1987, 65.
[17] Akarca 1956, 145; Zoroğlu 1987, 65; Dönmez 2001, 91.
[18] Zoroğlu 1987, 65; Tüysüz 2022, 263-265.
[19] Akarca 1956, 144.
[20] Zoroğlu 2005, 519-520.
[21] Formlar için bk. Maier 1963; Bittel 1974; Özsait ve Özsait 2003; Zoroğlu 2005; Tüysüz 2022, 262-369.

Çeşitli merkezlerden elde edilen stratigrafik verilere göre grubun üretimi MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlamış yoğun olarak da MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir[22].

Kızılırmak Havzası'nda bu seramiklerin üretildiği dört ana üretim bölgesinin var olduğu düşünülmektedir[23]. Makroskobik gözlemler ile mineralojik ve petrografik analizlere dayalı yapılan sınıflandırmada[24], havzada ele geçmiş seramiklerin kil özellikleri, form grupları ve bezemelerindeki değişimler göz önünde bulundurularak, kendi aralarında gruplamalar oluşturulmuştur. Buna göre birinci bölge kuzeyde Amisos ve Amaseia arasına; ikinci bölge ilk bölgenin güneyine, havzanın ortasına konumlandırılmıştır. Üçüncü bölge, Kızılırmak'ın güney kesimine, dördüncü bölge ise Kayseri ile Sivas arasına yerleştirilmiştir[25].

Bu tip seramiklerin buluntu merkezleri Karasamsun Amisos, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon ilçeleri ve çevreleri, Çavuşköy, Eskiyapar, Boğazköy ve çevresi, Çömlekkaya, Çengeltepe, Alişar, Kesikköprü, Kırşehir Höyüğü, Topaklı, Sulucakarahöyük, Kültepe, Tavium/Nefesköy olarak kayıtlara geçmiştir[26]. Ancak son yıllarda bölgede Hellenistik Dönem'e yönelik kazı çalışmalarının çoğalmasıyla bu seramik grubuna ilişkin veri çeşitliliği de artmıştır. Bu süreçte hem yeni buluntu merkezleri tespit edilmiş hem de form ve bezeme repertuvarı belirgin biçimde zenginleşmiştir[27]. Bu kapsamda henüz dört sezonluk bir kazı geçmişine sahip olan Büyük Deller söz konusu gruba ait literatürde tanınan ya da ilk kez tespit edilen buluntularıyla Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin yayılım haritasına eklenen yeni bir merkez olarak ön plana çıkmaktadır.

Büyük Deller'de Bulunan Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri

Büyük Deller'de bulunan Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri, 6M (fig. 5: 10; kat. no.10); 7M (fig. 6: 16; kat. no. 16); 9M (fig. 5: 1; kat. no.1); 10M (fig. 5: 3, 5, 6; kat. no. 3, 5, 6); 14/O (fig. 5: 7, 8, 9; fig. 6: 11, 12, 14, 15; kat. no. 7, 8, 9; fig. 6: 11, 12, 14, 15) ve 17M (fig. 5: 2, 4; fig. 6: 13; kat. no. 2, 4, 13) plankarelerinde yapılan stratigrafik kazılar sırasında ele geçmiş olup, sadece iki örnek bulundukları plankarelerde (fig. 5: 7; fig. 6: 15; kat. no. 7, 15) yüzey toprağının temizliği sırasında tespit edilmiştir (fig. 3).

Makaleye konu olan seramiklerin tamamı parçalar halinde olup toplamda on altı farklı kaba ait buluntuları içermektedir. Her ne kadar bu grup şimdilik sınırlı sayıda örnekle temsil edilse de Büyük Deller'de tespit edilen yeni formlar ve stratigrafik veriler, havzada bilinen form çeşitliliği, grubun üretim tarihi ile yayılım alanı hakkındaki bilgilerimize önemli katkılar sunmaktadır.

Hamur ve Astar Özellikleri

Değerlendirmeye alınan seramiklerin hamurları homojen bir yapıya sahip olup, renkleri kırmızımsı sarı, sarımsı kırmızı, kahverengi ve pembe tonlarında değişmektedir. Bazı örneklerin hamur çekirdeklerinde pişirmeden kaynaklı grileşme görülmektedir (fig. 6: 11, 15,

[22] Zoroğlu 2005, 520; Tüysüz 2022, 395.
[23] Zoroğlu 2005, 515, fig. 1; Tüysüz 2022; 399-401.
[24] Tüysüz 2022, 112-120.
[25] Tüysüz 2022, 389-401.
[26] Amisos: Akarca 1956; Gümüşhacıköy: Zoroğlu 1978, kat. no. 89-97; Hamamözü-Merzifon ilçeleri ve çevreleri: Özsait ve Özsait 2003; Çavuşköy: Zoroğlu 1978, kat. no. 51-52; Eskiyapar: Zoroğlu 1976; Boğazköy ve çevresi: Maier 1963; Bittel 1974; Çömlekkaya: Zoroğlu 1978, kat. no. 54; Çengeltepe: Ünal 1968, 126, 136, res. 46; Alişar: von der Osten 1937; Kesikköprü: Zoroğlu 1978, kat. no. 131-133; Kırşehir Höyüğü: Alkım 1956, 75, res. 20-23; Topaklı: Polacco 1972; Sulucakarahöyük: Balkan ve Sümer 1970, 43, res. 2-3; Kültepe: Zoroğlu 1981; Tüysüz 2022.
[27] Son dönemlerde eklenen merkezler ve yeni buluntular için bk. Ordu Kurul Kalesi: Yorulmaz 2019, 127-135; Sivas Ziyaretsuyu: Abdioğlu 2007, 39-44; Büyük Deller: Kurt 2025, 102.

16; kat. no. 11, 15, 16). Hamurları mika, mineral, kireç ve taşçık katkılı olup, katkı maddelerinin yoğunluk oranları değişkenlik göstermektedir. Astar renkleri ise ya hamurlarının renginde ya da hamur renklerinin birkaç ton koyusudur.

Astar üzerine doğrudan uygulanan bezemeler kapların bazılarının dış (fig. 5: 5; fig. 6: 11-16; kat. no. 5, 11-16) bazılarının iç (fig. 5: 9, 10; kat. no. 9, 10) bazılarının ise hem iç hem de dış (fig. 5: 1-4, 6-8; kat. no. 1-4, 6-8) yüzeylerine işlenmiştir. Çift ya da tek renkli olan bezemelerde genellikle siyah (fig. 5: 1; fig. 6: 16; kat. no. 1, 16) kırmızımsı siyah (fig. 5: 10; fig. 6: 14; kat. no. 10, 14), koyu kırmızı (fig. 5: 3, 6, 7; fig. 6: 11, 16; kat. no. 3, 6, 7, 11, 16), koyu kahverengi (fig. 5: 2, 9; fig. 6: 15; kat. no. 2, 9, 15), sarımsı kahverengi (fig. 5: 3; fig. 6: 13; kat. no. 3, 13) ve kırmızı (fig. 5: 4, 5, 8; fig. 6: 12; kat. no. 4, 5, 8, 12) tonları kullanılmıştır.

Bezeme Özellikleri

Büyük Deller seramiklerinde, geometrik ve bitkisel motiflerden oluşan bezeme ögeleri kullanılmıştır. Geometrik motifler arasında bant, balık iskeleti, üçgen, çizgi kümeleri ve çengel motifleri yer alırken, bitkisel motifler sarmaşık, dal ve ağaççık motifleri ile temsil edilmektedir. Bu motifler arasında en yaygın olarak karşılaşılan geometrik bezeme ögesi bant motifidir. Hemen hemen her dönemde çeşitli merkezlerde farklı seramik formları üzerinde görülen bu motif birincil (ana bezeme) ve ikincil (doldurucu bezeme) derecede bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Motif, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinde de erken örneklerden itibaren hem birincil hem de ikincil derecede bezeme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır[28]. Havzanın bezeme repertuvarında en sık tercih edilen motiflerden biri olan bu bantlar, yer aldığı kabın formuna ve bezeme alanının genişliğine göre farklı kalınlıklarda ve sayılarda olmak üzere hem iç hem de dış yüzeye uygulanmıştır. Bu motif tek ya da çok renkli olarak ya doğrudan kabın astarının üzerine ya da kabın astarının üzerine yapılan beyaz/krem renkli bezeme frizi üzerine işlenmiştir.

Büyük Deller örneklerinde, bant motifi ile bezeli form gruplarının önemli bir kısmını kâseler ve tabaklar oluşturmaktadır[29] (fig. 5: 1-10; kat. no. 1-10). Bu motif, kâse ve tabaklarda farklı kalınlıklarda ve sayılarda olmak üzere kapların hem iç hem de dış yüzeylerine birincil ve ikincil derecede bezeme ögesi olarak uygulanmıştır. Bantların birincil derecede bezeme ögesi olarak kullanıldığı anlaşılan fig. 5: 2-8 numaralı örneklerde motif, kapların iç ve dış yüzeylerinde ağız kenarı ve gövdeye; fig. 5: 9-10 numaralı parçalarda ise tondo kısmına yerleştirilmiştir. Her iki yüzeyde de motifler doğrudan kabın astarının üzerine kırmızı ve kahverenginin tonlarında yapılmıştır. Havza içinde, Büyük Deller örnekleriyle benzer bezeme şemasına sahip bant motifli kâse ve tabaklar Hellenistik Dönem boyunca görülmekte olup, Boğazköy (MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı-Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14), Kültepe (MÖ 3.-1. yüzyıl), Alişar (MÖ 4. yüzyıl), Kırşehir Höyük (MÖ 3.-1. yüzyıl), Çavuşköy (MÖ 2.-1. yüzyıl), Amasya ve çevresinde (MÖ 3.-1. yüzyıl) ele geçmiştir[30]. Bant motifinin ikincil derecede bezeme ögesi olarak kullanıldığı örneklerde ise fig. 5: 1 (kat. no. 1) numaralı kâsede motif dış yüzeyde tek başına, iç yüzeyde ise balık iskeleti motifiyle birlikte kullanılmıştır. Söz konusu örnekte bant, balık iskeletini üstte ve altta sınırlandırılarak dekoratif bir çerçeve oluşturmuştur.

[28] Zoroğlu 2005, 519-520.

[29] Büyük Deller seramikleri ile ilgili 2023 yılında yapılan ön değerlendirmelerde, Büyük Deller seramikleri arasında yer alan bant bezemeli örnekler, basit astarlı seramiklerin bir alt grubu olarak sınıflandırılmıştır. Ancak kazı çalışmalarının ilerlemesiyle birlikte elde edilen yeni veriler, bu seramiklerin Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin karakteristik özelliklerini taşıdığı ve bu repertuar içerisinde ayrı bir alt grup olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur, bk. Tüysüz *et al.* 2024.

[30] Kaseler için bk. Boğazköy: Maier 1963, 228, abb: 10, 2-7; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 26, 166-168; lev. 28, 186-189; lev. 31-32, 219-231; lev. 34, 242-248; lev. 35, 252-255; Alişar: Zoroğlu 1978, lev. IX, 2; Kırşehir Höyük: Alkım 1956, 98, res. 12; Çavuşköy: Zoroğlu 1978, X, 2; Amasya ve çevresi: Özsait ve Özsait, 2003, pl. V, 2-3. Tabaklar için bk.: Kululu: Jones 1969, 89, fig. 12; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 41, 304, 312; lev. 47; Boğazköy: Zoroğlu 1978, lev. XVI, 2.

Büyük Deller'de, bant motifinin ikincil derece bezeme ögesi olarak kullanıldığı bir diğer form grubu kapalı kaplardır (fig. 6: 11-13, 16; kat. no. 11-13, 16**)**. Bu örneklerden fig. 6: 11 (kat. no. 11) bir amphora formuna aitken, fig. 6: 12, 13 ve 16'nın (kat. no. 12, 13, 16) hangi form grubuna ait olduğu belirlenememiştir. Motif, bu parçalarda kapların farklı bölgelerinde farklı kalınlıklarda kullanılmıştır. Bu bağlamda bantlar, fig. 6: 11'in ağız kenarında ve hemen altında tek başına bir bezeme ögesi olarak, gövde üzerinde ise farklı motifleri birbirinden ayıran sınır motifi olarak kullanılmıştır. Fig. 6: 12 ve 16 da olasılıkla farklı bezeme gruplarını birbirinden ayıran bir motif olarak tercih edilirken, fig. 6: 13'ün omuz kısmında tek başına farklı kalınlıklarda üç bant şeklinde kullanılmıştır.

Değerlendirilen seramikler üzerinde tespit edilen bir diğer geometrik bezeme ögesi balık iskeleti motifidir (fig. 5: 1; kat. no. 1). Balık iskeleti motifi, çok fazla örneğine rastlanmasa da Kızılırmak Havzası bezeme repertuvarında MÖ 2.-1. yüzyıllara tarihlendirilen motiflerden biridir[31]. Motif, merkezde ince yatay bir ana bant ile bu bandı her iki yanından paralel olarak çevreleyen ve tek yöne eğim gösteren kısa çizgilerin oluşturduğu bir kombinasyondur. Büyük Deller'in balık iskeleti motifi yukarıda bahsedildiği gibi bant motifi ile sınırlandırılan alana yerleştirilmiştir. Bu alan arasındaki motif ortada yatay bir bant ile bu banttan çıkarak yukarı ve aşağı uzayan birbirine paralel eğimli çizgilerden oluşmaktadır.

Büyük Deller seramikleri üzerinde görülen bir diğer geometrik bezeme ögesi çizgi kümeleri motifidir (fig. 6: 12; kat. no. 12). Çizgi kümeleri motifi genellikle bir bant motifinin üzerine ya da iki bant motifinin arasına yapılmış birbirine paralel kısa dikey çizgi gruplarından oluşmaktadır. Demir Çağı[32] seramiklerinden itibaren yaygın kullanılan bezeme ögelerinden biri olan motif, havzanın Hellenistik Dönem bezeme repertuvarında da sevilerek kullanılmış ve farklı formlardaki kapların yüzeyine uygulanmıştır[33]. Büyük Deller seramikleri içinde çizgi kümeleri motifi, kapalı bir kaba ait omuz parçası üzerinde tespit edilmiştir. Parçanın korunan kısmına göre çizgi kümeleri düzensiz bir şekilde yapılmış olup, dokuz adet dikey çizgiden oluşmaktadır.

Değerlendirmeye alınan seramiklerde tespit edilen bir diğer geometrik bezeme ögesi sıralı üçgen motifidir (fig. 6: 11; kat. no. 11). Sıralı üçgen motifi havza ve havzanın yakın çevresinde özellikle Demir Çağı'nda farklı formlar üzerinde farklı varyasyonlarıyla sıklıkla tercih edilen bir motiftir[34]. Havzanın Hellenistik Dönem örneklerinde daha sınırlı bir kullanıma sahip olmakla birlikte, genellikle ikincil bir motif olarak, içleri boyalı, boyasız ya da taranmış olmak üzere farklı şekillerde kullanılmıştır[35]. Büyük Deller'in sıralı üçgen motifi ise fig. 5: 11 numaralı amphoranın gövde bölümüne işlenmiştir. Yatay bir bandın hemen üzerine yerleştirilen üçgenler düzenli bir şekilde sıralanmıştır. Çoğunlukla içleri boş bırakılmış, sadece birinin içi boyanarak doldurulmuştur.

Çalışmanın konusunu oluşturan seramikler üzerindeki son geometrik motif çengeli andıran bir biçime sahiptir (fig. 6: 11, 15; kat. no. 11, 15). Bu motif, havzanın bezeme repertuvarında ilk kez görülmektedir. İki farklı kap üzerinde yer alan motifin bulunduğu örneklerden ilki fig. 6: 11 numaralı amphoradır. Amphoranın gövde bölümünde yer alan

[31] Boğazköy; Maier 1963, abb. 12, 2; Eskiyapar: Zoroğlu 1978, 69-71, lev. L, 1-3 ve LI, 2-3; Çavuşköy: Zoroğlu 1978, 69-71, lev. LI, 1.
[32] Özgüç 1971, res. 8, 108.
[33] Alişar: von der Osten 1937, fig. 32; Eskiyapar: Zoroğlu 1976, res. 1; Boğazköy: Maier 1963, abb. 19; abb. 29, 5; Tavium: Strobel ve Gerber 2000, abb. 16b; Kesikköprü: Zoroğlu 1978, lev. XLVIII, 1; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 49, 361, lev. 89, 638; Kurul Kalesi: Yorulmaz 2019, lev. XXVIII, 188; Ziyaretsuyu: Abdioğlu 2007, lev. 20, 4; Çeklicek-Dikmentepealtı: Özsait ve Özsait 2003, pl. V, 2-6.
[34] Von der Osten 1937, fig. 58, 1, fig. 62, 1, 2, 14, fig. 71,7, fig. 72, 8-9.
[35] Kültepe: Zoroğlu 1981, res. 3-4; Tüysüz 2022, lev. 89, 638; Sulucakarahöyük: Balkan ve Sümer 1970, res. 2-3; Camihöyük: Uysal-Tezer 2011, lev. 1, 5; Kurul Kalesi: Yorulmaz 2019, lev. XXVII, 182.

motif, hemen üzerinde bulunan yatay banda bağlı olup, banttan aşağıya sarkar biçimde betimlenmiştir. Farklı kalınlıklarda yapılan motifler, baş kısımlarında bir şerit halinde aşağıya doğru uzanmakta ve uç kısımlarında da farklı oranda içe doğru kıvrılmaktadır. Motifin yer aldığı ikinci örnek ise fig. 6: 15 numaralı kapalı gövde parçasıdır. Bu parça üzerindeki motif, amphorada olduğu gibi tam anlamıyla bir çengel formuna sahip olmamakla birlikte, stilize edilmiş bir varyasyon olarak değerlendirilebilir. "C" veya "<" şeklinde düzensiz olarak tasvir edilen bu motifler, iki sıra halinde düzenlenmiş olup, bunlar arasına baskı tekniğiyle yapılmış sıralı daireler eklenmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi söz konusu motiflerin tam benzerine rastlanmamakla birlikte, Hellenistik Dönem'de havza repertuvarında bilinen dalga motiflerinin uç kısımları ile karşılaştırılabilir[36]. Dalga motifi tabandan kalın olarak başlayan, üçgen bir gövde ile uç kısımda içe doğru sivrilerek spiral oluşturan bir motiftir. Bu bağlamda dalga motiflerinin uç kısmındaki spiral detayları, Büyük Deller'de çengel motifi olarak tanımlanan bezemeyle benzerlik taşımaktadır. Bu benzerliklerle fig. 6: 11 ve 15'in, havza içinde zamanla motiflerde meydana gelen çeşitlenmeyi ortaya koyan örneklere yeni bir temsil oluşturduğu söylenebilir.

Büyük Deller'de bulunan Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri stilinde boyanmış kaplar üzerinde tespit edilen bitkisel bezeme unsurları sarmaşık, ağaççık ve dal motifinden oluşmaktadır (fig. 6: 11, 14, 16; kat. no. 11, 14, 16). Sarmaşık dalı, dalgalı bir ana dal ve bu ana dala bağlı ucunda kalp şeklinde sarmaşık yaprağı bulunan bitkisel bir bezeme türüdür. Havzada Geç Demir Çağı'ndan itibaren kullanıldığı bilinen motifin Hellenistik Dönem ile popülerliği artmıştır[37]. Büyük Deller'in fig. 6: 14 numaralı sarmaşık motifli örneği dikey bir ana dal ve bu ana daldan çıkan uçları kalp yapraklı daha ince dallardan oluşan bir ağaç şeklinde tasvir edilmiştir[38].

Değerlendirmeye alınan seramikler üzerindeki bir diğer bitkisel bezeme unsuru ağaççık motifidir (fig. 6: 16; kat. no. 16). Havzanın bezeme repertuvarında özellikle Demir Çağı seramiklerinde yaygın olarak görülen bu motifin[39], Geç Demir Çağı'ndan sonra belirli değişimler geçirerek kullanılmaya devam ettiği bilinmekteydi[40]. Buna göre, motif ya farklı bir üslupla ele alınarak zamanla merkezi tomurcuklu yaprak motifine ya da alternatif bir ağaç motifine dönüşerek kullanılmaya devam etmiştir. Ancak son dönemlerde Karadeniz Bölgesi'ndeki farklı merkezlerde ele geçen örnekler, ağaççık motifinin Demir Çağı'na ait geleneksel bezeme şemasını koruyarak Hellenistik Dönem'de de kullanıldığını ortaya koymuştur[41]. Büyük Deller'in ağaççık motifi ise fig. 6: 16 numaralı kapalı kap üzerinde alt kısımda iki renkli bant ile sınırlandırılmış alana yerleştirilmiştir. Dikey yerleştirilen motif, bir ana dal ve bu daldan karşılıklı olarak yukarı yönde uzanan küçük ve ince yaprak kombinasyonu şeklinde yapılmıştır. Bu örnek, kompozisyon şeması ve üslup özellikleriyle, ağaççık motifinin Hellenistik Dönem'de geleneksel biçimini koruyarak kullanılmaya devam ettiğini gösteren yeni buluntularla örtüşmektedir.

Büyük Deller seramikleri üzerinde tespit edilen son bitkisel bezeme unsuru, kıvrık dallardan oluşan motiftir (fig. 6: 11). Bu motif, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin bezeme repertuvarında bilinen süsleme ögeleri arasında yer almaktadır[42]. Genellikle yaprak, filiz ve tomurcuk gibi bitkisel unsurlarla birlikte kullanılan kıvrık dallar, özellikle sarmaşık ve

[36] Çengeltepe: Ünal 1968, res. 46, şek. 20; Kültepe: Zoroğlu 1981, res. 2-3; Ziyaretsuyu: Abdioğlu 2007, lev. 25, 2.
[37] Dönmez 2001, 92-93; Köker-Gökçe 2023, 125-127.
[38] Tüysüz *et al*. 2024, fig. 4,1.
[39] Kültepe: Özgüç 1971, pl. XIX, 1; Maşathoyük: Özgüç 1982, pl. 71, 4-6.
[40] Zoroğlu 1986, 463; Tüysüz 2022, 375.
[41] Orta Karadeniz Bölgesi: Özsait ve Özsait 2003, pl. III, 4, pl. I, 8; Kurul Kalesi: Yorulmaz 2019, lev. XIX, 190, lev. XXVII, 182.
[42] Tüysüz 2022, lev. 84-85, 596-597.

dal motiflerinde farklı kalınlıklarda ve farklı yönlerde hareketli bir kompozisyon oluşturacak şekilde tasvir edilmiştir. Bunların yanı sıra, kıvrık dallar bazı örneklerde tek başına birincil bezeme ögesi olarak da kullanılmıştır[43]. Büyük Deller'in kıvrık dal motifleri, daha önce bahsi geçen fig. 6: 11 numaralı amphoranın boyun kısmı üzerinde tespit edilmiştir. Oldukça sınırlı bir bölümü korunmuş olan motif, merkezde yer alan bir ana dal ile bu dalın altına ve üstüne yerleştirilen daha ince, hareketli dallardan oluşmaktadır. Kabın korunan kısmı, bu motiflerin bağımsız bir süsleme unsuru olarak mı yoksa sarmaşık yaprağı, filiz ya da tomurcuk gibi diğer bitkisel ögelerle birlikte mi kullanıldığını kesin olarak belirlemeye yeterli değildir. Şimdilik eldeki veriler, söz konusu dalların bitkisel karaktere sahip bir motif olduğunu düşündürmektedir.

Form Özellikleri

Büyük Deller'de ele geçen Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri grubuna ait örnekler, kâse, tabak ve amphora formlarına ait parçalardan oluşmaktadır. Bu formlar arasında sayısal olarak en yoğun grubu kâse örnekleri teşkil etmektedir (fig. 5: 1-6, 9-10; kat. no. 1-6, 9-10). Kâse formlarına ilişkin tüm parçalar ağız kenarı, gövde (fig. 5: 1-6) ve kaide (5: 9-10) şeklinde ele geçmiştir. Ağız çapları 14-20 cm, kaide çapları ise 8-12 cm arasında değişmektedir. Bu örnekler gövde yapılarına göre derin ve sığ olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Derin gövdeli örnekler (fig. 5: 1-4) genel olarak basit ağız kenarına ve konik bir gövde yapısına sahiptir. Bazı örneklerde gövde duvarı oldukça eğik olup, ağız kenarları dışa açılan bir form sergilemektedir (fig. 5: 1-2). Bazı örneklerde de gövde duvarları daha dik, ağız kenarı ise hafif içe doğru çekik yapıdadır (fig. 5: 3-4).

Büyük Deller örnekleri ile benzer şekilde konik bir gövdeye sahip kâseler hem Hellenistik Dönem seramik repertuvarının hem de havzanın form repertuvarının yaygın kullanılan bir tipi olup, bezemeli ya da bezemesiz örnekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Hellenistik Dönem'in her evresinde görülen ancak kontekstleri ile kesin tarihlenebilen bant bezemeli örnekleri Amasya ve çevresinde (MÖ 3.-1. yüzyıl), Çavuşköy (MÖ 2.-1. yüzyıl), Eskiyapar (MÖ 2. yüzyıl sonu-1. yüzyıl başı), Boğazköy (MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı-Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14), Alişar (MÖ 4. yüzyıl), Kültepe (MÖ 3.-1. yüzyıl) ve Tavium'da (MÖ 1. yüzyıl) yapılan kazılar sırasında ele geçmiştir[44]. Havza dışında da tespit edilen bant bezemeli örnekler Çatalhöyük TP alanı (Hellenistik Dönem) ve İmikuşağı kazılarında[45] (MÖ 3.-2. yüzyıl); bezemesiz örnekler ise Tarsus, Aşvan Kale (Geç Hellenistik Dönem), Kurul Kalesi (MÖ 2. yüzyıl sonu-MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı) ve yine İmikuşağı'nda bulunmuştur[46]. Ayrıca Konya-Karaman (MÖ 3.-2. yüzyıllar) ve Ceyhan Ovası'nda (MÖ 2. yüzyıl) yapılan yüzey araştırmalarında da konik gövdeli benzer tipolojik özelliklere sahip örnekler tespit edilmiştir[47].

---

[43] Tüysüz 2022, lev. 42, 320.

[44] Amasya ve çevresi: Özsait ve Özsait 2003, pl. I, 1,3; Çavuşköy: Zoroğlu 1978, lev. X, 2; Eskiyapar: Zoroğlu 1976 res. 2, çiz. 2; Boğazköy: Maier 1963, abb. 10, 14, 15, 16, 17, 18; Alişar: Schmidt 1933, pl. II, a; von der Osten 1937, 276, pl. IX; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 26, 166-167; Tavium-Büyük Nefes: Lohner-Urban 2016, abb. 2; Strobel ve Gerber 2000, abb. 16a. Havza yerleşimlerinde ele geçen benzer formlu bezemesiz kaseler için bk. Kırşehir Höyüğü: Alkım 1956, res. 7, res. 8 (MÖ 3.-2. yüzyıl); Topaklı: Pecorella 1975, fig. 20, A1; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 25, 156-159, lev. 26, 160-165.

[45] Çatalhöyük: Zoroğlu 2007, lev. 10, çiz. 16; İmikuşağı: Derin 1995, res. 32, 3-4.

[46] Aşvan Kale: Mitchell 1980, fig. 21, 1; fig. 27, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 140, 141; fig. 32: 331-332; fig. 33: 346-347; fig. 35: 393; Tarsus: Jones 1950, fig. 181 D; Kurul Kalesi: Yorulmaz 2019, lev. V. 35, lev. VI, 40; İmikuşağı: Derin 1995, res. 38, 1,4.

[47] Karaman: Bilgin 2004, çiz. 4, 1, 2, çiz. 8, 2-5 (MÖ 3-2. yüzyıllar); Ceyhan Ovası: Özdemir 2008, kat. no. 48-52 (MÖ 2. yüzyıl).

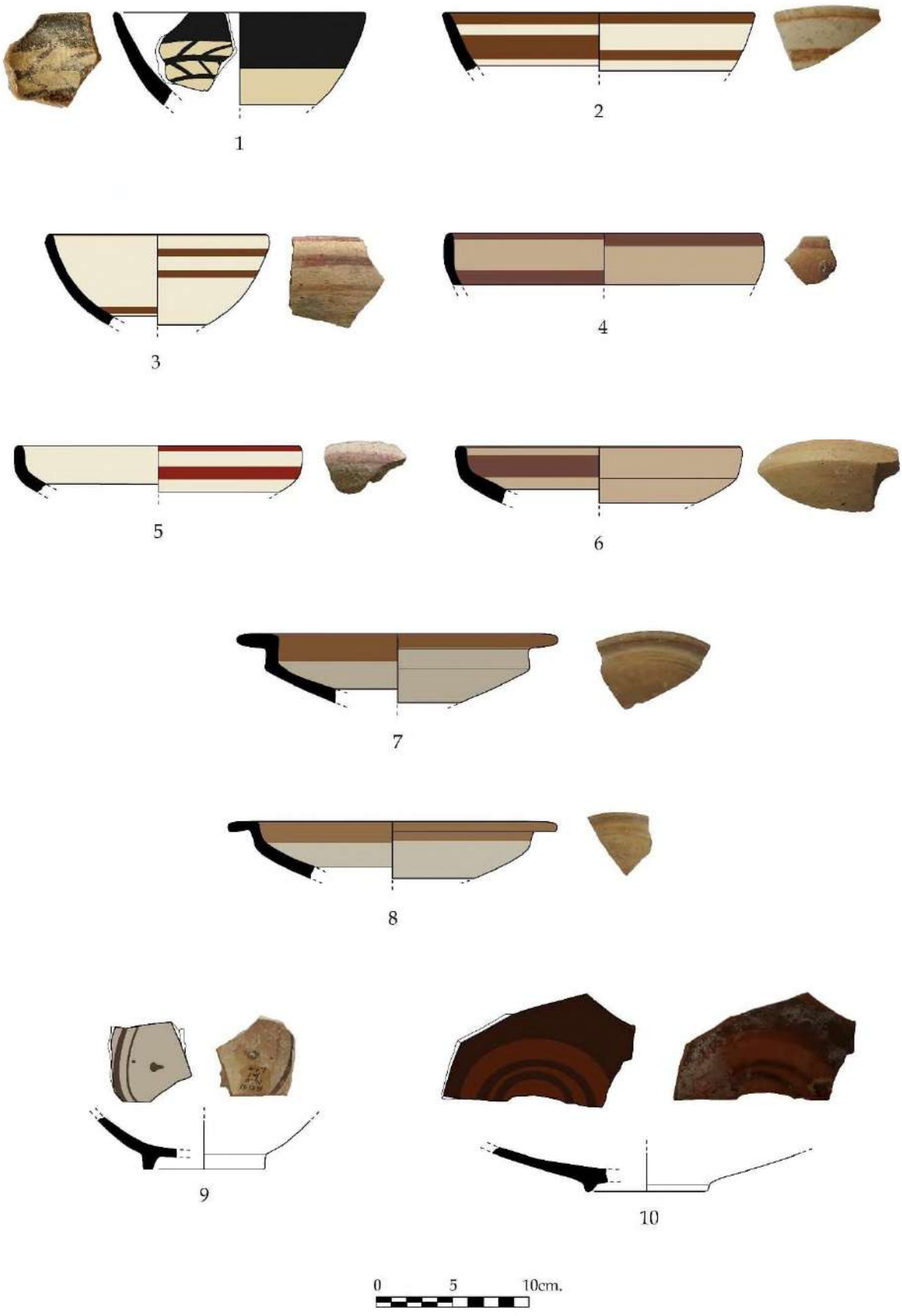

Figür 5: Büyük Deller'de ele geçen Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri
(Fig. 5: 1-6 Kase; Fig. 5: 7-8 Tabak/Meyvelik; Fig. 5: 9-10 Kase kaide parçaları)

Büyük Deller'de ele geçen gövdesi sığ kaselerin (fig. 5: 5-6) ağız kenarları hafif içe çekiktir ve yuvarlatılarak yapılmıştır. Ağız kenarından sığ gövdeye geçiş belirgin bir dönüş ile sağlanmıştır. Sağlam örneklerine göre bunlar halka kaide ya da düz bir dip ile sonlanmalıdır[48].

Sığ gövdeli içe dönük ağız kenarlı kâseler Hellenistik Dönem'in en karakteristik ve bilinen formalarından biri olup, bezemeli ve bezemesiz örnekleri hemen hemen her yerleşimde ele geçmektedir. Kızılırmak Havzası'nda da benzer tipolojik özelliklere sahip bant bezemeli kaseler Boğazköy (MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı-Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14), Topaklı (Hellenistik Dönem), Kültepe (MÖ 3.-1. yüzyıl), Yassıdağ (MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyılın ortaları), Yozgat (Hellenistik Dönem) ve Ziyaretsuyu'nda (MÖ 3.-1. yüzyıl) ele geçmiştir[49]. Havza içindeki bezemesiz örnekleri ise Çengeltepe (Hellenistik Dönem), Ziyaretsuyu (MÖ 2. yüzyıl) ve Topaklı (Hellenistik Dönem) yerleşimlerinde bulunmuştur[50].

Büyük Deller'de bulunan bir diğer form grubunu, ağız kenarı dışa uzatılmış, sığ gövdeli kaplar oluşturmaktadır (fig. 5: 7-8; kat. no. 7-8). Bu tür ağız formu hem tabak hem de meyveliklerde görülmekte olup, her iki form da Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri repertuvarında bilinen açık kaplardır[51]. Dışa uzayan ağız kenarlarının şekillendirilişi kendi içinde farklılık gösterse de genel olarak dışa doğru çekilerek uzatılmış ağız kenarlı, sığ ya da derin gövdelidirler. Ağız kenarından gövdeye geçiş bazı örneklerde keskin bazı örneklerde ise yumuşak bir profille sağlanmıştır. Alt gövdeleri eksik olan bu parçalar halka kaide, düz bir dip ya da yüksek bir ayak boynuna sahip olmalıdır. Bu özellikleri ile form Orta Anadolu Bölgesi'nde Demir Çağı'nda yaygın olarak görülen tabak ve meyveliklerle benzerlik göstermektedir[52].

Benzer ağız kenarına sahip tabak ve meyvelik formlarının bezemeli tipleri Kızılırmak Havzası yerleşimlerinden çoğunlukla Boğazköy (MÖ 2.-MÖ 1. yüzyıl), Eskiyapar (MÖ 2. yüzyıl), Sulucakarahöyük (MÖ 4. yüzyıl), Kültepe (MÖ 4. yüzyılın son çeyreği-MÖ 3. yüzyıl) ve Yassıdağ'dan (MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyılın ortaları) bilinmektedir[53]. Havza dışında Büyük Deller'in yakın coğrafyasında yer alan yerleşimlerden Porsuk Zeyve Höyük (MÖ 2. yüzyıl), Gordion (MÖ 4. yüzyıl), Cıngırt Kayası, Nagidos (MÖ 4.-3. yüzyıl), Tarsus (MÖ 3.-2. yüzyıl) ve İmikuşağı'nın (MÖ 3. yüzyıl sonu-MÖ 2. yüzyıl) Hellenistik Dönem tabakalarında da benzer ağız kenarına sahip formlar ile karşılaşılmaktadır[54].

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan son form amphoradır (fig. 6: 11; kat. no. 11). Parçalar hâlinde ele geçen bu amphoranın ağız çapı 10 cm olup, korunan parçalar temel alınarak yaklaşık 30–35 cm yüksekliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Form özellikleri

48 Tüysüz 2022, lev. 28, 184; lev. 29, 201.

49 Boğazköy: Maier 1963, abb. 10, 2-9; Topaklı: Pecorella 1975, fig. 13, 1, fig. 16, 10; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 28, lev. 31; Yassıdağ: Emre 1973, şek. 38, 39 (II. yapı katı, MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyılın ortaları); Yozgat: Sancaktar *et al.* 2021, fig. 10 St. Y. 18-19 (Hellenistik Dönem); Ziyaretsuyu: Abdioğlu 2007, lev. 3, 5.

50 Ziyaretsuyu: Abdioğlu 2007, lev. 2, 1-4, lev. 3, 1-4, 7-8 (MÖ 2. yüzyıl); Çengeltepe: Ünal 1968, şek. 23, 2; Topaklı: Pecorella 1975, fig. 13, 1, fig. 15, 1-2 (Hellenistik Dönem).

51 Havza içinde form ait örnekler Boğazköy, Eskiyapar, Sulucakarahöyük ve Kültepe'de bulunmuştur. Ağız kenarı dışa uzatılmış tabaklar havza dışındaki yerleşimlerde de kullanılan bir formdur. Ayaklı meyvelikler; Topaklı Höyük: Polacco 1969, 54-71 fig. 25-26; Porsuk Zeyve Höyük: Köker-Gökçe ve Barat 2022, fig. 3a-c; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 45, 336, lev. 46, 337; Alişar: von der Osten 1937, pl. IX, b784; Gordion: Stewart 2010, fig. 228, 336.

52 Zoroğlu 1978, 36; von der Osten 1937, abb. 435, 444.

53 Boğazköy: Maier 1963, abb. 12; Künhe 1969, 36, pl. 22b-c (MÖ 2.- MÖ 1. yüzyıl): Eskiyapar: Zoroğlu 1978, 34, lev. XVI, 1, lev. XVII, 1-2; Sulucakarahöyük: Zoroğlu 1978, 34-68, lev. XVII, 135; Kültepe: Tüysüz 2022, lev. 46, 338, lev. 47, 341, 342, 344, lev. 48, 350 (MÖ 4. yüzyılın son çeyreği MÖ 3. yüzyıl); Yassıdağ: Emre 1973, fig. 34-36 (MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyılın ortaları).

54 Gordion: Toteva 2007, pl. 3, 26 (MÖ 4. yüzyıl); Stewart 2010, fig. 203, 105, 108, 111 (Erken Hellenistik Dönem), fig. 225, 305, fig. 226, 321, fig. 227, 331, fig. 228, 304 (Orta Hellenistik Dönem); Nagidos: Körsulu 2015, kat. no.18-22; Tarsus-Keşbükü: Körsulu ve Kılıç 2021, kat. no.29-31 (MÖ 3.-2. yüzyıl); Fatsa Cıngırt Kayası: Erol ve Aydın 2021, lev. 18, 106-108; İmikuşağı: Derin 1995, res. 35, 3-14 (MÖ 3. yüzyıl sonu-MÖ 2. yüzyıl).

bakımından boyunlu amphora grubuna ait olan kap, dışa doğru açılan yayvan bir ağız kenarına sahiptir ve bu kenar dış yüzeyde yuvarlatılarak kalınlaştırılmıştır. Boyun dar, silindirik ve uzundur. Boyundan omuza geçiş ise yumuşak bir profille sağlanmıştır. Gövde ovoid formda olup, en geniş kısmı üst karın, en dar kısmı ise alt karın bölgesidir. Kaide, oturma düzleminde dışa doğru genişleyen halka formundadır. Kulp kısımları korunamamış olup benzer örneklerle karşılaştırıldığında, boyundan omuza bağlanan karşılıklı dikey kulplara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sadece üst gövde bölümü bezemeli olan ve bezeme özellikleri başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmiş olan bezeme ögeleri ağızda bant, boyunda kıvrık dallar, omuzda ise üçgen, yatay bant ve çengel motiflerinden oluşmaktadır. Bezemelerin hemen altında aplike edilmiş bir çift kabartma yer almaktadır.

Havzada form ve hacim özellikleri bakımından Büyük Deller amphorası (fig. 6: 11) ile oldukça yakın benzerlik gösteren tek sağlam örnek Kültepe'de bulunan amphoradır[55]. Literatürde "Kültepe amphorası" olarak bilinen ve üzerindeki panter avı sahnesiyle Kızılırmak Havzası stilinin önemli bir temsilcisi olan amphora MÖ 3. yüzyılın sonu–MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Tipolojik açıdan her iki eser de dış yüzeyde yuvarlatılarak kalınlaştırılmış dışa açılan ağız kenarları, görece uzun silindirik boyunları, ovoid gövdeleri ve halka kaideleriyle belirgin benzerlik göstermektedir. Form özelliklerinin yanı sıra her iki eserin de hamur ve astar özellikleri oldukça yakın benzerlik taşımaktadır. Kültepe amphorası dışında, havza yerleşimlerinde Büyük Deller örneğinin ağız şekline benzer nitelikte çok sayıda ağız kenarı parçası ele geçirilmiştir. Söz konusu buluntuların yaygınlığı, bu ağız tipinin havzada sık kullanıldığını göstermekte olup, benzer örnekler Boğazköy[56] (MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı-Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14), Karasamsun[57] (MÖ 3.-1. yüzyıl), Topaklı[58] (Hellenistik Dönem), Kültepe[59] (MÖ 2.-1. yüzyıl) kazılarında ve Amasya çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında Çeklicek'te[60] (MÖ 3.-1. yüzyıl) tespit edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Büyük Deller amphorasının üst karın bölgesinde, aplike tekniğiyle yapılmış bir çift yuvarlak kabartma yer almaktadır. Benzer nitelikteki kabartmalar hem Kızılırmak Havzası'nda hem de Orta Anadolu Bölgesi'nde Kalkolitik Dönem'den itibaren farklı biçimlerde tanımlanan bir süsleme ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır[61]. Bir gelenek halini alarak Hellenistik Dönem boyunca da kullanılmaya devam eden bu kabartmalara, Klasik Dönem araştırmacıları *antropomorfik* bir anlam yüklemiş; söz konusu kabartmaları kadına ait anatomik bir detayla ilişkilendirerek meme olarak tanımlamışlardır. Bu nedenle de bu tür kabartmalara sahip kaplar literatürde "meme aplikeli kaplar" olarak adlandırılmıştır[62].

Hellenistik Dönem'e ait meme aplikeli kaplar çoğunlukla havzanın iç kısımlarında ele geçmiştir. Topaklı, Sulucakarahöyük, Alişar ve Çömlekkaya bu tür kapların buluntu merkezleridir[63]. Bu merkezlerdeki meme aplikeli kaplar amphora ya da küp olarak tanımlanan formlarla temsil edilmektedir. Tamamı karından kulplu olan bu kaplar büyük hacimli olup, 50 ile 60 cm civarında yüksekliğe sahiptir. Form özellikleri bazı detaylara göre kendi içlerinde farklılık gösterse de genel olarak yayvan ağızlı, kısa boyunlu, alta doğru daralan gövdeli ve

[55] Zoroğlu 1981, 239.
[56] Maier 1963, abb. 15, 1-2, 4-5.
[57] Zoroğlu 1978, lev. XXII, 5.
[58] Pecorella 1975, fig. 22, 14-19.
[59] Tüysüz 2022, lev. 72, 502-508.
[60] Özsait ve Özsait 2003, pl. V, 6.
[61] Prehistorik ve Protohistorik dönemlerde benzer kabartmalar düğme/memecik/yumru; Hellenistik Dönem'de ise meme olarak adlandırılmıştır. Bk. Gülçur 2004, 146, fig. 13, 18; Demirtaş 2019, 91; Özgüç ve Özgüç 1953, lev. XXIII 95, 97, lev. XXIV 113, 114; Zoroğlu 1981; Dönmez 2014; Köker-Gökçe 2023.
[62] Zoroğlu 1978; Dönmez 2014; Köker-Gökçe 2023.
[63] Topaklı: Polacco 1971, tav. XIII, 20; Köker-Gökçe 2023, 121-144; Sulucakarahöyük: Balkan ve Sümer 1970, res. 2-3; Alişar: von der Osten 1937, pl. X, 184; Çömlekkaya: Zoroğlu 1978, lev. XXXI, 3-4.

düz diplidirler. Karşılıklı dikey kulpları omuzun alt bölümü ile karnın en geniş olduğu kısımda bulunmaktadır. Meme aplikeleri ise tüm örneklerde karnın üst bölümünde ve tek yönde olacak biçimde yerleştirilmiştir.

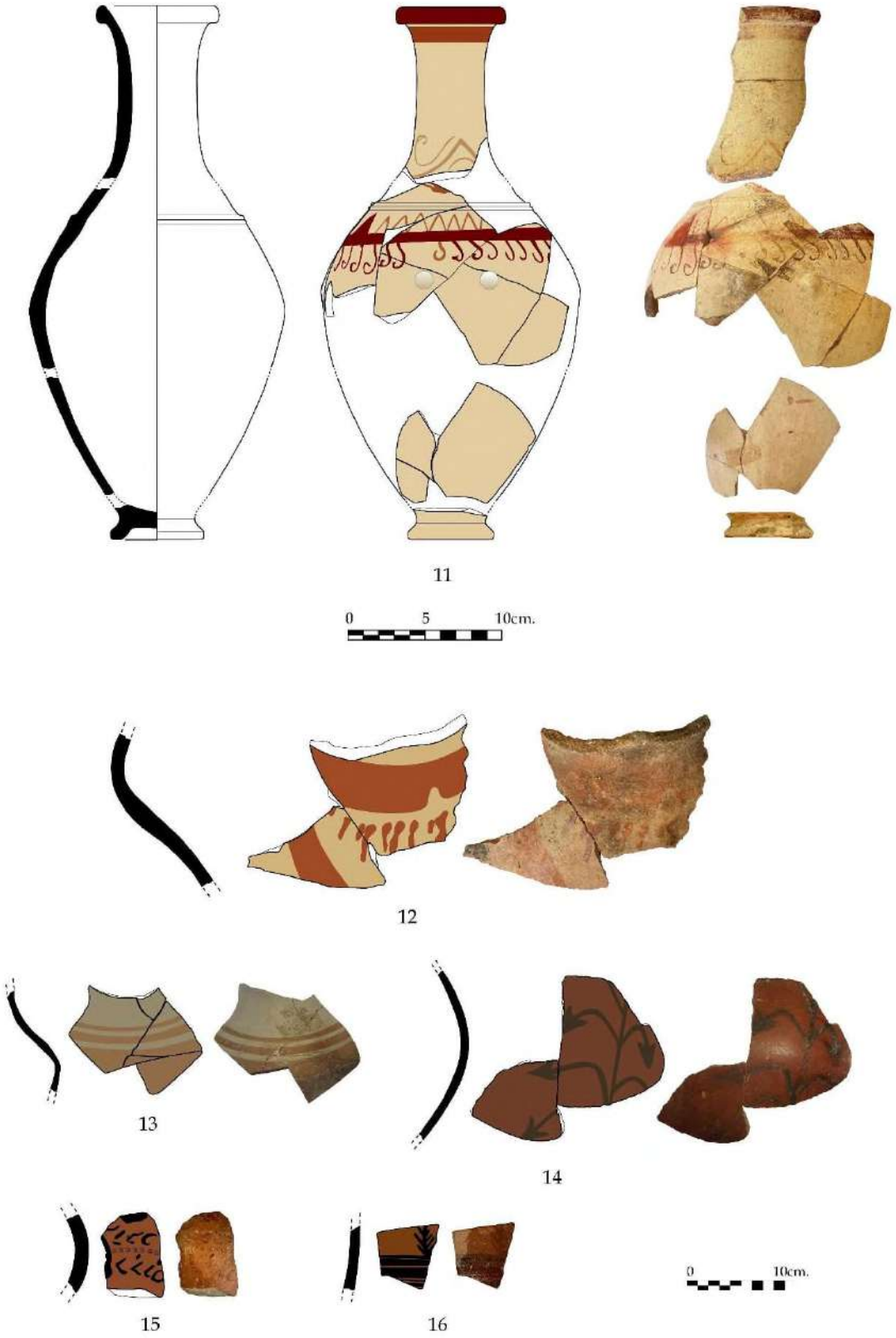

Figür 6: Büyük Deller'de ele geçen Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri
(Fig. 6: 11 Amphora; Fig. 6: 12-16 kapalı kap parçaları)

Kaplar üzerindeki meme apliklerinin neden yapıldığına dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte, konuya ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan ilki meme aplikeli amphoraların ölü gömme gelenekleri ile alakalı olduğu yönündedir[64]. Bu görüş, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri stilinde boyanmış; hacim ve form açısından meme aplikeli kaplara benzeyen, ancak üzerinde aplik bulunmayan boyundan kulplu Boğazköy amphorasının buluntu durumuna dayandırılmaktadır. Hellenistik Dönem'e ait bu amphora *in situ* biçimde içinde çocuk iskeletleriyle birlikte ele geçmiştir. Bu durum, meme aplikeli kapların da havzada bulunan benzer formlu büyük hacimli Hellenistik kaplar gibi mezar kabı olarak kullanılmış olabileceği fikrini akla getirmiştir[65]. Üzerindeki aplikler ise kadın anatomisinden yola çıkılarak göğüs şeklinde yorumlanmış ve kap içindeki bireyin cinsiyeti ile ilişkilendirilmiştir. Bir diğer görüş meme aplikeli kapların Ana Tanrıça kültü ile bağlantılı olduğu yönündedir[66]. Bu görüş ise Maşat Höyük'te bulunan ve Demir Çağı'na (MÖ 600-550) tarihlenen karından kulplu iki küp parçasının ikonografisi esas alınarak geliştirilmiştir[67]. Bu kapların her birinin dış yüzeyinde iki yuvarlak aplike, apliklerin ortasında da boyalı Ana Tanrıça tasviri yer almaktadır. Boyalı Ana Tanrıça tasvirinden hareketle, yuvarlak aplikeler de Ana Tanrıçanın bolluk ve bereketinin göstergesi olan göğüsleri olarak yorumlanmıştır. Havzada en erken örnekleri Demir Çağı'nda görülmeye başlanan bu ikonografik yorumlama Hellenistik Dönem'in sonuna kadar devam etmiştir. Ancak Hellenistik Dönem ile birlikte ikonografide bir sadeleşme gözlemlenmiş ve bu dönemde Ana Tanrıça yalnızca aplike kabartmalarla temsil edilmiştir. Bu durum, Ana Tanrıçanın Hellenistik Dönem'de sembolik bir dönüşüm geçirerek, sadeleşmiş biçimde ifade edilmesiyle açıklanmıştır. Bu temsillerin kaplar üzerinde yer almasının iki ana nedeni olduğu ileri sürülmektedir: ilki, söz konusu kapların boyun ve gövdeleriyle insan formunu kabaca anımsatmaları; ikincisi ise, depolama işlevi gören bu kaplarda saklanmış olabilecek tohumluk tahılların Ana Tanrıçanın bereket ve bolluk özellikleriyle bereketlenmesinin beklenmesidir.

Büyük Deller amphorasında bulunan aplike kabartmalar araştırmacıların da belirttiği üzere, Ana Tanrıça kültüyle bağlantılı olmalıdır. Ana Tanrıça, Anadolu'da Neolitik Dönem'den[68] itibaren, dönemsel ve bölgesel farklılıklara bağlı olarak çeşitli adlarla anılmış; özünde dişi bir figür etrafında şekillenmiş, bereket, bolluk ve doğurganlık kavramlarıyla özdeşleştirilmiş en eski tanrısal varlıklardan biri olarak kabul edilmektedir[69]. Onun temsillerine bakıldığında, zaman içerisinde soyut ve simgesel anlatımlarla da ifade edildiği görülmektedir[70]. Bu bağlamda özellikle omuzun hemen altına yerleştirilmiş olan birbirine yakın çift çıkıntı, ana tanrıçanın doğurganlık ve bereketle özdeşleştirilen göğüslerini temsil eden sembolik öğeler olarak değerlendirilmelidir. Bu tür bir yerleşim ve biçimsel ifade, yalnızca anatomiye gönderme yapmakla kalmaz; aynı zamanda tanrıçanın besleyici ve üretken doğasını kap formu üzerinden görünür kılar. Bu nedenle, söz konusu kabartmaların göğsü simgelemesi hem ikonografik hem de kültürel açıdan anlamlı, kabul edilebilir ve bilinçli bir tasarım tercihi olmalıdır.

Ana Tanrıça figürünün işlevi, yalnızca bolluk ve bereket ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda savaşçı, koruyucu ve zafer getiren nitelikler de taşımıştır. Bu yönüyle özellikle

[64] Bittel 1938, 25-28.
[65] Zoroğlu 1978, 45.
[66] Dönmez 2000; Dönmez 2014, 289-304.
[67] Özgüç 1982, 49-63, lev. 78-2, 3.
[68] Mellart 2003, 137-160; Hodder 2006, res. 21-24; 90, 94, 109; Duru 2008, 93, a-f; res. 153-187; Işık 2012, 337-345.
[69] Ana Tanrıça figürü Phryglerde Matar, Mater, Matar Kubileya, Matar Areyastan ya da Agdistis; Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit ve sonrasındaki Geç Hitit coğrafyasında Kubaba; Lykia'da Kybebe; Yunanlılarda ve Hellenistik Anadolu'da Kybele; Romalılar'da ise Magna Mater (Büyük Ana) olarak isimlendirilmiştir, bk. Schwenn 1922, 2250-2291; Erhat 2003, 183-187; Grimal 2012, 395-396.
[70] Naumann 1983, 92-95, taf. 9-11; Roller 1999, 77-78; Dönmez 2014.

kentlerin, surların ve kapıların koruyucu tanrıçası olarak savunma yapılarında ve askerî çevrelerde önemli bir tapınım odağı haline gelmiştir[71]. Mevcut veriler dikkate alındığında, farklı dönemlerde, farklı coğrafyalarda, farklı isimlerle karşımıza çıkan Ana Tanrıçanın savunma yapılarında ve askerî alanlarda kültünün var olduğu görülmektedir[72]. Nitekim özellikle Ordu ili sınırları içerisindeki Kurul Kalesi'nde ele geçen Kybele heykeli ve Kybele kültü ile ilişkili arkeolojik buluntular[73]; Kapadokya Bölgesi'ndeki yerli bir Ana Tanrıçayı temsil eden Ma hakkındaki antik kaynaklarda yer alan bilgiler ve epigrafik veriler[74], yakın coğrafyada çağdaş dönemlerde bir dişi figür etrafında toplanan Ana Tanrıça figürünün koruyucu-savaşçı yönüyle askerî bağlamda da kültik bir önem taşıdığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, stratejik konumuyla bölge savunmasında önemli bir rol üstlenmiş olabilecek Büyük Deller Kalesi'nde, Aksaray'da[75] ve bölgede[76] varlığı arkeolojik ve yazılı verilerle kanıtlanan Ana Tanrıça kültünü yansıtan simgelerin ve seramiklerin ele geçmiş olması, olağan bir durum olarak kabul edilmelidir. Büyük olasılıkla Ana Tanrıça, bu kalede koruyucu kimliğiyle kutsanmış ve ritüel pratikler içerisinde tapınım görmüştür. Söz konusu amphora da 30-35 cm'lik görece küçük hacmi ile Ana Tanrıça ritüelleri sırasında kullanılan özel bir sunum amphorası olmalıdır.

Tarihlendirme

Çalışmanın konusunu oluşturan seramiklerin büyük bir bölümü stratigrafik kazı çalışmalarında ele geçmiş olup, kontekstleri bağlamında sağlıklı bir şekilde tarihlendirilebilmektedirler.

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda, yerleşmenin iki evreli bir kullanım sürecine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu evrelerin tarihlendirilmesi, stratigrafinin ve kontekstlerin kazı sürecinde sağlıklı biçimde takip edilmesi sayesinde mümkün olmuştur. Büyük Deller yerleşiminin erken evresine ait mimari ögelerle ilişkili olarak ele geçen seramik kontekstleri, başta basit astarlı seramikler olmak üzere Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerini içermektedir. Basit astarlı seramikler grubuna ait içe dönük ağız kenarlı kâse, ağız kenarı dışa uzayan tabak ya da meyvelik, çanak, testi, *pithos* ve *unguentarium* gibi formlar, tipolojik özellikleri doğrultusunda MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Aynı tabakada yer alan ve Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri grubuna dâhil olan sarmaşık dalı motifli bir parça da bezeme özellikleri açısından bu tarih aralığını desteklemektedir. Buna karşılık, daha geç bir dönemi temsil eden mimari kontekstlerle bağlantılı seramikler ise

[71] *LIMC* VIII 1997, 744-766.

[72] Demir Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar-Kubaba, Kybele, Ma- özünde Ana Tanrıçayı tasvir eden tanrısal gücün kentlerin, surların ve kapıların koruyucusu olarak yazıtlarda, kabartmalarda ele geçmiş simgeleri, niş içindeki heykeller ve yazıtları için bk. Boğazköy-Büyükkale: Bittel 1983, 204-205, fig. 104; Kerkenes Dağı: Summers ve Summers 2006, taf. 1 a-c, 2a-c; Ovaoören-Yassıhöyük: Akçay 2015, res .5; Ordu Kurul Kalesi: Şenyurt ve Akçay 2017, 179; Şenyurt ve Durugönül 2018; Pergamon: Bøgh 2012, 32-67; Pull. *Sull*. 9.

[73] Şenyurt ve Akçay 2017, 179; Şenyurt ve Durugönül 2018.

[74] Ma Kapadokya Bölgesi'nde bolluk, bereket ve koruyucu vasıfları ile Ana Tanrıça figürünün özelliklerini taşıyan ve antik kaynakların hakkında bilgi verdiği yerel bir Ana Tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapadokya Bölgesi'nde Ma kültü için bk. Strab. 12.3.32; Pull. *Sull*. 9.

[75] M. Tekocak tarafından Aksaray'da 2011 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında Aksaray'ın Sarıyahşi İlçesi Sipahiler Köyü'nde, ana kayaya yapılmış basamaklar, nişler ve sunu çukurundan oluşan açık hava kutsal alanı tespit edilmiştir. Bilinen örneklerine göre Ana Tanrıça kültü ile ilişkili olması gereken bu alan Aksaray'da Ana Tanrıça kültünün varlığını kanıtlayan önemli bir veridir. Tekocak 2013, 124.

[76] Havzadaki ana tanrıça kültü ile ilgili ele geçen veriler için bk. Bittel 1970, 152-153, fig. 38; Özgüç 1982, 61, lev. 78, 2, şek. 152; Naumann 1983, pl. 9 a-e; Roller 2012, 204; Dönmez 2014; Aversano 2019, vii, ix; Köker-Gökçe 2023; Yıldızhan 2024, 130.

Pergamon ve Ephesos üretimi ithal örnekler ile kırmızı astarlı ve ince cidarlı seramiklerden oluşmaktadır. Form ve üretim merkezlerine göre bu gruplar MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir. Seramiklerden elde edilen bu verilerle Hellenistik yerleşimin erken evresi MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 3. yüzyıla; geç evresi ise MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir[77].

Bu bilgiler doğrultusunda, Büyük Deller'in erken evre yerleşiminde ele geçen fig. 5: 8 ile fig. 6: 11, 12, 14 (kat. no. 8, 11, 12, 14) numaralı örnekler MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 3. yüzyıla; geç evre yerleşiminde ele geçen fig. 5: 1-4, 6, 9, 10 ile fig. 6: 13, 16 (kat. no. 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 13 ve 16) numaralı örnekler ise MÖ 2. yüzyıl ile MS 1. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Bunların dışında yüzey toprağında ele geçen fig. 5: 7 ile fig. 6: 15 (kat. no. 7, 15) numaralı parçalar ise genel olarak MÖ 4. yüzyılın son çeyreği ile MS 1. yüzyılın başlarına tarihlendirilebilir. Ayrıca form ve bezeme özelinde yapılan karşılaştırmalar diğer merkezlerde ele geçen benzer buluntuların da bu tarihlemeyi doğrular nitelikte olduğunu göstermiştir.

Sonuç

Büyük Deller, Aksaray ili Gülağaç ilçesinde, doğal savunma avantajları sunan volkanik bir yükselti üzerinde konumlanmış stratejik bir yerleşim alanıdır. Kızılırmak Havzası'nın güney kenarına yakın bu konum, antik yollar üzerindeki geçiş noktalarına yakınlığı, çevresine hakim yüksek topografyası ve su kaynaklarına erişim olanaklarıyla dikkat çekmektedir. Aksaray ilinde 20. yüzyıl ortalarında başlayan arkeolojik çalışmaların büyük ölçüde prehistorik ve protohistorik dönemlere odaklanmış olması nedeniyle Hellenistik Dönem'e dair sistematik veri eksikliği uzun yıllar boyunca devam etmiştir[78]. Bu bağlamda, Büyük Deller'de başlatılan kazılar, yalnızca bu özgün yerleşim alanının değil, Aksaray'ın Hellenistik Dönem kültür tarihinin aydınlatılması açısından da önem taşımaktadır.

2021 yılında başlayan ve sistematik biçimde sürdürülen kazılar, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinden MS 1. yüzyıl başlarına kadar kesintisiz bir yerleşim sürecini belgeleyerek Büyük Deller'in Hellenistik Dönem'de yoğun iskâna uğradığını ortaya koymuştur. Bu iskanın en önemli maddi göstergesi olan seramik buluntular, yerel üretim karakteri taşıyan örnekler ile ithal örnekleri aynı bağlamda sunarak, bölgesel üretimin özelliklerine ve kültürler arası bağlantılara dair önemli veriler sağlamıştır.

Büyük Deller'in yerel üretim seramikleri arasında dikkat çeken bir grubunu Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri oluşturmaktadır. Makalenin de konusunu oluşturan söz konusu grup kâse, tabak/meyvelik ve amphora formlarına ait parçalarla temsil edilmektedir. Bu seramikler üzerine işlenen geometrik ve bitkisel bezemeler bant, balık iskeleti, çizgi kümeleri, üçgen ile sarmaşık, dal ve ağaççık gibi havzada bilinen motiflerden oluşmaktadır. Ancak bunların yanı sıra literatürde ilk kez tanımlanan bir motife de rastlanmıştır. Çengel motifi adı altında değerlendirilen bezeme ögesi, havzanın bezeme repertuvarına eklenen yeni bir ögedir. Bununla birlikte, Büyük Deller'de ele geçen küçük hacimli meme aplikeli amphora, form, ikonografi ve kullanım bağlamı açısından özgün bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Ölü gömme geleneklerine ya da sıvı depolamaya yönelik olduğu düşünülen büyük hacimli benzerlerinden farklı olarak, bu örnek küçük hacimli olarak üretilmiştir. Bu yönüyle, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramikleri arasında meme aplikeli amphoraların yalnızca büyük hacimli değil, küçük formlar hâlinde de üretildiğini gösteren ilk somut örneklerden biri olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, omuzun hemen altına yerleştirilmiş göğüs çıkıntıları—yukarıda

[77] Tüysüz *et al*. 2024.

[78] Aksaray'ın Klasik dönemlerine yönelik ilk sistemli araştırmalar, M. Tekocak tarafından 2010–2011 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Ancak söz konusu araştırmalarda, esas olarak Roma ve Geç Antik Çağ'a ait bulgular elde edilmiştir, bk. Tekocak 2012a; Tekocak 2012b; Tekocak 2013.

ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere—Ana Tanrıçanın sembolik bir betimlemesi olarak yorumlanmalıdır. Bu çerçevede söz konusu amphora, Hellenistik Dönem kale yerleşimlerinde özellikle askerî nüfus arasında koruyucu nitelikleriyle tapınım gören Ana Tanrıça kültünün, Büyük Deller'de de varlık gösterdiğine işaret eden önemli bir arkeolojik kanıt niteliği taşımaktadır.

Seramikler stratigrafik olarak güvenilir tabakalardan gelmekte olup, yerleşimin erken evresine tarihlenen örnekler MÖ 4. yüzyılın son çeyreği–MÖ 3. yüzyıl arasına; geç evreye tarihlenenler ise MÖ 2. yüzyıl–MS 1. yüzyıl başına yerleştirilmektedir. Bu stratigrafik veriler, Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin Geç Demir Çağı'nın sonlarından itibaren, Erken Hellenistik Dönem'in başıyla birlikte herhangi bir kesintiye uğramadan üretildiğini öne süren görüşleri destekleyen yeni bir kanıt niteliğindedir.

Makaleye konu olan seramiklerin üretim bölgeleri hakkında kesin yorumlarda bulunmak şimdilik oldukça güçtür. Ancak, mika, mineral, kireç ve taşçık katkılı; kırmızımsı sarı, sarımsı kırmızı, kahverengi ve pembe tonlarında hamura sahip olan bu örneklerin, hamur rengiyle uyumlu ya da birkaç ton koyusu astar renkleriyle özellikle Kızılırmak Havzası'nın üçüncü ve dördüncü üretim bölgelerinde ele geçen seramiklerle benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle amphoralar özelinde değerlendirildiğinde, Kültepe amphorası ile Büyük Deller amphorası arasındaki form ve üretim özelliklerine dair yakın benzerlik, Büyük Deller örneklerinin dördüncü üretim bölgesine ait olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, amphora dışındaki diğer seramiklerde görülen bezeme renkleri ve bezeme stilleri de bu olasılığı destekler niteliktedir. Bununla birlikte, tüm bu değerlendirmelerin yalnızca makroskobik gözlemlere dayandığı unutulmamalıdır. Önümüzdeki dönemlerde yapılacak olan mineralojik ve petrografik analizler, bu seramiklerin üretim merkezine ilişkin daha detaylı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Büyük Deller kazılarında ele geçen seramik buluntular, yalnızca Kızılırmak Havzası Boyalı Seramiklerinin yayılım haritasını genişletmemiş; aynı zamanda form, motif ve ikonografi düzeyinde yenilikler sunarak, bölgesel seramik üretiminin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Teşekkür

Bu çalışmanın temelini oluşturan arkeolojik verilerin elde edilmesini mümkün kılan özverili saha çalışmalarından dolayı, başta Büyük Deller Kazı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çaylı olmak üzere, Dr. Öğr. Üyesi Işıl Demirtaş'a ve tüm kazı ekibine içten teşekkürlerimizi sunarız.

Katalog

Katalogda Munsel Soil-Color Charts 2009 kullanılmıştır. Kısaltmalar: A.Ç.: Ağız Çapı; D.Ç.: Dip Çapı; K.Ç.: Kaide Çapı; Y.: Yükseklik; C.: Cidar. Aksi belirtilmediği sürece bütün ölçüler cm'dir.

Fig. No.	Kat. No.	B. Yeri	A.Ç.	K.Ç.	Y.	C.	Hamur	İç Astar	Dış Astar	Bezeme
5:1	1	9/M	14		6	0.6	5 YR 6/6	5 Y 8/2	5 Y 8/2	5 Y 2.5/1
5:2	2	17/M	20		3,8	0.4	10 YR 8/3	10 YR 8/3	10 YR 8/3	5 YR 4/6
5:3	3	10/M	14		5,8	0.4	10 YR 8/3	10 YR 8/3	10 YR 8/3	5 YR 4/6
5:4	4	17/M	19		3,4	0.6	5 YR 5/6	5 YR 5/6	5 YR 5/6	10 R 3/4
5:5	5	10/M	18		3	0.6	10 YR 8/3	10 YR 8/3	10 YR 8/3	10 R 3/4
5:6	6	10/M	18		3,6	0.8	5 YR 5/6	5 YR 5/6	5 YR 5/6	10 R 3/4
5:7	7	14/O	18		4,6	0.6	7.5 YR 7/6	7.5 YR 7/3	7.5 YR 7/3	2.5 YR 4/6
5:8	8	14/O	24		4,4	0.6	7.5 YR 7/6	7.5 YR 7/3	7.5 YR 7/3	2.5 YR 5/6
5:9	9	14/O		7	3,2	0.4	10 YR 7/2	10 YR 7/2	10 YR 7/2	10 YR 3/2
5:10	10	6/M		7,5	2,4	0.5	10 R 4/6	10 R 4/6	10 R 4/6	10 R 2.5/2
6:11	11	14/O	6		30-35?	0.7	10 R 6/6	5 Y 8/1	5 Y 8/1	10 R 3/4
6:12	12	14/O	-		12,4	1.2	7.5 YR 7/4	7.5 YR 7/4	2.5 YR 7.6	7.5 YR 4/6
6:13	13	17/M	-		9,2	0.5	10 YR 6/2	10 YR 6/2	10 YR 6/2	5 YR 4/4
6:14	14	14/O	-		15,9	0.7	5 YR 5/6	5 YR 4/4	10 R 4/6	10 R 2.5/1
6:15	15	14/=	-		7	1	10 R 5/8	5 YR 5/2	2.5 YR 5/4	7.5 YR 4/6
6:16	16	7/M	-		5,8	0.8	2.5 YR 6/8	2.5 YR 6/8	2.5 YR 6/8	7.5 YR 3/4

Bibliyografya

Abdioğlu, E. 2007. "Sivas Ziyaretsuyu Helenistik ve Roma Dönemi Seramikleri." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Akarca, A. 1956. "Hellenistik Çağ'da Yerli Pontus Keramiği." *V. Türk Tarih Kongresi*, 142–146. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akçay, A. 2015. "Ovaören-Yassıhöyük'ten Bir Yarı İkonik İdol." *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 149: 47-54.

Alkım, B. 1956. "Kırşehir Hüyüğü ve Topraktüstü Buluntuları." *Belleten* 20(77): 61-78.

Aversano, J.S. 2019. "The Mother of Gods from Right Here: The Goddess Meter in Central Anatolian Contexts." Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi.

Balkan, K. ve O. Sümer, 1970. "1968 Yılı Hacıbektaş Höyüğü (Suluca Karahöyük) Ön Raporu." *TürkArkDerg* 18(1): 38-49.

Bilgin, M. 2004. "Konya-Karaman İlleri Hellenistik ve Roma Çağı Keramikleri." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Bittel, K. 1938. *Boğazköy II: Neue Untersuchungen hethitischer Architektur*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.

Bittel, K. 1970. *Hattusha: The Capital of the Hittites*. Oxford: Oxford University Press.

Bittel, K. 1974. "Bemerkungen zur sogenannten Galatischen Keramik." *Mansel'e Armağan I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII(60): 227–237. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bittel, K. 1983. *Hattuscha: Hauptstadt der Hethiter. Geschichte und Kultur einer altorientalischen Großmacht*. Köln: Wissenschaft und Politik.

Bøgh, B. 2012. "Mother of the Gods: Goddess of Power and Protector of Cities." *Numen* 59(1): 32–67. DOI: https://doi.org/10.1163/156852712X610556

Çaylı, P. 2025. "A New Chalcolithic Hilltop Settlement in Volcanic Cappadocia: Preliminary Results of the Büyük Deller Excavation." *Arkeoloji Dergisi* 34: 45-65. DOI: https://doi.org/10.51493/egearkeoloji.1660604

Çaylı, P. ve I. Demirtaş, 2023. "Gülağaç (Aksaray) İlçesi'nin Kültür Varlıkları: Arkeolojik ve Etnografik Potansiyel Üzerine Bir Değerlendirme." *Turkish Studies - Social Sciences* 18(2): 45-67. DOI: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.66624

Çaylı, P., I. Demirtaş ve Y. Yılmaz, 2023. "Büyük Deller 2021 Yılı Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 42(4): 423-446.

Çaylı, P., I. Demirtaş, Y. Yılmaz, B. Tüysüz, M. Yıldız, B. Akkoca, K.N. Öztürk, H. Türkyılmaz, D. Güner, Ö. Simit ve B. Güden. 2024. "Büyük Deller Kazısı 2022." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 43(2): 409-428.

Demirtaş, I. 2019. "Güvercinkayası'nın Kabartma Betimli Çanak Çömleğinde Sembolizma." *Kapadokya, Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras,* Ed. M. Hakman, 83–116. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Derin, Z. 1995. "4. Yapı Katı-Çanak Çömlek." *İmikuşağı I*, Ed. V. Sevin, 74–102. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Dönmez, Ş. 2000. "İ.Ö. 1. Bin Yılı Orta Anadolu Çanak-Çömleğinde Ana Tanrıça Kültü." *Belleten* 64(241): 707–716. DOI: https://doi.org/10.37879/belleten.2000.707

Dönmez, Ş. 2001. "Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak Çömleğine Yeni Bir Bakış." *Tüba-Ar* 4: 89-99.

Dönmez, Ş. 2014. "Kuzey-Orta Anadolu'da Yeni Bir Arkeolojik Keşif: Oluz Höyük Kubaba (Matar Kubileya) Tapınağı (Kızılırmak Kavsi İçinde Ana Tanrıça ile İlgili Güncel Bulgular)", *Veli Sevin'e Armağan*, Ed. A. Özfırat, 289-304. İstanbul: Ege Yayınları.

Duru, R. 2008. *M.Ö. 8000'den M.Ö. 2000'e Burdur–Antalya Bölgesinin Altıbin Yılı*. İstanbul: Suna–İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Emre, K. 1973. "Yassıdağ Kazısı 1973." *Anadolu/Anatolia* 17: 43-90.

Erhat, A. 2003. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erol, A.F. ve S. Aydın, 2021. *Fatsa Cıngırt Kayası: Günlük Kullanım Kapları Işığında Antik Çağ'da Karadeniz Mutfak Kültürü*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Genouillac, H. de 1926. *Céramique cappadocienne inventoriée et décrite avec une introduction* (Tome I–II). Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Grimal, C. 2012. *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*. Paris: Fayard.

Gülçur, S. 1999. "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1994 Yüzey Araştırması." *Anadolu Araştırmaları* 15: 105-136.

Gülçur, S. 2004. "Güvercinkayası the Black/Dark Burnished Pottery: A General Overview." *Tüba-Ar* 7: 141–164.

Gülçur, S., I. Demirtaş ve P. Çaylı, 2010. "Tarihöncesi Yerleşmeler ile Çevrenin Modellenmesinde Sözlü Tarih ve Etnoarkeolojinin Yeri." *Tüba-Ked* 8: 275–300.

Hodder, I. 2006. *The Leopard's Tale: Revealing the Mysteries of Çatalhöyük*. London: Thames and Hudson.

Işık, F. 2012. *Uygarlık Anadolu'da Doğdu.* İstanbul: Ege Yayınları.

Jones, F.F. 1950. "The Pottery." *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. The Hellenistic and Roman Periods. Volume I,* Ed. H. Goldman, 149-296, Princeton: Princeton University Press.

Jones, F. 1969. "Sherds From Kululu." *Anadolu/Anatolia* 13: 89-96.

Köker-Gökçe, E. 2023. "Topaklı Höyük (1967-1974 yılları) Kazılarında Tespit Edilen Meme Aplikeli Amphoralar." *Seleucia* 13: 121–144.

Köker-Gökçe, E. ve C. Barat, 2022. "Porsuk-Zeyve Höyük Hellenistik Dönem Yerel Üretim ve Geleneksel Boya Bezemeli Seramikleri." *Cedrus* 10: 139–164.

Körsulu, H. 2014. "Kappadokia Komana'sı Hellenistik Dönem Seramikleri." *Cedrus* 2: 181-206.

Körsulu, H. 2015. "Archaic, Classical and Hellenistic Kitchen and Cooking Wares from Nagidos."*Gephyra* 12: 141-177.

Körsulu, H. ve T. Kılıç, 2021. "Keşbükü Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri." *Tarsus Araştırmaları II*, Ed. D. Kaplan, 101–190. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kurt, T. 2025. "Yeni Araştırmalar Işığında Kızılırmak Havzası Hellenistik Dönem Boyalı Seramikleri." Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Kühne, H. 1969. "Die Bestattungen der hellenistischen bis spätkaiserzeitlichen Periode." *Boğazköy IV: Funde aus den Grabungen 1967 und 1968*, Ed. K. Bittel, 35–45. Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.

LIMC = *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*. Zürich, 1981-2009.

Lohner-Urban, U. 2016. "Überlegungen zur sogenannten galatischen Keramik aus Tavium/Büyüknefes." *Ich bin dann mal weg: Festschrift für einen Reisenden – Thuri Lorenz zum 85. Geburtstag,* Eds. G. Koiner ve U. Lohner-Urban, 133–137. Wien: Sonderdruck.

Maier, F. 1963. "Bemerkungen zur Sogenannten Galatischen Keramik von Boğazköy." *JdI* 78: 218-255.

Mellaart, J. 2003. *Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mitchell, S. 1980. *Aşvan Kale: Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia. I. The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*. British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 1; BAR International Series No. 80. Oxford: British Archaeological Reports.

Naumann, F. 1983. *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst. IstMitt-BH* 28. Tübingen: Ernst Wasmuth.

Özdemir, H.F. 2008. "Ceyhan–Yukarı Ova Yüzey Araştırmalarında Bulunan Hellenistik Dönem Kalıp Yapımı Kaseler." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17(2): 295–328.

Özgüç, T. 1971. *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. 1982. *Maşat Höyük II: A Hittite Center Northeast of Boğazköy*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgüç, T. ve N. Özgüç, 1953. *Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft 1949 Durchgeführten Ausgrabungen*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özsait, M. ve N. Özsait, 2003. "La céramique dite "galate" du bassin du Kızılırmak." *Anatolia Antiqua* 11: 323–342.

Pecorella, P.E. 1975. "Topaklı. La trincea di sud-ovest." *SMEA* 16: 9-76.

Polacco, L. 1969. "Topaklı. Campagna di scavo 1968." *SMEA* 11: 7–38.

Polacco, L. 1971. "Topaklı. Campagna di scavo 1969." *SMEA* 12: 35–64.

Polacco, L. 1972. "Topaklı. Campagna di scavo 1970." *SMEA* 14: 85–116.

Roller, L.E. 1999. *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*. Berkeley: University of California Press.

Roller, L.E. 2012. "Phrygian Religion and Cult Practices." *Phrygians: In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments*, Eds. T. Sivas ve H. Sivas, 202–231. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sancaktar, H., K. Sezgin, R. Tamsü-Polat ve Y. Polat. 2021. "New Sites Discovered in the Yozgat Archaeological Research Project." *Understanding Transformations: Exploring the Black Sea Region and Northern Central Anatolia in Antiquity, Byzas 26*, Eds. E. Sökmen ve A. Schachner, 277–298. İstanbul: Ege Yayınları.

Schmidt, E.F. 1933. *The Alishar Hüyük: Seasons of 1928 and 1929. Part II*. Oriental Institute Publications No. 20. Chicago: University of Chicago Press.

Schwenn, F. 1922. "Kybele." *RE* 11(2): 2250-2298.

Stewart, S.M. 2010. "Gordion After the Knot: Hellenistic Pottery and Culture." Doktora Tezi, University of Cincinnati.

Strobel, K. ve C. Gerber. 2000. "Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) – Ein regionales Zentrum Anatoliens. Bericht über den Stand der Forschungen nach den ersten drei Kampagnen (1997–1999)." *IstMitt* 50: 215–265.

Summers, G.D. ve F. Summers. 2006. "Aspects of urban design at the Iron Age city on the Kerkenes Dağ as revealed by geophysical survey." *Anatolia Antiqua* 14: 71–88.

Şenyurt, S.Y. ve A. Akçay. 2017. "The Kurul Fortress and the Cult of Kybele as a City Protector." *Colloquium Anatolicum* 16: 179–198.

Şenyurt, Y. ve S. Durugönül. 2018. "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli." *Olba* 26: 293-344.

Tekocak, M. 2012a. "2010 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında Aksaray (Kapadokya)." *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı,* Ed. B. Söğüt, 623-648. İstanbul: Ege Yayınları.

Tekocak, M. 2012b. "Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eskil İlçeleri Yüzey Araştırmaları: 2010." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29(2): 83-116.

Tekocak, M. 2013. "Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eskil İlçeleri Yüzey Araştırmaları: 2011." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30(2): 115-134.

Toteva, S. 2007. "Late Classical and Early Hellenistic Pottery from Gordion: Typology and Chronology." *AnatSt* 57: 77–102.

Tüysüz, B. 2022. "Kültepe'nin Hellenistik Dönem Seramikleri." Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi.

Tüysüz, B., I. Demirtaş ve P. Çaylı, 2024. "Büyük Deller Hellenistik Dönem Seramikleri Üzerine Ön Değerlendirmeler." *Seleucia* 14: 297–328.

Uysal-Tezer, C. 2011. "Nevşehir Camihöyük Helenistik ve Roma Dönemi Seramikleri." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Ünal, A. 1968. "1966 Çengeltepe (Yozgat) Sondajı Önraporu." *TürkArkDerg* 15(1): 119–142.

von der Osten, H.H. 1937. *The Alişar Hüyük: Seasons of 1930–32, Part III*. Chicago: University of Chicago Press.

Yıldızhan, H. 2024. "Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında Avanos ve Çevresi: Geç Hellenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a." *Seleucia* 14: 119–148.

Yorulmaz, L. 2019. "Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Seramikleri." Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Zahn, R. 1907. "Die bei den Ausgrabungen in Boghaz-Köi gefundenen Tonscherben." *WKP 24*: 638–644.

Zoroğlu, C. 2007. "Çatalhöyük TP Alanı Klasik, Helenistik ve Roma Çağı Seramiği." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Zoroğlu, K.L. 1976. "Eskiyapar'da Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikler." *VIII. Türk Tarih Kongresi*, I, 345–354. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zoroğlu, K.L. 1978. "Hellenistik Çağ'da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Zoroğlu, K.L. 1979. "Eskiyapar'da Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikleri." *Eskiyapar Kazısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII(1), 346–355. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zoroğlu, K.L. 1981. "Kültepe'de Bulunan Hellenistik Çağa Ait Bir Amphora." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1: 239–252.

Zoroğlu, K.L. 1983. "İstanbul ve Bonn'da Bulunan İki Skyphos." *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2: 135–144.

Zoroğlu, K.L. 1986. "Kızılırmak Havzası Kaplarının Biçim ve Süs Gelişimine Örnekler." *IX. Türk Tarih Kongresi*, I: 459–472. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zoroğlu, K.L. 1987. "Kızılırmak Havzası Kapları." *Anadolu Demir Çağları (Anatolian Iron Age)*, Ed. A. Çilingiroğlu, 65–70. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Zoroğlu, K.L. 2005. "Hellenistic Painted Pottery from the Central Part of Asia Minor: Kızılırmak Basin Ware." *Z'Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική (Aigio, 4–9 Απριλίου 2005): Πρακτικά*, 515–524. Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 242-250
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.78

Research Article

Three New Funerary Inscriptions in the Adana Museum from the Cappadocian city of Comana/Hierapolis

Ferit BAZ* **Mehmet ÇAVUŞ**** **Abdullatif ALTUNDAĞ***

* Prof. Dr. Ferit Baz, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, İstanbul / Türkiye.
E-mail: ferit.baz@msgsu.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-0090-1004

** Archaeologist Mehmet Çavuş, Adana Archaeology Museum, Adana / Türkiye.
E-mail: mehmet.cavus@ktb.gov.tr
Orcid iD: 0009-0001-1710-1727

*** Art Historian Abdullatif Altundağ, Adana Archaeology Museum, Adana / Türkiye.
Email: latifyildiz5@gmail.com
Orcid iD: 0009-0003-8705-9004

Corresponding Author: Prof. Dr. Ferit Baz, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, İstanbul / Türkiye.
E-mail: ferit.baz@msgsu.edu.tr.

Received Date: 24.07.2025
Acceptance Date: 22.12.2025
Online Publication Date: 31.12.2025

Citation: Baz et al. 2025. "Three New Funerary Inscriptions in the Adana Museum from the Cappadocian city of Comana/Hierapolis." *Arkhaia Anatolika* 8: 242-250.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.78

Conflicts of Interest: No conflict of interest has been declared.

Author Contribution: The authors, designing the study; data collection; data analysis; writing the article; contributed to the submission and revision of the article (F.B. 60%, M.Ç. 20% and A.A. 20%).

Abstract

This article deals with three funerary stelae found in the city of Comana/Hierapolis and now held in Adana Archaeological Museum. Like Zela, Ameria, Venasa, Kabeira, Pessinus and the eponymous Comana in Pontus, Cappadocian Comana was one of the most important temple states in Asia Minor during the Hellenistic period, and owed its fame to being the cult centre of Ma, a goddess of war and victory. The ancient geographer Strabon reports from his own experience that the Cappadocian Comana was visited by numerous pilgrims, and that the sanctuary included considerable land holdings, attended by over 6,000 temple slaves of both genders. He also notes that Comana was the largest and most important temple state in the whole of Cappadocia. During the reign of Archelaos, the last king of Cappadocia, Comana was transformed into a polis city-state. The city was renamed Hierapolis, meaning sacred city, in respect of its ancient sanctity. According to the inscription on the first grave stele, the brothers Oclatius Sacerdos, Oclatius Apollinarios and their sister Oclatia Iulia built the grave stele for their father Iulius. The names of the Oclatia/Oclatius gens names appear for the first time in the Comana/Hierapolis settlement. In the second inscription, a man named Antigonus built a grave stele for his son Mamas. The name Mamas, apparently originating from Asia Minor, became a popular name in Hierapolis/Comana. In the third and last inscription, a woman named Claudia Philtate erected a grave stele in memory of her brother Claudius Bachylos. The names Philtate and Bachylos are new to the Comana/Hierapolis settlement.

Keywords: Cappadocian Comana, Hierapolis, temple state, Oclatia/Oclatius, Mamas, Bachylos, Sacerdos.

Arkhaia Anatolika

e-ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 8 (2025) 242-250
DOI: 10.32949/Arkhaia.2025.78

Araştırma Makalesi

Adana Müzesi'nde Kappadokia Kenti Komana/Hierapolis'ten Üç Yeni Mezar Yazıtı

Ferit BAZ* **Mehmet ÇAVUŞ**** **Abdullatif ALTUNDAĞ***

• Prof. Dr. Ferit Baz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul / Türkiye.
E-mail: ferit.baz@msgsu.edu.tr
Orcid iD: 0000-0003-0090-1004

•• Arkeolog Mehmet Çavuş, Adana Arkeoloji Müzesi, Adana / Türkiye.
E-mail: mehmet.cavus@ktb.gov.tr
Orcid iD: 0009-0001-1710-1727

••• Sanat Tarihçi Abdullatif Altundağ, Adana Arkeoloji Müzesi, Adana / Türkiye.
Email: latifyildiz5@gmail.com
Orcid iD: 0009-0003-8705-9004

Sorumlu Yazar: Prof. Dr. Ferit Baz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul / Türkiye.
E-mail: ferit.baz@msgsu.edu.tr

Geliş Tarihi: 24.07.2025
Kabul Tarihi: 22.12.2025
Online Yayın Tarihi: 31.12.2025

Makale Künyesi: Baz *et al.* 2025. "Adana Müzesi'nde Kappadokia Kenti Komana/Hierapolis'ten Üç Yeni Mezar Yazıtı." *Arkhaia Anatolika* 8: 242-250.
https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2025.78

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı: Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında F.B. %60, M.Ç. %20 ve A.A. %20 oranında katkı sunmuşlardır.

Öz

Bu makale, Komana/Hierapolis kentinde bulunmuş ve sonradan bir şekilde Adana Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiş olan üç adet mezar stelini ele almaktadır. Zela, Ameria, Venasa, Kabeira, Pessinus ve Pontus'taki aynı adı taşıyan Komana gibi, Kappadokia'daki Komana da Hellenistik Dönem'de Küçük Asya'nın en önemli tapınak devletlerinden biriydi. Kent ününü savaş ve zafer tanrıçası Ma'nın kült merkezine borçluydu. Antik coğrafyacı Strabon, Kapadokya'daki Komana yerleşiminin çok sayıda kişi tarafından ziyaret edildiğini ve tapınağın 6.000'den fazla köleye ve geniş arazilere sahip olduğunu belirtir. Ayrıca Komana'nın Kapadokia'nın en büyük ve en önemli tapınak devleti olduğunu da ekler. Burası son Kappadokia kralı Arkhelaos zamanında polis kent devletine dönüştürülmüş, yerleşimin yeni adı eski kutsallığından ötürü "kutsal kent" anlamına gelen Hierapolis olmuştur.

Mezar stelinin birincisinin üzerindeki yazıta göre, Oclatius Sacerdos, Oclatius Apollinarios ve Oclatia Iulia isimli kardeşler kendi babaları Iulius için bir mezar steli yaptırmışlardır. Oclatia/Oclatius gens isimleri Komana/Hierapolis yerleşiminde ilk defa karşımıza çıkmaktadır. İkinci yazıtta ise Antigonos ismindeki bir şahıs kendi oğlu Mamas için mezar steli yaptırmıştır. Küçük Asya kökenli Mamas ismi Komana'da sıklıkla kullanım gören bir isim olmuştur. Üçüncü ve son yazıtta ise, Claudia Philtate ismindeki bir kadın, kendi kardeşi Claudius Bakhylos'un anısına bir mezar steli diktirmiştir. Gerek Philtate ve gerekse Bakhylos isimleri Komana yerleşimi için yeni isimlerdir. Burada ele alınan mezar stelleri, Komana/Hierapolis yerleşiminden daha önceden bilinen alınlıklı ve akroterli mezar tipolojisine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kappadokia Komanası, Hierapolis, Tapınak Devleti, Oclatia/Oclatius, Mamas, Bakhylos, Sacerdos.

Introduction

Two ancient settlements with the name Comana are known in eastern Asia Minor. One is in the north, in the Pontic region[1]; the other is located in the Anti-Tauros region of Cappadocia. Like Zela, Ameria, Venasa, Kabeira, Pessinus and the eponymous Comana in Pontus, Cappadocian Comana was one of the most important temple states in Asia Minor during the Hellenistic period and owed its fame to the cult centre of Ma, a goddess of war and victory[2]. The ancient geographer Strabon reports from his own experience that the Cappadocian Comana was visited by numerous pilgrims and that the sanctuary included considerable land holdings, attended by over 6,000 temple slaves of both genders[3]. He also notes that Comana was the largest and most important temple state in the whole of Cappadocia[4].

Figure 1: Şarköy (Comana/Hierapolis)

According to Strabon's geographical description, Comana was located in the Anti-Taurus region in a deep and narrow valley directly on the banks of the Saros River (fig. 1)[5]. This geographical information fits well with the village of Şarköy (Tufanbeyli district, Adana province), a village in the Turkish highlands of Asia Minor[6]. Here, the Sarus River (now Sarız) flows south through a narrow, deeply incised valley formed by the Karşıkaya-Gümene, Çandırıntepe and Çataltepe hills. The remains of an ancient settlement can be found on the banks of the Sarız - partly under the modern settlement of Şarköy. The imperial inscriptions and coins from Şarköy give Hierapolis as the ancient city name[7]. It is the only

[1] For Pontic Comana see Olshausen 1980, 188-190; Marek 2003, 109-111, Amandry and Rémy 1999; Erciyas 2021, 335-344.
[2] On the temple states of Asia Minor in general, e.g. Jones 1971, 155; Debord 1982, 58-62; Olshausen 1980, 187-199; Olshausen 1990, 1886; Mitchell 1993, 81; Dignas 2002, 227-233; Marek 2003, 108-111.
[3] See Strab. 12, 2, 3.
[4] Strab. 12, 2, 5-6; Métivier 2005, 132.
[5] See Strab. 12, 2, 3.
[6] Ruge 1921, 1126-1128; Hild and Restle 1981, 208-209.
[7] For coins see *I.Komana*, TNom1 and 2; for inscriptions see *I.Komana*, no. 2, 3, 5.

place with evidence of the cult of the deity Ma; in addition, there are numerous personal names here that allude to this deity[8]. There are historical reasons why the name Hierapolis appears on the imperial inscriptions and coins of the city. Probably only a few years after Strabon's visit, the temple state of Comana was transformed into a Greek polis under the last Cappadocian king Archelaos[9], and was given the name Hierapolis (= sacred city). The city today contains a temple (fig. 2), a theatre (fig. 3), and a tomb belonging to a Roman senator named Aurelius Claudius Hermodoros (fig. 4)[10].

The following tomb stelae were found in and around Şarköy, and were moved to the Adana Archaeological Museum at different times. These tomb stelae not only increase the number of archaeological artefacts from the city, but also increase our knowledge about the onomastics of the city of Comana/Hierapolis, especially in terms of personal names. In particular, as will be seen below, gens names such as Oclatius, Oclatia, are attested here for the first time for the settlement. The personal names Sacerdos, Philtate and Bachylos are also documented in the city for the first time.

Figure 2: Ruins of the temple at Comana/Hierapolis

Figure 3: The theatre at Comana/Hierapolis

Figure 4: Tomb Building of Aurelius Claudius Hermodorus

[8] *I.Komana*, Index. See also about Ma Hartmann 1928, 77-91; Proeva 1983, 165-183; Baz 2009, 65-69; Mutlu 2016, 311-322.
[9] Syme 1995, 298; Winter 1996, 220; Panichi 2000, 524; Van Dam 2002, 24; *I.Komana*, 47-48.
[10] For the buildings in the city see Hild and Restle 1981, 208-209.

1) Funerary stele of Iulius

Well-preserved marble funerary stele with indicated pediment. A circle with floral decorations covers the centre of the pediment; the inscription field is closed at the top and bottom by a profile. The script is highly meticulous; the letters are of the same size and spacing (fig. 5-6).

Figure 5: No. 1; Funerary stele of Iulius

Inv. no.: 14606.
Dimensions: H.: 101 cm; W.: 46 cm; T.: 10 cm; L.H.: 2 – 3,3 cm.
Date: 1st-2nd century AD (based on the letter forms).

Ὀκλάτιος Σακέ̣-
2 [ρ]δ̣ως καὶ Ὀκλάτιος
Ἀ̣πολλινάριος καὶ Ὀ̣-
4 κ̣λατία Ἰουλία, Ἰουλί-
ω̣ τῷ̣ κυρίῳ πα-
vacat τρί. *vacat*

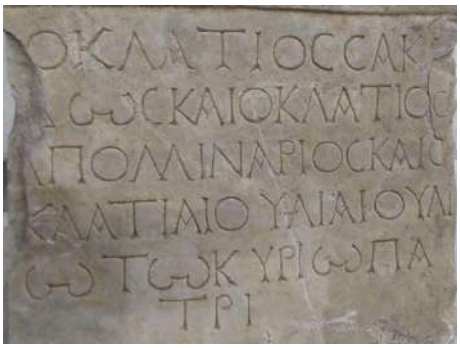

Figure 6: No. 1 (detail)

Oclatius Sacerdos and Oclatius Apollinarios and Oclatia Iulia (built this stele) for their master father Iulius.

L. 5. The term κύριος was mostly used in Comana/Hierapolis as an epithet for deities such as Apollo, Asclepius, Hermes and Men[11]. It was also used, albeit rarely, to enhance the prestigious positions of deceased citizens[12]. Records indicating that this term was also used in other cities were compiled and interpreted by L. Robert[13].

The name Oclatius was used in Roman onomastics both as a gens name and as a cognomen. One of the most famous people to bear this name, as a gens name, was Tiberius Oclatius Severus. He was governor of the Provincia Pontus et Bithynia in AD 173-174[14]. His name also appears on a lead weight that was probably found in Nicomedia[15]. We also know that a soldier named L(ucius) Oclatius Severus erected a funerary monument to his colleague in Macedonia[16]. This name also appears as a cognomen in the cities of Nicopolis ad Istrum in Moesia and Nicomedia in Bithynia[17]. On the other hand, the name Sacerdos is attested in Kaisareia in Cappadocia[18]. However, this name, which is rare in Cappadocia, was used more frequently in other regions of Asia Minor[19]. The gens names Oclatius and Oclatia were not previously attested in Comana/Hierapolis. While the children, who had the stele built for their father, were referred to by the gens names, it is noteworthy that their father was mentioned only by his name Iulius, without the gens name.

[11] *I.Komana*, no. 87, 89, 92, 95, 98.
[12] *I.Komana*, no. 120, 124, 170. See also for the uses and meanings of this term Dickey 2001, 5-11.
[13] Robert 1969, 1607-1611.
[14] For information on this person see Eck 2000, 1094; Haensch and Weiss 2007, 212.
[15] *IGR* I, no. 524; see also *SEG* 55, no. 1381.
[16] *I.Philippes* II1, no. 79.
[17] *SEG* 37, no. 629; *TAM* IV.I, no. 200.
[18] *LGPN* VA, 396 *s.v.*
[19] *LGPN* VA, 396 *s.v*; *LGPN* VC, 381 *s.v.*

2) Funerary stele of Mamas

Well-preserved marble funerary stele with indicated pediment and *acroteria*. A circle fills the centre of the pediment; the inscription field is closed at the top by a profile. The top acroter, the right acroter and the lower part of the stele are broken off. The lettering is of mediocre accuracy; the letters vary in size, are irregularly spaced and are thinly carved (fig 7-8).

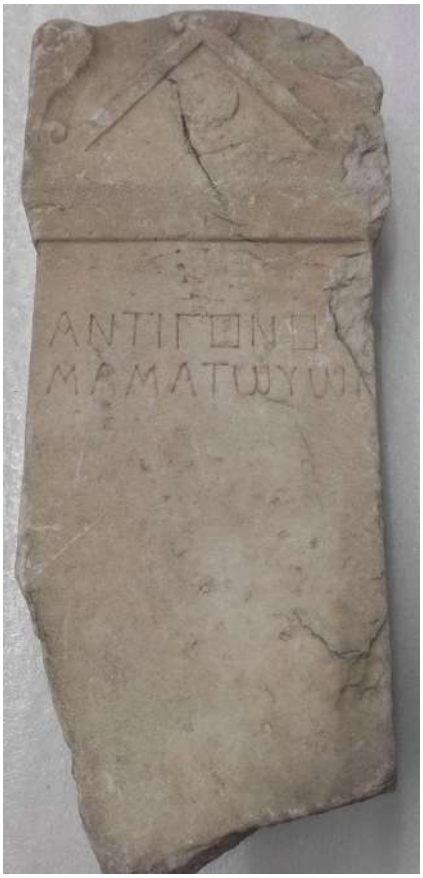

Figure 7: No. 2; Funerary stele of Mamas

Inv. no.: 13661.
Dimensions: H.: 58 cm; B.: 23 cm; T.: 10,5 cm; L.H.: 2 - 2,4 cm.
Date: 1st-2nd century AD (based on the letter forms).

Ἀντίγονο[ς]
2 Μαμᾶ τῶι ὑῶι.

Antigonos (built this stele) for his son Mamas.

L. 2. ὑῶι=υἱῶι.

The Greek personal name Antigonos was widely used in the Eastern Mediterranean World. The same name also appears in other inscriptions from Comana/Hierapolis[20]. The son of the dedicant, Mamas, bears an indigenous personal name which is attested several times both in Comana / Hierapolis and in other regions of Asia Minor[21].

3) Funerary stele of Cl(audius) Bachylos

Well-preserved limestone grave stele with indicated pediment and *acroteria*. The centre of the pediment fills a triangle and the inscription field is closed at the top and bottom by a profile. Little care was taken with the writing on the stele; its letters, which are inclined to the right, have different spacing and sizes (fig. 9-10).

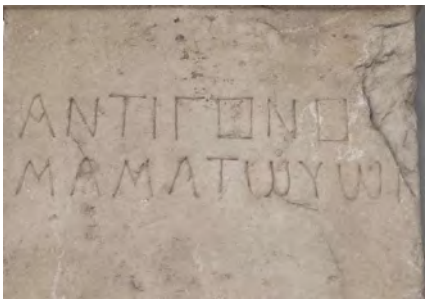

Figure 8: No. 2 (detail)

Inv. no.: 14603.
Dimensions: H.: 64.5 cm; B.: 24,5 cm; T.: 16 cm; L.H.: 2 -2,4 cm.
Date: 1st-2nd century AD (based on the letter forms and nomenclature).

Κλ(αυδία) Φιλτάτη
2 Κλ(αυδίῳ) Βαχύλῳ
χρηστῷ ἀ-
4 δελφῷ μ-
νήμης χάριν.

Cl(audia) Philtate (built this stele) in memory of her kind brother Cl(audius) Bachylos.

[20] *I.Komana*, no. 95, 113, 114, 148, 234, 255, 269, 335.
[21] Zgusta 1964, § 850-3; Robert 1963, 526; Laminger-Pascher 1985, 87; *I.Komana*, no. 71, 83, 129, 275, 286, 287, 328; Hall 1968, no. 19; Schwertheim 1985, no. 1; Ricl 1997, 37; *I.Westkilikien Rep*., no. Korykos 342 and 468; Solin 1996, 607; French 2024, no. 39, 40, 72.

L.1. τη; L. 5. νήμης in ligature.
L.3. The term χρηστός is often used in Comana/Hierapolis[22].

The personal names Philtate and Bachylos have not been previously attested in Comana/Hierapolis. As far as can be seen, the name Bachylos is more commonly known as Βακχύλος (Bacchylos). This name is known in Asia Minor, mainly from Ionia, Mysia, Phrygia and Pisidia[23]. The form of the name as Bachylos, as in the inscription above, is rare[24]. Additionally, an example of this name without kappa is known from Phrygia[25], Philtate, on the other hand, is a name documented in Phrygia and Pisidia[26]. The family possessed Roman citizenship, which they or their ancestors probably acquired during the reign of Emperor Claudius, as indicated by the gens name Claudius. Other members of the Claudii family are also mentioned in other inscriptions of the city[27].

Figure 9: No. 3; Funerary stele of Claudius Bakhylos

Figure 10: No. 3 (detail)

Conclusion

The funerary stelae evaluated here are typologically almost identical to other funerary stelae found in the Comana/Hierapolis settlement[28]. They have indicated pediments and *acroteria*. A circle of triangles fills the centre of the pediments; the field of inscriptions is closed at the top or bottom by profiles. The inscriptions on these Stelae contribute to the onomastics of the Cappadocian Comana/Hierapolis settlement. Personal names such as Philtate, Bachylos, Sacerdos, Oclatia and Oclatius are documented for the first time in Hierapolis, whereas the name Mamas, which originates in Asia Minor is found frequently in Comana/Hierapolis.

[22] *I.Komana*, no. 121, 126, 128. For the feminine form of this term, see *I.Komana*, no. 193, 214, 239, 246, 248.
[23] *LGPN* VA, 97 *s.v*; *LGPN* VC, 84 *s.v.*
[24] *LGPN* VA, 97 *s.v.*
[25] *LGPN* VC, 84 s.v. Βακχύλος (3).
[26] *LGPN* VC, 441 *s.v.*
[27] *I.Komana*, no. 5, 66, 67, 156, 166.
[28] *E.g.* see Baz and Erten 2013, abb. 1, 3, 4, 9a.

Bibliography

Amandry, M. and B. Rémy. 1999. *Comana du Pont sous l' Empire romain. Étude historique et corpus monétaire*. Milano: Etude historique et corpus monétaire.

Baz, F. 2009. "Überlegungen zu zwei Münzen aus Hierapolis in Kappadokien und dem Dortigen Ma-Kult." In *Studies in Memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur. Ancient History, Numismatic and Epigraphy in the Mediteranean World*, edited by O. Tekin, 65-69. İstanbul: Ege Yayınları.

Baz, F. and E. Erten. 2013. "Neue Inschriften aus der Stadt Hierapolis in Kappadokien." *Colloquium Anatolicum* 12: 105-121.

Debord, P. 1982. *Aspects sociaux et économiques de la vie religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine*. Leiden: Brill.

Dickey, E. 2001. "Kypie, ΔΕΣΠΟΤΑ, Domine Greek Politeness in the Roman Empire." *JHS* 121: 1-11.

Dignas, B. 2002. *Economy of the Sacred in the Hellenistic and Roman Asia Minor*. Oxford: Oxford University Press.

Eck, W. 2000. "Oclatius." *Der Neue Pauly* 8, 1094.

Erciyas, D. 2021. "Urbanization and Romanization of Komana." In *Understanding Transformation: Exploring the Black Sea Region and Northern Central Anatolia in Antiquity,* edited by E. Sökmen, and A. Schachner, 335-344. İstanbul: Ege Yayınları.

French, D. 2024. *The Inscriptions of Kayseri and Kayseri Museum (Caesarea-Mazaca),* edited by M.G. Cassia, and S. Mitchell. Rome: Quasar di Severino Tognon.

Haensch, R. and P. Weiss. 2007. "Statthaltergewichte" aus Pontus et Bithynia. Neue Exemplare und neue Erkenntnisse." *Chiron* 37: 183–218.

Hall, A.S. 1968. "Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia." *AnatSt* 18: 57-92.

Hartmann, A. 1928. "Ma. Kleinasiatische Göttin." *RE* 27: 77-91.

Hild, F. and M. Restle. 1981. *Tabula Imperii Byzantini. 2. Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

IGR = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*. Paris 1906-1927.

I.Komana = F. Baz (Ed.), *Die Inschriften von Komana (Hierapolis) in Kappadokien*, İstanbul: Arı Matbaacılık, 2007.

I.Philippes II 1 = C. Brélaz (Ed.), *Corpus des inscriptions grecques et latines de Philippes* II.1, École française d'Athènes, 2014.

I.Westkilikien Rep. = S. Hagel and K. Tomaschitz (Ed.), *Repertorium der westkilikischen Inschriften,* Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1998.

Jones, A.H.M. 1971. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford: Clarendon Press.

Laminger-Pascher, G. 1985. "Zu den Frauennamen auf -ής." *EpigAnat* 6: 83-86.

LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names*. Oxford 1987 –.

Marek, Chr. 2003. *Orbis provinciarum. Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens*. Mainz am Rhein: Zabern.

Métivier, S. 2005. *La Cappadoce (IVe-VIe siècle). Une histoire provinciale de l'Empire Romain d'Orient*. Paris: Publications de la Sorbonne.

Mitchell, St. 1993. *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor 1: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule.* Oxford: Clarendon Press.

Mutlu, S. 2016. "Tanrıça Ma (Mã) ve Kappadokia Komanası." *Phaselis* 2: 311-322. DOI: 10.18367/Pha.16022.

Olshausen, E. 1980. "Der König und die Priester. Die Mithradatiden im Kampf um die Anerkennung ihrer Herrschaft in Pontos." In *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums 1,* edited by E. Olshausen, 187-212. Bonn: Habelt Steiner.

Olshausen, E. 1990. "Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos - ein erster Bericht." In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW)* II. 18, 3: 1865-1906. Berlin: De Gruyter.

Panichi, S. 2000. "La Cappadocia". *Strabone e L`Asia Minore,* edited by A.M. Biraschi, and G. Salmeri, 509-541. Perugia: Università degli Studi di Perugia

Proeva, N. 1983. "La Déesse Ma." *ZA* 33(2): 165-183.

Ricl, M. 1997. "CIG 4142- A Forgotten Confession-Inscription from North-West Phrygia." *EpigAnat* 29: 35-43.

Robert, L. 1963. *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure Gréco-Romaine*. Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. 1969. "Les inscriptions grecques et latines de Sardes." Opera minora selecta III: 1606–1613.

Ruge, W. 1921. "Komana." *RE* 11: 1126-1128.

Schwertheim, E. 1985. "Neue Inschriften aus Miletupolis." *EpigAnat* 5: 77-88.

SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum.* Leiden 1923 –

Solin, H. 1996. *Die stadtrömischen Sklavennamen I-III.* Stuttgart: Franz Steiner.

Syme, R. 1995. *Anatolica. Studies in Strabo,* edited by A. Birley. Oxford: Clarendon Press.

TAM = *Tituli Asiae Minoris*. Vindobonae 1901 –

Van Dam, R. 2002. *Kingdom of Snow. Roman Rule and Greek Culture in Cappadocia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Winter, E. 1996. *Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien.* Bonn: Dr. Rudolf Habelt Gmbh.

Zgusta, L. 1964. *Kleinasiatische Personennamen.* Prag: Verlag der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften.